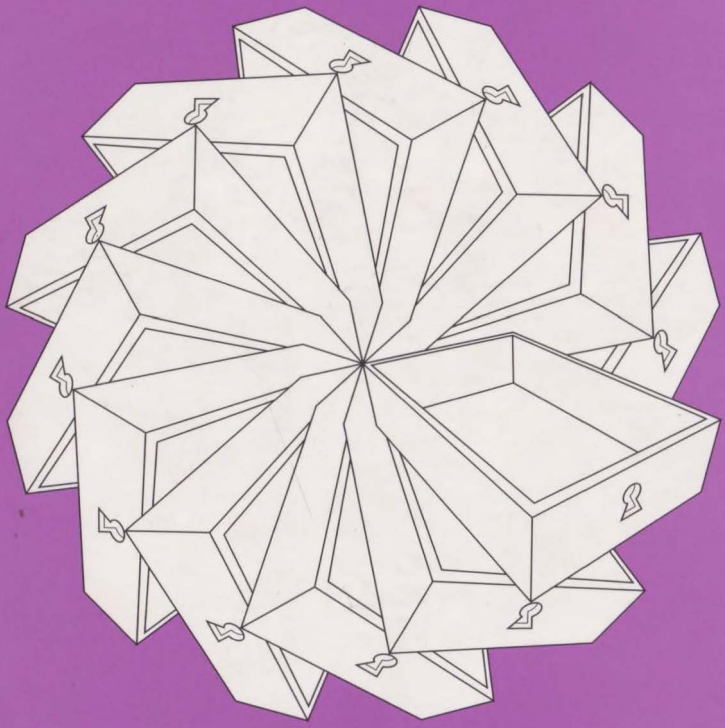
J. Chasseguet-Smirgel

Ben İdeali

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK

J. Chasseguet-Smirgel
BEN İDEALİ

Fransız psikanalist Chasseguet-Smirgel, psikanaliz alanında ve kadın araştırmaları konusunda uluslararası üne sahiptir. Paris Psikanaliz Kurumu asil üyesi ve Philadelphia Psikanaliz Kurumunun onur üyesi olan Chasseguet-Smirgel yapıtlarıyla psikanaliz yazınında büyük etki yaratmış, 1982-83 yılları arasında Londra Üniversitesi Freud Kürsüsünde eğitim vermeye davet edilmiş ve Lille Üniversitesinde Klinik Psikoloji ve Psikopatoloji Kürsüsünün başkanlığını yapmıştır. Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin eski başkan yardımcısıdır. Bela Grunberger ve Claire Parenti ile birlikte "Psikanalizin En Önemli Buluşları" başlıklı, psikanalizin başlıca kavramlarını ele alan bir kitap dizisi hazırlamış olan Chasseguet-Smirgel'in 1969'da Bela Grunberger ile birlikte André Stéphane takma adıyla yazdığı *L'universe contestationnaire. Les nouveaux chrétiens* (Çatışmalı Evren: Yeni Hıristiyanlar) adlı kitap, Lacan psikanalizinde anti-Semitik görüşler olduğunu öne sürmesiyle tartışmalara yol açmıştır.

Başlıca yapıtları arasında *La sexualité féminine* (Kadın Cinselliği), *Pour une psychanalyse de l'art et de la créativité* (Sanatın ve Yaratıcılığın Bir Psikanalizi Üzerine), *Ethique et esthétique de la perversion* (Sapkınlığın Etiği ve Estetiği) ve *Corps comme miroir du monde* (Dünyanın Aynası Olarak Beden) sayılabilir.

METİS YAYINLARI
Ötekini Dinlemek 20

BEN İDEALİ
"İDEAL HASTALIĞI" ÜZERİNE
BİR PSİKANALİZ DENEMESİ
Janine Chasseguet-Smirgel

Özgün adı: L'Idéal du Moi,
Essai psychanalytique sur la "maladie d'idéalité"

© Claude Tchou, éditeur, 1975
© Türkçe çeviri: Nesrin Tura, 2005
© Metis Yayınları, 2004

Birinci Basım: Haziran 2005

Dizi Yayın Yönetmeni: Saffet Murat Tura
Yayıma Hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen

Dizi Kapak Tasarımı: Yetkin Başarır
Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.

Metis Yayınları
İpek Sokak No. 9, 34433 Beyoğlu İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com

ISBN 975-342-524-4

J. Chasseguet-Smirgel

Ben İdeali

"İdeal Hastalığı" Üzerine Bir Psikanaliz Denemesi

Fransızcadan Çeviren
Nesrin Tura

Dizi Yayın Yönetmeni
Saffet Murat Tura

İçindekiler

Sunuş, Saffet Murat Tura 7

Giriş Notu 11

Giriş 15

1 Ben İdeali ve Sapkınlık 23

2 Ben İdeali ve Gelişimi 38

3 Ben İdeali, Âşık Olma Durumu ve Genitallik 55

4 Ben İdeali ve Grup 81

5 Ben İdeali ve Yaratıcı Süreçte Yüceltme 97

6 Ben İdeali ve Benin Gerçekliğin Sınanmasına Tabi Tutulması 143

7 Üstben ve Ben İdeali 161

Sonuç Yerine 181

Ek: Freud'un Yapıtında Ben İdeali 209

Kaynakça:
Kitapta Gönderme Yapılan Metinler 233
Freud'un Yapıtında Ben İdeali 244
Freud'un Yapıtında Yüceltme (P. Letarte) 245

Sunuş

"Baba'nın Adının Hesaptan Düşülmesi"

Saffet Murat Tura

Jacques Lacan "Les formations de l'inconscient" (Bilinçdışının Oluşumları) adlı yazısında şöyle der:

> Baba, söz'den ibaret olan yasası sayesinde mevcuttur ve sözü de sadece anne tarafından tanındığı ölçüde Yasa değerini kazanır. Eğer babanın durumu kesinlik kazanmazsa çocuk anneye tabi kalır.

Anneyle ikili ayna ilişkisinin çocuğu anneden ayıran, hadım edici gücü, annenin "Baba'nın Adı"nı, yani babanın simgesel ve yapılandırıcı işlevini tanıması olacaktır bu durumda; simgesel bir yasayla düzenlenen ve yapılaşan Oidipal üçlü ilişkiye geçişin koşuludur bu. Anneyle ikili imgesel ayna ilişkisinde takılıp kalmaysa narsisistik patolojinin temeli olacaktır Lacan'a göre. Annenin "eksiğinin" tamamlayıcısı olarak onaylandığı ölçüde libidinal yatırımı kendi ayna imgesinde takılıp kalan çocuk simgesel-kültürel Baba'yı, yani "Baba'nın Adı"nı kültürel özne olarak tabi olacağı yapılanmanın kurucu Yasası olarak tanıyacağı yerde, kendini Yasa yerine koyacaktır. Halbuki babanın işlevi olan bu simgesel hadım edilme, anneyle çocuk arasındaki ikili ve geçişli ilişkiyi dolayımlandırarak ayıran yasa olarak insan yavrusunun kurucu, kültürel anlamda yapılandırıcı, yani insanın diğer biyolojik türler içinde ayırt edici tek özelliği kültürellikse, o halde insanlaştırıcı hadım edilmesidir. Öyleyse annenin Baba'nın yasasını tanımayan tutumuyla kültürel-simgesel dizgenin dolayımlandırıcı işlevine ulaşamayan çocuk, annenin onayıyla kendi ayna imgesinin tamamlanmışlığı yanılgısında bulduğu narsisistik coşku nedeniyle gelişiminin henüz kültür öncesi bir evresinde takılıp kalmıştır. Erişkin yaşamın vaat ve kefaretlerinden azadedir artık o.

Annenin söyleminde "Baba'nın Adı'nın hesaptan düşülmesi", simgesel-kültürel yapılanmada çocuğun ona göreli olarak kültürel ve cinsel konumunu alacağı yerde bir boşluk, bir gedik, bir sessizlik bırakır. Bu, narsisistik söylemin genişleyici ve büyüklenmeci lafazanlığının doldurmaya çalıştığı bir boşluk, bir karanlık, bir sessizlik değildir sadece; öznenin yapılanmamış cinselliğinin çokbiçimli-sapkın çocuksuluğunun da sebebidir. Karşısında göreli bir konum alınacak simge olarak Fallus'un yokluğunda özne Fallus'un yerini de doldurmaya çalışacaktır beyhude bir çocuksu çabayla.

Jacques Lacan aşağı yukarı böyle dedi; analizlerine dayanarak söyledi bunları tabii; kendinden, hastalarından bunu anladı. Belki bir başka büyük psikanalistin, Janine Chasseguet-Smirgel'in kitabına önsöz yazarken Lacan'ın kuramının küçük bir özetiyle başlamak yadırgatıcıdır. Ancak Chasseguet-Smirgel'in tezleriyle Lacan'ınkiler arasında önemli yakınlıklar bulunduğu açıktır.

Chasseguet-Smirgel bu kitapta annenin, babanın işlevini dışlayan tutumuyla çocuğun anneyle ikili ilişkisine takılıp kalmasına nasıl sebep olduğunu anlatıyor. Belki çocuğun babanın işleviyle tam da kırılması ve böylece babayı bir ideal olarak koyması gereken bir gelişim aşamasında ben'in ideali olarak kendini yerleştirmekle gelişiminin nasıl çokbiçimli-sapkın ve üstelik büyüklenmeci bir çocuksu cinsellik aşamasında takılıp kaldığı tezine dayanan bir kuram ileri sürüyor. Ancak Chasseguet-Smirgel, psikanalitik kurumsal gelişimi ve ana akım psikanalitik yaklaşımın tarihi seyrini bilmeyenlerin anlamakta güçlük çekeceği bir tutumla Lacan'ın adı karşısındaki kendi göreli konumunu tartışmaktan ısrarla kaçınıyor bu kitapta. O halde bu karşılıklı konumları görelileştirme işini kısaca biz üstlenelim.

Önce Lacan'ın eserinin adeta felsefi bir antropoloji düzeyinde yer aldığını tespit etmemiz lazım; o tek tek bireylerden, bireylerin hikâyelerinden çok evrensel bir insan-simge ilişkisinden söz etmektedir. Simgesel dizgenin sadece gerçekliği temsil eden ikinci bir düzey olduğunu değil, bizzat insani-kültürel dizgenin gerçekliğinin simgesel bir gerçeklik olduğunu ve bundan başka bir şey olmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Başka bir deyişle saymaca ve dilsel olanın ötesinde bizatihi kendisine ait bir gerçekliği yoktur insani-kültürel dünyanın, ya da varsa bile numenal özelliktedir. Dil rolleri dağıtır.

Bu soyut ve evrensel düzeyin tekil insan psikolojisi üzerindeki etkileri pek fazla dikkatini çekmeyecektir Lacan'ın. İnsanların tekil imgesel dramlarının hikâyesini bulmak zordur onun söyleminde. Oysa Chasseguet-Smirgel'in eserinde ön plana çıkan tek tek insanlardır, hikâyelerdir. İnsan, felsefi bir antropolojinin figüranı olarak yer almaz bu anlatıda, hikâyesi ve tüm imgesel acılarının ve yanılsamalarının gerçekliğiyle vardır. Gerçi bu insanlar içinde yer aldıkları deryayı, yani simgeseli bilmezler. Ama Lacan'ın eserinde de insanlar deryayla birlikte, deryanın bir parçası olarak vardırlar sadece. Yani sadece derya vardır. Böylece Chasseguet-Smirgel'in eseri klasik olarak psikanalizin konu aldığı insan hikâyelerini incelemesi bakımından Lacan'ın eserinde gözleyemediğimiz bir delillendirme ve ikna edicilik seviyesi yakalar. Lacan söyleyeceğini söylemiş, kendi hikâyelerini anlamayıysa insanlara bırakmış gibidir adeta. Oysa Chasseguet-Smirgel anlatmaya çalışır; hatta zaman zaman yansız psikanalist tutumundan çıkarak hikâyenin taraflarından biri olan anlatıcı kimliğinde buluruz onu. Bu kitapta sadece psikanalist olarak değil, insan olarak Chasseguet-Smirgel vardır.

Bu çerçeveden bakıldığında Chasseguet-Smirgel'in eseri Lacan'ınkine tam bir yanıt gibi durur; insani hikâyenin altını çizen bir yanıt. Demek ki bir tamamlayıcılığı var bu iki söylemin. Zaman bakımından Lacan önce Chasseguet-Smirgel sonra olmakla birlikte Lacan'ı anlamaya Simirgel'le başlamak, yani hattı geriye doğru takip etmek yerinde olacaktır okur için.

Bu durumda şüphesiz, basit ve zayıflamış bir yankı değildir Chasseguet-Smirgel'in eseri, başlı başına bir yanıttır. Dikkate alınması gereken bir yanıt... Ama gene de bütün bunlar yanıtın muhatabının adının hesaptan düşülmesini ne ölçüde telafi eder? Bilemiyorum.

Giriş Notu

Bu çalışma, Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXXIII. Kongresi'ne (Paris, Nisan 1973) sunulan bir raporun elden geçirilmiş versiyonudur. Yaptığım bazı kısa ekler, çalışmama ilgi gösteren meslektaşlarıma yanıt niteliğinde öğelerden ibarettir.

Bugün psikanaliz çevrelerinde *narsisizm* kavramına ("ben ideali" bu kavramın değişikliğe uğramış bir biçimidir) şaşırtıcı bir ilgi gösterilmektedir. Fransa'da, Béla Grunberger 1956'dan beri bu Freudcu kavram üzerine çalışmaktadır. Böylece, ruhun yeni bir boyutunu psikanalize açmanın yanı sıra, psikanaliz tedavisinin çoğunlukla gizemli sonuçlarını daha iyi anlamamızı da sağlamıştır. Tek ciltte toplanan yazıları (1971), yeni birtakım toplumsal ve kültürel görüngülerin önemini açığa çıkardığı bir alanda öncü bir adım oluşturmaktadır. "Ben ideali"ne ilişkin varsayımlarım zaman zaman Grunberger'in öne sürdüklerinden farklılaşsa da, varlıklarını onun görüşlerine borçluyum. Bu yüzden bu kitabı ona ithaf ediyorum.

Şu sabırsızlar da hep böyle akıldan yana yoksuldurlar;
Hangi yara birdenbire iyileşmiştir?
Bizim büyüyle değil, akılla çalıştığımız bilinir.
Akılla plan kurmak aceleye gelmez, zaman gerekir.

Othello, II. Kısım, III. Sahne, çev. Özdemir Nutku,
Remzi Kitabevi, 7. Basım, Şubat 2003

Giriş

"Ben ideali" ifadesi, bu ifadeyle bir kitapta ya da bir sohbet sırasında tesadüfen karşılaşan ve konuyla ilgisi olmayan okurlar üzerinde bile duygusal bir etki uyandıracak kadar bol çağrışımlı bir kavramdır. Yine de böyle bir okur bu kavramın tam anlamını çıkartamayacaktır. Bu konuda psikanalistlerin kendileri de uzman olmayan kişilerden daha ileri bir noktada değil. Analistlerin hepsinin az ya da çok ben idealinden söz etmeleri ama sanki bu konuda örtük bir uzlaşma söz konusuymuş gibi, bu kavrama verdikleri anlamı her zaman açıklamıyor olmaları gerçekten şaşırtıcıdır. Freud'un yazılarını inceleyerek, 1923'ten itibaren ben idealinin üstben tarafından tam anlamıyla massedildiğini ileride göreceğiz.[1] Freud, 1914'te –açık bir biçimde– ortaya koyduğu bu kavramdan 1923'ten sonra ancak çok seyrek olarak söz eder. *Narsizm Üzerine* (1914a) ile *Ben ve İd* (1923a) arasında, kavramı farklı anlamlarda kullanır. Kanımca, genel olarak dil için söz konusu olan şey psikanalizin sözcük dağarcığı için de geçerlidir: Bir sözcük kullanılmaya başlanır ve nesnesine uygun düştüğü sürece kullanılmaya devam eder; ancak nesnenin ortadan kalkmasıyla geçersiz hale gelir. Dilin arılaştırılmasından yana olanlar, adlandırdıkları fikir ya da şeyin varlığından aldıkları güçle dile tutunan dirençli terimlerin atılmasını istemekte haksızdırlar. Üstbenin, Kleincılar gibi içe yansıtılmış ilk nesnelerden başlayarak varolduğu görüşünü savunmak ya da Freud gibi Oidipus kompleksinin ve görece gecikmeli bir Oidipus kompleksinin mirasçısı olduğu düşüncesine katılmak mümkün olduğu ölçüde, üstben konusu da sorunsuz değildir, ama üstbene farklı bağlamlarda verilen değişik anlamları tanımlamak görece daha kolaydır. Oysa ben ideali söz konusu olduğunda işler çok daha karmaşıktır. Bu yüzden, Freud'un ben idealinden söz ettiği metinleri gözden geçi-

1. Bkz. bu çalışmanın eki, s. 244.

rirken, bu kavramın sunuluşunu önceden biçimlendiren ve bir bakıma koşullandıran bir sorunsalın açıkça ele alınmamakla birlikte göz önünde bulundurulduğunu düşündüğüm, 1914 öncesinde yazılmış olan bazı metinlere değineceğim. Bu metinlerin seçilmesi bile kolay değildir çünkü bu seçimi ancak kişisel tercihlerime, yani –en azından bazı bağlamlarda– kendi ben ideali anlayışıma göre yapabilirim. Yine de bu öznel etkenin, çalışmalarının devamında Freud'un yeniden ele aldığı bazı düşüncelerinin benimkilere yaklaşması sayesinde kısmen daha az etkili olacağını umuyorum. Böyle bir girişim ile, üstbenin ön biçimlerini içeren Freudcu metinlerin derlenmesi gibi bir girişim arasındaki asimetriye dikkat çekmek isterim. Bütün analistler, ikinci durumda yapılması gerekenin, "sansür", "ensest engeli", "kritik düzey" ve bazı işlevleriyle "ben ideali" kavramlarının geçtiği tüm metinlerin dökümünü çıkarmak olduğu konusunda birleşeceklerdir. Ben ideali konusunda, "narsisizm"in yanı sıra, "önemini abartma" ya da "aşırı değer biçme" kavramlarının işimize yarayacağına kuşku yoktur, ama bana öyle geliyor ki (işte şimdiden kişisel tercihler alanına girmiş bulunuyoruz) aynı zamanda, "ihtiras fantezisi", "aile romansı" gibi çok daha belirsiz düşüncelere doğru yönelmemiz de gerekecek.

Bir başka güçlüğü daha saptayalım: Ben idealini ele almak isteyen herkes, bu kavramın üstbenle ilişkileri ve üstben karşısındaki statüsü konusunda bir konum belirlemelidir. Şimdi, 1914'teki "ben ideali" ile 1923'teki "üstben" farklı topografyalara aittir. Ben ideali ile üstbenin özdeş olmadıkları düşünüldüğü ölçüde ve öte yandan ikinci topografya benimsendiğinde, ben ideali ruhsal aygıta ilişkin iki farklı anlayışın arasında kalmak gibi –rahatsız– bir duruma düşer. Üstelik, 1914'teki "ben ideali" ile 1923'teki "üstben"in yine iki farklı dürtü kuramı içinde yer aldığını anımsayacak olursak, sorunun karmaşıklığı çarpıcı hale gelir.[2] Yine de, klinik temelli bir yaklaşımın bu açmaza belli bir açıklık getirmesini umabiliriz.

Çalışmamı sunuş biçimim nedeniyle, ama aynı zamanda klinik verileri izleyeceğim için, metnin neredeyse tümünde, ben idealinden üstbene göndermede bulunmaksızın, sanki özerk bir oluşum

2. 1920'deki yaşam içgüdüleri-ölüm içgüdüleri ikiliğiyle bağlantılı olarak üstben 1923'te ortaya konmuştur.

söz konusuymuşçasına söz edeceğim. Bununla birlikte, biçimsel bir yöntem gibi görünebilecek olan bu tercih, aslında hem psikanaliz kuramının tarihiyle (Freud'un yapıtında ben ideali üstbenden çok daha önce ortaya çıkmıştır) hem de köken sorunuyla (ben ideali birincil narsisizmin, üstben ise Oidipus kompleksinin mirasçısıdır) uyumludur.

Her ne kadar Igitur'un[3] "ideal hastalığı" depresyona, hatta Cotard sendromuna uysa da ("Igitur ölümsüzlük cezasıyla tehdit edilmekte ve bunu belli belirsiz sezmektedir"), burada beni ilgilendiren bu hastalık yapısını incelemek değildir. Fransa'da ve yurtdışında, nevrotik ve melankolik depresyonda ben idealinin rolünü işleyen çok güzel çalışmalar yapılmıştır.[4] Ayrıca, böyle bir sorunun ele alınması için başlı başına bir kitap ayırmak gerekir. Benim konu seçimimi kliniğe dayalı bazı düşünceler belirledi ve bu düşünceler beni, okurun ardımdan gelmeye istekli olmasını umduğum farklı bir yola itti. Aslında, bu bağlamda –başka meslektaşlarımın da bunu paylaşacağını sanıyorum– nevrotik ama aynı zamanda psikoz öncesi düzeyde çok göze çarpan belirtiler gösteren ve dış görünüşleri ürkütücü olabilen bazı öznelerin, analiz sırasında (analiz odası dışında karşılaşılan özneler için de aynı şey söz konusu olabilir) kayda değer bir *içgörüye* sahip olduklarını görüp şaşırdığım çok olmuştur. Bu öznelerin, iç çatışmaları olmasa ne olabilecekleri konusunda sezgisel bilgileri vardır ve analize giriştiklerinde, tedavi boyunca, çoğunlukla çok güçlü olan kendi dirençlerine karşın kendileri olabilmek için geçmeleri gereken aşamalara ilişkin bir çeşit derin sezgiden destek alırlar. Buna karşılık, hastalıktan daha az etkilenmiş görünen, toplumda parlak başarılar elde etmiş ve entelek-

3. Mallarmé, *Igitur ou la Follie d'Elbehnon*, Toplu Yapıtlar, Gallimard, Pléiade dizisi.

4. Özellikle, Francis Pasche'ın, "aşağılık duygusu depresyonunu" megalomanik bir ben ideali ile ilişkileri içerisinde incelediği "Depresyon Üzerine" başlıklı çalışmasını (Pasche, 1961) ve Béla Grunberger'in, narsisizmi ve mirasçısını benin ve dürtülerin uzlaşmaz karşıtı olarak ele aldığı "Depresyon Üzerine Bir İnceleme" (1965) ve "Melankoliğin İntiharı" (1966a) başlıklı çalışmalarını anmak istiyorum. Yurtdışında, Edith Jacobson'ın çalışmaları da yine depresif yapılarda ben idealinin rolü üzerinde durur ("Siklotimik Depresyonun Metapsikolojisi" ve "Normal gelişmede ve Depresyonda Düş Kırıklığının Ben ve Üstben Üzerindeki Etkisi"; bkz. sırasıyla Jacobson, 1953 ve 1946).

tüel açıdan hissedilir biçimde donanımlı bazı özneler –klasik dirençlerin ötesinde– analiz sürecinin ve –aydınlatmayı umduğum üzere– genel olarak bütün sürecin ne olduğu konusunda, ötekilerin sezgileri kadar derin bir çeşit anlayışsızlık sergileyebilmektedirler. Bu durumda analist, birinci grupta bulunan ve birazdan tanımlayacağım bir etkenin sağladığı işbirliğinden yoksun kalır. Bunu, belki de Amerikalı yazarların pek sevdikleri "terapi ittifakına" benzetebilir, böylece konuya daha açık bir biçimde ve daha analitik bir bakış açısıyla yaklaşabiliriz. Bu iki tip yapının her birinde ben idealinin niteliğini açıklığa kavuşturmanın, örneğin şu türden sorunlara ışık tutmamızı sağlayacağını umuyorum: Âşık olma hali, grup görüngüleri, farklı yaratıcı tipleri, kendi benimizin evriminde denklerimizin rolü...

Freud şöyle der: "*İnsanın ruhsal yaşamından anlayan herkes, insan için daha önce yaşanmış bir hazdan vazgeçmekten daha zor bir şey olmadığını bilir. Doğrusunu söylemek gerekirse, karşılığında bir şey almadan hiçbir şeyden vazgeçmeyiz*" (1907-8).[5] Freudcu ben ideali anlayışı (1914a) bu saptamanın dolaysız bir sonucudur. Bu bağlamda, ben ideali, birincil narsisistik mükemmellik durumunun bir ikamesi, ama "ben"den, insanın her zaman kapatmaya çalışacağı bir mesafeyle, bir çatlakla ayrılan bir ikame olarak ortaya çıkmaktadır. Burada incelemeye çalışacağımız şey, bu sonuca ulaşmak için kullanılan araçlardan bazılarıdır; bu arada, bir araya getirildiğinde insanlık durumunun bir betimlemesini oluşturan diğer Freudcu önermeleri de akılda tutacağız: "Ne kadar tuhaf görünürse görünsün, cinsel dürtünün bizzat doğasındaki bir şeyin tam bir doyumun gerçekleşmesi için elverişsiz olduğu ihtimalini göz önünde bulundurmamız gerekiyor" (1912a).[6] Ve: "Tüm düşünsel ketlenmelerin ve çalışmaya ilişkin tüm ketlenmelerin nihai temeli, çocuklukta mastürbasyonun ketlenmesi gibi görünüyor. Ama sorun belki daha derinlerde, belki de dış etkiler sonucu bir ketlenme değil de kendi içinde doyumsuz doğasının neden olduğu bir ketlenme söz konusu. *Hiçbir zaman gelmemiş olan bir şeyi beklerken,*

5. "Yazınsal Yaratma Edimi ve Uyanık Rüya". Vurgu bana aittir.

6. Daha genel olarak aşk yaşamının değersizleşmesi konusu için, bkz. Freud (1912b).

tam bir boşalma ve doyumun gerçekleşmesi için bir şeyler hep eksik kalır" (1938).[7] Ayrıca: "Bu nesne (meme) daha sonra, belki de çocuk kendisine doyum veren organın ait olduğu kişiyi bir bütün olarak görebilir hale geldiğinde yitirilmiştir" (1905a). Ve nihayet:

> Dar anlamda mutluluk dediğimiz şey, iyice birikmiş gereksinmelerimizin daha çok ani bir tatmini olup doğası gereği yalnızca kısa dönemli bir görüngü olarak mümkündür (1929).

Çocuğun kendi idealinin kendisi olduğu sırada ne doyumsuzluk, ne arzu, ne de kayıp vardır ve bu zaman dilimini eksiksiz ve sürekli bir mutluluk timsali olarak içimizde taşımayı sürdürürüz. Böylece Freud, yitirdiği mükemmellik durumunun peşinden aralıksız koşsa da, insanın ona hiçbir zaman gerçekten ulaşamayacağını –son ana dek– anlatmak ister. Öyle görünüyor ki insan ruhunun en yüce başarılarının ama aynı zamanda en uğursuz hatalarının temelinde hep bu arayış vardır. Çalışmamın görünürdeki bu çelişkinin anlaşılmasına katkıda bulunmasını umuyorum.[8]

"İdeal hastalığı" evrensel bir yaygınlık gösterir: Bu hastalıktan ölmüyor olsak da hepimiz etkilenmiş durumdayız. Ben ideali üzerine bir inceleme, bizi genel olarak insan üzerine düşünmeye götürecektir.

Bu çalışmanın, ben ideali ile sapkınlık arasındaki ilişkilerin incelenmesiyle başlıyor olması okura şaşırtıcı gelebilir. Aslında, bu başlangıç noktası sayesinde, ben idealinin, onu sözcüğün düzanlamıyla *yoldan çıkarma* eğilimi gösteren bazı etkenler tarafından kösteklenmeyen bir gelişme içindeyken ne olduğunu daha iyi anlayabileceğimizi düşündüm; ve bu açıdan, denememin "normallik" üzerine bir düşünce olarak kabul edilebileceğine inanıyorum. Üs-

7. 3 Ağustos 1938 tarihli not. "*En attendant quelque chose qui ne venait point*", özgün metinde Fransızca.

8. Tek başına üstbeni içeren psikanaliz literatürüne sınırlı sayıda gönderme yapacağım. Aslında bu konu Marcel Roch'un yaptığı derleme sayesinde eşsiz bir biçimde belgelenmiştir. Roch, 20, 30, 31 Ekim ve 1 Kasım 1966 tarihlerinde Lozan'da yapılan, Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXVII. Kongresi'nde sunulan "Oidipus Kompleksinin Mirasçısı" üzerine raporun yazarıdır (*R.F.P.* 1967, cilt. XXXI, no. 5-6). Okura bu kaynağa başvurmasını öneriyorum ve sayesinde böylesine değerli bir çalışma aracından yararlanabildiğim için Marcel Roch'a şükranlarımı sunmak istiyorum.

telik ben ideali ile sapkınlık arasındaki ilişkilerin incelenmesi, kanımca, hem sapkınlığın kendisini hem de sapkınlıkla ortak bir çekirdeği olan bazı ruhsal hastalıkları daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Açıklığa kavuşturmaya çalıştığım bu çekirdek, giderek daha sık değineceğimiz bazı yapılarda etkindir. Dolayısıyla bu çalışma, bugün birçok çalışmanın üzerinde durduğu patolojinin evriminin incelenmesine bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Denememin bütünü için seçtiğim perspektif, insanın olgunlaşmadan doğması olgusuna ve Freudcu *Hilflosigkeit* (bebeğin birincil aczi, kendi başının çaresine bakamaması) kavramına odaklanmayı içeriyor. Bu güçsüzlükten doğan birincil bütünlüğün, özneyi "ben olmayanı" tanımaya zorlayarak parçalanması, çocuktan koparılan narsisistik tümgüçlülüğün nesneye, yani çocuğun ilk ben idealine yansıtıldığı kritik andır. O andan başlayarak çocuk bu narsisistik tümgüçlülükten ömrü boyunca kapatmaya çalışacağı bir uçurumla ayrılmıştır; bu eğilim insanın eğitiminin ve çeşitli alanlardaki etkinliklerinin başlıca itici gücü haline gelir. Bu durumda, ben ideali, insanın basit içgüdüsel doyum arayışını aşmasını sağlayan özgül bir antropolojik (terimin geniş anlamında) görüngü olarak düşünülmektedir.

Ben idealini incelemek, insandaki en insani şeyi, onu hayvandan en çok –kuşkusuz üstbenin yaptığından bile daha çok– uzaklaştıran şeyi incelemektir (*Psikanalize Giriş*'te Freud [1938] yüksek memelilerin bir üstbeni olması gerektiğini söylemiştir: Marie Bonaparte'a yazdığı bir mektuptan anlaşıldığına göre, burada köpeklere anıştırmada bulunuyordu). İnsan olmak, kuşkusuz ve her şeyden önce, eski mükemmel durumunun özlemini çekmektir. Dolayısıyla insan, yitik zamanın peşinde, "kendi kendisinin ideali olduğu" (Freud, 1914a) bir zamanın peşinde koşan illetli bir hayvandır. Birincil bütünlük kaybının kendisinden koparıp aldığı narsisizm parçasını sonsuza dek arayacaktır.

Psikanalistler sık sık ben idealini öznenin ulaşmak istediği bir *modele* indirgerler. Bana öyle geliyor ki, eğer Freud'u izleyerek ben idealini, insanın "çocukluğunun yitik narsisizminin ikamesi" olarak düşüneceksek, ben idealini bir model olarak görmek mümkün değildir. Bu narsisizme *model* biçimi altında destekler seçmek, mevcut haliyle ben ve olmak isteyeceği haliyle ben (ikincisi son

tahlilde her zaman "kendi kendisinin ideali olduğu" ana gönderme yapar) arasındaki açığı kapatma arzusunun bir sonucundan ibarettir (kuşkusuz, evrim için çok önemli, ama özneyi harekete geçiren derin güdüyle karşılaştırıldığında ikincil bir sonuç). Bu nedenle, bu idealin bir desteğe yansıtılması her zaman biraz gülünçtür ve amaca ulaşmak (hayran olunan modele benzemek ve dolayısıyla modelin geçersizleşmesi) hiçbir zaman gerçek ve kesin bir doyum vermez (ilerlemenin etkenlerinden biri belki de budur) çünkü aslında söz konusu olan, belki orgazm, gerilemenin en derin biçimi (psikoz) ve ölüm dışında ulaşılamaz olan daha devasa bir projenin geçici, kısmi ve ikame niteliğindeki temsillerinden ibarettir.

İlkel benden koparılan narsisizm, Platon'un bir biçim içinde cisimleşmeye çalışan ideasıyla karşılaştırılabilir (şu önemli farkla ki, burada asıl söz konusu olan bir enerjidir). Ama birbirini izleyen mütevazı suretlerden ibaret olan bu tecessümler üzerinde egemen olan, ideanın varlığıdır. Ben idealine farklı yüzler kazandıran, başka bir deyişle, ben idealini çocuğun kayıp narsisizmine biçim veren (dolayısıyla da onu sınırlandıran) *ideallere* yönelten özdeşleşmeler yoluyla çocuğu özerkleşmeye iten şey, eğitim (çocuğun nesneden, yani birincil bağımlılıktan kurtulma arzusuyla birleşerek) ve Oidipus kompleksidir. Dolayısıyla, geçici ve sonsuza dek yenilenebilir ideallerin ötesinde, aşkın bir ben ideali tasarlamamız mümkündür.

Para kazanmak (ya da paraya aldırmamak), görkemli bir eve sahip olmak (ya da bohem hayatı sürdürmek), hoş ya da özgün bir biçimde giyinmek, güzel çocuklara sahip olmak, bir dinin kurallarına göre yaşamak, kendini içkiye vermek, bir ideolojiye bağlanmak, sevmek ve sevilmek, zekice bir kitap yazmak, bir sanat yapıtı yaratmak, vb., tüm bunların ben ile ideal arasındaki mesafeyi azaltmayı amaçlayan çeşitli girişimler oldukları doğruysa da, insanın, bizzat bu doyum arayışının ötesinde, daha derin, daha mutlak, daha sürekli bir şey tarafından yönlendirildiği de daha az doğru değildir; söz konusu olan, kaybolmuş mükemmelliğine yeniden kavuşmak için duyduğu temel arzuya vereceği değişik *içerikleri*, çeşitli ve anlık görünümleri aşan bir şeydir. Bu girişimler, ölümden başka hiçbir yere çıkmayan bir yolun üzerindeki konaklama noktalarından ibarettirler, ama insanı yaşamaya sevkeder. Bu perspekti-

fin, arzu ve hazzın, özellikle de Oidipus kompleksinin rolünü azalttığını düşünmüyorum. Tersine, ensest fantezisini ve Oidipal arzuyu ben idealiyle ilişkilendirerek bu fantezi ve arzuya temel önemde bir içerik yüklüyorum. Oidipal arzu, cinsel gerilimi gidermek için duyulan basit gereksinimden başka bir şey tarafından beslenir; ve bu yanıyla son derece *insanidir* çünkü kendisi de insanlık durumunun özgül niteliklerine bağlıdır: insan yavrusunun yeterince olgunlaşmadan doğmasına, ıstırabına, bağımlılığına. Ensest fantezisini genel olarak dürtüden (cinsel) ayırt etmek tamamen zorunlu görünmektedir.

Ketlenme, Belirti, Kaygı'dan (Freud, 1926) alınan şu özeti anımsayalım (Freud'un *Hilflosigkeit*'tan söz ettiği başka metinleri anma fırsatını da bulacağım):

> Biyolojik etken, insan yavrusunun kendi başının çaresine bakamayacak kadar güçsüz ve bağımlı bir durumda olduğu uzun dönemi içerir. Hayvanların çoğuyla karşılaştırıldığında, rahim içindeki varoluşu çok kısa süreli görünmektedir ve dünyaya daha az tamamlanmış bir durumda gelir. Bu, dış dünyanın etkisini yoğun olarak hissetmesiyle ve ben ile idin birbirinden erken farklılaşmasıyla sonuçlanır. Üstelik, dış dünyanın tehlikelerinin önemi öyle büyüktür ki, bunlara karşı onu koruyabilecek ve geçmişteki rahim içi yaşamını ikame edebilecek tek nesnenin değeri müthiş biçimde artar. Dolayısıyla, bu biyolojik etken, en erken tehlike durumlarına yol açar ve insanın artık hiçbir zaman vazgeçmeyeceği sevilme gereksinimini yaratır.

Bu *Hilflosigkeit* anlayışından ve sonuçlarından, Oidipus kompleksini –ensest arzusunu ve türevlerini– yalnızca "nevrozların çekirdeği" değil, genel olarak insan ruhunun çekirdeği olarak düşünmek gerektiğini çıkarabiliriz.

1

Ben İdeali ve Sapkınlık

"Onu yatak odasına götürdü ve şöyle dedi: 'Bahçeye git ve bana bir kabak getir.' Külkedisi hemen çıktı, bulabildiği en güzel kabağı kopardı ve bu kabağın nasıl olup da onu baloya götürebileceğine akıl sır erdiremez bir halde, onu vaftiz annesine götürdü. Vaftiz annesi kabağın içini yalnızca kabuğu kalacak biçimde oydu, sihirli asasıyla hafifçe vurdu ve kabak, göz açıp kapayıncaya kadar, som altından güzel bir arabaya dönüştü. Sonra, kadın gidip fare kapanına baktı ve altı tane canlı fare buldu; Külkedisi'ne, kapanın kapağını biraz kaldırmasını söyledi ve sırayla dışarı çıkan farelere asasıyla teker teker hafifçe dokundu. Farelerin her biri derhal güzel bir ata dönüştü ve altı tane hoş, benekli gri attan güzel bir takım oluştu. Vaftiz annesi tam arabacıyı nasıl yapacağı konusunda kaygılanmaya başladığı anda, Külkedisi şöyle dedi: 'Gidip sıçan kapanında sıçan olup olmadığına bakacağım; eğer varsa, bir arabacı yapabiliriz.' 'Haklısın,' dedi vaftiz annesi, 'Git, bir bak bakalım.' Külkedisi, içinde üç iri sıçanın bulunduğu sıçan kapanını getirdi. Peri içlerinden harika bir sakalı olanını seçti ve onu bir dokunuşta, görülebilecek en güzel bıyıklara sahip, heybetli bir arabacı haline getirdi. Ardından, Külkedisi'ne şunları söyledi: 'Bahçeye git, su güğümünün arkasında altı tane kertenkele göreceksin; onları bana getir.' Kız kertenkeleleri getirir getirmez, vaftiz annesi onları altı tane uşağa çevirdi; süslü püslü giysileriyle hemen arabanın arkasına tırmandılar ve sanki hayatları boyunca zaten bundan başka bir şey yapmamış gibi oraya kuruldular. Sonra, peri Külkedisi'ne şöyle dedi: 'İşte artık baloya gitmek için ihtiyacın olan her şeye sahipsin. Şimdi keyfin yerine geldi mi?'"

1914 yılında, Freud, narsisizmle birlikte ben ideali kavramını da psikanaliz kuramına kattığında, ben idealini *birincil narsisizmin mirasçısı* olarak sundu.

Bir zamanlar yaşamış olduğu bir tatminden vazgeçemeyen insanın, "çocukluğun narsistik mükemmeliyetini elden çıkarmaya gönlü yoktur" ve "[bu] mükemmeliyeti artık koruyamaz hale gelince, onu bu kez yeni bir ben ideali biçiminde yeniden elde etmeye çalışır. İdeali olarak kendi önüne yansıttığı şey, kendi kendisinin ideali olduğu çocukluğunun yitirilmiş narsizminin yerine geçer."*

Bu metne göre, insanı çocukluğunun narsisistik mükemmellik durumundan kopartan şey, "ötekilerin uyarılarının" ve "kendi eleştirel yargılama yetisinin uyanışının" toplamıdır. Aslında, Freud'un "Dürtüler ve Yazgıları"ndaki (1915) bir notunda belirttiği gibi, bu ilkel narsisistik durumun bitişi, öznenin kendi başının çaresine bakmaktaki acziyle, özneyi, "ben olmayanın" varlığını, yani kendi kayıp tümgüçlülüğüyle yatırım yapacağı bir nesnenin varlığını tanımaya zorlayan güçsüzlükle bağlantılıdır.[1] Tam olarak ben idealini oluşturan "ileriye yansıtılmış" bu narsisizmin daha sonra başka nesnelere de yatırılacağını ve erkek çocuk söz konusu olduğunda, Oidipus sırasında baba figürüne taşınacağını biliyoruz. Bu evrimin ayrıntısına henüz girmesek de, öznenin kendi idealinin kendisi olduğu anla, kendi narsisizmini eşcinsel nesnesine, yani böylece modeli ya da başka bir deyişle, "özdeşleşme projesi" haline gelen babasına emanet ettiği an arasında uzun bir yol olduğunu şimdiden kaydedebiliriz.

Şimdi, kanımca, ben idealinin evrimi önündeki engellerin incelenmesi, ben ideali ile genel olarak bireyin gelişmesi arasındaki ilişki konusunda daha net bir fikir edinmemizi sağlayabilir. Sapkın

* Türkçe literatürde "narsisizm" olarak kullandığımız terimi Freud "narsizm" olarak kullanmayı yeğlediği için (bkz. Freud, 1911a, s. 93) ondan yapılan alıntılarda bu tercihe sadık kaldık. (ç.n.)

1. Nesnenin tanınmasının kökeninin, çocuğun birincil güçsüzlüğünde ve dolayısıyla *bağımlılığında* (Freud'un çalışmasında sürekli bir tema) yattığı düşüncesi daha önce, *Bilimsel Psikoloji İçin Bir Taslak*'ta (1895a) kendini göstermiştir ("Genel Plan" başlıklı Birinci Kısım):

"Başlangıç evrelerinde insan organizması bu özgül eylemi oluşturma yetisinden yoksundur (söz konusu olan, içsel uyarılmaları bir *doyum deneyimi* yoluyla azaltma yetisine sahip bir eylemdir). Özgül eylem ancak dış yardım yoluyla ve ilgili birinin dikkati çocuğun durumuna çekildiği zaman gerçekleşebilir. Çocuk bu kişiyi, iç değişimlerin yolu üzerinde gerçekleşen boşalmayla – örneğin bağırarak– uyarmıştır. Böylece boşalma yolu, son derece önemli bir ikincil işlev kazanır: *karşılıklı anlaşma* işlevi."

örneği bu açıdan özellikle anlamlı görünmektedir.

Sapkının üstbenini incelemeye önem veren çok sayıda yazar vardır; gerçekten de bu konu gündeme birçok soru getirmektedir. Bununla birlikte, ben idealine bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar daha az ilginç değildir ve bu sorunlar hem bazı temel sapkın süreçler konusunda aydınlanmamızı sağlayabilir, hem de ben idealinin genel işleyişine ışık tutabilir.

Sapkınlıkların etiyolojisinin çok dikkat çekilen özelliklerinden biri, annenin çocuğuna yönelik baştan çıkarma ve suç ortaklığı tutumuna çok sık rastlanmasıdır.[2] Benim kendi klinik deneyimim bu bulguyla tamamen uyumludur. Sapkın şunu söylemekte hiç tereddüt etmeyecektir: "Babamın yerini almak zorunda kalmadım, o yer her zaman bana aitti", ya da babası yemek odasında uyurken annesinin onu nasıl yatağına aldığını anlatacak, veya annesinin onun önünde soyunduğu, onu ağzından öptüğü ya da okşamalarda, tatlı sözlerde ve alışılmamış bir bedensel samimiyetin eşlik ettiği belli bir manevi içlidışlılıkta ifadesini bulan sürekli bir hayranlık sergilediği sahneler hatırlayacaktır. Anne ile erkek çocuk arasındaki bu yoğun alışveriş, kapalı bir sistem, babanın dışlandığı bir sistem içinde yer alıyor gibidir. Freud (1931) "Kadın Cinselliği" üzerine yazarken şunları söylemiştir: "Baştan çıkarma, işin içine girdiği yerde, gelişme süreçlerinin doğal akışını daima bozar; çoğunlukla önemli ve kalıcı sonuçlara yol açar." Kanımca, bu bağlamda önemli olan şudur: *Sanki anne, oğlunu, çocuksu cinselliğiyle kendisi için mükemmel bir eş olduğuna, dolayısıyla babasına özenmesi için bir neden olmadığına inandırarak aldanmaya itmiş ve böylece onun evrimini durdurmuş gibidir. Bu durumda, erkek çocuğun ben ideali, genital babaya ve onun penisine yatırım yapmaya yönelmek yerine, genital öncesi bir modele bağlanmış olarak kalacaktır.*

Söylemeye bile gerek yok, burada önemli olan aldanmanın sürdürülmesidir.[3] Gerçekte annenin tutumu az önce betimlediğimiz

2. Örneğin R. Bak (1968), geleceğin sapkınının annesi tarafından baştan çıkarılmasından, annenin kurduğu ensest ilişkiden ve "bir yabancı, adam yerine konmayan biri, ihmal edilebilir bir nicelik" haline getirdiği babadan söz eder.

3. Bu yanılsama (sapkının annesi için uygun bir eş olduğu ve bir gün ona sahip olacağı) aktarımda yeniden yaşanır. Sapkın hastalarımdan biri, analizin, ikimizin arasında yaşanacak bir cinsel ilişkiyle sona ereceğine inanıyordu (bu artık

şemaya uymadığında bile, yanılsama çok çeşitli koşullardan beslenir. Bunun tersine bir örnekte, sapkın hastalardan biri annesince reddedilmiş gibi görünmektedir. Buna karşın, annesinden dinlediği ve ona gebe kaldığı koşullarla ilgili bir hikâye, çeşitli etkenlerin bir araya gelmesiyle, hastanın sapkınlığında örgütleyici bir işlev kazanmıştır. Hikâyeye göre, anne genç bir bakireyken, sözde çocuğun babasıyla çıplak olarak dans etmiştir ve bu vesileyle duhul olmaksızın gebe kalmıştır. Bekâreti doğumla bozulmuştur. Bu vaka (bana bir meslektaşım tarafından aktarılmıştır), ilkel sahnenin bu türden bir temsilinde, babanın nasıl, genital öncesi cinselliğiyle çocuğun bile yapabileceği şey (çıplak dans etmek) dışında herhangi bir şey yapmadığını çok güzel sergilemektedir. Üstelik, bu İsavari doğum hikâyesinde, doğum edimiyle annenin bekâretini bozan çocuk olduğuna göre, anne oğluna babanınkinden bile daha "genital" bir rol vermektedir.

Fetişist bir hastanın ailesi betimlemiş olduğum prototipin daha da uzağına düşer görünmektedir. Bu hastanın babası uzun yıllar boyunca açık paranoya belirtileri göstermiştir. Annesi, imzasız mektuplar yazan ve ailenin çeşitli üyelerini gözetleyebilmek için yatak odalarının duvarlarına matkapla delikler açan (vb.) evdeki bu tiranın yumuşak ve uysal kurbanı olarak betimlenmektedir. Anal sadistik, fallik bir anne imagosuyla özdeşleştirilen bu babanın davranışı, genital bir penisi olmayan, onun yerine fetiş-matkap taşıyan bir baba fantezisine özellikle uygun düştüğüne göre, sanki her şey, hastanın genital babayla özdeşleşmesini sağlayabilecek bütün yolları tıkamak üzere işbirliği yapar gibi görünmektedir. Burada da yine, küçük oğlan, genital planda babasına özenmesi için bir sebep olmadığı yanılsamasıyla kendini avutabilmekteydi. Çocuksu anal sadistik erotisizmiyle, babasının eşiti olduğunu iddia edebilmekteydi.

Kızını açıkça karısına tercih eden babanın (sık rastlanan bir durum) aşırı bir şefkatle sevdiği kız çocuğunun neden sapkın değil de nevrotik olduğu ve belki yine, sapkınlığın neden kadınlarda erkeklere göre daha az görüldüğü bu ışık altında anlaşılabilir. Freud, ay-

bir fantezi değildi). Ruth Lebovici de (1956) "Bir Psikanaliz Tedavisi Sırasındaki Geçici Cinsel Sapkınlık" (Belçika Psikanaliz Derneği'nin Bülteni) başlıklı makalesinde, kendi hastalarından birinin aynı inancı taşıdığından söz eder.

nı ailenin çocuklarından erkeklerin çoğunlukla sapkın, kızların ise nevrotik olduğunu belirtmiştir ("Üç Deneme", 1905a ve "Uygarlaşmış Cinsel Ahlak", 1908a). Bana öyle geliyor ki, kız çocuğu, nesne için doyurucu bir nesne olduğundan hiçbir zaman tam olarak emin olamaz, çünkü babası onu bekletmiş bir nesnedir, ve çünkü daha önce annesiyle kaçınılmaz olarak hüsrana yol açan bir ilişki yaşamıştır. Bu, yalnızca her iki cinsin de kaçınamadığı şu erken çatışmalardan ötürü değil, aynı zamanda, Grunberger'in "Kadın Cinselliğinde Narsisizm Üzerine Bir İncelemenin Ana Hatları"nda (1964a) vurguladığı gibi, kendisiyle aynı cinsiyeti paylaşan ve "gerçek" cinsel nesnesi olmayan birinden doğmuş olmanın kız çocuğuna getirdiği içsel kısıtlamadan dolayı da böyledir. Üstelik, annenin kız çocuğa yatırımı hiçbir zaman erkek çocuğa yatırımıyla aynı türden değildir (kendileri de sapkın olan annelerin durumu istisna olmak üzere. Bkz. Robert Bak'ın "Şizofreni ve Sapkınlıklarda Nesne İlişkileri"nde (1971) betimlediği vaka).

Francis Pasche (1956) fetişizm sürecini (bence aynı açıklama tüm sapkınlıklar için geçerlidir) *babanın idealleştirilmesinin önündeki bir engelin varlığına* bağlı olarak açıklıyor.

Kuşkusuz, geleceğin sapkınının ben idealini babaya yansıtmaması olgusu, babanın anneyi yeniden karısı yaparak bebekten koparmayı başaramamış olduğu durumda erkek cinselliğinin –Denise Braunschweig ve Michel Fain'in kışkırtıcı çalışmaları *Eros et Antéros*'ta (1971) betimledikleri– iki ekseninin bir işlevi olarak da görülebilir: Annelik içgüdüsü ve Oidipal yapılanma.

Bununla birlikte, söz konusu şemayı betimlerken erkek çocuğun kendi katkısını da unutmamalıyız: Annesinin eşi olma arzusu, ve bu arzuyu yasaklayan gerçekliği elindeki tüm imkânları kullanarak silme arzusu. Ebeveynin tutumu ise şu seçeneklerden birine yönelir: Cinsel hakikat pahasına çocuğu onaylamak; nörotik çözümlere, hatta –annenin erotik ve narsisistik yatırımı olmadığında– psikotik çözümlere götüren az ya da çok uygunsuz çeşitli yollarla çocuğu engellemek; ya da anneyle bağın ölçülü biçimde koparılmasıyla benin yeterli bir biçimde gelişmesini sağlamak. Ama hiçbir durumda çevresindekilerin tutumu çocuğun arzusunun varlığından sorumlu değildir. Bu tutum yalnızca olası çözümlerin seçiminde arzuyu yönlendirir. Nitekim, babaya yansıtılmadığı zaman ben

idealinin uğradığı tahrifata, gerçekliğin (ve dolayısıyla da benin) buna tekabül eden bir tahrifatı eşlik eder.

Seçkin çalışmalarıyla sapkın yapıya ilişkin anlayışımızı büyük ölçüde genişleten Joyce McDougall (1971), cinsiyet farklılığının genel olarak gerçekliği kavrayışımızla bütünleştirilmesinin rolü ve sapkının durumunda bunun yadsınması üzerinde durur. Bu tez yeni değildir ama yazarın vurguladığı –ve benim vardığım sonuçlarla tamamen uyumlu olan– şey şudur: Penis içermeyen dişil genital organların görüntüsü, yalnızca hadım edilme olasılığını doğruladığı için değil, aynı zamanda, annenin penisinin olmaması çocuğun babanın penisinin rolünü tanımasına ve ilkel sahneyi artık yadsıyamamasına neden olduğu için de korkutucudur.

Nitekim, *gerçekliğin dayandığı temelin yalnızca cinsiyet farklılığı değil, ama aynı zamanda, buna bir madalyonun iki yüzü gibi denk düşen bir şey, yani kuşaklar arasındaki farklılık olduğunu* düşünüyorum. Gerçek, annenin hadım edilmiş olması değildir; gerçek, onun, erkek çocuğun penisiyle tatmin edemeyeceği bir vajinasının olmasıdır. Gerçek, babanın bir penise ve küçük oğlanda henüz yalnızca potansiyel olarak varolan ayrıcalıklara sahip olmasıdır. *Annenin bir penise sahip olmadığının yadsınması, vajinasının varlığının yadsınmasını maskelemektedir.* Eğer dişil genital organların görüntüsü bu kadar "travmatik" ise, bu, küçük erkeği yetersizliğiyle yüzleştirdiği, onu, Oidipal yenilgisini kabul etmeye zorladığı içindir – Catherine Parat (1966), "Genital Evrenin Oidipal Örgütlenmesi" başlıklı raporunda söz konusu yenilgiyi çok canlı bir biçimde betimlemiştir.

Freud (1927a), hiç kimse dişil genital organların görüntüsünden ve bunu izleyen hadım edilme korkusundan kaçınamadığına göre, neden bazılarının bundan eşcinsel ya da fetişist olacak ölçüde etkilendiklerini, buna karşılık neden büyük çoğunluğun normal heteroseksüel gelişme yoluna girdiğini sorgulamıştır. Belki, çoğunlukla annelerinin de teşvikiyle, anne için doyurucu bir eş olabildikleri yanılsamasından vazgeçmeye karar verememiş olanların sapkın oldukları, buna karşılık, ben idealini babaya yansıtmayı kolaylaştıran etkenlerin, küçük oğlanın penisi olmayan kadınlık organı korkusunu yenmesine yardımcı olduğu öne sürülebilir. Fetişistin, annesine bir fallus atfederek kendisini hadım edilme korkula-

rına karşı savunduğu doğrudur ama fetişist böylelikle kendisini aynı zamanda ana babası arasındaki genital ilişkiyi kabullenmekten de korumaktadır. Eğer annesinin bir penisi varsa, babasınınkine –erişkin erkek– ihtiyacı yoktur ve bir erkek çocuk olarak kendisi, genital öncesi cinselliğiyle, Freud'un "Oidipus Kompleksinin Çözülüşü"nde (1924a) söz ettiği gibi, "belirsiz" dokunuşlarıyla, penisin çok muğlak bir biçimde dahil olduğu dokunuşlarla annesini tatmin edebilir (*Psikanalize Giriş*'te (1938), Freud yine erkek çocuğun "penisini manipüle etmeye başladığı ve eşzamanlı olarak onunla annesine ilişkin bir çeşit etkinlikte bulunma fantezileri geliştirdiği"[4] Oidipal evre üzerine yazar). Bu noktada, Freud'un betimlediği biçimiyle eril Oidipus anlayışının başka bir perspektiften bütün olarak gözden geçirilmeye ne ölçüde muhtaç olduğu merak edilebilir (zaten buna yönelik pek çok girişim olmuştur). *Şöyle bir perspektiften söz ediyorum: Oidipus kompleksi döneminde erkek çocuğun anneye duhul etme arzusu taşımadığını öne sürmek (bilinçdışında bile vajinanın varlığına ilişkin bir farkındalığı olmadığına göre), bence genelde eril savunmaları, özel olarak da sapkının savunmasını teyit etmektedir.*

Bu görüş, Oidipus kompleksinin dramatik yükünü ve aynı zamanda benin oluşumunda ve buna bağlı olarak gerçeklik duygusunun gelişmesinde Oidipus kompleksine atfedilen belirleyici rolü bir ölçüde azaltacaktır. Daha önce anılan raporunda Catherine Parat'nın ve aynı zamanda, "Analitik Durum" (1956) başlıklı raporunda ve "Narsisizm ve Oidipus" (1966b) başlıklı tebliğinde Béla

4. Freud'un, 1908'de (1908b), "şiddet içeren bir şeyler yapmak, parçalamak, bir yerde bir delik açmak için duyulan bulanık itkiler"i betimlerken, tamamlayıcı bir organa duhul etmeye ilişkin eril arzuyu kabul etmek konusunda, sonraki döneme göre çok daha ileri bir noktada olması ilginçtir. "Ama," diyerek şunları da ekler: "böylece çocuk vajinanın varlığını varsayma ve babasının penisinin annesine bu şekilde girişinin, annesinin bedeninde bebeğin oluşmasını sağlayan edim olduğu sonucunu çıkarma yoluna girmiş görünürken, tam bu safhada, sorgulaması kafa karışıklığı içinde kesintiye uğrar; çünkü annesinin de erkekler gibi bir penise sahip olduğu kuramı onu durdurur; penisi içine alan oyuğun varlığını henüz keşfetmiş değildir."

Söz konusu kuramın babanın rolüne ilişkin bir farkındalığa yönelen bütün yolları kapattığı bundan daha açık bir biçimde söylenebilir mi? Ve bu kuramın sadece bu yanılgıyı korumak için varolduğu düşünülemez mi?

Grunberger'in, çocuğun Oidipus kompleksi dönemindeki biyolojik olgunlaşmamışlığını ve bunun sonucu olan narsisistik yarayı vurgulayarak, cinsiyet farklılığına ilişkin en azından bilinçdışı bir bilginin varlığını temel alan bir Oidipus kompleksi anlayışını ortaya koyduklarını belirtebiliriz. Dahası, Catherine Parat için, "cinsel farklılıklar ve ötekinin tamamlayıcılığı tipik bir Oidipal kazanımdır". Bunun da ötesinde, bana öyle geliyor ki, cinsiyetler arasında fark olmadığı yanılsaması ile *kuşaklar arasındaki farkın yadsınması* birbiriyle karşılıklı bağlantılıdır, biri diğerini gerektirir; bu yanılsamayı koruma zorunluluğu tüm sapkınlıkların ortak noktasıdır ve Rosolato'nun (1967) işaret ettiği gibi, neden fetişizmin tüm sapkınlık türlerinde saptanabildiğini açıklar.[5] Çocuk, cinsiyetler arasındaki farklılığı ve cinsiyetlerin *birbirini tamamlayıcı genital* niteliğini kabullenmek zorunda kaldığında, aynı zamanda *kuşaklar arasındaki farklılığı* da tanımak zorunda olduğunu görür; sapkın için bu, boşluğa itilmekle aynı şeydir. Dolayısıyla, bu korkunç bilinçlenmenin önüne geçmek için mümkün olan her şey yapılmalıdır. Erojen bölgeleri ve kısmi nesneleriyle birlikte genital öncesi cinselliğin *kendisi bir idealleştirme sürecine tabi tutulmalıdır*. Freud daha önce *Üç Deneme*'de bu noktaya dikkat çekmişti: "Ruhsal (zihinsel) etkenin, cinsel içgüdünün dönüştürülmesinde oynayabileceği en büyük rolü belki tam da en tiksindirici sapkınlıklarda oynadığı düşünülebilir. Bu vakalarda, sonucun tüyler ürpertici olmasına karşın, içgüdünün *idealleştirilmesine* denk düşen bir zihinsel çalışma öğesinin varlığını yadsımak olanaksızdır".. (Freud 1914'te "ben ideali"ni psikanaliz kuramına kattığı zaman, idealleştirmenin *nesneyle*, yüceltmenin ise *içgüdüyle* ilişkili olduğunu vurgulayacaktır. Bu çok önemli ayrıma geri dönme fırsatını bulacağız. Yine de şimdiden, 1905'teki metninde (1905a), aslında *içgüdünün idealleştirilmesine* gönderme yaptığını kaydedebiliriz; bu ise, sapkın edimde tam da dolaysız olarak boşalan bir dürtü söz konusu olduğuna göre, yüceltmeden farklı bir şeydir.) Nitekim, sapkın edimin yalnızca nesnesine değil, kendisine de aşırı değer atfedildiği

5. "Fetişizmin temel sapkınlık biçimi" olduğunu savunan R. Bak'ın düşüncesi de böyledir (1953). Ayrıca, Freud daha 1905 yılında kadında penis arayışının "çoğul sapkınlıklarda büyük bir rol" oynadığını düşünmüştür.

durumlarda (çok sık rastlanır), bir dürtünün *idealleştirildiğini* tasavvur etmek son derece mümkündür. Yalnızca Sade okuyarak, koprofilinin* en iğrenç örneklerinin tanrıların hazzı olarak değerlendirildiğini ve bunu uygulamayanların ne "işin erbabı" ne de "özgür ruhlar" olabildikleri için hor görüldüklerini saptamak mümkündür.[6] Belli bir narsisistik dürtü yatırımı, dürtü bütünleşmesi, yani dürtülerin ben tarafından kabul edilmeleri –Grunberger'in pek çok kez vurguladığı gibi– "benleştirilmeleri" için asli bir gerekliliktir. Aksi halde dürtü bene yabancı kalır, çeşitli değişimlere, örneğin bastırma ya da yansıtmaya maruz kalır ve uç durumlarda "etkileme makinesinin" ortaya çıkmasına yol açar. Dürtünün (cinsel) *amacı* değişmeden kaldığına göre, narsisistik yatırım yüceltmeden ayırt edilmelidir. Bir dürtünün idealleştirilmesinde bu benleştirmeye bir şey daha eklenir. Bir dürtüyü (ya da bir nesneyi) idealleştirmek, ona aslında sahip olmadığı bir boyut, bir değer, bir önem, bir pırıltı atfetmektir (bu, onun kabalığından hiçbir şey eksiltmeyebilir; kabalığın kendisi de göklere çıkarılabilir). Onu olmadığı bir şey gibi göstererek göklere çıkarmaktır. *Bu perspektiften bakıldığında, özne, genital öncesi dürtüyü, kendisinde ve başkalarında, genital öncesi dürtünün genital dürtüyle eşit, hatta ondan daha üstün olduğu yanılsamasını yaratmak için idealleştirir.* Eğer "normal" gelişme seyri içinde ben ideali genital babaya ve genitalliğe yansıtılırsa, bir kez ulaşıldığında genitallik artık idealleştirmenin nesnesi olamaz. Bir son noktayı temsil ettiği için, başka herhangi bir şeyle karşılaştırılarak değil, kendi içinde değerlendirilir.[7] Aşkın idealleştirilmesi ve âşık olunduğunda ben idealinin nesneye yansıtılması, ileride tekrar ele alacağım özel bir düzeye dahildir. Genital öncesinin idealleştirilmesinin altında her zaman, belirli bir düzeyde sezi-

* Dışkıya yönelik cinsel heyecan. (ç.n.)

6. Olympos'ta, insani cinsel arzuları idealleştirilmiş (tanrılaştırılmış) bir biçim altında kişileştiren tanrılar ve yarı tanrılar, Aphrodite, Eros, Nympha'lar, Satyr'ler yaşamıyor muydu?

7. Tüm kısmi dürtüleri içeren genitalliğin simgeleştirilememesinin nedeni de budur. Simge bir ikame olduğuna göre, genitallik ancak kendi kendisinin bir ikamesi olabilirdi. Genitalliğin bütünsel ve birleştirici niteliğini içeren anlayış, *Üç Deneme*'den başlayıp (1905a), yine cinselliğin "örgütlenmesinin ancak genital evrede tamamlandığını" yazdığı *Psikanalize Giriş*'e varana dek (1938), Freud'un yapıtının değişmezlerinden biridir.

len bir düşünceyi, "bu o değil" düşüncesini bastırmak ve karşı yatırıma tabi tutmak için duyulan zorlayıcı ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, ileride anlama fırsatını bulacağımız gibi, genitallik (ve genital baba) her şeye rağmen ölçü olarak kalır.

Freud, genital öncesi kısmi nesnenin sapkın tarafından idealleştirilmesi bağlamında, fetişistin fetişe *hürmetinden* söz eder ("Fetişizm", 1927a). Fetişin idealleştirilmesi, Fransa'da, Pasche ve Renard'ın "Sapkınlıklar" üzerine makalelerinde (1956) özel olarak vurgulanmıştır. "Gerileme, Sapkınlık, Nevroz" üzerine çalışmasında Francis Pasche sapkının nesneyi idealleştirmesi üzerinde durur (1956: 106, 107, 108).

Glover da (1933) sapkının genital öncesi kısmi nesneleri idealleştirmesi görüngüsünü incelemiştir. Ona göre, *sapkın asla erişkin nesneleri idealleştirmez*,[8] "kısmi nesneleri (yiyecek, dışkı, sidik, cinsel bölgeler)", ayrıcalıklı bir rolü olan anal-sadistik evre nesnelerini idealleştirir: "Tipik bir vakada, anüs deliği gökte asılı duran bir tür hâle olarak fantezileştirilmişti. Hasta onu seyre dalıyor, idealleştiriyor, ona tapıyor, mistik nitelikler atfediyordu ve tümüyle dinsel bir tutum sergiliyordu." Bu tuhaf kutsamada şaşıracak bir şey yoktur. Cinsel edimin kendisinin yanı sıra kısmi nesneye de yönelen dinsel bir tutum (başlangıçta fetiş, bir tanrıydı) sapkınlar arasında yaygındır. Örneğin, sapkın erotik fantezilerle mastürbasyon yapan bir hasta analistine şöyle der: "Yine ilahi söyledim" (Jean Guillaumin kişisel olarak aktarmıştır). Babası hekim olan bir çocuk pazar günlerini babasının muayene odasında ilahi söyleyerek geçiriyordu. Bunun, doktorculuk oynamanın bir ikamesini temsil ettiğini söylemeye gerek yok; söz konusu durumda doktorculuk oyunu, muayene odasının mahremiyetinde babasının hastalarıyla giriştiği gizemli etkinlikleri taklit etmeye denk düşer ve dolayısıyla ilkel sahneyi anıştırır. Daha sonra, hasta çok törensel bir biçimde bir haçla dövülmeyi alışkanlık haline getirmiştir. (Başka birinin çocukken benzer koşullarda bu ilahi söyleme oyununu oynadığını ama sonradan rahip olduğunu duydum.)

Yalnızca iki durumda da törensel bir öğe olduğu için değil (burada üstünde duramayacağımız bir nokta), aynı zamanda her ikisi

8. Vurgu bana ait.

de idealleştirmeyi içerdiği için, dini ayin sapkının ayiniyle kolayca çakışır. Freud'un anımsattığı gibi (1914b), O. Pfister dinsel gündüzdüşü ile sapkın erotizm arasındaki bağlantıyı daha önce vurgulamıştır.[9] Freud'un şöyle düşündüğü anımsanacaktır: "İdealleştirme [birincil narsisizmin nesneye yansıtılması – *nesne böylelikle ben idealinin taşıyıcısı haline gelir*] ben libidosu alanında olduğu kadar nesne libidosu alanında da mümkündür. Örneğin, bir nesneye cinsel açıdan aşırı değer yüklemek onu idealleştirmektir" (*Narsizm Üzerine*). Sapkının, kısmi nesnelerini ve sapkın edimin kendisini idealleştirmeye yönelik bariz eğilimini nasıl anlamak gerekir? (Bu eğilim, babaya yatırmış olduğu ben idealini daha sonra âşık olarak bütünsel aşk nesnesine yansıtan öznenin eğilimine denk düşer.) Sapkının, çocuksu genital öncesi cinselliğine rağmen annesi için yeterli bir eş olduğu yanılsamasını koruma ihtiyacını her zaman akılda tutmamız gerektiğini düşünüyorum. Joyce McDougall'ın vurguladığı gibi sapkın, hadım edilmiş babanın ayrıcalığı olduğu ölçüde genital aşkı hor görür. "Baba tarzı aşk"ın, çocuğun genital öncesi cinsel oyunları lehine değersizleştirildiği söylenebilir. (Bilindiği gibi bugün, "özgürleşmiş" bir cinselliğin önünü açmak için, üretken cinselliği, cinselliğin "baskıcı" bir biçimi olarak aşağılama eğilimi gösteren güçlü bir kolektif akım vardır.)

McDougall'a göre, sapkın, tanrıların bir sırrına vakıf olduğu, özel bir "reçete" bulduğu izlenimine kapılmıştır. Aynı zamanda, kendi cinsinden olanların genital nesneler olarak kadınlara gösterdikleri ilgiyi saptamak onu şaşırtır. Dolayısıyla, *sapkın edimin ve kısmi nesnelerin idealleştirilmesi onun için mutlak bir zorunluluktur*. Bu idealleştirmenin, aksi halde onda gerçek bir yetersizlik duygusunu, yani genital babanın onda olmayan güçlere sahip olduğu duygusunu uyandıracak bir algıdan kurtulmasına ve ona karşı yatırım yapmasına yardımcı olduğunu düşünüyorum. Çünkü, her şeye rağmen, sapkının aklının bir köşesinde gerçekliğe daha uygun bir ben ideali vardır; bu ben ideali, analizde, örneğin savaşlardan yaralı dönmüş ya da sonradan alkolik olmuş kahraman bir baba veya ekonomik krizin kurbanı olmuş parlak girişimci baba

9. Pfister'ın (1910) çalışmasının başlığı şudur: *Die Frömmigkeit des Grafen von Zinzendorf* (Zinzendorf Kontunun Sofuluğu).

gibi biçimlerde kendini gösterir. Annenin tek nesnesi olduğu yanılsamasının korunabilmesi için babanın geçmişteki ihtişamına ilişkin imge özenle bastırılmıştır (aynı zamanda bu imgenin uyandırdığı suçluluk duyguları nedeniyle de). Analizde bu imge sıklıkla yoğun bir depresif duygu eşliğinde ortaya çıkar: Yanılsamanın kumdan şatosu, babaya ilişkin nostaljik duygular öne çıktığı anda yıkılır. Sahici nesne ilişkileri pahasına bir seraba kapılmış olmanın trajik duygusunu önlemenin bir yolu, kamçı ya da çizmeyi, kırbaçlanmayı ve dışkı yemeyi göklere çıkarmak, bunlardan kaynaklanan haz ve güzelliklerin bir kadınla genital birleşmeden üstün olduğunu öne sürmektir.

Glover sapkının idealleştirme ediminden eğlenceli bir biçimde söz eder: "*Erişkin ilişkilerin idealleştirilmesinden o denli uzaktır ki, genellikle kazlarını kuğu olarak görür*"[10] (1933). Çünkü nihayetinde söz konusu olan sapkının bizzat varlığıdır. Kazları (nesneleri, dürtüleri), aynı zamanda, babasının genital penisine eşit gibi göstermeye çabaladığı kendi genital öncesi fallusudur. Çin İmparatorunun bülbülüyle (Chasseguet-Smirgel, 1968) ilgili öyküde olduğu gibi, söz konusu olan, kendilerini ötekilerle (gerçek bülbül, kuğu) eşit ya da onlardan üstün gibi göstermeye çalışan daha az değerli fallik simgelerdir (mekanik bülbül, kaz). Andersen'in harika masalını çıkış noktası olarak aldığım bu denememde, "sahte" bir şey üreten biriyle sapkın arasında bir benzerlik olduğunu anımsatmıştım. "Sahte" fallusun, öznenin genital penis olarak kabul ettirmeye uğraştığı kendi genital öncesi (anal) penisini temsil eden bir fetiş ("*factice*"* sözcüğüyle aynı kökü paylaşan bir sözcük) olduğunu gösterdim. Bu arada, çatışmaları nedeniyle Oidipal babanın genital penisini içe yansıtıp onunla özdeşleşmeyi başaramamış olan bazı öznelerin sanatsal, edebi ve entelektüel ürünlerine göndermede bulundum. "Sahte" bir fallusun yaratılması yoluyla elde edilen narsisistik tamamlanmışlık duygusunun başkalarını aldatma gücü olabilir. Ama çok sayıda örnek, "sahte" yaratıcılarının, hilelerinin keşfedileceği, anal penisin –fetişin–, üzerini kaplayan parlak cilanın altından görüneceği tehdidiyle yaşadıklarını göstermektedir; tıpkı sapkının, "sırrının" yani mucizevi cinsel "reçetesinin" ve ide-

* Sahte, yapay. (ç.n.) 10. Vurgu bana ait.

alleştirilmiş nesnelerinin, fetişlerle oynanan basit çocuksu oyunlardan, hatta açıkça dışkısal nesnelerden başka bir şey olmadığının anlaşılmasından ve muzaffer bir fallus yerine, yalnızca buluğ öncesi bir oğlanın gülünç penisine sahip olduğunun açığa çıkmasından (ben örgütlenmesine bağlı olarak şu ya da bu ölçüde) korkması gibi.[11] Yani kuğuları kesinlikle kazdan ibarettir (tavus kuşunun tüylerini yolun, altından bir karga çıkar).

Dürtülerini ve kısmi nesnelerini idealleştirmek sapkına narsisistik bir tamamlanmışlık duygusu verir çünkü bu idealleştirme kendi beninin idealleştirilmesiyle sonuçlanır. Böylece kendisini idealleştirilmiş genital öncesi nesneleriyle bütünleştirir ve kutsanan fetiş, sapkının kendi çocuksu niteliklerinin şekil değiştirmiş imgesini ona geri yansıtır. Böylece kendi kendisinin ideali olduğu zamana yaklaşır. Bir zamanlar, tapılası mükemmelliğinin onayını bulduğu annesinin gözlerinde kendi yansımasını seyre daldığı gibi, göklere çıkardığı dürtülerinde ve nesnelerinde de kendi yansımasını seyreder. Bununla birlikte, *travesti* beninin çocuksu ve budanmış doğasının her an fark edilme olasılığı, sapkını özellikle estetik alanda olmak üzere, etrafını saran her şeyin kalitesi konusunda özel olarak müşkülpesent hale getirir. En zarif bibloların, en başarılı sanat yapıtlarının, en iyi yazılmış şiirlerin, en ince zevkli dekorun peşine düşecektir. Glover şu saptamayı yapmıştır: "Bazı estetik koşullar yerine getirildiğinde, sapkın etkinlik daha özgür bir biçimde gerçekleştirilir" (1931). Sapkın, zevk sahibi bir insan, bilgili bir amatör olacaktır; yüceltme süreci için zorunlu olan babayla özdeşleşmenin imkânsızlığının sapkının üretimini kösteklemesi mümkün olduğundan, genellikle gerçek bir sanatçıdan çok bir estet olacaktır: Tıpkı Oscar Wilde gibi, dehası hayatına, yeteneği yapıtına gidecektir.

Kanımca bu nokta, bazı sapkınlarda büyük bir zarafetle en tiksindirici uygulamaların nasıl bir arada bulunabildiğini açıklamaktadır, çünkü sapkının çevresine bu kadar ince, bu kadar estetik bir dokunuşun damgasını vuran idealleştirme, başka bir durumda sap-

11. Teşhirci bir hasta penisini yalnızca yarı sertleşmiş durumdayken gösteriyordu. Analizde, kadınları (anne ikameleri), cinsel organının acınacak (çocuksu) görünümüne *rağmen* irkiltmek istediği ortaya çıktı.

kını sıçanlara iğne batırmak ve bundan zevk almaktan alıkoymak bir yana, tersine bunu yapmasına imkân tanır (Proust).

Çek yönetmen J. Herz'in *Kadavra Fırını* adlı deha ürünü filminde, R. Hrusinsky adlı muhteşem sanatçının canlandırdığı kahraman, ölüseviciliğinin anal sadistik doğasını, işini (bir krematoryumda çalışmaktadır) idealleştirerek gizleyen sapkın, suça eğilimli, psikotik bir karakterdir. Bir çırağa, ölü yakmanın ruhun bedenden özgürleşmesini sağladığını (beden, açıkça, ruhun kurtulmasına yardım ettiği bir pislikle özdeşleştirilmektedir), acıya son verdiği için ölümün nasıl hem güzel hem de yararlı bir şey olduğunu, vb. anlatır. (Kendisi de "iffetsiz" kan taşıyan karısının ve çocuklarının katili olacaktır.) "Güzel müzik" sever, "güzel" resimler satın alır (beceriksizce gizlemeye çalıştığı anal nitelik, resimlerin sergilediği *kitsch* beğenide fark edilse de), heykellerine hayran olduğu "hoş" mezarlıklarda yürüyüşler yapar. Karısı bir "melektir" ve evliliği ona "meleklere özgü bir yaşam" vermiştir. Ölmüş küçük kızların yüzünü okşar, saçlarını tarar ve sonra kendi saçını tarar. (Burada tarak fetişle benzerlik gösterir.) Aynı zamanda mistiktir, Budizm'den büyülenmektedir. Ruhların nihayet çabucak, sıradan bir krematoryumda olduğundan daha çabuk kurtarılabilecekleri devasa bir toplu krematoryum hayali kurmaktadır. Naziler için çalışmaya başlar ve sonunda kendisini Dalai Lama ile özdeşleştirir. Bu düzeyde mistisizmin, anal sadistik etkinlikleri göklere çıkarmaya ve "dışkısal" niteliklerini azaltmaya; aynı zamanda dışkıyı altına çevirmeye ve –ölü yakma gibi bir yakma biçimi olan– sindirim sürecini, ruhu beden gibi bir hurdadan kurtaran mucizevi bir simyaya dönüştürmeye hizmet ettiği açıktır. B. Grunberger (1959) sindirim sürecini, "midedeki besinin parçalanması ve ardından, giderek ayrımsızlaşan, dereceli olarak her türlü özgün niteliğini yitiren ve sonunda türdeş bir kütleyi, dışkı yığınını oluşturan birimlere indirgenmesi" biçiminde betimler ve bu olguyla, başka olguların yanı sıra, Auschwitz *gauleiter*'inin* kendi kampını "dünyanın anüsü" olarak betimlemesi arasında da bağlantı kurar. Benzer bir biçimde, filmin kahramanı ölü yakma sürecinin ürünü olan küllerin tama-

* Almanca. Nazi Almanyası'nda yerel yönetici konumundaki Nazi önderi. (ç.n.)

men türdeş olduğunu anlatır: "Birbirine tamamen özdeş." Bu psikotik sapkının, etkinliğini meşrulaştırmak için "üstben adına" davranmış olmasının yeterli olduğunu söylemek pek inandırıcı olmaz. Söz konusu olan, her şeyden önce kendi benidir; genital öncesi konumunu ve genel olarak nesnelerini idealleştirerek kendi benine narsisistik bir yatırım yapma olanağıdır.

Dolayısıyla, sapkının sanata ve güzel olana düşkünlüğü, cinsel zorlanımından daha az güçlü olmayan *idealleştirme zorlanımının* terimleriyle açıklanabilir gibi görünüyor. Bununla birlikte, narsisizmin babaya yansıtılmamasının yanı sıra, genitalliğe ve genital nesnelere yapılan karşı yatırım da kesin bir biçimde korunmaktadır. (Bu durum babanın ve baba dünyasının "dışkısallaştırılması"na varabilir.) Sapkın, genital öncesi dünyanın genitallik pahasına bu türden bir idealleştirilmesinde başarısızlığa uğrasaydı, derin bir bunalıma girerdi. Kanımca, bazen divanımızda bir sapkın buluvermemizi, her şeyden önce, ben idealinin, genitalliğin ve babanın, dürtülere ve kısmi nesnelere "aktarımında" yaşanan bu tür bir başarısızlığa borçluyuz. Aynı biçimde, sapkının tedavisinin kaderi, ben idealinin hareketliliğine, yani baba imgesine yeniden narsisistik yatırım yapma olanağına bağlıdır; bu da belirli bir düzeyde, antidepresif mekanizmaların göreli zayıflığı ve telafi edici mekanizmaların yetersizliğiyle (örneğin madde bağımlılığı) iç içe geçer.

2

Ben İdeali ve Gelişimi

> "... Dolayısıyla çocuğun bireysel eğitimi hayvanınkinden çok daha yavaş ilerler; ama bunun sonucu olarak türünün etkisine çok daha duyarlıdır. Çocuğun aczinin gerektirdiği büyük ihtimam ve sürekli bakım, babaların ve annelerin bağlılığını sürdürür ve artırır; ana babalar bedenin bakımını yaparken aklı eğitirler. Bedenin güçlenmesi için gereken zaman aklın işine yarar."
>
> Buffon, *Histoire Naturelle* (Doğal Tarih)

Erkek çocuğun rakiplerle karşılaşma zorunluluğundan, hadım edilmekten ve acı verici Oidipal yenilgiden kaçınma eğilimi (az çok hepimizde bulunan) desteklenmediğinde ve teşvik edilmediğinde, çocuğun beni, babasını annesinin seçilmiş nesnesi haline getirenin ne olduğunu aramaya, keşfetmeye ve ona hayranlık duymaya yönelir. Böylece, babasına benzeme arzusunu geleceğe taşır; Freud'un terimleriyle, "kendi önüne yansıtır": Baba erkek çocuğun ben ideali haline gelecektir. İnsanın *olgunlaşmadan doğması*, burada ele aldığımız kavramın temelidir. Kökenini, ilkel bütünlük durumunun parçalanmasına bağlı olarak çocuğun birincil aczine (*Hilflosigkeit*) borçludur. Fizyolojik olgunlaşmamışlık (genital zayıflık) nedeniyle, anneyle bu bütünlüğü ensest yoluyla (hadım edilmemiş olan, başka bir deyişle tümgüçlülüğünü yitirmemiş olan kişi, ensest yaşayan kişidir) hemen yeniden elde etmek olanaksızdır. Genital babayla özdeşleşme "projesi", içerdiği ensest fantezisi sayesinde ilkel bütünlük durumuna geri dönme umudunu taşıdığı için, sözünü ettiğimiz olanaksızlık ben idealinin evrimini sağlar. Burada, Ferenczi'nin genitallik kuramını, ana rahmine dönme isteğinin en temel insani arzu olduğunu gösterdiği hayranlık uyandırıcı ya-

pıtı *Thalassa*'da (1922-24) ifade edildiği biçimiyle anımsatmak isterim. Genital birleşme bu arzunun doyurulmasını üç şekilde sağlar: "Organizmanın bütünü bu arzuyu yalnızca, bir bakıma uykuda olduğu gibi, tamamen *varsanı* yoluyla gerçekleştirir; bütün organizmanın özdeşleştiği penis, bunu ancak kısmen, yani simgesel olarak başarır; ama yalnızca spermin, yani benin ve benin narsisistik *öteki beninin*, genital organın temsilcisi olarak spermin, rahim içine *gerçekten* ulaşma ayrıcalığı vardır" (Bence –bu konuda Freud'un anlayışına bağlı kalıyorum– birincil narsisistik evre, doğumun kendisinden önceki bir zaman dilimini de içeren bir döneme yayılır). Dolayısıyla insani gelişmenin doruğu, ana rahmine ya da başka bir deyişle, gelişmenin en arkaik evresine bir dönüş vaadini de içinde taşır. Bizi ileriye doğru iten şey, görkemli bir geçmişin (kendi kendimizin ideali olduğumuz bir zamanın) özlemidir. Ama bu iki an arasında insanın bütün bir psikoseksüel gelişmesi yer alır. Ensest saplantısını, anneye cinsel olarak sahip olma amacından vazgeçemeyen erkek çocuğun libidosunun yapışkanlığını, Freud örtük olarak rahim içinde olma durumuna ve bundan vazgeçmenin zorluğuna bağlamıştır. Nitekim, Oidipus'un aşılması sorunu üzerine yazarken şöyle der: "Bu noktada akla, yeni doğmuş bir bebeğin kafatası yapısıyla bir karşılaştırma yapmak geliyor: Uzun süren bir doğumdan sonra, kafatası annenin basenindeki dar boğazın kalıbı gibi görünür" (1912a).[1]

Eğer anneyle cinsel yoldan birleşme birincil narsisizm evresine yeniden kavuşmanın olası bir aracıysa, Freud'un 1914 tarihli metninde narsisistik ve anaklitik (ya da "yaslanmaya dayalı") nesne seçimi arasında yapmış olduğu ayrımın önemi o zamandan bugüne azalmıştır, çünkü başlangıç olarak her ikisi de birincil nesneyle bütünlüğün yitirilmesinden önceki narsisistik tamamlanmışlık durumunu yeniden yakalamayı hedeflemektedir.

Üç Deneme'nin yazıldığı ve *cinsel dürtüler* ve *ben dürtüleri* ikiliğinin ortaya konduğu zamandan beri (1905a) ifade edildiği biçimiyle Freudcu cinsellik kuramı, bedensel işlevlere dayanır. Baş-

1. Freud, 1924'te, *Üç Deneme*'ye eklediği bir notta şunları yazar: "Rank, anneye bağlılığı embriyon dönemine dek geri götürmüş ve böylece Oidipus kompleksinin biyolojik temelini göstermiştir."

langıçta, cinsel doyumun sadece bir haz ödülü sunduğu düşünülür; ancak daha sonra kendi başına istenmesi gereken bir şey olarak görülür. Bu Freudcu cinsellik kuramına tamamlayıcı bir görüş eklemek mümkündür: Cinsellik, birincil narsisizmin kozmik benine (Federn) yeniden kavuşma arzusundan da destek alır. Bu görüşe göre, hem anaklitik nesne hem de çocuğun ilkel bütünlük durumuna dönmek için birleşmek istediği nesne olan anne, bir çeşit ikili "yaslanma" yoluyla, ayrıcalıklı cinsel nesneyi oluşturur. Freud *Narsizm Üzerine*'de şu saptamayı yapar: "Benin gelişmesi birincil narsizmden uzaklaşmaya dayanır ve bu evrenin yeniden kazanılmasına yönelik şiddetli bir çabaya yol açar. Bu uzaklaşma, libidonun dışarıdan dayatılan bir ben idealine doğru yer değiştirmesi [...] sayesinde gelişir."

Freud'un bu anlayışı, eğer ona katılıyorsak, insan evrimini yitik bir cennete duyulan özlemin terimleriyle anlamaya yönelik her türlü girişimin haklılığını teslim eder gibi görünmektedir – her ne kadar söz konusu fikir daha sonra geliştirilirken farklılaşmış olsa da (Ferenczi, Grunberger).

Bu ideale ulaşmaktaki başarısızlığın ve ulaşma girişimi sırasında öznenin karşısına çıkan engellerin (özellikle de Oidipal evredeki "ensest engeli"), "narsisistik geri dönüşün" daha arkaik bir biçimine doğru, hatta başlangıçtaki içsel ve dışsal algıları birbirinden ayırt etme yokluğunun yeniden kendini gösterdiği psikotik megalomaniye doğru bir gerilemeye yol açabileceği tahmin edilebilir. Aslında ben idealinin özgünlüğü, mutlak narsisizm ile nesne ilişkisi, haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi arasında halka işlevi gören bir kavram olmasıdır çünkü ben idealinin kendisi de benin nesneden ayrılığının bir ürünüdür. (Ben ideali "benin gelişmesindeki bir düzeydir"[2] [Freud, 1921a].)

Freud, ben idealini adlandırmasından kısa süre önce, *Totem ve Tabu*'da (1912-13) ilkel animistin düşüncelerin tümgüçlülüğüne dayanan büyü tekniğini anlatırken, ben idealinin özel statüsünü ortaya koymuştur. Bilindiği gibi, insanın evrenle ilgili görüşlerinin evriminde –animist, dinsel ve bilimsel olmak üzere– üç aşama ayırt eder ve bu çerçevede düşüncelerin tümgüçlülüğünün kaderi-

2. Freud'un kitabındaki (1921a) bir bölümün adı.

ni şöyle takip eder: "Animist aşamada insan tümgüçlülüğü kendisine atfeder, dinsel aşamada onu tanrılara bırakır, yine de ondan vazgeçmiş değildir çünkü tanrıları kendi arzularına uygun bir biçimde davranmaları konusunda etkileme gücünü kendisine saklar. Bilimsel dünya anlayışında, önemsizliğini kabullenmiş ve ölüme boyun eğmiş olan insanın tümgüçlülüğüne artık yer yoktur."

Freud animist aşamayı narsisizmle, dinsel aşamayı nesne ilişkilerinin gelişmesi sonucu narsisizmin ebeveyne yansıtıldığı dönemle, bilimsel aşamayı ise bireyin gerçekliğin gereklerine uyum sağladığı erişkinlik evresiyle karşılaştırır ("modern yaşamda" animizmin kalıntılarını saptadığı için, bu son aşamaya tam olarak erişme olanağı konusunda kuşkucu görünmekle birlikte). Freud, "ayırt edici niteliği, çocuğun ebeveynine bağlılığı olan nesne seçimi evresine tekabül eden" aşamanın dinsel aşama olduğunu söyler. Dolayısıyla, çocuksu narsisizmin ebeveyne yansıtılması (ben idealini oluşturan etken), birincil megalomaniden nesne lehine vazgeçilmesi söz konusu olduğuna göre, bir gerçeklik duygusunun ve nesne ilişkisinin kazanılmasına yönelik bir adım olarak görülebilir. Ben idealinin oluşumu aynı zamanda gerçeklik ilkesine de uygundur çünkü doyuma ulaşmak için en kısa boşalma yolu seçilmez (haz ilkesine göre seçilmesi beklenirdi). Ben idealinin bir *proje* fikri içerdiğini pek çok kez vurguladım. Fain ve Marty (1959) daha da somut bir biçimde, bir *umuttan* söz ederler. Proje ve umut –gerçeklik ilkesine uygun bir zihinsel işleyiş biçiminin ayırt edici nitelikleri olan– ertelemeyi, dolaylılığı ve geçiciliği içerir. Bir araya gelince, *gelişme* düşüncesini, *evrim* düşüncesini çağrıştırırlar. Aslında, çocuğu, ben idealini art arda daha evrimleşmiş modellere yansıtmaya yöneltme görevi –en azından yaşamın ilk evrelerinde– esas olarak anneye düşer. Dozu dikkatli bir biçimde ayarlanmış düş kırıklıkları ve ödüller, çocuğu, bazı işlevlerin kazanılmasına ve belirli bir "varoluş biçimine" bağlı birtakım doyumlardan, yenilerini edinmek üzere vazgeçmeye itmelidir. Gelişmesinin her evresi, çocuğun geri dönmeye özenmemesi için yeterli ödülü, ama aynı zamanda bu evrede durmaya (saplanıp kalmaya) özenmemesi için yeterli düş kırıklığını, kısacası, çocuğun gelişme basamaklarını tırmanmaya devam etmesini sağlayacak olan *umudun* korunmasını sağlamalıdır. Böylece, çocuk, ben idealinin motor rolünü destekle-

yerek ya da başka bir ifadeyle, bir "vaat"[3] görünümünü korumasını sağlayarak onu "kendi önüne" yansıtmasına yardımcı olan annesinin rehberliğinde ilerler. Freud'un "Kurt Adam" (1918) vakasında saptadığı gibi, bazı "yatırım sadakati" görüngüleri bu açıdan bakılarak anlaşılabilir (Freud, 1937, "Sonlandırılabilir Analiz ve Sonlanmayan Analiz"). Freud, Kurt Adam konusunda şöyle der: "Vazgeçtiğinde yitirebileceklerinin kaygısı ve bir sonraki konumda tam olarak doyurucu bir ikame bulamama korkusuyla bir zamanlar yerleşmiş olduğu her libido konumunu inatla savunuyordu. Bu, *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* başlıklı çalışmamda saplantıya yatkınlık olarak betimlediğim önemli ve temel bir özelliktir." Gelişmenin yeni bir aşaması için başka bir gelişme aşamasından vazgeçmek konusunda yaşanan bu güçlük, bu libidinal atalet, en azından kısmen, çocuğun (müstakbel Kurt Adam'ın), kendi *evrimine* (ben idealinin "kendi önüne" yansıtılması bu evrimde önemli bir rol oynar) olduğu gibi yatırım yapmasını önleyen ilk engellerle bağlantılı olarak görülemez mi? Her yeni kazanıma, daima, bir önceki aşamanın nesnesinin ve "var olma biçiminin" kaybı (en azından kısmi olarak) fiilen eşlik eder ve dolayısıyla her yeni kazanım biraz yas içerir. (Örneğin, süt emmekten vazgeçmek, meme ve oral-narsisistik bir işleyiş tarzı için yas tutmayı içerir.) Eğer yeni kazanım vazgeçilmesi gereken kazanımı telafi etmeyi başaramıyorsa (örneğin, eğer kendi kendine beslenmeyi becermeye belli bir değer atfedilmediyse), ilerlemek nasıl mümkün olur? Tuvalet terbiyesinin katı kuralları öne sürüldüğü sırada, anal etkinliğin iktidarı (buna bağlı hâkimiyet ve gururla birlikte) edilgen anal doyumlardan vazgeçişi izlemiyorsa, ne yapılmalıdır? Burada, J. ve E. Kestemberg'in (1965) inceledikleri "işleyiş hazzı"na ilişkin sorunlara değinmiş oluyoruz. Dolayısıyla, eğer çocuğun ilerleme göstermesi bekleniyorsa, Grunberger'in göndermede bulunduğu narsisistik onay bilinçli bir biçimde sağlanmalıdır; onay yeterli değilse, ben herhangi bir tutarlılık kazanamaz. (Annenin bir "bütün" olarak çocuğuna narsisistik yatırımı, ona gösterdiği bakım ve okşamalar-

3. Fain ve Marty (1959), belli bir basıncın zorunluluğundan şöyle söz ederler: "Nesnenin, ben idealinin basıncı, öznenin edilgen ve alıcı arzularını giderirken onu ilerici bir anlamda yönlendirme eğilimini taşıyan basınç."

la ilişkilidir; bu yolla çocuğun bedensel benini ve ruhsal benini birleştirmiş ve çocuğun çeşitli işlevlerine değer yüklemiş olur. Bazı memelilerde, yavru annesi tarafından yalanmadığı zaman ölür. Anne yavrusunun genital organlarını yalamayı unutursa, yavru işeyemez.) Eğer narsisistik onay aşırıya kaçarsa, sapkınlık durumunda gördüğümüz gibi, ben idealinin genital babaya yatırılmasını önleyerek gelişmenin sapması sonucuna yol açabilir. Aslında bu düzeyde, cinsel baştan çıkarma narsisistik onaya eşlik eder. Bu durumda çocuk, Freud'un söz ettiği "erotik oyuncağın" mükemmel bir örneğidir (1912a), çünkü çocuğun o denli açlık duyduğu narsisistik onayı cinsel baştan çıkarmanın ta kendisi oluşturmaktadır: Annesi için uygun bir eştir ve dolayısıyla kendi ben idealiyle uyumludur. Burada söz konusu olan şeyin Eros ve Anteros zıtlaşması olduğunu sanmıyorum; sapkın saplantıya yol açan şey, tam da bu ikisinin aşırı bütünsel biçimde ve çok erken karşılaşmasıdır. Annenin rolü gerçekten de çok hassastır ve çok fazla ile çok az arasında salınma riski taşır. Narsisistik ve dürtüsel doyumlar benle bağdaşmış durumdaysa, özsaygıyı artırarak (Freud'un *Narsizm Üzerine*'de gösterdiği gibi) ben ile ideal arasındaki açığı azaltırlar; ben idealinin megalomanisinin bir kısmını alırlar ve uç durumda megalomaninin erken tükenişine yol açabilir ya da –her durumda– megalomaninin "motor" gücünün tükenmesine neden olurlar. Tersine, çok büyük düş kırıklıkları, ben idealine ilkel bir nitelik ve gerileme eğilimi kazandırır. Yaşamın başlangıcında narsisistik doyum yoksunluğu, dürtülerin vaktinden önce genitalleşmesine yol açabilir (bkz. Melanie Klein'ın etkinleşme kuramı). Bu durumda, çocuğun narsisizmi dürtüsel akımdan kopuk kalır ve abartılı bir ben idealine yatırım yapar.

Ben ideali oluşumunun kökenindeki olgu, yani insanın yeterince olgunlaşmadan doğması, muhtemelen dürtüsel yaşamımıza bazı özgül ayırt edici nitelikler kazandırmaktadır. Bu yüzden, dürtüsel yaşamımız basit, otomatik boşalma peşinde değildir, ne de haz tümüyle ve basit bir biçimde gerilimin azalmasından türer. Elde edilen her doyuma ben ile ben ideali arasındaki açığın bir ölçüde azalması eşlik ettiğine göre, benle bağdaşmış herhangi bir dürtüsel haz, bene belli bir özgürleşmiş narsisistik libido miktarıyla yeniden yatırım yapılmasından kaynaklanan narsisistik bir doyumdan

ayrılamaz. Doğal olarak, çatışmalar bu şemayı kayda değer biçimde değiştirecektir. Grunberger'in, özellikle "Narsisizm ve Dürtüsel Olgunlaşma Arasındaki Bölünme Üzerine Düşünceler"de (1960) gösterdiği gibi, narsisizm ile dürtüler (özellikle makatsallık) arasında bir uzlaşmaz karşıtlık vardır ve analizin temel amaçlarından biri bunu azaltmaktır. Grunberger'in görüşleri, bu uzlaşmaz karşıtlığı indirgenemez olarak gördüklerini düşündüğüm D. Braunschweig ve M. Fain'in kısa süre önce ortaya koydukları görüşlerden sonuç olarak daha az kötümserdir.

Erkek çocuk için, ben idealinin babaya yansıtılması, ben ideali ile beni ayıran açığı bir ensest fantezisinde kapatma vaadini taşıyorsa da, aynı şey küçük kız için söylenemez; çünkü onun için ensestin gerçekleşmesi, yalnızca birincil nesneyle birleşme yoluyla mümkün olan ilkel bir bütünlük durumuna geri dönüş anlamını önsel olarak taşımamaktadır.[4] Bu ışıkta bakıldığında, kız çocuğu için gerçek bir ensest değeri taşıyabilecek tek şey anne-kız arasındaki ensesttir (sözcüğün kökenbilimsel anlamında). Bu fikir, cinsel birleşme sırasında ana rahmine dönme arzusunun her iki cins için simetrik doyumunu güvence altına almak için, kadının erkeğin penisiyle özdeşleşmesinden söz etmek zorunda kalan Ferenczi'de de örtük olarak vardır. Birçok yazar tarafından (C.-J. Parat, B. Grunberger, D. Braunschweig ve M. Fain) başka etkenlerin yanı sıra ortaya konduğu gibi, başlangıçtaki bütünlük durumuna geri dönüşü temsil edebilecek tek şeyin anneyle ensest oluşu, neden baba-kız ensesti seyrek olarak psikozla sonuçlanırken, anne-oğul ensestinin "ruhsal ölüme" yol açtığını anlamamızı sağlayacaktır. Bu "ruhsal ölüm", *benin, anneyle birleşmenin imkânsız oluşunun sağladığı evriminin ortadan kalkmasının sonucudur*. Ben ideali ile benin çakışmasının nihayet elde edilmesi, bütünlüğün gerçekleşmesi için gereksiz ve engelleyici hale gelen *insanlaşma* kazanımlarını silip süpürür ve vahim ben dalgalanmalarıyla sonuçlanır.

Nitekim, eğer çocuğun ilkel bütünlük durumunda yaşadığı tam ve bütünsel doyum sürseydi, çocuk yalnızca bu doyumdan hiçbir

4. Belki bu etkenin de, sapkınlığın kadınlarda erkeklere göre daha seyrek görülmesi olgusunu açıklarken "Ben İdeali ve Sapkınlık" bölümünde değindiğim etkenlere eklenmesi gerekir.

zaman kopmamakla kalmayacak, aynı zamanda, Freud'un söylediği gibi (1912a), ne düzeyler arasındaki farklılaşmayı yaşayabilecek, ne de ben işlevlerini kazanabilecekti. Benin doğuşunun ve algılama-bilinç sisteminin gelişmesinin çıkış noktası düş kırıklığıdır; art arda gelen birtakım doyumlardan ve nesnelerden vazgeçmek, bunlar için ikameler bulma ve yer değiştirmeler gerçekleştirme (simgesel etkinliğin ve yüceltmenin kazanılması) gereksiniminin kaynağıdır. Fantezi yaşamı, arzunun işlenmesi, dil, vb. bir doyum beklentisinden doğar. Gelişmenin tüm evreleri kendi özgül katkılarıyla bu kazanımların elde edilmesine yardımcı olur. Çocuğun birincil ayrımlaşmamışlık durumundan çıkışını sağlayan, ona bir iç ve bir dış veren, onu zamana ve mekâna yerleştiren anal evredir. Ensest yasağıyla birlikte Oidipal durum, *üçüncü boyutun*[5] kazanılmasını pekiştirir.

Doyumun dolaysızlığı bizi nesneyle mutlak bir yakınlık içinde, onun gölgesinde tutar. İlerleyen düş kırıklıkları (zaten sonradan Oidipal bir anlam kazanmaya elverişlidirler) ve üçlü durum nesneyle aramıza mesafe koymamızı sağlar, bize *bir perspektif açar*. Burada basit bir mecazın söz konusu olmadığını anlamak için Marguerite Sechehaye'ın hastasına kulak vermek yeterlidir (*Bir Şizofren Kızın Güncesi*, 1950). Bu hasta, bize, hastalığı baş gösterdiğinde söz ettiğimiz perspektif duygusunu yitirmesinin sonucu olarak nesnelerin üstüne çullandıklarını görünce nasıl dehşete düştüğünü anlatır. Başka bir deyişle, gerçekliğe giriş, benin ve ikincil sürecin varlığı, ancak arzularımızın tam doyumunun, ancak anneyle birleşmenin[6] bize verebileceği o doyumun yokluğunda mümkündür. Bizi insan haline getiren tüm bu kazanımlara hayat veren şey ortadan kalktığında, hepsi kumdan bir şato gibi dağılıp gidecektir.

Öte yandan, ilkel sahne, anneyle genital birleşme umudunun yitirilmesi anlamına gelir. Bu perspektiften bakıldığında, ilkel sahnenin, kişiliksizleşmeyi, yani, "Kişiliksizleşme, Paranoid Evre ve İl-

5. Bu olgunun sezgisel bir ifadesi, Michel Thevoz'un İsviçreli ressam Soutter üzerine yazdığı kitapta bulunabilir.

6. Michel Gressot, Marcel Roch'un raporuna ("Üstben: Oidipus Kompleksinin Mirasçısı") katkısında, ensest yasağını şu ifadelerle vurgulamıştır: Gerilemeyi önleyen "kilit oluşum", "tüm diğer yasakların bağlantı noktası", "ensest yasağı yoluyla memeden kesmenin güvence altına alınması".

kel Sahne"de[7] işaret ettiğim gibi, nesne ilişkilerinin yerlerini ilkel bütünlüğe bırakmak üzere çözüldüğü bir evreye gerilemeyi tetikleyen temel bir etkeni temsil ettiğini anlamak mümkündür. İleride göreceğimiz gibi, insanın yitik tamlık duygusunu kendisine zarar vermeden yeniden bulması, ancak ikame bir nesneyle, âşık olma durumunda mümkündür. Başka bir deyişle, bu tamlık durumuna *tam olarak* ulaşması yasaktır. Freud, "Cinsel dürtünün bizzat doğasındaki bir şey(in) tam doyumun gerçekleşmesi için elverişli" olmadığını varsayar ve bu olguyu iki etkene atfeder: Birincisi, ensest engeli nedeniyle "cinsel dürtünün nihai nesnesi(nin) kökensel nesne değil, yalnızca onun ikamesi" olmasıdır (1912a). Söz konusu ikinci etkene dönme fırsatını bulacağız.

Eğer sözcüğün kökenbilimsel anlamında tek ensest anneyle ensest ise, kız çocuğun doyurulması mümkün olmayan bir eşcinsellik yaşıyor olması gerekir. Zaten *Eros ve Anteros*'un yazarları da, tamamen başka bir yol izleyerek bu sonuca varırlar. Bununla birlikte, cinsiyet farklılığı kız çocuğu babaya doğru iter ve –benimsemiş olduğumuz perspektife bağlı kalırsak, her ne kadar erotizmi, birincil narsisistik bütünlük içinde ben ideali ile ben arasındaki mesafeyi yok etme arzusunun tersine yöneliyorsa da– kız çocuğun, babaya yönelen erotik arzusu ile anneyle ilkel bütünlüğü yeniden yakalama arzusunu bir biçimde uzlaştırmasını sağlayan bir çıkış yolu vardır: Annelik. Anne, çocukken kendi annesiyle yaşadığı bütünlüğü, kuşkusuz çok daha evrimleşmiş bir biçimde kendi çocuğuyla yeniden yaşayabilir. Apaçık nedenlerle, kız çocuğun arzusunu geleceğe yansıtmaya itildiğini görüyoruz. Böylece, kendisine, anne olarak anne olma ve babasından çocuk yapıp onun karısı olarak anne olma projesini içeren bir ben ideali oluşturmaya itilmektedir. Freud'la birlikte yazdığı "Libidinal Gelişmenin Oidipus Öncesi Aşaması" makalesinde Ruth Mack-Brunswick'in (1940) ifade ettiği gibi, çocuk sahibi olma arzusunun penis hasedinden önce gelen çok erken bir arzu olduğunu düşünüyorum. (Erkek çocuğun çocuk sahibi olma arzusunu burada ele almıyorum.) Bununla birlikte, Mack-Brunswick'e göre bu arzunun tek kökeni tümgüçlü anne-

7. J. Chasseguet-Smirgel (1958), S. Nacht ve P. -C. Racamier'nin "Psikanalizde Hezeyan Kuramı" başlıklı raporuna katkı.

nin sahip olduğu en önemli şeyi ele geçirmek iken, ben bu arzunun aslında birincil anne-çocuk birliğini yeniden kurma arzusunu içerdiğine inanıyorum. Yine bu perspektiften bakıldığında, erkek çocuğun cinsiyet ve kuşak farklılıkları konusundaki –kendisini annesinin eşi olarak görmesini sağlayan– sapkın yadsımasının kız çocuktaki karşılığı, çocuk yapmak için bir baba gerektiğinin yadsınmasıdır (yani birincil narsisizm kaybından Oidipus'a kadar uzanan tüm bir evrim sürecinin yadsınması) çünkü simgesel bir biçim ya da fantezi dışında, hemen şimdi bir bebek yapma yetisinin olduğuna –hezeyan geçirmedikçe– inanması zordur; ve daha önce anımsattığımız gibi simgesel etkinlik ve fantezi etkinliği, tam da arzuların derhal ya da varsanı yoluyla doyurulmasından vazgeçme zorunluluğuyla bağlantılıdır. (Nitekim, erkek müdahalesi olmaksızın çocuk sahibi olmak, *S.C.U.M. –Society for Cutting Up Men*, Erkekleri Doğrama Cemiyeti– programında yer alır: "Türün yeniden üretimi, teknik olarak erkek katkısı olmadan mümkündür. Kadınlar bundan böyle yalnızca kadınları yeniden üretme imkânına sahiptirler") (Valérie Solanas, 1967).

Matruşka bebek icadının, küçük kızın Oidipus'la sonuçlanan tüm bir evrimin üzerinden atlayarak hemen hamile küçük bir kız doğurabileceği vb. fantezisinin bir ifadesi olduğuna kuşku yoktur. Alain Besançon "Kurban Edilen Çareviç" adlı yapıtında (1967) Rus halkının anne figürüyle ilişkisini yetkin bir biçimde betimlemiştir. Besançon'un betimlediği bu ilişkiyle bir ilgisi olduğu görülen bu tümgüçlü anne fantezisi ve aynı zamanda baba ilkesinin dışlanması düşünüldüğünde, Rusya'da matruşka imalatının popüler olması kuşkusuz bir tesadüf değildir.

Yine de, erkek çocuk nasıl –gerçekleşen ensest vakaları dışında– hiçbir zaman anneyle birincil bütünlüğü yeniden yakalayamıyorsa, kendisi anne olan kız çocuğun anneyle özdeşleşmesinin de hiçbir zaman kökene gerçek bir dönüşle aynı şey olmadığını gözden kaçırmamak gerekir. Öncelikle, çünkü bir kez kazanılmış olan hiçbir zaman tamamen yitirilmez (en derin gerilemenin pençesinde oldukları zaman bile, psikotiklerde, kazanımların budanmış, genellikle tanınmaz hale gelmiş ama yine de dokunaklı bir biçimde varlıklarını sürdüren kalıntılarını saptayabiliriz), çünkü gebelik ve annelik kadında gerilemeye yol açsa da, bu gerileme çok önemli

Oidipal tortuları içinde taşır, çünkü en gelişmiş arzular da aynı biçimde annelikte doyurulur (aksi halde, kadınlar örneğin erkek çocuk sahibi olmayı dilemezlerdi). Üstelik, ensest engeli annenin Oidipus'a karşı yanıtında da rol oynar: Kendi bedeninden çıkan varlığı yeniden içine alması yasaktır.

Ağızsallığın yanı sıra makatsallığın da –ben dürtülerinin ve cinsel dürtülerin bir arada kullanılması yoluyla– anne bedenine geri dönme arzusunu gerçekleştirme çabasını içerdiğini söyleyen Ferenczi'ye tamamen katılmak mümkün değildir. Ferenczi, bu çabanın, önce dişler aracılığıyla annenin bedenine nüfuz etmek, sonra, çocuğun kendi bağırsak içeriğinin çocukla özdeşleştirilmesi suretiyle anneyle (içeren) özdeşleşmek biçiminde ortaya çıktığını söyler. Aslında, ağızsallık bir biçimde ilkel bütünlüğü yeniden kurmayı hedeflese de (bu, dış dünyanın –memenin– benin içine alınması sayesinde ve ısırmadan çok içe yansıtma yoluyla gerçekleşir), tuvalet terbiyesinin yanı sıra, dişlerin (ve memeden kesmenin) işin içine karıştığı andan başlayarak bu tablo değişecektir. Çocuk bir yandan yeni içe alma biçimleri (seçicileşen) edinecek, öte yandan yeni bir narsisistik ve dürtüsel doyum biçimi kullanacaktır: denetim. Bu yeni kazanımlar etkin ve özerk bir ben idealini teşvik eder. Görünüşte daha önceki edilgen bütünlük hedefine karşıt bir biçimde (elbette makatsallık özgül edilgen doyum imkânlarını da içinde taşıdığı halde), peşine düşülen narsisistik hedef artık ötekilerden farklılaşmak, onlara hükmetmek haline gelecektir.

Söz konusu genital öncesi ben idealleri, narsisistik gerçekleşme vaadini temsil eden genital Oidipal ben idealini geçici olarak ve kısmen ikame eden kısa vadeli ideallerdir. Genital Oidipal ben ideali bütün genital öncesi ben ideallerini, deyim yerindeyse, Hegel'in söz ettiği "muhafaza ederek aşmak" (*aufheben*) ifadesine uygun bir biçimde içerir. Kanımca, genital ben ideali, adeta, evriminin farklı basamaklarında gerçekleşen özdeşleşmeler yoluyla tüm bileşenlerinin başarılı bir bütünleşmesi sayesinde kurulan bir beni ("genital ben" budur) ilerletme misyonunu taşımaktadır. *Ben idealinin, benin oluşma biçimine ilişkin talepleri vardır ve bu kuruluşta kusurlara tahammülü yoktur.*

Bu varsayımı ilk kez "Sınav Rüyaları Üzerine Bir Klinik Notu" (1967a) başlıklı çok kısa bir çalışmamda dile getirdim. Doğrusunu

söylemek gerekirse, söz konusu olan klinik olduğu kadar kuramsal bir nottu. Çok kısa bir özetini vermek istiyorum.

Sınav rüyalarının –tipik bir rüya çeşidi– Freud tarafından öne sürülen yorumunun, "deneyimli bir meslektaş"a atfettiği bir saptamaya dayandığını anımsayalım. Bu saptamaya göre, söz konusu rüyaların nesnesini yalnızca gerçekte başarıyla sonuçlanmış olan sınavlar oluşturur. Freud'a göre, bu türden bir "kaygı rüyası" zor bir girişimin arifesinde ortaya çıkar: "Rüyanın içeriğine itiraz etmek için kullandığımız, 'ama ben zaten doktorum...' vb. sözler, aslında rüyanın bize sunduğu bir tesellidir; şuna benzer bir şey: 'Öyleyse yarın için kaygılanma, olgunluk sınavın sırasında duyduğun kaygıyı düşün, her şeye rağmen başarmıştın. Artık zaten bir doktorsun, vb.' Rüyaya atfettiğimiz kaygı, önceki günün kalıntılarından kaynaklanmaktadır."

Evet ama, rüyasında projesini başardığını görmek uyuyan kişinin arzusu açısından daha basit, daha uygun olmaz mıydı? Bu karmaşık dolayımın nedeni nedir?

Bazı klinik çalışma örnekleri beni şu varsayıma götürmüştür: Sınavlar okul ve üniversite kariyerimizin çeşitli aşamalarının onaylarıdır. Gelişmemizin ve olgunlaşmamızın değişik evrelerine tekabül ederler (birçok dilde bitirme sınavına olgunluk sınavı adı verilir). Çoğu durumda, gerçekte başarıyla sonuçlandırılmış olan ve rüyada görülen sınav, şans eseri, hileyle ya da yanlışlıkla kazanılmış gibi algılanır. Her durumda, hak edilmemiş olarak yaşanan bir başarıdır. Bu biçimde kazanılan simgesel olgunluk, gerçek bir özümsemeye dayanmayan *aldatıcı bir görünüş* olarak hissedilir. Bence burada söz konusu olan, benin görünüşte kalan bir başarıyla yetersiz bir biçimde gizlenen eksikliklerinin doyumsuz bıraktığı ben idealidir*: Kendisini sınav rüyalarında ifade eden şey, kusurlu sürecin yeniden ele alınması yoluyla olgunlaşmadaki boşlukları gidermeyi hedefleyen ve ben ideali tarafından yönetilen narsisistik arzudur. Bir ya da birden fazla dürtüyü seferber eden bu arzu, bir kez daha henüz ortadan kalkmamış olan engellere çarpar ve kaygıya yol açar.*

Freud'un, *Rüyaların Yorumu*'nun (1900) sınav rüyalarına ayrılan bölümünde, rüyasında en sık gördüğünü söylediği sınavın, tam da ufak bir hile pahasına kazandığı (dolayısıyla bir eksikliğin üstünü örten) bir sınav olduğunu kaydedelim: "Lisede geçtiğim sınavlarla ilgili rüyalarımda, değişmez bir biçimde, parlak bir başarıyla

verdiğim bir sözlü tarih sınavını görürüm; ama bu başarıyı, mükemmel öğretmenimin –bir başka rüyada da görünen tek gözlü yardımsever kişinin– ona geri verdiğim soru kâğıdında yanıtını bilmediğim sorunun üstünü bir tırnak iziyle çizdiğimi (sormaması için) fark etmesi sayesinde kazandığıma inanıyorum."

Rüyaların Yorumu'nun VI. bölümünün 7. altbölümünde, Freud, "arzunun gerçekleşmesi kuramını sıkı bir sınava tabi tutan" ve "ikiyüzlü rüyalar" olarak adlandırdığı rüyaları inceler. Freud, Rosegger'in *Fremd Gemacht*'tan alınan ünlü yinelenen rüyasını ("Öğrenci ve yazar olarak mütevazı hayatımın yanı sıra, bir terzinin hayatının gölgesini, kurtulmayı başaramadığım bir hayalet gibi sürükleyip durdum...") aktardıktan sonra, buna benzediğini düşündüğü kendi rüyalarından birini anlatır: "Genç bir hekim olduğum sırada, pek bir başarı kaydetmeden Kimya Enstitüsü'nde çalıştım; hayatımın bu üzücü dönemini seyrek olarak ve *her zaman biraz utanarak*[8] düşünürüm. Buna karşılık, kimya laboratuvarında çalıştığımı, analizler yaptığımı, şu ya da bu konuda deneyler yaptığımı, vb. sık sık rüyamda görmüşümdür. *Bu rüyalar bana sınav rüyalarıyla aynı huzursuzluğu verir*[9] ve hiçbir zaman çok net değildir. Bu rüyalardan birini yorumlarken, nihayet sorunun anahtarını sunan *analiz* sözcüğü dikkatimi çekti. O dönemin ardından *analist* olmuştum, çok takdir edilen analizler, psikanalizler gerçekleştiriyordum. O zaman her şeyi anladım! Gün boyunca bu analizlerle gurur duyar ve başarılarımla övünürken, geceleri, rüyalarım bana, başarıyla sonuçlandıramadığım dolayısıyla gurur duymak için hiçbir nedene sahip olmadığım analizleri hatırlatıyordu." Freud'un rüyalarıyla ilgili farklı yorumları vardır: Bir ceza rüyası, "zihnin bir mazoşizmi" ve aynı zamanda "güzel gençlik günlerine" kavuşma arzusu söz konusu olabilir. Ben bu rüyada da esas olarak, kimyasal analizlerin simgelediği *narsisistik bir başarısızlığı* (*utanma* etkeni) yeni "analizler"in başarısının ardına gizlememe arzusunun söz konusu olduğunu düşünüyorum.

Dolayısıyla, benin başarısı ve erişkin niteliği görünüşte nasıl olursa olsun, gelişme aşamalarının *tümünün* gerektiği gibi yerine getirilmemiş olmasının ben ile ben ideali arasında bir gerilim yarattı-

8. Vurgular bana ait. 9. Vurgular bana ait.

ğı varsayımını öne sürüyorum. Tıpkı hiçbir arzunun üstbenden gizlenememesi gibi, hiçbir aldatıcı görünüş de ben idealini yanıltamaz.

Bir süre önce bir kadın hastanın anlattığı sınav rüyası, varsayımımı yeni öğelerle desteklememi sağlıyor. İşte Alix'in anlatısı:

Krizdeyken her defasında aynı rüyayı görürüm. Olgunluk sınavını veremem ve kendi kendime şöyle derim: "Ama yine de yüksek öğrenimimi tamamladım, öyleyse bunun bir önemi yok." Ama aynı zamanda, olgunlaşma sınavını başaramadığıma göre, bir eksiklik olduğuna göre, tamamladığım bu eğitimin geçerli olmadığını düşünürüm.

Çok iyi bir öğrenci olmama rağmen olgunlaşma sınavını gerçekten de veremedim. Rahibeler bana durmadan ebeveynimin öğrenimim için yaptığı özverilerden söz ediyorlardı. Yüksek öğrenimime ancak on yıl sonra, fakülteye özel bir sınavla giriş izni veren karar name kabul edildikten sonra devam edebildim.

Hastanın, rüyanın kökeni olarak andığı "kriz"le ilgili çağrışımlarını aktarmak çok yer tutar ve sanırım gereksiz olur. Birkaç kısa saptama yapmak yeterli olacaktır:

Burada, Freud'un söz ettiği rüyaların tersine, gerçekten kaybedilmiş bir sınavı sahneye koyan bir rüya söz konusudur; hasta, çözümlenmemiş Oidipal sorunlara takılıp kalmış görünmektedir (ablaları öğrenim görmemişlerdi). Sonradan, başarıyla verdiği ve görünürde (nesnel olarak) daha önceki başarısızlığı tamir eden "özel bir sınav"a girme olanağını bulmuştur; ama bu başarı, kaybedilmiş olgunlaşma sınavının simgelediği gerçek *eksikliğin* (bu onun kendi ifadesidir), kendi benine dokunan eksikliğin, bu durumda ablalarıyla rekabetinin özümlenmemişliğinin üstünü örtmeye yetmemiştir. Bana öyle geliyor ki, rüyayı görenin dileği, eksikliğin üstünü örten baştan savma bir onarmayla yetinmeyip Oidipal sorunlarıyla yüzleşerek bu eksikliği gerçekten gidermektir. Eğer bu rüyayı hayatındaki her "kriz" anında yeniden görüyorsa, bu, her defasında aynı ikilemle karşı karşıya kaldığı içindir: Sorunları köklerine giderek yeniden ele almak ya da etraflarından dolanarak "özel sınav" sayesinde el çabukluğuyla yok etmek. Ben ideali mutlak çözümleri tercih eder. Tabii ki analitik ortamda bu rüya analiste seslenmektedir; ve analitik tedavi (psikoterapinin bazı biçimlerinin ve psikofarmakolojik tedavilerin tümünün tersine), tanım gereği, açıkları kapatmakla, eksiklikleri doldurmakla yetinmeyip kişiliğin bütününü, gelişmenin tamlığını tartışma konusu eden yöntemdir

(Balint'in "Yeni Başlangıç"ı). Bu perspektiften bakıldığında, sınav rüyaları mükemmel program-rüyalardır ve insanın analitik tedavi hakkında en ufak bir bilinçli bilgi edinmeden önce, bu tedavinin kendisinin anlamı hakkında sahip olabileceği sezgiyi ifade ederler.

Tıpkı ceninin örgütleyicilerden gelen özgül uyarılara göre gelişmesinin mutlak bir biyolojik zorunluluk olması gibi, tıpkı yaraların, farklı mekanizmaların önceden belirlenmiş bir düzene göre harekete geçmesiyle, doğal bir iyileşme eğilimi taşıması gibi, doğuştan gelen bir psikoseksüel gelişme (benin ve dürtülerin gelişmesi) programının varlığı tasavvur edilebilir. Bu düşünce Freud'a yabancı değildir. Nitekim, *Psikanalize Giriş Dersleri*'nde (1916a), 27. Derste şöyle der: "İnsanın libidinal dürtülerinin başlangıçtan itibaren kendini koruma dürtüleriyle karşıtlık halinde olduğu düşüncesinde değiliz; tersine, ben her evrede o andaki cinsel örgütlenmesiyle uyum içinde kalmaya ve ona ayak uydurmaya uğraşır. Libidinal gelişmenin farklı aşamalarının art arda gelişi muhtemelen *önceden belirlenmiş bir programı*[10] izler; ama olayların seyrinin ben tarafından etkilenebileceği olasılığı dışlanamaz ve aynı biçimde benin ve libidonun gelişme aşamaları arasında belirli bir koşutluk, belirli bir mütekabiliyet saptamayı da bekleyebiliriz; aslında bu mütekabiliyetin bozulması patojen bir etken üretebilir." Ayrıca, Freud'un "gelişme süreçlerinin doğal seyri"nden söz ettiğini de (1931) daha önce görmüştük.

Kurt Eissler gelişme seyrinin bir bakıma "benin meta-planı" denebilecek bir plan tarafından yönlendirildiğini varsayarken, Anna Freud (1965) "*gelişmeyi tamamlamaya yönelik doğuştan bir eğilim*"in[11] varolduğunu düşünmektedir. Freud "Oidipus Kompleksinin Çözülüşü"nü incelerken, Oidipus'a ilişkin soyoluşsal bir anlayışla bireyoluşsal bir anlayışı uzlaştırır: "Aynı zamanda, Oidipus kompleksinin, artık çözülmesinin zamanı geldiği için sona erdiği de düşünülebilir, tıpkı kalıcı dişler alttan ittiğinde süt dişlerinin dökülmesi gibi. Her ne kadar Oidipus kompleksi insanların çoğunluğu tarafından bireysel bir deneyim olarak yaşanıyorsa da, bu kompleksin kalıtım tarafından belirlenen ve oluşturulan bir görüngü olduğu ve *programa*[12] uygun olarak, önceden belirlenmiş geliş-

10. Vurgu bana ait. 11. Vurgu Anna Freud'a ait. 12. Vurgu bana ait.

me aşamalarından bir sonraki başladığında geçip gitmek zorunda olduğu da doğrudur."

Metinde şunu da söyler: "Bir bütün olarak birey de doğumundan başlayarak ölüme yazgılıdır ve belki doğduğu zamanki organik durumu, neden öleceğinin bilgisini daha o zamandan içermektedir. Yine de, bu doğuştan programın nasıl uygulandığını ve rastlantısal olayların bu eğilimi nasıl kullandığını izlemek oldukça ilginçtir."

Bu durumda, genitalliğin, genital öncesi örgütlenmelerin bütünleşmesiyle birlikte "benin gelişme derecesi ile libido arasında bir denkliği" içerdiği kabul edilirse, *ben idealinin genitalliğe yansıtılmasının, böyle bir bütünleşmeyi, yani tüm aşamaları bütünleşmiş bir evrimi gerektirdiği* anlaşılabilir.

Eğer birincil narsisizmden zorunlu vazgeçişe, bu narsisizmin ben ideali biçiminde bir kopuşu eşlik ediyorsa ve eğer bu ben ideali, anne ile cinsel birleşmeye giren genital babayla özdeşleşme yoluyla ilkel bütünlük durumuna bir dönüş vaadini içeriyorsa, *bu ben idealinin, başlangıçtaki projenin gerçekleştirilmesi için zorunlu olan tamamlanmış bir genitalliğin gerçekleştirilmesini teşvik ettiği* anlaşılabilir. Başlangıçtaki proje ile bu projenin genital birleşme yoluyla gerçekleşmesi vaadi arasında, çocuğun dünyaya gelirken yanında getirdiği bagaj giderek dürtüleri tarafından doldurulmuştur. Bu bütünleşmedeki her eksiklik, genital ben ideali düzeyinde bir *hadım edilme* olarak yaşanır çünkü genitalliğin üstünlük kurduğu bileşenler demetinin düzenlenişini bozar ve dolayısıyla bu üstünlüğü zedelemiş olur. Gelişmedeki düzensizlikler, düzeyler arasındaki çatışmalar –bilindiği gibi– bu bütünleşmeyi sorunlu hale getirir (ve dolayısıyla ben idealini de doyumsuz bırakır). Freud, cinsel dürtünün tam doyuma ulaşmak konusundaki içsel güçlüğünün ikinci nedeni olarak, tam da bileşenlerinin, özellikle de koprofilik ve sadistik bileşenlerinin sorunlu bütünleşmelerini göstermiştir (Freud, 1912a). Dolayısıyla, *ben idealinin doğal olarak olgunlaştırıcı bir niteliğe sahip olduğunu*[13,14] öne sürmüş oluyorum; sap-

13. Jacqueline Cosnier, "Narsisistik Yatırımlar ve Nesne Yatırımları"nda (1970), başka bir yerde anıştırmada bulunmuş olduğum bu olgunlaştırıcı ben idealini, bazı öznelerde buna koşut olarak varolabilen megalomanik bir ben idealinden ayırır. Bu anlayış elinizdeki çalışmada geliştirilen bazı görüşlere yakındır.

14. Kaynakçamı tamamlarken, ben idealinin bazı işlevleriyle ilgili burada

kınlık durumunda betimlemeye çalıştığım türden derin gelişme bozukluklarının neredeyse etkisiz hale getirebildiği bir niteliktir bu.

Eğer bu ben ideali anlayışı ile Eros-Thanatos ikiliği arasında bir ilişki kurulacak olursa, ben idealinin Eros'un hizmetinde olduğu söylenebilir: Ben ideali, başlangıç noktası (birincil narsisizm) ile genital örgütlenmeye yansıtılması arasında, insanı, "hayatın ölüme doğru akarken geçtiği bu dolambaçlı yolları" (1920) tamamlamaya iter. Ben idealinin örgütleyici arzusu kökensel duruma geri dönüş yoluyla gerilimlerin boşaltılması olsa da, daha önce söylediğimiz gibi, bu dolambaçlı yolların kendileri de gerçeklik ilkesinin oluşmasıyla ilgilidir. Gelişme sırasında ortaya çıkan karışıklıklar, özneyi, hep beklenen doyuma en kısa yolu, yani gerileme yolunu seçerek ulaşmak için dolambaçlı yolları terk etme riskiyle karşı karşıya bırakır; bu sürecin ölüm dürtüsünün etkinliğiyle bağlantılı olduğu düşünülebilir.

Haz İlkesinin Ötesinde'de Freud, hiçbir zaman vazgeçilmeyen bir eğilimden, birincil bir doyumu yineleme eğiliminden söz eder: "Tüm ikame ve tepki oluşumları, tüm yüceltmeler, sürekli gerilim durumuna bir son vermekte yetersiz kalır ve elde edilen doyum ile peşinde koşulan doyum arasındaki farklılık, niteliği ne olursa olsun verili bir durumla yetinmeyi önleyen ve tersine, şairin (*Faust*) deyimiyle, 'aralıksız ileri, daima ileri iten' bu motor gücü oluşturur."

Eğer anneyle birleşme fantezisi psikoseksüel yaşamımızın güçlü örgütleyicilerinden biriyse, eğer bizi "aralıksız ileri, daima ileri iten" (ve kötü durumlarda, geri) bu fantezi ise, Oidipus kompleksinin çözülmesinden sonra ne olur? Şimdi kendimize sormamız gereken soru budur.

geliştirmeye çalıştığım tanıma çok yakın bir tanımla karşılaştım. Söz konusu tanım Gerhart Piers'a ait (G. Piers ve M. Singer, 1953):

"Ben ideali, *benin potansiyellerinin bilgisi*yle (bilinçli ve bilinçdışı) sürekli olarak dinamik bir işlevlerarası konumdadır. Ben idealinin bu bölümü, "hâkimiyet içgüdüsü" (Hendrick) ya da (hâkimiyet ilkesi) (Fenichel), vb. gibi farklı biçimlerde adlandırılan şeyin amaçlarını içeriyor olmalı. Aklımdaki kavram için daha uygun bir terim *maturation drive* (olgunlaşma itkisi, ç.n.) olabilir. Bu terim, insanın büyüme, olgunlaşma ve bireyleşme süreçlerinin tümünün ruhsal bir temsili anlamına geliyor." Yazar bu anlayıştan ben ideali ile utanç arasındaki ilişki konusunda da bazı sonuçlar çıkaracaktır.

3

Ben İdeali, Âşık Olma Durumu ve Genitallik

Tam bu sırada güne yeni bir gün eklenmişti,
o büyük güç gökyüzünü sanki
ikinci bir güneşle süslemişti.

Beatrice dikkat kesilmişti,
gözlerini sonsuz tekerlere dikmişti,
bana gelince, başımı indirmiş, ona çevirmiştim:

Ona bakarken, tattığı otların etkisiyle
deniz tanrısına dönüşen
Glaukos'a benzemiştim ben de.

Dante, Cennet, 1. kanto, *İlahi Komedya*
çev. Rekin Teksoy, Oğlak, 5. basım, 2003

Çocuğun cinsel yaşamının erken gelişmesi, taşıdığı arzuların gerçeklikle ve gelişme düzeyinin yetersizliğiyle bağdaşmaması nedeniyle çok kısa ömürlü olmak zorundadır. Bu kriz son derece ağır koşullarda ve acı verici duyumlar eşliğinde gerçekleşir. Yitirilen sevgi ve bundan kaynaklanan başarısızlık duygusu onuru derin bir biçimde incitir, öznede bir çeşit narsisistik yara bırakır ve Marcinowsky'nin ve benim gözlemlerimize göre, nevrotiklerde bu denli sık görülen "aşağılık duygusu"nun en ağırlıklı nedenlerinden birini oluşturur. Çocuğun bedensel gelişme düzeyinin sınırladığı cinsel arayış çocuk için hiçbir doyurucu sonuç sağlamamıştır; sonraki yakınmaları bundan kaynaklanır: "Hiçbir şeyi beceremiyorum, hiçbir konuda başarılı olamıyorum." Çocuğu, kural olarak ebeveynin karşı cinsten olanına bağlayan sevgi, düş kırıklığına, boşa çıkan doyum beklentisine, sevilen kişinin sadakatsizliğinin kesin kanıtı olan yeni bir bebeğin doğumunun yol açtığı kıskançlığa direnemez, trajik biçimde ciddiye aldığı kendi kendine bir bebek doğurma girişimi ise acınacak bir başarısızlığa uğramıştır; eskiden tadını çıkardığı şefkatin azalması, eğitimin artan gereklilikleri, kendisine yöneltilen ağır sözler ve bazen çarptırıldığı cezalar, sonunda bundan böyle payına düşen aşağılanmayı tüm boyutlarıyla görmesini sağlar.

Freud'un, *Haz İlkesinin Ötesinde* (1920) başlıklı çalışmasında çizdiği dramatik Oidipal çocuk tablosu budur. Oidipal nesneden vazgeçiş, bu bağlamda, çocuğun kendi önemsizliğini, kendi yetersizliğini acılı bir biçimde tanımasıyla bağlantılı görünmektedir. Burada çocuğun trajedisi, yitirilen yanılsamaların trajedisidir.

Üç yıl sonra, "Oidipus Kompleksinin Çözülüşü"nde Freud aynı tabloyu yeniden ele alır: "... Umulan doyumun yokluğu ve bir bebek sahibi olma arzusunda yaşadığı kalıcı düş kırıklığı, küçük âşığı isteğinden umutsuzluk içinde vazgeçmeye götürür. Böylece Oidipus kompleksi, içsel imkânsızlığının sonucu olarak, başarısızlığı nedeniyle sona erer." Bununla birlikte, bilindiği gibi aynı metinde Freud, Oidipus'un, gerçekleşemez olduğu için (ve dolayısıyla gerçekliğe boyun eğerek) kendiliğinden çözülüşü düşüncesini terk etmeksizin, hadım edilme kompleksine ve üstbenin oluşumuna vurgu yapar. Daha önceki bölümlerden birinde, ensest engelinin, Oidipal çocuk için kendi güçsüzlüğünü kabullenmekten kaynaklanan narsisistik yaraya karşı bir koruma oluşturduğu tezini hatırlatmıştım. Yasak yanılsamayı korur. Burada sorun, Oidipal nesneden (ve kanımca bu nesne, başka yazarlardan da destek alarak göstermeye çalıştığım gibi, belirli bir düzeyde, birincil bütünlük durumunun nesnesiyle iç içe geçer) vazgeçişin hangi noktaya dek tam ve kesin olarak gerçekleştiğidir; Freud'un tasarladığı "ideal" durumda bile, Oidipus'un *havaya uçmasından* hangi noktaya dek söz edilebileceğidir. (Freud'un şöyle düşündüğünü anımsayalım (1923a): "... süreç bir bastırmadan daha fazla bir şeydir, –eğer işler ideal biçimde yürürse– kompleksin yok olması, ortadan kalkması anlamına gelir.")

C. Parat raporunda bu konuyu son derece nüanslı bir biçimde ifade eder: "Gizillik dönemindeki değişimlerden sonra, özdeşleşmelerin ve yüceltilmiş yatırımların kazandırdığı zenginleşmeden sonra, buluğun alevlenmesinden sonra, talihli durumlarda varılan nokta, hem bir nesne öğesini hem de narsisistik bir öğeyi barındıran bir aşk kurma olanağıdır. Eğer aşktan söz etmeden Oidipus'tan söz etmek olanaksızsa, Oidipus'u anmadan da aşktan söz edilemez. Oidipal aşk ilk genital konumlanışa, ilk aşk modeline tekabül eder." Parat, Freud'un *Üç Deneme*'deki ünlü ifadesini aktarır:

"Cinsel nesneyi bulmak aslında onu yeniden bulmaktır" (yitirilen birincil nesneye[1] anıştırma) ve şunu ekler: "Kaçınılmaz Oidipal geçişin öte yakasındaki bu yeniden buluş, aşk ilişkisine, daha önce şöyle bir görülmüş, yitirilmiş ve yeniden bulunmuş olan o eski âlemin haz boyutunu yeniden kazandırmaya katkıda bulunur." Bununla birlikte, genital aşk ilişkisinde nesne "Oidipal bir ikame" değildir. Bu görüşe koşut olarak, C. Parat betimlediği genital Oidipal yapılanmanın kırılganlığı üzerinde durur: "Her içsel ya da görünüşte dışsal güçlük Oidipal çatışmayı yeniden yaşatır."

Parat, Christian David'i izleyerek, "aşkın... daima kısmen ve yalnızca kısmen eski Oidipal aşk üzerinde yükseldiğini" düşünür. Aşk, aynı zamanda, "Oidipal narsisistik travma"yı silmeye de katkıda bulunur. Dolayısıyla, C. Parat'ya göre, genital Oidipal örgütlenme bağlamındaki aşk, hiçbirinin sadık bir kopyası olmaksızın, hem birincil aşk hem de Oidipal aşkı içeren ikili bir model üzerine kurulur. Oidipal dönemin sona ermesinden sonra, o sırada geçerli olan örgütlenmeyi niteleyen aşk tipinde yansımasını bulacak olan yeni bir boyutun kazanıldığını varsayar. Bununla birlikte, Oidipal çatışmanın her an yeniden etkinleşmesi olasılığına yaptığı vurgu, Freud'un –doğrusu– "ideal" olarak düşündüğü bilinçdışı düzeyde de Oidipus'un böyle tam bir yok oluşuna Parat'nın pek inanmadığını gösterir.

C. David'e gelince, "Âşık Olma Durumu" üzerine yazdığı ilginç kitabında (1971) o da aşkın ikili kökenine işaret eder: "Karşılıklı bir tutkunun doğuşu, Oidipal kaynaklarının yanı sıra, ayrılık travmalarının yeniden yaşanmasının eşzamanlılığından kaynaklanır. Ve âşık olmanın en önemli amaçlarından biri, kuşkusuz, bu travmaları etkisiz hale getirmek, bir bütünlük ve uyum evrenine adım atmaktır. Yalnızlık kesin olarak uzaklaştırılmalıdır; anlaşılmamak diye bir şey artık asla söz konusu olmayacaktır, ya da en azından, yanında her zaman her şeyini anlayabileceğin biri olacaktır. Belirsiz bir imayla, hatta hiç konuşmadan, *bir annenin çocuğunu anladığı gibi*,[2] bir köpeğin sahibini anladığı gibi anlamak."

1. Birincil nesneyi, benden henüz ayrışmamış ve ancak sonsal "nesne" olarak yaşanmış nesne biçiminde kavradığımı vurgulamak isterim.
2. Vurgu bana ait.

David, aynı zamanda, aşkın Oidipus'a indirgenmezliğini ve her aşkın yeni bir yaratı olduğunu C. Parat'dan bile daha fazla vurgular. Bununla birlikte, Oidipal aşkla "genital" olarak adlandırılan aşk arasındaki ayrılığı, esas olarak buluğ öncesinde cinsiyet farklılığının bilinmemesine atfeden David'in bu fikrine katılmıyorum. Freud'un bize bıraktığı bu Oidipus anlayışının bence savunmalarımızı onayladığını ve kendi içinde, Oidipal durumun asli narsisistik yarasını iyileştirmeye yönelik bir çaba oluşturduğunu daha önce söylemiştim. C. David, aynı zamanda, "her an yeniden açılmaya hazır" dolayısıyla da Bilinçdışında her zaman varolan "Oidipal yara"dan söz eder.

Dolayısıyla, andığım yazarların ikisi de âşık olma durumunun hem Oidipal hem de narsisistik bütünlükle ilgili kaynaklarını kabul ederken, söz konusu duruma iki kökenli oluşuyla ilgili bir özgüllük atfederler.

"Psikanaliz ve Gerçeklik" üzerine raporunda D. Braunschweig (1971) Oidipal yapılanma bağlamında şunları söyler: "Öte yandan, klinik deneyim, bu yapılanmanın sağlam bir biçimde oluştuğu vakalarda, psikanaliz sırasında Oidipal nesne temsillerinin ve bu nesneyi hedef alan arzunun bastırılmasının sona ermesinin ardından Oidipal nesneden vazgeçişin, aynı zamanda birincil yasın işlenmesini de içerdiğini bize öğretmiştir." Birincil nesne ile Oidipal nesneyi birbirine bağlayan bu gözlem, burada ifade etmeye çalıştığım varsayımlarla tamamen uyumludur. Bununla birlikte, "birincil nesne"yi içeren Oidipal nesne için tam ve gerçek bir yas fikri bana kolaylıkla desteklenebilir görünmüyor. Ya da daha doğrusu, Oidipal arzu birincil nesneye yeniden kavuşma arzusuyla desteklendiği –ona yaslandığı– ölçüde, bilinçdışından tamamen silinmesi sorunlu görünmektedir. Eğer tamamen böyle olsaydı –bu iki yas tam olarak gerçekleşseydi–, öznenin yitirilen cennete kavuşmaktan vazgeçmesi nedeniyle ben ideali sönümlenirdi. Aslında, gizillik dönemi boyunca, muhtemelen Oidipal düş kırıklığına bağlı olarak, ana babadan aynı cinsiyetten olanın göreli bir biçimde ideal olmaktan çıkartıldığına tanık oluruz (Anna Freud [1965] "büyünün bozulması"ndan söz eder). Çocuk, anneye sahip olmak için babayı model almaktan, *başka modeller lehine* (örneğin, öğretmenleri) vazgeçer ve bu gelişme, çocuğun ebeveyn nesnelerinden göreli bir uzaklaş-

masıyla ve toplumsallaşma olarak adlandırdığımız olguyla çakışır. Ne var ki, Oidipal çatışma yalnızca uykudadır ve buluğ dönemi de, tıpkı kadınların yaşadığı başka bir fizyolojik karışıklık dönemi olan menopoz gibi (büyük olasılıkla, dölleme yeteneğini yitirdikleri sırada erkekler de simetrik bir gelişme yaşamaktadırlar), bu çatışmayı yeniden etkin hale getirecektir. Oidipal arzunun (ve altında yatan birincil nesneye yeniden kavuşma arzusunun) kalıcı niteliği, kadınların genital yaşamının bu evresinde açıkça ortaya çıkar.

Hélène Michel-Wolfrom,* ellili yaşlarında âdet kesilmesi şikâyetiyle kendisine muayene olmaya gelen kadınların çoğunun gebe olduklarına inandıklarını söylüyordu. Sakatlayıcı gerçekliğin bu biçimde yadsınması ve onu ikame eden bu çocuk sahibi olma isteği, eğer tedavi ettiğim dokunaklı bir vakadan yola çıkarak bir değerlendirmede bulunacak olursam, büyük olasılıkla doğrudan Oidipus'a bağlanabilir.

Söz konusu vaka, on beş yıl kadar önce analiz ettiğim, tedavisinin sona ermesinden sekiz yıl sonra yeniden beni görmeye gelen bir kadın hekim ve anneydi. Aylar önce âdetten kesilmiş, o zamandan beri menopoz başlangıcına bağlı olarak yeniden kaygılar ve hipokondriyak korkular yaşamaya başlamıştı. Dört kez geldi ve sonra seansları kendi isteğiyle sona erdirdi çünkü çok zengin bir rüya malzemesinin yardımıyla, menopozun, babasından çocuk sahibi olma arzusunu yeniden alevlendirmiş olduğunu anlamıştık (örneğin, babasına benzeyen bir adamın bir kazandaki kocaman lahanayı değnekle "karıştırdığını" görmüştü)**. Menopozun temsil ettiği bu nihai umut kaybını, suç içeren istekleri nedeniyle annesinin kendisine verdiği bir cezanın sonucu gibi yaşadığı için, benden –anneye ilişkin aktarım düzeyinde– kendisini üreme yeteneğinden yoksun bırakarak cezalandırmamamı istemeye gelmişti (bu arzunun ve korkuların, daha önceki analizi sırasında uzun uzun işlendiğini söylememe gerek yok). Bu kısa tedavi haftası sırasında yeniden âdet gördü ve bir daha yardımıma başvurma gereği duymadığına göre, tedavinin ardından âdetinin yeniden kesilmesini daha kolay kabullendiğini düşünüyorum.

* Ünlü bir jinekolog. (ç.n.)

** Fransa'da bebeklerin lahana içinde doğdukları söylenir. (ç.n.)

Bilindiği gibi, gebelik ve bir bebeğin doğumu, kadında (ve erkekte) Oidipal çatışmayı (ve tabii ki Oidipus öncesi çatışmayı) yeniden etkin hale getirir. Belki daha az bilinen ve bir kadın hastanın yardımıyla bilincine varabildiğim şey ise şudur: Eğer çocuk sahibi olma arzusu klasik olarak anneyle ilişkiyi yeniden yaşama ve Oidipal düzeyde, babadan bir çocuk yapma arzusunu içeriyorsa, çocuğun doğumu ise, tersine, "gerçek" çocuğun babanın çocuğu olmadığı kesin olduğuna göre, bir düş kırıklığı olarak yaşanabilir. Nitekim, yakıcı bir çocuk sahibi olma arzusu duyan, uzun ve dayanılması güç bir kısırlık tedavisi gören bir kadın hasta, bu kadar beklenen doğumun ardından depresif durum belirtileri gösterdi. Bu durumu alışılmış nedenlerle açıklamak mümkün değildi. Depresyonundan yakındığı seanslar sırasında, evliliğinden önce yaşadığı, uzun yıllar sürmesine karşın hiçbir zaman tam bir cinsel ilişkiyle sonuçlanmamış olan bir "ilişki"den söz ediyordu. Ben eski ilişkisinin imgesinin o anda ortaya çıkmasına şaşırıp kalmışken, rüyasında bu adamın bir banka görevlisiyle evlenmiş olduğunu ve onunla cinsel ilişkide bulunduğunu anlattı. Gerçekte, babasının bankada çalışan bir metresi vardı. Bu durumda, bebeğin doğumu Oidipal bir özlemi uyandırmıştı. Depresif duygular, "gerçek" çocuğu tarafından babanın çocuğunun yasını tamamlamaya zorlanmasından kaynaklanıyordu. (Denise Braunschweig, C. Parat'nın raporuna katkısında şu saptamanın altını çizer: "Bilinçdışı içeriği dürtüsel gelişmedeki değişkenliklere bağlı olan bir fanteziye karşılık veren herhangi bir proje gerçek bir sona ulaştığında..., fantezi geçersizleştiği için narsisistik acı yeniden uyanır." Ayrıca, "çocukluğun Oidipal arzusu ile gerçek doyum arasındaki onulmaz mesafe"den söz eder.)

Benim gözlemlerim genel olarak C. Parat'nın şu saptamasıyla uyumludur: "Her şey, sanki her yeniden yapılanma ancak Oidipal çatışmadan yeni bir geçişle ve bu yeni geçişin yardımıyla gerçekleşebilirmiş gibi gelişir." Ketlenmiş bir cinsel amaç taşıyan şefkat dürtülerinin, üstbenin onayını almış Oidipus sonrası kalıntıların bu biçimde yeniden cinselleşmesini, ilkel bütünlük durumuna ulaşma umudunun, yani ben ile ideali arasındaki mesafenin yok olması umudunun (fizyolojik ya da değil, libidinal bir altüst oluşun öznenin ekonomisini tartışma konusu haline getirdiği her kez) yeniden etkinleşmesiyle –ya da yitirilmesiyle– açıklamaktan yanayım.

Özetle, ancak Oidipal nesneden ve başlangıca dönüşten kesin bir vazgeçişin mümkün kılabileceği gerçeklik duygusunun kazanılması –ulaşıldığında– son derece istikrarsız bir durum gibi görünmektedir. Bu saptama, Freud'un *Totem ve Tabu*'da (1912-13), insanın bilimsel aşamaya sorunlu girişi bağlamında yaptığı saptamayla koşutluk gösterir; bilimsel aşamada: "Kendi önemsizliğini kabullenip ölüme boyun eğmiş olan insanın tümgüçlülüğüne artık yer yoktur". Böyle bütün çıplaklığıyla yüz yüze gelinen gerçekliğin ölümün körleştirici parıltısını taşıyıp taşımayacağı bile merak edilebilir. Çünkü nihayetinde, eğer insan temel bir eksikliği giderme umudundan destek almasaydı, kendisini "aralıksız ileri, daima ileri iten" o motor gücü nereden bulabilirdi (Grunberger'in "narsisistik yenilenme" düşüncesi). Gerçeklik ilkesinin dürtüsel yolda oluşturduğu dolambaçlardan geçerek nihai doyumu bulma umudu terk edilseydi, bu ölümcül bir gerilemeye yol açardı.

Dolayısıyla, Oidipus kompleksinin sona erdiği anda Oidipal nesneden vazgeçişin ancak göreli bir değer ifade ettiği ve öte yandan ben ile ben ideali arasındaki mesafeyi kapatmaktan mutlak bir vazgeçişin de söz konusu olmadığı söylenebilir. Genital öncesi bütünleşmeler boyunca, elde edilmiş doyumların, gerçekleştirilmiş kazanımların ve özdeşleşmelerin özsaygıyı güçlendirerek idealin tuttuğu narsisizmin bir kısmının serbest bırakılmasını ve bene yeniden yatırım yapılmasını sağlamalarına bağlı olarak, ben ideali daha küçük boyutlar edinecektir. Bununla birlikte, Oidipal yenilginin açtığı narsisistik yara, daha önce de söylediğim gibi, ikili bir anlam içeren nesne için tutulan gerçek ve mutlak bir yasla sonuçlanmış olsaydı, ben idealini eritebilirdi; ya da tersine, bu yara hep açık kalsaydı, benin narsisizminden ideal lehine yeni bir bölüm kopartarak ideali ölçüsüz bir biçimde şişirebilir ve onu benden ayıran mesafeyi de o ölçüde, açık bir yaraya dönüştürerek genişletebilirdi. Aslında çoğu vakada, bu iki uç arasında ve ikisine de eşit mesafede oluşmuş bir ideale tanık oluyoruz. Bu, üç temel etkene bağlı gibi görünüyor:

1) Jones, Grunberger ve C. Parat'nın çalışmaları ışığında, aslında cinsel aczinin sonucu olan şeyi bir yasağa atfederek Oidipal çocuğun narsisizmini koruyan bir düzey olarak düşünebileceğimiz üstbenin oluşumu; Oidipus kompleksinin mirasçısı olan üstben,

narsisistik yara üzerinde bir merhem gibi etkili olarak benin kendi ideali yönünde libidinal bir kan kaybına uğramasını engeller (bir başka olasılık, psikotik nitelikte bir gerileme olabilir).

2) Oidipus sonrası dönemde özellikle önem taşıyan yüceltici etkinliklerin başlaması (ben ideali ile yüceltme arasındaki ilişkilere daha sonra döneceğiz), bu son nokta, başka şeylerin yanı sıra, ben idealinin yeni modellere yansıtılmasıyla da bağlantılıdır.

3) Yitirilmiş bütünlük duygusunu, artık Oidipal nesne olmayan bir nesneyle (Oidipal nesneye yapılan yatırım gibi bir yatırımın nesnesi olması potansiyel olarak mümkün olmakla birlikte) aşkta arama olanağı.

Şu anda bizi ilgilendiren bu üçüncü öğeye ilişkin olarak, Freud'un, ben idealinin nesneye yansıtılmasını âşık olma durumunun odak noktasına yerleştirdiğini biliyoruz:

"Öznenin nesneye kendi *benine* olduğu gibi davrandığını ve âşık olma durumunda narsisistik libidonun belirli bir kısmının nesneye aktarıldığını açıkça görüyoruz. Aşk tercihlerinin bazı biçimlerinde, nesnenin, *benin* kendi kişiliğinde cisimleştirmek istediği ama gerçekleştirmeyi başaramadığı bir ideali ikame ettiği bile açıkça görülür... Her şey şöyle özetlenebilir: *Nesne ben ideali olan şeyin yerini almıştır.*"

Bilindiği gibi Freud, "Âşık Olma Durumu ve Hipnoz"da (1921b) bu süreçte benin uğradığı yoksullaşma üzerinde durur: "Nesne giderek daha muhteşem ve değerli hale geldikçe, *benin* kendi için duyabileceği sevginin tümünü kendisine çektikçe, *ben* gittikçe daha az talepkâr, daha mütevazı hale gelir; bunun doğal sonucu *benin* tümüyle feda edilmesi olabilir. Nesne *beni* soğurur, deyim yerindeyse, yutar. Âşık olunan her durumda bir tevazu eğilimi, narsisizmin sınırlanması, sevilen kişi karşısında kendini silmeye yönelik bir eğilim görülür."

Daha *Narsizm Üzerine*'de (1914a) (*Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi* –1921a– birçok bakımdan *Narsizm Üzerine*'nin devamı gibidir) Freud şunları söylüyordu: "Libidinal nesne yatırımı özsaygıyı arttırmaz... Âşık alçakgönüllüdür." Ancak, "narsisizmin sınırlanması" yalnızca görünüştedir. Eğer gerçek olsaydı, depresif duygulara yol açması gerekirdi; oysa durum böyle olmaktan çok uzaktır. Aşka eşlik eden coşku buna tanıklık eder. C. David haklı olarak bu

coşkuyu manik durumla karşılaştırmıştır. "Coşku", "esrime"; aşk durumunun çağrıştırdığı sözcükler bunlardır ve kökleri (yükselme, kendinden geçme, dünyadan kopma), "çöküntü" anlamına gelen "depresyon"un sözcük kökünün tam karşıtıdır. C. David, kitabının bir bölümünde yasla aşk durumunu anlamlı bir biçimde ve ustaca karşı karşıya getirir. Aşktan –tabii ki karşılıklı aşktan– söz ederken yazar şöyle seslenir: "Burada söz konusu olan artık benin üzerine düşen nesnenin gölgesi değil, kendisine doğru yükselen nesnenin ani parıltısının aydınlattığı bendir", ve ayrıca: "Nesnenin parıltısı, bu ani ışıkla gözü kamaşan ve kendinden geçen hayranlık içindeki beni aydınlatır." Yazar, yalnızca karşılıksızlığın aşkı yasa yaklaştırabildiğini söyler. Ben bu noktada belki C. David'den daha ileri gideceğim. Aslında benin yalnızca bir karşılıklı aşk durumunda kendinden geçtiğini sanmıyorum. Bana öyle geliyor ki aşkta –ve ilk anlardan itibaren–, seçim anından başlayarak, *özne ve nesne, ben (özne) ile ben ideali (nesne) arasındaki ilişkinin nesnelleşmesini temsil ederler. Başka bir deyişle; özne kendini ete kemiğe bürünmüş idealinin yanı başında bulur*. Bu denli beklenmiş olan şey, yani ikisini ayıran mesafenin kapanması, bir anda, varsanılı arzu tatmini biçiminde, önceden yaşanır. Ancak uzun süreli bir düş kırıklığı, yinelenen reddedilme, itilen âşığı zorunlu kopuşu ve dolayısıyla bir yas çalışmasını gerçekleştirmeye götürebilir (tıpkı varsanılı arzu doyumuna son veren şeyin doyumsuzluk deneyimi olması gibi). Ama aşkın ilk anları –nesnenin yanıtından bağımsız olarak– baş döndürücü bir sevinçle, benin bir genişlemesiyle doludur. Bu aslında nesnenin (ben idealinin), benin üzerine düşen parıltısıdır ve Freud'un "Nesne beni soğurur, deyim yerindeyse, yutar" biçimindeki cümlesi bence, "Ben ideali beni soğurur, deyim yerindeyse, yutar" şeklinde anlaşılabilir; yani, *iki düzeyin bir bayram sevincinde kaynaşması, ben ile ben olmayanın ayrışmasından önceki ilk bağın yeniden bulunması* şeklinde. Burada, nesnenin gölgesi ve parıltısı arasındaki karşıtlığın ne denli vurgulandığını saptayabiliriz. Birincil narsisistik evrene az çok geçici bir dalışla ilgili (ruhsal aygıtın düzeyleri arasındaki farklılığın ortadan kalkmasının da buna eşlik ettiğini unutmamak gerekir) bir dizi görüngü, körleştirici bir ışık olarak tanımlanır: Sanatçının ya da bilim insanının esinlenmesi "aydınlanma" olarak adlandırılır, Bakire'nin ve

azizlerin insanlara görünmelerine, Tanrı'nın kendini göstermesine hep göz kamaştıran ışıklar, çarpıcı parıltılar eşlik eder (örneğin, Musa ve yanan çalı). Tanrıyla bir olmayı hedefleyen bir mistisizm türü olan Teozofi "ışıkçılığın" bir biçimidir ve, Tanrı esiniyle görme yeteneği olanların genel olarak "aydınlandıkları" söylenir. Psikotikler hezeyanlı sezgilerini, ani bir "aydınlığa" kavuşma, "şimşek" gibi çakan bir kavrayış anı olarak sunarlar. *İçgörü* çoğunlukla bir "şimşek parıltısı" olarak yaşanır. Şair,* birbirini seven çocukların "ilk aşklarının körleştirici aydınlığı içinde" olduklarını söyler. Âşığın nesnesini çoğunlukla ilk bakışta tanıması "yıldırım çarpması" olarak adlandırılmaz mı? Bütün bunlar, bütünlüğün, düzeylerin bölünmüşlüğünü yok ederek, benin sınırlarını ortadan kaldırarak, daha oyunun başlangıcında belli bir düzeyde gerçekleşmiş olduğunun işaretidir.

Ergenliğin ayırt edici niteliklerinden biri olarak âşık olma durumu (buluğ öncesinde çocuksu aşkların yaşanması mümkün olmakla birlikte), ben idealinin Oidipus sonrasındaki başlıca yazgılarından birini oluştursa da, C. Parat'nın kastettiği anlamda genital bir Oidipal örgütlenmeyi zorunlu olarak temsil etmez. Nitekim, –Freud bunun altını çizer (1921b)– ergenin şiirsel aşkının bilinçli cinsel arzudan yoksun olabildiği ya da, tensel akımla şefkat akımı arasındaki sentez kusurlu olduğunda, iktidarsızlıkla sonuçlanabildiği bilinir. Bu durumlarda, âşık olma durumunu, ben idealinin nesneye gerilemeli bir biçimde yansıtılması yoluyla birincil narsisizme kavuşma arzusunun tezahürü olarak düşünmek mümkündür; psikoseksüel gelişmenin, aslında yeterli bir biçimde bütünleşmemiş olan kazanımları bu arayışa katılmamıştır. Genital öncesi cinsellik –ve özellikle de makatsallık– ve buluğ döneminde kazanılan tam orgazm yeteneği, bu denli arzu edilen tamamlanmışlığı tensel birleşme yoluyla elde etmenin yeni araçlarını sunmak yerine, idealleştirme süreciyle bağdaşmaz gibi ve yitirilmiş mutluluğa ulaşmanın önünde bir engel gibi hissedilir. Dürtüsel olgunlaşma ile B. Grunberger'in betimlediği narsisizm arasındaki bölünme burada özellikle hissedilir hale gelir. Nesnenin "parıltı"sı dürtülerin gölgeleriyle, özellikle de anal bileşenin gölgesiyle (daha önce söz ettiği-

* Prévert.

miz ışık ve aydınlık temaları olsa olsa makatsallığın karşısavıdır) savaşa girer. Tenin ağırlığından kurtarılan bu aşk "uçucu"dur.

Tensel gerçekleşmenin dışlandığı aşklarda durum böyledir; bazen tek bir karşılaşma, şöyle bir görülen yüz, ben ile idealinin düğününü kutlama düşünün doğuşu için yeterlidir. Dante ve Beatrice, Laura ve Petrarca, Rank'ın kastettiği anlamda bizim için sonsuza dek kahramandırlar çünkü ben ile ben idealinin *mistik birliğinde* ensest yaşarlar.

On ikinci yüzyılın –kutsal topraklara Haçlı seferlerinin düzenlendiği, İsa'nın son yemeğinde kullandığı Kutsal Kâse'nin peşine düşüldüğü ve Katharosçuluğun doruğuna ulaştığı katedraller yüzyılının– saray aşkı, tümüyle narsisizm ile dürtüler arasındaki bölünmenin belirtisi olarak görülebilir. Uç durumda, nesne benin şanlı göğe yükselişinin bir bahanesinden ibarettir ve cisimleşme bu yükselişin önünde bir engel anlamına gelir. Saz şairi,* yaşlılık ve ölümün, yani tenin değişkenliklerinin ötesindeki –çoğunlukla hiç görmediği, uzaktaki bir prenses olan– bir hanımefendiye sadakat yemini etmez mi? Jacques Sédat (1972) son derece ilginç bir yazısında, saray aşkının törensel öğelerini ve zevke ulaşmanın zorunlu koşulunu temsil eden temel doyumsuzluk (tensel) durumunu anımsatır:

Hiçbir aşk yüreğime sevinç vermez
Hiç yaşamadığım aşk dışında.

Uzaktaki hanımefendinin ozanı Jaufré Rudel böyle haykırır. Söz konusu sevinç, haz (ne de olsa sınırlıdır) ya da basit sevinç değil, ebedi mutluluğun kendisidir: "Hazzın reddi ve doyumlara karşı iştahsızlık, zevk arayışına girişmek için zorunlu bir vazgeçiştir" (J. Sédat).

Görünüşte Oidipal bir aşk olan bu aşkın gerisindeki –saz şairi daima soylu bir beyin eşi olan bir hanımefendiyi seçen bekâr biridir–, gizil eşcinselliği kestirmek kolaydır ama söz konusu olan, aynı zamanda ve öncelikle, saf narsisistik kendinden geçme arayışı-

* *Le troubadour*: XI. ila XIII. yüzyıllarda, bir enstrüman eşliğinde tek başına şarkı söyleyen lirik şair. Daha çok şanson türündeki bu şarkılar genelde saray aşkını ve Haçlı seferlerini konu alıyordu. (ç.n.)

dır, saz şairinin, tenin olasılıklarının, fani maddenin, zaman ve mekânın dışında birleştiği nesneyi, "gönül gözüyle", hayali olarak seyre dalmasının verdiği coşkunluktur; tıpkı Tanrı esiniyle görme yeteneği olan mistiklerin vecit deneyimiyle Tanrı'nın içinde erimeleri gibi, tıpkı Platoncunun, çoğul cisimleşmelerinin ötesindeki, cisimleşmenin kendisinin ötesindeki ideaya ulaşması gibi. Platon'un *Şölen*'de söz konusu ettiği, "insan eti ve renkleriyle, daha başka bir sürü fani saçmalıkla lekelenmiş bir güzellik yerine, güzelliği, bizzat kendi içinde, bütünlüğü içinde, katışıksız saflığı içinde" görmeyi başarmaktır.

Tausk (1919) ruhsal benden önce gelen ve başlangıçta bir yabancıymış gibi yaşanan bir bedensel ben varsayar; bu bedensel benin bütünleştirilmesi görevi ruhsal bene düşecektir. Tausk'un betimlediği biçimiyle benin gelişmesini göz önüne alacak olursak, birincil narsisistik bütünlük durumuna geri dönüş yolunda, öznenin, bedenini, cisimleşmenin kendisine dayattığı sınırları ortadan kaldırmak için kurtulması gereken bir paçavra gibi yaşadığını anlarız. Melankoli üzerine çalışmasında (1966a) Grunberger bu sürecin betimlemesi üzerinde durur: "Hepimizde ölümlü tenimize olan bağımlılığımızı aşmaya yönelik bir eğilim vardır." Burada karşımıza, F. Pasche'ın (1959), sonsuz görünümleri olduğunu büyük bir kavrayışla ortaya koyduğu bilinirci düşünce çıkmaktadır. Pasche'a göre, Batı düşüncesi (ister dinsel, ister ateist) kendisini bilgiye göre tanımlar. (Gerçekten de, bugün bu olgu, Pasche'ın bu güzel konferansı verdiği zaman olduğundan daha da açık bir biçimde görülmektedir.) Bilinirciye göre insan maddeden, dünyevi kabuklarından kurtulmalıdır. Bedeni önce havaya, uçucu bir bedene ve nihayet ışıklı ve saf ruhsal bir öze dönüşmelidir,[3] çünkü Tanrı'nın ruhuna ve ışığına o noktada ulaşacaktır. İnsan ruhu ile tanrısallık aynı tözdendir. Dolayısıyla, bedenden kurtuluş, tanrısal olanla bir olmayı, mutlak bilgiye ulaşmayı sağlar.

Tanrısal olanla bu bütünleşme, kanımca, ben ile idealin birliğine, birincil ayrışmamışlık durumuna bir dönüşü temsil etmektedir. Bana, aynı zamanda, ensest engelinin de ihlali gibi görünmektedir. Kutsal Kitap'ta bilgi cinsel birleşmeyle eşanlamlıdır. Bir kadını bil-

3. Bkz. Leisegang (1951).

mek ona duhul etmektir, öyleyse mutlak bilgi, annenin bilgisi değil midir? İnsan bilgi ağacının meyvesini yememelidir. En yüce bilgiden daima *ayrı*, daima *koparılmış* olmalıdır. Ensest ona yasaktır.

Jacques Sédat'nın ortaya koyduğu bazı törensel öğeler incelendiğinde, saray aşkının bilgiyle ne yapabileceği apaçık ortadadır. Özellikle de *çıplak kadın hayaline dalma* ve *Asag* düşünüldüğünde. Burada, aşk bakışının ve duygusunun arınmasına dayanan bir çile söz konusudur. *Asag*, Hanımefendi ile iffetli bir biçimde birlikte yaşama, *icraatı* dışlayan bir birlikte yaşama sınavıdır (buradaki anal gönderme açıktır).

Saf aşk, *Fin' Amors*, yani tamamlanmış, eksiksiz aşktır. Bedenin aşağılanması o denli bilinçli olmasa da, söz konusu törensel öğeler, bilinircilerin (özellikle de Katharosçuların) bazı uygulamalarına benzetilebilir. (F. Pasche, bilinirci metinlerde beden için kullanılan eğretilemeleri –çamur, pas, çirkef– anımsatır.) Narsisizm ile dürtüler arasındaki, aşkın bazı biçimlerinde saptanan bu bölünmenin, genital evreye girişi temsil etmek bir yana, ben ile idealinin birleşmesiyle iç içe geçen birincil narsisistik bütünlük durumuna duyulan sancılı özlemden başka bir şey ifade etmediği anlaşılmaktadır. Özne, dürtülerini bir demet halinde toplamaktansa, "rüya ile hayat"ı birbirine karıştırarak "Ateşin Kızları"na doğru maddesiz bir beden olarak yükselmek ve böylece "melankolinin siyah güneşi"nden kaçmayı denemek için, dürtülerini terk eder. Çünkü gerilemeye yol açan bu meleksi aşklar, özellikle de ergenlik dışında doğmuş ya da ergenlikten sonra da sürüyorlarsa, çoğunlukla psikotik bir zeminde yer alırlar.

Ergenlik döneminde Oidipus'un yeniden canlanması, çoğunlukla tensel akımın bastırılmasını çok belirgin hale getirir. Ergenin yüz yüze kaldığı müthiş ekonomik değişiklikler düşünülecek olursa, bu tür bir âşık olma durumunun özellikle ergene özgü olmasına şaşırmamak gerekir. Zaten ben ideali ile olgunlaşmasının bütünü arasında o sırada gerçekleşen kopuş, çoğunlukla evriminin bir anından ibarettir; sanki onu sarsan dürtüsel çalkantı bütünleşmek için biraz zaman talep etmektedir. O zaman âşık olma durumu, ergenin şiddetli cinsel dürtüleri ile dürtü karşıtı "ideal olana ve saflığa susamışlığı" arasında bir uzlaşma girişimi olarak düşünülebilir çünkü bu susamışlığın nesnesi (ergenliğin başlangıcında bu nesnenin eş-

cinsel bir nitelik taşıması mümkün olmakla birlikte) bir kadındır (ya da genç kız için bir erkektir). Bununla birlikte –bastırılmış da olsa– cinsel dürtüler doğrudan işin içindedir ve ergen de çoğunlukla bu durumun pekâlâ farkındadır. Örneğin, içinde gerçekleşen bölünmenin daha fazla bilincinde olması mümkündür. Başka bir deyişle, ergenin içinde bulunduğu aşk durumu, narsisizm (ideal biçimindeki nesneye yansıtılan) ile cinsel dürtülerin daha sonra birleşmeleri olanağını tohum halinde içinde barındırır; ancak, ergen bir ideolojiyi benimsediğinde, söz konusu ideolojinin görünür içeriği ne olursa olsun, bu benimseme özünde çileci bir nitelik taşıdığı için, durum farklıdır. Yine de, bazı vakalarda –bunu saptamak için günlük haberlere bir göz atmak yeterlidir– fiziksel bir ilişkinin eşlik ettiği durumlarda bile ergenlerin aşkı hayatın cilvelerine boyun eğmeyi kaldıramaz ve en ufak bir engel bile (bu engel çoğunlukla, burada aynı anda hem Oidipal rakip hem de kurulan narsisistik bütünlüğe zarar veren gerçeklik rolünü oynayan ebeveynden kaynaklanır) çifti intihara sürükleyebilir; bu durumda ölüm, birincil narsisizmin gerçeklik karşısındaki zaferi olarak yaşanır.

Bunun da ötesinde, bazen öyle olur ki, nesnenin kendisine sunulan aşka yanıt vermemesi âşığın coşkusundan hiçbir şey eksiltmemekle kalmaz, o zaten, sanki en ufak bir gerçekleşme girişimi büyüyü bozacakmış gibi, sessizce sever ve sessizce sevmekten başka bir şey istemez (Ruhumun kendi sırrı var, hayatımın kendi gizemi, ve sevdiğim bunları asla bilmedi). Bazen çoktan ölmüş olan uzaktaki ilahlara (Rudolf Valentino, James Dean) duyulan ergenlik aşklarını bir düşünün...

Eğer aşk son derece gerilemeli bir ben ve libido örgütlenmesi temeline dayanabiliyorsa, genital libido örgütlenmesine bağlı özel bir nesne ilişkisi biçimi fikri savunulabilir mi –ve lafı dolandırmadan soracak olursak–, aşkın genital örgütlenmenin üstünlük kurduğu "yetkin bir biçimi"nden (Freud) söz edilebilir mi, yoksa bu fikri, tümüyle ahlakçı ve normatif bir fikir olarak bir kenara atmak daha mı uygun olur?

Birbirine karşıt görünen iki düşünce çizgisi sorunu sanki bir ölçüde bulandırmıştır. Bunlardan Reich'a ait olan ilki, orgazm yeteneğini ve orgazmın işlevini vurgular. Orgazm yeteneği, sağlığı ve

normu tanımlar: "Genital kişilik *normal bir libidinal ekonomi* tarafından belirlenir. 'Genital kişilik' adlandırması, norma uygun bir libidinal ekonominin ancak orgazmın önceliği ve gücüyle (iyice tanımlanmış bir kişilik yapısı tarafından belirlenen) sağlanabileceği olgusuyla gerekçelendirilir."

W. Reich, "Genital Kişilik ve Nevrotik Kişilik"e ayırdığı bölümde (1971) kişilik zırhından söz eder: "Benin kişiliği, yasaklar, ketlemeler ve özdeşleşmeler gibi dış dünyaya ait çeşitli öğelerden oluşur. Dolayısıyla, kişilik zırhının içerikleri dış kökenlidir, toplumsaldır... İlkel durumdan modern uygarlığa dek uzanan evrim, libidinal düzeyde ve başka düzeylerde olağanüstü kısıtlamalar gerektirmiştir. İnsanın gelişmesi, durmadan artan cinsel baskılarla nitelenmiştir. Özellikle patriarkal toplumun gelişmesi, genital örgütlenmenin parçalanması ve genitalliğin baskı altına alınmasıyla sonuçlanmıştır... Bireyler, gerçek tehditlerin (dış dünyadan gelen) sonucu olan kaygıyla baş edebilmek için dürtülerini ketleme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmışlardır: Açlıktan ölseniz bile saldırıya geçme hakkınız yoktur. Cinsel içgüdüler toplumsal normlar ve önyargılarca zapturapta alınmıştır. Normların herhangi bir biçimde ihlali birey için bir tehlike oluşturur: 'Hırsızlık' ya da çocuk mastürbasyonunda ceza riski göze alınır, eşcinseller ya da ensest yapanlar için hapishane riski vardır. Dış saldırıdan kaynaklanan korku engellendiği ölçüde, libido birikmesi ve kaygı birikmesi artar: Kaygı birikmesi ile dış tehditlerin yol açtığı kaygı arasında sıkı bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır: Birinin azalması diğerinin artmasına yol açar ve tam tersi. Cesur birey libidinal gereksinimlerini toplumdan dışlanma riskini göze alarak da olsa doyurur." Kişilik zırhı özneyi dış dünyaya karşı korur ve böylece, libido birikmesinden (genital orgazmla boşaltılmamış libido) kaynaklanan kaygıyı depolarken aynı zamanda öznenin kaygıdan (gerçek) uzak durmasını da sağlar.

Genital kişilik ise, "içgüdüsel ihtiyaçlardan kaynaklanan basıncı, idin ben üzerinden gerçekleştirdiği orgazm yoluyla boşaltarak dönemsel olarak azaltır". Kuşkusuz, genital kişiliğin beni de zırhlıdır ama o, zırhın *yasasına*[4] maruz kalmak yerine onu özgürce

4. Vurgu bana ait.

kullanır... Genital kişilik son derece neşeli olabilir, ama şiddetli öfke yaşaması da mümkündür. Nesne kaybına üzüntüyle tepki verir ama orada boğulup kalmaz; tutkulu aşk ve şiddetli nefret yaşama yeteneği vardır, vb. Ruhsal düzeylere gelince, barış içinde bir arada yaşarlar: "Genital kişiliğin üstbeni cinsellik karşısında *olumlu bir tutum*[5] içindedir; bu nedenle, ben ile üstben arasında derin bir uyum hüküm sürer. Artık Oidipus kompleksine yatırım yapılmadığı için üstbenin karşı yatırımı gereksiz hale gelir." (Aynı bölümde üstben, tehdit ve yasaklarla dolu, "dış dünyadan gelen yabancı bir cisim"... olarak tanımlanır.) Pratikte, üstben düzeyinde cinsel yasak olmadığı söylenebilir. Üstben, yalnızca yukarıda işaret ettiğimiz nedenlerle değil, aynı zamanda, her türlü libido birikmesinin eksikliği sadistik eğilimlerin etkinleşmesini önlediği için de sadizmi yadsır... *İdeal ben ile gerçek ben birbirine benzerler, bu, gerilimin olmadığı anlamına gelir.*[6] Bene gelince, "İdin bazı genital öncesi eğilimlerinin yanı sıra, genital libidoyu da *hiçbir suçluluk duygusu söz konusu olmaksızın*[7] üstlenir... İd ve üstbenin, ben (vazgeçilmez cinsel doyumlardan faydalandığı için) üzerinde pek bir basıncı yoktur..."

Ruhun, kurtla kuzunun dost olduğu bu altın çağı orgazm sayesinde mümkündür. Buna karşılık, nevrotik kişinin "inişli çıkışlı ve yüceltilmemiş libidosunu orgazm yoluyla serbest bırakma yeteneği yoktur".

Bilindiği gibi Reich'a göre, orgazmdan kaynaklanan özgürleşmenin (dış dünyadan kaynaklanan "gerçek" kaygıya bağlı olan) yaşanmaması, libidoyu yeniden cinselleşen çocuksu nesnelere (nevrotik bireyde Oidipus kompleksi bu yüzden güncelleşir) ve libidonun genital öncesi aşamalarına geri gönderir.

Öyle görünüyor ki, Reich'ın genital kişilik anlayışına (bu anlayışı, 1928-32 yılları arasında, hâlâ psikanaliz hareketinin bir üyesiyken geliştirdiğini anımsatmak yerinde olur) yöneltilebilecek temel eleştiri tam da orgazma bu denli odaklanmış olmasıdır. Nathaniel Ross (1970), klinik deneyimin, orgazm yeteneği ile nesne ilişkisinin olgunluk düzeyi arasında bir koşutluğa işaret etmediğini belirtir. Aynı biçimde, Charles N. Sarlin (1970), orgazmın tama-

5. Vurgu Reich'a ait. 6. Benim vurgum. 7. Reich'ın vurgusu.

men otoerotik bir anlam taşıyabileceğini vurgular. Heinz Lichtenstein (1970), Eissler'ı izleyerek, orgazmın esas işlevinin, öznenin *varolma duygusunu* teyit etmek olduğunu öne sürer; bu işlev nesne ilişkisinden tamamen bağımsızdır, hatta nesne ilişkisinin gelişmiş bir düzeyiyle tamamen çelişkili olabilir.

Reich'ın sisteminde orgazm yeteneğinin ayrıcalıklı yeri konusunda bir varsayımda bulunmak istiyorum. Reich'ın "Psikanalizden Orgon Biyofiziğine" geçtiği zaman yazdığı yazıların (1971 içinde) daha sonraki evriminin bu varsayımı meşrulaştırdığı kanısındayım. Reich'ın, kişilik zırhından yola çıkarak bir kas zırhı betimlemesi yaptığını biliyoruz; yapıt ilerledikçe bu zırhın niteliği açıklığa kavuşur. Bu zırh (s. 311) çok sayıda *halka* içeren *parçalı bir düzenlemeye* tabi olarak betimlenir. "Zırhın halkalarına dikey olarak akan orgon akımı" bir şemayla (s. 314) gösterilir. Bu akım *dalgalı kasılmalar* sayesinde ilerler. Bu şema ve açıklaması, tartışmasız bir biçimde, sağımsal bağırsak hareketlerini çağrıştırmaktadır. 315. sayfada, zırhın yeterli bir biçimde gevşememesi konusunda şu saptamaya yer verilmektedir: "KENDİNİ BIRAKMANIN İFADESİ, SERBESTÇE GELİŞMESİNİ DURDURAN ENGELLERE ÇARPAR ÇARPMAZ YIKICI BİR ÖFKEYE DÖNÜŞÜR." Bir bütün olarak bu betimleme, tuvalet terbiyesi düzeyinde bir sorunsala işaret etmektedir. *Dış kökenli* olduğunu anımsatmamız gereken zırhın (kişilik zırhı ya da kas zırhı), sık görülen bir zulmedilme fantezisine, zulmedenin kıpırdamayı engelleyen rektumunda sıkışıp kalma ve hareketsiz bırakılma fantezisine denk düştüğünü ileri sürebileceğimi sanıyorum. Tuvalet terbiyesi veren anne ya da baba, çocuğun boşalmasını (anal) kendi iyi niyetine bağımlı kılarak engellemek istediği için (sanki çocuk "terbiye eden"in sfinkterine kapatılmış gibi), bu fantezi tuvalet terbiyesi sırasında etkinleşir. Öyleyse orgazm, ablukasını gevşetmeyi başardığı terbiye eden-zulmeden karşısında, öznenin bir zafer olarak yaşadığı anal boşalmanın bir denginden ibarettir. Böylece, aynı biçimde zırh-rektum da zorlayıcı, gerilemeli bir üstbenin yansımasıdır (Reich zırhı *yasayla* özdeşleştirir. Bkz. yukarıda).

Aslında, bana öyle geliyor ki *kendi başına orgazmın* özgül bir statüsü yoktur. Söz konusu olan gerilimlerin boşalmasıdır ve bu gerilimlerin anal düzeydeki gerilimlerden daha karmaşık bir niteli-

ği olsa da, söz konusu boşalma esas olarak bir tahliyeden (Alexander *"drenaj"*dan söz eder) başka bir şey değildir. Ama orgazmda her şeyden önce düşmanı yıldırma fantezisinin (birçok özne için bu fantezinin Oidipal ya da genital öncesi planda işbaşında olması mümkünse de) söz konusu olduğu kabul edildiği andan itibaren, psikoseksüel gelişmenin bütün yönleriyle tamamlanması anlamına gelen bir genitallik kuramında orgazma yönetici bir rol atfetmek abartılı olur.[8] Reich'ın, ben ile idealin çakışmamasını ve tam doyumun yokluğunu dış etkenlere atfederek, mutlak olana ulaşmanın mümkün olduğu fikrini içeren megalomanik fanteziyi koruduğu da anlaşılmaktadır.

Bence bu düşünce çizgisinin karşısında, "genital nesne ilişkisi" (1956: 178 vd.) betimlemesiyle Bouvet yer alır. Nitekim, Reich'ın tersine, içgüdünün tezahürünü tartışmasının odağına yerleştirmez; yaptığı, daha çok, etkenleri tersine çevirmektir. Bunu, daha önce ortaya koyduğu genital öncesi nesne ilişkisinin tersine, öğelerinin genitallik kavramına denk düştüğünü düşündüğü bir yapı betimleyerek ve bu betimlemenin içgüdüsel köklerine göndermede bulunmaksızın yapar. Örneğin: "Burada ben, önemli bir nesne kaybının tehdit edemeyeceği bir istikrar kazanmış durumdadır. Nesnelerinden bağımsız durumdadır... Duygu ve heyecanlar nüanslıdır, belli belirsiz duygu izlerinden gözle görülür tutkuya dek değişiklik gösterirler... Ve her şeyden önemlisi, beni harekete geçiren dürtüler genitalleşmiş oldukları için, yıkıcı bir yön taşıyan o önüne geçilemez, sınırsız, koşulsuz sahiplenme ihtiyacı niteliğini göstermezler; gerçekten şefkatli ve sevgi doludurlar ve özne adanmış biri gibi görünmese de, ötekinin durumuna anlayış ve uyum gösterme yeteneğine sahiptir."

Bu betimleme oldukça sık eleştirilmiştir. Yine de bazı doğru öğeler içermediğini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Sık sık öne sürülen *ahlakçı ve normatif* niteliğini görünürdeki dayanaksızlığından almaktadır. Gerçekten de içgüdüsel bir temelden kopuk, onunla *yan yana* ama *ilişki* kurmadan varolur gibi görün-

8. Freud'u anımsayalım: ("Dürtüler ve Yazgıları", 1915): "Aşk sözcüğü, ancak, kısmi cinsel dürtülerin genitalliğin öncelik taşıdığı bir sentezi söz konusuysa kullanılabilir."

mektedir, ya da daha doğrusu bu betimlemeyi içgüdüsel bir temelle birleştiren bağlar bizim için nüfuz edilemez durumdadır.

Bu durumda, biri, kaçınılmaz olarak tamamlanmış insan ilişkilerinin ortaya çıkmasına yol açan bazı içgüdüsel kapasitelerde ısrar eden, diğeri, genitalliğin öncelik kazanmasını içeren gelişmiş nesne ilişkilerinin betimlenmesi üzerinde duran iki genitallik betimlemesiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Her iki durumda da, geçerli bir sezginin varlığını hissediyoruz ama bir düzeye ait bir görüngünün bir başka düzeydekine dönüşmesini ve bunun karşılığını (içgüdünün ve nesne ilişkisinin tezahürleri) sağlayan mekanizma bizim için gizemini korumayı sürdürüyor. Her iki durumda da eşit bir "bilimsel" püritenlik saptıyoruz.

M. Balint'in, psikanaliz literatürünün en kadın düşmanı makalesinde (1948),[9] genital aşk kavramı konusunda yaptığı son derece eğlenceli eleştiri, paradoksal olarak, bir genital aşk tanımı girişiminin, bizi Freud'a geri götürecek bir girişimin lehine savlar sunmaktadır.

Sonuçta, Balint genital aşkın bir bileşeni olarak psikanalitik "şefkat" kavramını gözden geçirme noktasına gelir. Şefkatin (çeşitli sözcük köklerini temel alır), hastalığı, zayıflığı, olgunlaşmamışlığı çağrıştırdığı sonucuna varır ve sorar: "Nasıl olmuştur da genital aşk, aşkın olgunluğa ulaşmış bu biçimi, bu şüpheli refakatçisiyle birbirine karışmıştır?" Şu saptamada bulunur: "Ne arzunun ne de genital doyumun söz konusu olduğu anlarda bile, incelik, özen, saygı, vb. gösterme ve talep etme eğilimindeyiz. Bu eğilim, karşı cinse kızışma dönemleri dışında ilgi duymayan çoğu hayvanın alışkanlıklarıyla karşıtlık içindedir. Oysa insanın, eşine eksiksiz bir ilgi ve sürekli bir özen göstermesi beklenir."

Bu sürekli ilgi talebine koşut bir görüngü de insanın uzatılmış çocukluğunda görülür. Hayvanlarda yavruyla bağlar çok çabuk koptuğu halde, insanın "ebeveynine bütün ömür boyunca sevgi, ilgi, saygı, korku, şükran göstermesi beklenir ve genellikle o da bu-

9. Tüm makale boyunca satır aralarında okunan kadın düşmanlığı, yazarın, aşkın önce eşcinsel aşk biçiminde ilkel kabilenin erkek üyeleri arasında ortaya çıktığını ileri sürmesi ve denemesinin sonunda, kadınların eşitlik taleplerini protesto etmesiyle, gözle görülür hale gelmektedir.

nu yapar. Aşkta talep edilen de benzer bir şeydir". Yazar, bundan yola çıkarak genital aşkın "sanat ve din gibi bir uygarlık yapımı" olduğu ve "biyolojik doğamız ve gereksinmelerimiz dikkate alınmaksızın bize dayatıldığı" düşüncesine varır.

Balint, "tam genital işlevin çocuksu bir davranışla ilişkilendirildiğini" (söz konusu olan şefkattir) ileri sürer. Aynı konuda şunları da söyler: "Genital aşk adını verdiğimiz şeyin genitallikle pek az ilişkisi vardır, nitekim genital cinsellik, yalnızca, farklı özden bir şeyin aşılandığı bir fidan olarak kullanılmaktadır." Kısacası, yazara göre, özü farklı olan bu şey (şefkat), arkaik olduğu için, psikoz ve madde bağımlılığına benzer bir biçimde, aşkın zayıf beni tehdit eden bir tehlikeyi temsil ettiğini düşündürmektedir.

Bu metin bizi, iki noktada odaklanan bazı düşüncelere götürmektedir. Yazar akıl yürütmesi boyunca insanlarla hayvanları karşılaştırmaktadır. İnsan genitalliğini, tam da insan evrimiyle hayvan evrimi arasındaki temel farklılıkları anımsayarak daha iyi kavramak mümkün değil midir: Yani, insanın olgunlaşmadan doğduğu olgusu ve ensest engelinin varlığı? Yazar öne sürdüğü ikinci savı, genital aşka ulaşmak için genital cinselliğin, arkaik, heterojen bir öğeyle (şefkat) bir araya gelmesi gerektiği düşüncesine dayandırır. Freud'un (1912a) *birincil çocuksu nesne seçimine* tekabül ettiğini söylediği şefkatin kökenine göndermede bulunarak –nesne ilişkisinin (görece) tamamlanmış bir biçimine ulaşabilmek için– tam da arkaik öğeler ile (birincil nesne ile yaşanan) gelişmiş bir cinselliğin birleşmesi gerektiği gösterilemez mi? Burada genitallik olgunlaşmanın bütününü, genital nesne ise birincil nesneyi *içerir* (daha önce açıklamaya çalıştığım gibi). Öte yandan, Oidipus kompleksi, basit bir cinsel gerilim boşalmasından başka bir arzuyu içermez mi? Bu durumda nesne en az dürtü kadar önem kazanır.

Tanım gereği, Freud'un (1915) söylediği gibi nesnenin dürtü karşısında bir "değişken" olmaktan artık çıkması Oidipus sırasında gerçekleşir. Artık kendi başına cinsel doyum arayışı biter, doyum tamamen nesneye tabidir: Baba ya da anne. Tersine, bir başkasıyla değiştirilebilir –boşalma aracından ibaret– bir nesneyle elde edilen doyum arayışı bizi anal evreye (dışkılar birbirine denktir), kısmi nesneye, otoerotizme (1915'teki anlamıyla) ya da organ hazzına geri götürür. Genital aşkta nesnenin en az dürtü boşalması kadar

önemli olması Oidipal evreden geçişin bir kalıntısıdır ve bu konuda insan, ensest engelini tanımadığı için Oidipal arzuyu, yani tüm nesneler arasında yalnızca birine duyulan düşkünlüğü de tanımayan hayvanla karşılaştırılamaz.[10] Evlat bağlılığının, yani olgunlaşmadan doğmuş olmasının çocuğu çevresindekilere tamamen bağımlı kılarak önceden yaratmış olduğu bağlılığın –göreli– sürekliliğini açıklayan da yine Oidipal arzu ve bu arzunun iki yönden de tatmin edilmemiş olmasıdır ("İnsanlar arasında en kalıcı bağları yaratan şey, amacından sapmış cinsel eğilimlerdir", Freud, 1921b).

Libidonun genital örgütlenme biçimiyle ve bunun nesne ilişkisiyle olan bağlantılarıyla ilgilenen bazı yazarların, söz ettikleri genital aşkın Oidipus sonrası bir aşk olduğunu ve *daima Oidipus'un damgasını taşımaya devam ettiğini* belirtmeyi ihmal etmeleri oldukça ilgi çekicidir.

Oysa, "tümüyle normal bir aşk tutumunu sağlayan tek şey" (1912a) olan *tensel* akımla *şefkat* akımının kavuşması gereği üzerinde duran Freud için aynı şey söz konusu değildi. Sonradan düşünüldüğünde, Freud'un bu vurgusunun genital aşk üzerine bugün hâlâ söylenebileceklerin temelini oluşturduğu kanısındayım. (Ayrıca, söz konusu kavuşmayla, Abraham'ın, genital aşamanın çiftdeğerlilik sonrası niteliğine ilişkin olarak söyledikleri arasında koşutluk kurulabilir.)

Freud "genital aşk"tan söz etmese de, aşkın tamamlanmış bir biçimi –"tam nesne aşkı" (1914), "gerçek aşk" (1921b)– düşüncesi yapıtında sık sık kendini gösterir ("normal" aşktan söz ettiğini de az önce gördük) ve insanın aşk yaşamındaki, ifadesini tam da iki akımın kavuşmamasında bulan engelleri incelerken her zaman Oidipus'a göndermede bulunur. Çocuk buluğ döneminde (yani Freud'a göre genitalliğin önceliğinin kurulduğu sırada) ensest engeline çarptığı zaman, "gerçekliğe uygun düşmeyen nesnelerinden, birlikte gerçek bir cinsel yaşam sürdürebileceği başka yabancı nesnelere mümkün olduğunca çabuk bir biçimde geçmenin yolunu bulmaya yönelir. Bu yabancı nesneler yine çocuksu nesnelerin sunduğu modele (imago) göre seçilecektir ama önceki nesnelere bağlanmış olan

10. Bazı hayvanlarda dışlayıcı bir seçimden söz etmek mümkün olmakla birlikte.

şefkati kendilerine çekeceklerdir. Erkek babasını ve annesini –Kutsal Kitap'ın buyurduğu gibi– terk edecek ve karısının ardından gidecektir: Şefkat ve tensellik artık bir aradadır."

Öyle anlaşılıyor ki Freud, genital aşkı, annenin –birincil nesne olarak ve Oidipal nesne olarak– nesnesi olduğu arzuların, dürtülerin, duyguların ve çocuğun ensest engeli nedeniyle bastırmak ya da başkalaştırmak zorunda kaldığı–yeni nesneyle birlikte serbest bırakılabilecek– cinsel dürtülerin tümünün birleşmesinin sonucu olarak kavramaktadır. Güncel aşk nesnesini ensest nesnesiyle özdeşleştirerek iktidarsızlığa ya da şefkat akımıyla tensel akımın bölünmesine yol açan bir Oidipal saplantının söz konusu olduğu durumlar bu tablonun dışındadır. Böyle bir durumda, şefkat, ensest nesnesinin bir ikamesi olan aşırı değer yüklenmiş (idealleştirilmiş) nesnelere yönelirken, tensel akım değersizleştirilen nesnelere kayar.[11]

"Aşağılama koşulu yerine getirildiği zaman, tensellik kendini özgürce açığa vurabilir, cinsel başarılarla ve yüksek düzeyde bir hazla sonuçlanabilir." Burada söz konusu olanın, orgazm bağlantılı cinsel boşalma (hor görülen [anal] bir nesneyle yaşandığı *için* son derece doyumlu olabilir) ile gelişmiş bir ilişkinin kurulması arasındaki herhangi bir bağ olmadığı görülmektedir (tersine, iyi gelişmiş görünen bir nesne ilişkisi cinsel kapasiteyi köstekleyebilir). Bu ahlaki bir sorun da değildir. İnsan gelişmiş bir nesne ilişkisi kuramadı diye cezalandırılmaz. Hatta böyle bir şeyden çok haz alabilir. Bununla birlikte, Oidipal yara kapanmayacaktır (aşkın kapatabildiği ölçüde de olsa) ve, ensest nesnesine (ve birincil nesneye) yönelmiş olan arzuların yatırıldığı bir nesneyle yaşanan cinsel doyum elde edilemediğine göre, ben ile ideal arasındaki mesafe de kapanmayacaktır. Böylece, "Cinsel yaşamın ideallerinden birine, yani tüm arzu biçimlerinin aynı nesne üzerinde yoğunlaşmasına ulaşılamayacaktır."[12] Daha önce tanımlamaya çalıştığım gibi olgunlaştırıcı bir ben ideali düşüncesi, ben idealinin, beni, bütünlük projesini tamamlamak amacıyla gelişmesi sırasında kazanılmış

11. Genital öncesi anne çatışmasına bağlı saldırganlık dürtüleri kendilerini ancak değersiz nesnelerle ortaya koyabildikleri için, bugün daha çok, Oidipal anne (aşırı değer yüklenen) ve Oidipus öncesi anne (aşağılanan) arasındaki bölünme üzerinde duruyoruz.

12. *Üç Deneme'ye* 1915'te eklenen not.

tüm kapasiteleri içerecek biçimde tüm bütünleşmeleri gerçekleştirmeye ittiğini anlamamızı sağlar.

Ferenzci'yi izleyerek genitalliği, birincil nesneyi (ve benin kendi idealinin kendisi olduğu anı), gerilemeninkinden farklı bir biçimde yeniden bulmanın bir aracı olarak gören bu görüş ile Abraham'ın (1924) denemesi arasında yakınlıklar bulabiliriz. Söz konusu denemede, narsisistik-oral evre çiftdeğerlilik öncesi, genital evre ise çiftdeğerlilik sonrası olarak betimlenir; dolayısıyla her ikisi de çiftdeğerliliğin yokluğuyla tanımlanır; benin ve dürtülerin gerçekleştirdiği uzun yolculuktan sonra bu evrelerin her biri kendini diğerinde bulur. Oysa, çiftdeğerliliğin tümüyle yok olması, tam bir doyumdan bağımsız olarak düşünülemez. Olgunlaşmadan doğma olgusu ve ensest yasağı nedeniyle insanın arzusu ile doyumu arasında her zaman bir mesafe olacaktır; öyle ki insanın kendi kendisiyle ve nesnesiyle nihai barışması olarak genitallik, bize gerçekten ve kalıcı olarak ulaşılabilir bir evre olarak sunulduğunda, ideal düzeyinde yer alır. Dolayısıyla, burada bir yanılsamanın söz konusu olmasından korkulabilir. (Öte yandan, dürtülerin bir sentezini yapma ve bu biçimde birleşen dürtüleri şefkat ile sentezleme eğiliminin yadsınması daha da çok yanılsama içerir. O zaman, gelişme ve olgunlaşma [ve dolayısıyla farklılık] kavramlarının bile yok edilmesiyle, *mesafeyi*, varlığını bile yadsıyarak [arzu ile doyum, ben ile ideal arasındaki mesafeyi] *iptal etmek* söz konusudur.)

İlkel bütünlüğü yeniden bulma arzusunun Oidipus sonrası biçimi, en iyi durumlarda, benin ve dürtülerin evriminden yararlanmayı başarır; bu evrîmin en gelişmiş hali, tam orgazm yeteneğinin kazanılması, yani genital ve genital öncesi dürtülerin bütünleşmesinden geçen bir bütünlük durumudur. Daha önce ergenlik durumuyla ilgili olarak betimlediğimiz gibi, nesne, öznenin ben idealinin yansıtılmasına destek olmayı sürdürür, ama bu desteğin derecesi artık daha düşüktür çünkü, kanımca, cinsel ilişkilerden elde edilen dürtüsel doyumlar benle uyumlu olduğunda, yansıtılan narsisizm miktarını azaltır ve bu miktarın bir bölümü bene yeniden yatırılarak onu yeni nesne yatırımlarına elverişli hale getirir. Benin ve dürtülerin genitalliğin önceliğinde yeterli bir gelişme göstermesi, aşkı âşık olma durumundan daha çok destekler gibi görünmektedir. Eğer âşık olma durumunun coşkusuna, zorunlu olarak aşkın son-

suzluk anlamına geldiği sınırsız narsisizm evrenine dalış eşlik ediyorsa, başarılı bir genital gelişme, aşka günlük gıdasını sağlamaya muhtemelen daha elverişlidir. Evrime yatırım yapan ben idealinin megalomanisi azalmıştır; göreliliği, dolayısıyla gündelik olanı destekler. Âşık olma durumu ise, tanım gereği bir durumdur; aşk, bir ilişkinin, ve kalıcı bir ilişkinin kurulmasını içerir. Freud'un vurguladığı gibi, "Tensel aşk bir kez doyurulduğunda sönmeye yazgılıdır; süreklilik kazanabilmesi için, daha başından itibaren, cinsel hedefinden sapmış saf şefkat öğeleriyle birleşmesi ya da verili bir anda bu tür bir dönüşüme uğraması gerekir" (1921b). Aslında, aşkın karşıtı olarak ele alındığında, âşık olma durumunun şefkat akımını temelde tehlikeye soktuğu kuşkusunu taşıyorum. Ben idealinin nesneye yansıtılmasına şefkat karışmaz ve çoğunlukla tutku şefkatten tamamen yoksundur. Sözcük kökünün de işaret ettiği gibi, şefkat sertlikle yani saldırganlıkla karşıtlık içindedir. Şiddetin gönüllü olarak dizginlenmesine (bastırılmasına değil) dayanır. Masumiyet ve kırılganlık karşısında içimiz sızlar. Ben idealinin nesneye yansıtılması, tek başına, nesneyi zayıflığın uygun bir temsilcisi kılmaz (narsisistik yatırıma şefkat karışmadığını söylemek istiyorum). Bana öyle geliyor ki şefkat kaçınılmaz biçimde bağışlayıcılıkla, yani eşin açıklarını ve kusurlarını kaldırabilme, dolayısıyla, daha az talepkâr, daha az mutlak bir ben idealine sahip olma imkânıyla bağlantılıdır. (Esas olarak, çiftin belirli bir düzeyde yeniden kurduğu anne-çocuk ilişkisinin ilk dönemiyle ilgilidir.)

Dolayısıyla, genital evrenin Oidipal örgütlenmesini niteleyen aşk bağlamında kendini gösterdiği biçimiyle ben ideali imgesinin, özetlemeye çalışacağım karmaşık öğelerden oluştuğunu düşünüyorum:

– Yitirilmiş birincil tamlık duygusuna kavuşma umudu terk edilmiş değildir, ama ona ulaşmanın araçları farklı olacaktır. Ensest fantezisi geçiş sırasında yeniden etkinleşse de, söz ettiğimiz arayışın esas çerçevesini artık bu fantezi oluşturmayacaktır.

– Yüceltme etkinliği ve tam cinsel doyum bene yeniden narsisistik yatırım yapılmasını sağlar, bu da ben idealini aynı oranda küçültür.

– Narsisistik ve dürtüsel doyum sağlamaya elverişli gerçekliğe (iç ve dış) olumlu yatırım yapılır. Ben ideali, kısmen, *gerçekliğe*

ulaşmanın kendisine yansıtılacaktır. Düşünsel alanda, gerçek, yanılsamaya; bilim, batıl olana tercih edilecektir. Aşk alanında, eş, sanal bir mükemmellik nedeniyle değil, sınırlarıyla ve kırılganlığıyla birlikte sevilecektir (zaten eşin nesnesi olduğu yatırım esas olarak bu noktada Oidipal yatırımdan farklılaşır).

– İlkel bütünlük ve ensest doyum arayışının kalıntıları aşkta kendini temelde nesneye bağlılık biçiminde gösterir (kuşkusuz burada, aşkla hiçbir ilgisi olmayan patolojik saplantı vakalarından söz etmiyorum).

Freud, aşkta nesne seçiminin dışlayıcı niteliğine yoğun bir dikkat sarf etmiştir. Şöyle yazar (1912a): "Bir başka özellik, yani sevilen kadının biricik ve yeri doldurulamaz olması anlamına gelen aşırı değer atfetme olgusu da yine tamamen doğal biçimde çocukluk bağlamına yerleşir, çünkü insanın yalnızca bir tek annesi olur ve anneyle ilişkinin temelinde hiçbir kuşkuya yer bırakmayan ve asla yinelenemeyecek bir olay vardır."

Nitekim, eğer anal evrede dışkı modeline göre oluşturulan nesne bir başkasıyla değiştirilebilir olma niteliğini taşıyorsa, Oidipus –daha önce belirttiğim gibi– nesne seçimine köklü bir değişim getirir (Ama Freud'a göre, ikame nesneler özneyi sonsuza dek doyumsuz bıraktığı için, sadakatsizliğin Oidipal saplantının bir işareti olması mümkündür).

"Âşık Olma Durumu ve Hipnoz"da Freud (1921b), nesneye sürekli bağlılığı, "henüz giderilebilmiş olan gereksinmenin yeniden uyanmakta gecikmeyeceğinden emin" olunmasına atfeder. Doyum deneyimi ve istikrarlı nesne bağının kolaylaştırdığı bir algı özdeşliği arayışı temeline dayandırılan bu biraz faydacı yaklaşım, *Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi*'nin (1921a) XII. bölümünde, tekeşlilik üzerine bazı düşüncelerle tamamlanır:

...Bu son saptamalar, dolaysız cinsel eğilimlerin bir kolektif oluşturma konusunda nasıl elverişsiz olduklarını sezmemizi sağlamaktadır. Ailenin evriminde kolektif cinsel ilişkilerin (grup evlilikleri) yaşandığı bir dönem vardır, ama cinsel aşk birey için önem kazandıkça, bireyin âşık olma yeteneği artmıştır ve aşkın iki kişiyle –*Una cum Uno*– sınırlanmasına (ki cinsel hedefin bizzat doğası bunu dayatır gibidir) yönelmiştir. Çokeşlilik eğilimleri, aşk nesnesinin bir başkasıyla değiştirilmesiyle sınırlanmak durumunda kalmıştır.

Cinsel doyum temelinde bir araya gelen iki kişi, yalnızlık arayışlarıyla, sürü içgüdüsüne, grup olma duygusuna karşı canlı bir kanıt sunarlar. Ne kadar âşıksalar, birbirlerine o kadar yeterlidirler... Yalnızca, şefkat duygusunun, yani aşk ilişkisinin kişisel etkeninin tensel ilişki karşısında tamamen silindiği durumlarda, başkaları önünde sergilenen aşk ilişkileri ya da seks âlemlerinde olduğu gibi, bir grup içinde eşzamanlı cinsel edimler mümkün hale gelir. Ama bu noktada, tüm cinsel nesneler eşdeğer görüldüğü için tam anlamıyla aşkın henüz hiçbir rol oynamadığı daha önceki bir cinsel ilişki durumuna doğru yaşanan bir gerileme söz konusudur; durum aşağı yukarı Bernard Shaw'un şu muzır sözüyle ifade ettiği gibidir: "Âşık olmak, bir kadınla başka bir kadın arasındaki farkı ölçüsüzce abartmak demektir."

Aslında, bana öyle geliyor ki farkın bu biçimde abartılması, yalnızca Oidipal aşka değil (sevilen anne ya da baba biricik olduğu için), aynı zamanda sevilen anne ya da babanın biricik nesnesi olmadığımız gerçeğinin onarılmasına da atfedilmelidir. İnsanın kendisi narsisist açıdan biricik olduğuna ve nesne için de öyle olmak istediğine göre, aşkta nesne biriciktir (Zorlanımlı sadakatsizliğin nedenlerinden birinin, bir zamanlar yaşanmış olan Oidipal durumu tersine çevirme arzusu olduğunu düşünüyorum).

Aşk –Freud bir kez daha yineleyecektir– topluluk için dağıtıcı bir güçtür. Bu nedenle tüm totaliter rejimler aşka "bencil", "mülkiyetçi", "bireyci" olduğu için saldırırlar.

Ama genitalliğe atfettiğimiz ayırt edici özelliklere, genital olarak tanımladığımız örgütlenmeye ulaşan öznenin bir *birey* olduğunu da ekleyemez miyiz?

Ben ideali ile grup görüngüleri arasındaki ilişkilerin incelenmesinin, bu saptamayı gerekçelendirmemi sağlayacağını umuyorum.

4
Ben İdeali ve Grup

> Her sabah, arabalar işçileri kıra götürür, akşam geri getirirdi. Bayraklar taşınır, şenlikler yapılır, pastalar yenilirdi. Her kadının, eğer isterse, üç erkeği olabilirdi: koca, sevgili ve döllendirici. [Bekârlar için çengiler olacaktı.]
>
> "Bak, bu bana uyar", dedi Bouvard. Sonra uyum dünyasının düşlerinde kendinden geçti.
>
> İklimlerin düzeltilmesiyle dünya daha güzel, ırkların karışmasıyla insan yaşamı daha uzun olacaktı. Şimdi yıldırımın yönlendirildiği gibi bulutlar da yönlendirilecek, yağmur kentlerin üzerine geceleri, onları temizlemek için yağacaktı. Kutup şafaklarında buzları çözülmüş kutup denizlerinden gemiler geçecekti...
>
> Flaubert, *Bouvard ve Pécuchet, Herkes Cennete Gidecek* (Şanson, 1972), çev. Tahsin Yücel

Daha ilerki bir tartışmayı önceleyerek, *birincil narsisizmin mirasçısı olan ben ideali* ile, *Oidipus kompleksinin mirasçısı üstben* arasında, belirli bir düzeyde temel bir farklılığın söz konusu olduğunu şimdiden belirtebiliriz. Birincisi –en azından kökeninde– yitirilen *tümgüçlülüğü* telafi etme yönünde bir girişimi temsil eder. İkincisi, Freudcu perspektifte, *hadım edilme kompleksinin* ürünüdür. Birincisi yanılsamayı yeniden kurmaya çalışır, ikincisi gerçekliğin önünü açmaya. Üstben çocuğu annesinden koparır, ben ideali –daha önce söylediğimiz gibi– bütünlük arayışına iter. Üstbenin kuruluşu, ensest engelini oluşturarak ve çocuğun içsel güçsüzlüğünü bir yasağa boyun eğmeye dönüştürerek ben idealinin sınırsız taleplerini hafifletir (bu sayede çocuk yalnızca görünüşü kurtarmakla kalmaz,

aynı zamanda kendi boyun eğişinden narsisistik bir doyum alır). F. Pasche'ın "Depresyon Üzerine" (1961) başlıklı yazısında vurguladığı gibi, genel anlamda ahlaki ilkelere boyun eğmenin öncelikle bir kişilik haline gelmekten çoğunlukla daha kolay olduğu doğrudur. Bununla birlikte, öyle görünüyor ki, tıpkı yaşamın başlangıcında olduğu gibi kendi kendinin ideali olma arzusundan çoğu insan hiçbir zaman nihai olarak vazgeçmez. Bu arzu, benin gelişmesine koşut olarak başka bir düzeyde maruz kaldığı gidiş gelişlere rağmen, farklı derecelerde olmakla birlikte varlığını değişmeden sürdürür. Bu süreçte ben, Freud'un fetişistlerle ilgili olarak betimlediğine benzer bir bölünme sürecinden geçer gibi görünmektedir.

Freudcu üstben, ruhsal aygıtın düzeyleri içinde zamansal açıdan en sonuncusudur. Freud'un, üstbeni ikinci topografyaya dahil ederken onu ben idealinden ayrıştırmadığı bilinir. Buna bağlı olarak şunları söyler (1923a): "Ama üstben, yalnızca idin en eski nesne seçimlerinin bir kalıntısı değildir; aynı zamanda bu seçimlere karşı enerjik bir tepki oluşturma anlamı da taşır. Onun *ben* ile ilişkisi, 'Böyle (Baba gibi) *olmalısın*" uyarısıyla bitmez; 'Böyle (Baba gibi) *olamazsın*" yasağını da içerir; yani onun her yaptığını yapamazsın, bazı şeyler de onun ayrıcalığı olarak kalmalıdır." Kendi perspektifimizden baktığımızda, ben idealini üstbenden ayırt etmeyi sürdürerek, olumlu buyruğun narsisizmin mirasçısından, olumsuz olanın ise Oidipus kompleksinin mirasçısından geldiğini söyleyebiliriz. Ayrıca, Freud'a göre, birçok erişkinin hiçbir zaman içselleştirilmiş yasakların sonucu olan hakiki bir "vicdan"ı olamadığını ve gerçek "suçluluk duyguları" hissetmediğini, yalnızca "toplumsal kaygı" duyduğunu, kısacası bir üstbenlerinin olmadığını ve kötülük yapmalarını yalnızca yakalanma korkusunun engellediğini (1929) hatırlayalım. Freud o sıralarda henüz ikinci topografyayı formüle etmediği halde, bu düşünce daha önce, *Narsizm Üzerine* (1914a) ve *Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi*'nde (1921a) (Bölüm VII: "Özdeşleşme") de benzer saptamalara konu olmuştu.

1932'de, "Ruhsal Kişiliğin Çeşitli Düzeyleri"ni incelerken daha da köktencidir Freud: "Tanrı vicdanı yaratırken oldukça eşitsiz ve baştan savma bir iş çıkartmıştır çünkü insanların çoğunun sahip olduğu vicdan miktarı pek azdır, sözünü etmeye değmeyecek kadar az." Öyle görünüyor ki, psikanaliz yazınında Freud'un bu önerme-

si pek az dikkate alınmıştır. Tersine, üstbenin evrensel katılığına vurgu yapılmıştır ve göründüğü kadarıyla, tümü Oidipus kompleksinin mirasçısına atfedilen farklı düzeylerdeki etkenlerin ayrıştırılması bu sırada ihmal edilmiştir. Nitekim, sonradan kurulan –ve Freud'a göre bazen neredeyse varlığından söz edemediğimiz ama her durumda kırılgan görünen– bu düzey, bazı koşulların yardımıyla, aniden yeniden etkinleşen o eski arzu, ben ile idealin birleşmesi arzusu tarafından silinip süpürülür.[1] Kolektif görüngüler üstbenin ortadan kalkmasına yol açmaya özellikle elverişli görünmektedir. Freud, daha önce, *Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi*'nde bu konuya dikkat çekmişti: "Kalabalık içinde, bireyin, bilinçdışı eğilimlerini dizginlemek konusunda gevşemesini sağlayacak koşulları bulduğunu söylememiz yeterlidir. Dolayısıyla, ortaya çıkan ve görünüşte yeni olan kişilikler, tam olarak, insan ruhunda kötü olan ne varsa hepsinin tohumlarının depolandığı o bilinçdışının tezahürlerinden ibarettir; söz konusu koşullarda vicdanın susması ya da sorumluluk duygusunun yok olması, bu bağlamda anlamakta hiçbir zorluk çekmediğimiz olgulardır. 'Vicdan' olarak adlandırdığımız şeyin çekirdeğini 'toplumsal kaygı'nın oluşturduğunu uzun süre önce söylemiştik"; ve ek olarak: "İnsanın, yeni otoriteye (kalabalığınkine) boyun eğerken, yasakları ve emirleriyle kalabalığın yararlandığı tüm *hedonist avantajların*[2] keyfini çıkarmasını engelleyen 'vicdanının sesini' susturması gerekir. Dolayısıyla, bireyi, normal yaşam koşullarında kaçınacağı şeyleri bir kalabalığın parçası olarak yapar ve onaylarken görmek bizi şaşırtmamalıdır..." Freud şunları da söyler: "Herhangi bir insan topluluğunun patolojik bir kalabalığa dönüşme yönünde güçlü bir eğilim sergilediğini kabul etmemiz gerekir." Freud'un, kalabalığı, "eşit üyeler kalabalığından ve ona hükmeden olağanüstü güçlü bir birey"den oluşan "ilkel sürünün dirilişi" olarak gördüğü bilinir. "İlkel baba, *ben idealinin* yerini aldıktan sonra bireye hükmeden kalabalığın idealidir" ve kalabalığı oluşturan üyeler böylece ben ideallerinin yerine aynı

1. Üstbenin alkolde eriyebilir olduğunu söyleyen kişi Alexander'ın bir hastasıdır ("Aşağılık Duygularıyla Suçluluk Duyguları Arasındaki İlişki Üzerine Saptamalar", Alexander, 1938). Bu durumda üstbeni eriten narsisistik coşkunluk duygusudur, ben ile idealin çakışmasıdır.

2. Vurgu bana ait.

nesneyi koyarak birbirleriyle özdeşleşirler. Kalabalığın birbirine bağlılığı, onu oluşturan üyeleri kendi bireyselliklerini yitirmeye iten önderle ilişkilerine bağlıdır. Böylece kalabalığın her üyesi ötekilerin içinde erir: "Kalabalığa katılan birey kendine özel ve kişisel olandan vazgeçerken ve kendini ötekilerin telkinine bırakırken, bunu kalabalığın öteki üyeleriyle karşıtlık değil uyum içinde olma gereksinimi duyduğu için yaptığı izlenimine kapılırız; dolayısıyla bunu belki de ötekilerin sevgisi için yapıyordur..." "Kolektif oluşum ayakta kaldığı sürece, bireyler sanki aynı tezgâhtan çıkmış gibi davranırlar." Ek olarak: "Öteki bireylerin benzer duygusal ve düşünsel edimlerinin desteği olmadığında, bireysel duygular ve kişisel düşünsel edimler kendini özerk bir biçimde ortaya koymakta fazla zayıf kalır. Bu bağlamda, normal insan toplumunda bağımlılık görüngülerinin ne denli çok olduğunu, özgünlüğe ve kişisel cesarete ne kadar az rastlandığını, bireyin hangi noktaya dek, kolektif bir ruhun, ırk özellikleri, sınıf önyargıları, kamuoyu vb. gibi etkilerin egemenliğinde olduğunu anımsayalım." Bireysel kişilikler içsel olarak ne kadar zayıflık belirtisi gösterirse, aynı nesneye, yani öndere yansıttıkları ortak bir ben ideali oluşturan kalabalık üyelerinin birbirleriyle özdeşleşmelerine bağlı olarak bireysel kişiliklerin silinmesi o denli mutlak olarak gerçekleşir. İlkel sürüde, "bireyin iradesi eyleme geçmeyi göze almak için fazla zayıftı. Dolayısıyla kolektif itki mümkün olan tek itki biçimiydi; bireysel irade yoktu. Temsili, genel olarak paylaşıldığı hissiyle güç kazanmadığı sürece iradeye dönüştürme cesareti söz konusu değildi." Ek olarak, kalabalık üyelerinin tektipleşmesi yönünde, kökeni erkek kardeş rekabetinde yatan bir iradenin varlığının söz konusu olduğunu düşünür: "Tercih edilen ve ayrıcalıklı biri olmak mümkün olmadığına göre, kimsenin özel kayırma ve ayrıcalıklardan yararlanmaması için herkesin aynı kaba koyulması gerekir... Kimse kendini ötekilerden ayırt etmemelidir, herkes aynı şeyi yapmalı, aynı şeye sahip olmalıdır. Toplumsal adalet, kendi kendini pek çok şeyden yoksun bırakarak ötekilerin de bunlardan vazgeçmesini, ya da bunları zaten talep edememesini sağlamak anlamına gelir."

Freud *sürü içgüdüsünü* tartışırken, "bütün bireylerin eşit olmak, birbirleriyle ve tek bir üstün kişiyle özdeşleşme yeteneğine sahip olmak istediklerini" ileri sürer ve insanı bir sürü hayvanı ola-

rak tanımlamaktansa bir *kabile hayvanı*, "yani şef tarafından yönetilen bir kabilenin kurucu öğesi" olarak adlandırır. Bu durumda, Freud'un önermelerinin bütünü, şefin babanın bir ikamesi olduğu, kalabalığı oluşturan bireylerin bir erkek kardeş topluluğunun benzerini kurdukları *baba kompleksiyle* ilgili bir duruma gönderme yapar.

Bana öyle geliyor ki insan topluluklarının tümü ve özellikle de kalabalık, görece evrim geçirmiş bir duruma uygun düşen bu şemaya denk düşmemektedir.

Didier Anzieu'ye (1971) ait özellikle aydınlatıcı bir makale, burada savunmaya çalışacağım tezi desteklemektedir.

Yazar grup ve rüya arasında bir benzeşim kurmaktadır. Buna göre, her grup olma durumu, *arzunun imgesel gerçekleşmesi* olarak yaşanır. Üstelik, "Thomas More'un *Ütopya*'sı, Rabelais'nin *Thélème Manastırı*, Fourrier'nin *phalanstère*'i, Jules Romain'in dostları..."[3] gibi, "düşünce tarihi boyunca kendini gösteren binlerce farklı örnekte, grup, tüm arzuların doyurulduğu o masal âlemi olarak hayal edilmiştir". Yazara göre, rüyada olduğu gibi grup içinde de ruhsal aygıt üçlü bir gerilemeye maruz kalır. Zamansal olarak grup *birincil* narsisizme gerileme eğilimindedir; topografik olarak ben ve üstben artık denetimlerini gerçekleştiremezler. İd, "*tümgüçlü anneyle bütünleşmeye ve yitirilmiş ilk aşk nesnesini içe yansıtarak yeniden kazanmaya çalışan*"[4] ben ideali ile birlikte ruhsal aygıtı ele geçirir. "Grup, üyeler için bu yitirilmiş nesnenin ikamesi haline gelir." (Biçimsel gerileme ise, birincil sürecin nüfuz ettiği –çocuk ile anne arasındaki ilk ilişkilere yakın– ifade biçimlerine başvurulmasında kendini gösterir.) Didier Anzieu, böylece, kendi kendine işleyen bir grubun (gerçekliğin sınanmasını sağlamakla yükümlü bir denetim organizmasının olmadığı) "*doğal olarak yanılsama düzeyinde işlediğini*" göstermektedir.

Yazarın yönlendirici olarak yer aldığı eğitim gruplarıyla ilgili birbirini izleyen üç gözlem, grup yanılsamasının bazı kurucu temalarını ortaya koyacaktır. Söz konusu olan eşitlikçi bir kuramdır:

3. Yazar burada, "Gerçek Grupların Psikanalitik İncelemesi" başlıklı çalışmasında yer alan önermeleri anımsatıyor (Anzieu, 1966).

4. Vurgu bana ait.

"Girintilerin ve çıkıntıların törpülenmesi, elebaşıların hizaya sokulması, herkesin ortak paydaya indirgenmesi." Bu önermeyi yazar cinsiyet farkının ve daha genel olarak birincil fantezilerin yadsınması olarak yorumlar. Eşitlikçi ideoloji hadım edilme kaygısı karşısında bir savunmadır. Grupta aynı biçimde ilkel sahnenin yadsınması da kendini gösterir. Grup kendi kendini döllemiştir. Kendi başına tümgüçlü bir annedir. Söz konusu olan, merkezi bir kişi (yönlendirici) etrafında değil, *bizzat grubun etrafında* örgütlenmektir. Dolayısıyla grup yanılsaması, "narsisistik yaralarını iyileştirme" ve iyi memeyle (ya da tümgüçlü anneyle) özdeşleşme arzusunun gerçekleşmesidir.

Didier Anzieu'nün çalışmasının bazı kolektif görüngüleri daha iyi açıklamamızı sağladığını düşünüyorum. Nitekim, betimlediği şey tam da ben ile ideali en gerilemeci araçlarla, en kısa yoldan giden, evrimin tüm kazanımlarını yok eden ve haz ilkesine özgü olan araçlarla bütünleştirme dileğinin gerçekleşmesidir.

Tıpkı üstben gibi baba figürü de gruptan kovulmuş, dışlanmıştır. Sanki kendi başına kolektif oluşum, erkek kardeşler topluluğunun anneyi çok gerilemeci bir tarzda, birincil bütünlüğe özgü bir tarzda ele geçirmesinin varsanılı bir gerçekleşmesini temsil etmektedir. Yine de bir şefin varlığı mümkündür (Nazi topluluklarını hatırlamak yeterli). Kanımca bunu babayla bir tutmamak gerekir: *Bu durumda şef, ben ile idealin birliğine ilişkin o eski arzuyu harekete geçirendir. Yanılsamanın yaratıcısıdır*, insanların kamaşan gözleri önünde yanılsamayı parlatandır, gerçekleşmesini sağlayacak olandır. Zaman değişecektir, Büyük Gün (ya da Büyük Gece) gelecektir, göksel Kudüs kendisini şaşkın bakışlarımıza sunacaktır, ihtiyaçlarımız giderilecektir, Aryanlar dünyayı fethedecektir, gün doğacaktır, yarınlar vaat doludur, vb. Kalabalık bir efendiden çok yanılsamalara açtır. Kendisine ben ile idealin birliğini sunanı efendi olarak seçer. Önder Cagliostro'dur. *İdeoloji taşıyıcısı olmayan bir mutlak şef yoktur*. Şef, aslında kitle ile ideolojik yanılsama arasında *aracılık* yapar ve ideolojinin arkasında her zaman bir narsisistik üstlenme fantezisi vardır.

Bu nedenle, şefin babadan çok *tümgüçlü anneyle ortak noktası vardır*. Tanrı'yı gördükten sonra Sina'dan dönen Musa gibidi.. Yüzünde bir ışıltı vardır çünkü tanrısal ışıktan bir şeyler almıştır.

(Freud Kutsal Kitap'taki bu olayı açıklarken, "tıpkı ilkellerin aracıları için söz konusu olduğu gibi, *Mana*'nın bir bölümü ona aktarılmıştır" der.) Nazizm sık sık bir dinle, Nuremberg toplantıları Katolik ayinleriyle ve Hitler büyük rahiple karşılaştırılmıştır. Aslında bu tür bir kültün nesnesi babadan çok Ana Tanrıçadır (*Blut und Boden**). Bu biçimde bir araya gelmiş olan kitlelerde, Oidipus'un bütün türevlerinin yanı sıra, babanın ve baba evreninin tamamen yok edilişine tanık olunur, ve Nazizm söz konusu olduğunda, doğaya, eski Germen mitolojisine dönüş, tümgüçlü anneyle bütünlük isteğini göstermektedir. Bir insan grubunda yanılsama ne zaman etkin hale gelse, olgun ben idealinin yanı sıra üstbenin de şiddetli ve mutlak bir biçimde terk edilmesinin mümkün olduğu bu perspektiften bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Ben ile idealin yeniden kavuşması mümkün olduğunda, gelişmenin tüm kazanımları gereksiz, hatta engelleyicidir (tam da ben ile idealin ayrılması nedeniyle aşamalı olarak elde edildiklerine göre). Joseph Sandler, üstben üzerine makalesinde (1960) şu saptamada bulunur: "Aslında, başka yerden yeterli bir narsisistik destek elde edebildiği kimi durumlarda, ben, üstbenin tüm kriterlerini ve davranış kurallarını tamamen göz ardı edebilir. Bu etkileyici görüngüyü, bir üniformayı taşımanın ve bir grupla özdeşleşme duygusunun sonucu olarak ideallerde, kişilikte ve ahlakta ortaya çıkan çarpıcı değişikliklerde gözlemleyebiliriz. Bir grubun ya da önderin idealleriyle özdeşleşmenin sağladığı narsisistik destek yeterliyse, o zaman üstbenin tümüyle göz ardı edilmesi ve işlevlerinin, grubun idealleri, davranış kuralları ve tutumu tarafından üstlenilmesi mümkündür. Eğer grubun bu idealleri, içgüdüsel arzuların dolaysız bir tatminini sağlarsa, kişilikte tam bir dönüşüm ortaya çıkabilir; ve üstbenin bu biçimde terk edilmesinin nerelere varabileceği, Nazilerin son savaş öncesinde ve sırasında işledikleri tüyler ürpertici cinayetlerde açıkça görülebilir."

Bir ideoloji temelinde kurulan gruplarda proje hizmeti gören narsisistik geri dönüşü vurgulamak istediğime göre J. Sandler'a ka-

* Almanca, "Kan ve Toprak". Nazi Partisi'nde önemli bir figür olan Walther Darré'nin 1930'da ortaya koyduğu, ırk ve yaşanan toprak arasında bağ kuran doktrin. Alman topraklarında yaşama hakkının Almanlara ait olduğunu savunan Hitler tarafından Yahudi soykırımının gerekçesi haline getirilmiştir. (ç.n)

tılmamam mümkün değil. Buna karşılık, bana öyle geliyor ki şiddet ediminde bulunma kapasitesi (dürtüsel doyum olarak) yalnızca grubun (kişisel üstbeni ikame etmiştir) ahlaki kriterlerinin benimsenmesinin bir sonucu değil, grubun ideolojisinin zorunlu bir sonucudur. *Yanılsamanın gerçekleşmesinin önüne geçen her şey yok edilmelidir.* Şimdi, yanılsamanın hedefi benin idealleştirilmesi olduğuna göre ve yansıtma olmaksızın benin idealleştirilmesi mümkün olmadığına göre, yansıtma destekleri avlanmalı ve acımasızca yok edilmelidir. Cinayetin *üstben adına* işlendiğini ve böylece meşru hale geldiğini söylemenin yeterli olduğunu sanmıyorum; her şeyden önce ideal adına gerçekleştirildiğine inanıyorum, tıpkı Haçlılar Sadakatsizleri Kudüs yolunda katlederlerken söz konusu olduğu gibi. Yanılsamanın yeniden etkinleştiği her durumu bir kan banyosunun izlemesi böylece kaçınılmaz hale gelir, yeter ki grubun elinde şiddet uygulayabileceği araçlar olsun.[5]

Ele aldığım grup üyelerinin ille de aynı mekânda bir araya gelmelerinin gerekmediğini vurgulamayı önemli buluyorum. Söz konusu olan, yalnızca gerçek kalabalıklar değil, aynı zamanda, politik, mistik ya da politik-mistik bir inancın (sözcük kökü anlamında bir dinin) buluştukları anların dışında bile birleştirdiği bireylerdir (potansiyel kalabalıkları oluşturan); dolayısıyla bu gruplarda etkinlik gösteren gerileme, belirli maddi koşullarca (Didier Anzieu'nün makalesinde betimlediği gibi: Kapalı bir yerde, dış dünyadan kopuk olmak, vb.) kolaylaştırılsa da[6] yalnızca onların eseri değildir. Buna karşılık, bence söz konusu gerileme, önderin geleceğini vaat ettiği yanılsamayla sıkı bir bağ içindedir. Bu vaadin, ben ile idealin birliği arzusunu gerileme aracılığıyla etkinleştirdiği ve be-

5. Machiavelci politik ilke, yani "amaç her türlü aracı meşru kılar" ilkesi, aslında, yanılsamanın yeniden etkinleştiği her durumda uygulanma alanı bulan idealist bir ilkedir. Amaç (ben ve idealin yeniden birleşmesi) araçları temize çıkarır (üstbeni yok eder). "Özgürlük, senin adına ne cinayetler işlendi!" çığlığı yankılanmaya devam etmektedir. (Özgürlüğün, Arılık, Mutluluk, Yücelik, Adalet, Eşitlik, Devrim vb. ikamelerini akla getirmek yeterlidir.)

6. 1968 Mayısında, Girod de l'Ain, *Le Monde*'da çıkan ve öğrencilerin işgal ettiği Sorbonne'u konu alan makalesine şu başlığı atmıştı: "Sarhoş Gemi". Kullandığı metafor, grup gerilemesinin rahim içi (gemi) ve esrik (sarhoş) niteliği konusundaki sezgisine tanıklık ediyordu.

ni tümgüçlü birincil nesnede erimeye, tüm evreni içine almaya ittiği düşünülecek olursa (Federn'in egokozmik beni),[7] genel olarak, benin sınırlarını yitirme eğiliminin bireyi yalnızca grubun her üyesiyle değil, aynı zamanda *bütün olarak kolektif oluşumla* özdeşleşmeye özellikle yatkın hale getirdiği anlaşılabilir. Herkesin beninin grubun bütününe yayıldığı bu durumda, bireyin megalomanisi kendi ifadesini bulur. Grup üyeleri bireyselliklerini yitirirler, karıncalara ya da termitlere benzemeye başlarlar; kişisel özelliklerin bu biçimde yitirilmesi, bütün olarak kitlenin türdeşleşmesine katkıda bulunduğu ölçüde daha da gereklidir. Söz konusu kayıp, grubun her üyesinin kendini büyük bir bütünün *önemsiz*, ayrımlaşmamış bir parçacığı olarak hissetmesine neden olmak bir yana, tersine, her üyeye grubun bütünüyle özdeşleşme ve bundan tümgüçlü bir ben, devasa bir beden kazanma imkânını sağlar. Totaliter ülkelerdeki gençlerin gerçekleştirdiği ve bireylerden oluşan bir topluluğun, bandrollerin ya da renkli panoların yardımıyla kocaman sloganlar ya da devasa portreler çizdiği spor gösterileri, bireysel benin toplulukla bu türden bir bütünleşmesinin maddi ifadesidir. Ama, gruba yabancı bir gözlemci, anıtsal bir tasarının sadece ufacık bir parçasını temsil etmeye indirgenme olgusuna narsisistik bir kaybın eşlik etmesi gerektiğini varsaysa da, katılımcıların (ve aynı yanılsamada bir araya gelen izleyiciler kalabalığının) coşkusu, bilinçdışında her bireyin ruhsal beninin bütün bileşenler kitlesine yayıldığını gösterir.

Benin gruba doğru bu biçimde genişlemesi, onu oluşturan bireylere, ben ile ben idealinin birbirine kavuşmasının sevincini önceleme yoluyla (ya da daha çok bir çeşit varsanılı arzu gerçekleşmesiyle) tatma imkânını sağlar. Grup, aynı anda hem ben, hem birincil nesne hem de ben idealidir ve bunlar nihayet birbirine karışmış durumdadır.

Freud, *Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi*'nde (1921a), gerçekliğin sınanmasını ben idealine atfeder. *Ben ve İd*'de (1923a) ise bene atfeder. Oysa öyle görünüyor ki, grup söz konusu olduğunda, gerçekliğin sınanması, yanılsamanın yaratılması ve korunması görevini üstlenmiş olan grup ve önder tarafından temsil edilen ben

7. Bkz. Federn (1952).

idealine atfedilebilir. Bireysel ben (göstermeye çalıştığım gibi zaten grupla bütünleşmiş olan) kendi ayrıcalıklarını grup lehine terk eder. Doğru ve adil, grubun bütününün doğru ve adil olduğuna hükmettiği şey haline gelir. Grupla aynı biçimde düşünmeyen dışlanır, kovalanır, öldürülür ya da deli ilan edilir.

Daha önce söz ettiğim *Kadavra Fırını*'nda, zaman zaman, taşkın bir kadın kocasının eşliğinde ortaya çıkar; adam kadının patlamalarını nafile bir çabayla frenlemeye çalışmaktadır. Filmin bir sahnesinde –toplama kamplarının alegorik bir canlandırılışı– bizdeki Grèvin Müzesi'nde olduğu gibi, balmumu karakterlerin kanlı tarihsel olayları pantomimle canlandırdıkları bir fuar gösterilir. Karakterlerden birinin elinde bir bıçak vardır ve adeta bir saat mekanizmasının harekete geçirdiği kesintili jestlerle bıçağı başka bir balmumu figürün sırtına saplar. O anda kadın bağırmaya başlar: "Bu kan, gerçek kan, ben söylemiştim!" Kocası onu susturmaya çalışır ve balmumu figürleri çeviren kalabalığa hitaben karısının "tamamen deli" olduğunu söyleyerek onu hemen uzaklaştırır. Balmumu figürlerin, insani boyutundan arındırılmış kamp sakinlerini[8] temsil ettiklerini söylemeye gerek yok. Yalnızca kadın onları etten kemikten varlıklar olarak görmektedir. Kadın, gerçekliğin sınanması işlevi beni tarafından kalabalığa devredilmemiş olan yalnız bireyi temsil eder. Ama o anda, gerçeklik, ben idealini temsil eden kalabalığın gerçekliği haline gelmiştir ve bu durumda deli olarak görülen, gerçekliği sınama işlevinden kalabalık yararına vazgeçmemiş olan kişidir.[9] Film ilerledikçe kadının göründüğü sahneler seyrelir ve filmin sonuna doğru, kocası onu umutsuzca aradığı halde kadın artık ortalıkta görünmez; bu, gerçekliğin sınanmasının tamamen kalabalığın eline geçtiğinin işaretidir. Herkes *gergedan* haline gelmiştir.* Kalabalık yanılsamaya denk düşmeyen hiçbir şey

* Eugène Ionesco'nun *Gergedan* adlı yapıtına gönderme. (ç.n.)

8. Daha tam bir ifade kullanacak olursak, söz konusu olan, bu biçimde gerçek niteliğinden arındırılmış olan cellat-kurban ilişkisidir (bkz. "Anna O...", Freud ve Breuer, 1895: 18: "İnsanlar ona, kendisiyle ilişkisi olmayan balmumu figürler olarak görünüyor").

9. Bu örneğin, kendisi de derin bir biçimde ideolojik bir girişim olan ("Yanılsamayı teşvik etmeye çalışmak" anlamında) antipsikiyatriyi desteklediğinin düşünülmesini istemem.

için gerçeklik sıfatını uygun görmeyecektir. Aslında, ideoloji üzerine kurulan bir oluşumun kendi inancını yaymaya çalışmaması ve yalnızca düşmanlarını değil, yalnızca yukarıda söz ettiğimiz yansıtma desteklerini değil, aynı zamanda kendi dışında kalan her şeyi yok etmeye çalışmaması olanaksızdır. Çünkü yanılsamayı destekleyenlerin oyununa katılmayanlar yanılsamanın kendisinde bir çatlağı temsil ederler. Gerçekliğin sınanmasını yanılsamanın dalkavuklarına bırakmayarak onu derhal tartışma konusu haline getirirler ("bizden yana olmayan bize karşıdır"). Dolayısıyla tarafsızların (ve kuşkucuların) sayısını azaltmak ve onları gerçekliğin sınanması işlevini "inananlara" bırakmaya zorlamak hayati bir önem taşır (*Der Führer hat immer recht*, "Parti her zaman haklıdır"[10]).

Grubun yasasına boyun eğmemenin, oyunbozan olmanın aynı anda hem tehlikeli hem de dayanılmaz olması anlaşılır bir şeydir; her zaman hayatını riske atmak söz konusu olmasa bile, narsisistik ikmal kaynağının kuruduğunu görmek mümkündür. İnsan, benzerlerince sevilmeye artık hakkı olmayan, yalnızlığa mahkûm bir paryaya dönüşür.

10. Olağan dönemlerde bile, "gözlerimize inanamadığımız" zamanlarda, gerçekliğin sınanmasını bir gruba ya da en azından ötekine kolaylıkla terk ettiğimiz olur. O zaman bir arkadaşımıza, algıladığımız ve bizi kaygılandıran ya da şaşırtan nesneyi göstererek şöyle sorarız: "Şurada benim gördüğümü sen de görüyor musun?" Bunu, algıladığımız şeyin dışsal (gerçek) niteliğini kontrol etmek amacıyla yaparız (bkz. Freud, 1925a). Ama bu kontrol ancak "kolektif delilik", yaratılan ya da paylaşılan varsanı olmadığında etkili olur.

Altına Hücum'da, bunun tersine bir eğilim olan, gerçekliğin sınanmasının ben tarafından mutlak olarak korunması eğiliminden komik bir efekt elde edilir: Gece boyunca kayan kulübe uçurumun kenarında ince bir denge üzerinde durmaktadır ve tehlikeli bir biçimde sallanmaya başlar. Charlot bu durumdan ağzındaki kuruluğu sorumlu tutar. (Böylece dışsal algısını içsel bir algıya atfetmektedir ve bu, gerçekliğin sınanmasında başarısızlığa uğrayanların genelde tuttuğu yolun karşıtıdır.) Arkadaşı kaygıyla "ev kımıldıyor" dediğinde, sakin bir biçimde yanıt verir: "Biliyorum, midem yüzünden" (filmin sonradan senkronize edilmiş versiyonu).

Grubun bireysel algıyı doğrulaması sayesinde gerçekliğin sınanması, Freud'un Amerika'ya yolculuğu sırasında yaşadığı duyguyla ilgili betimlemesinde örtük olarak vardır (*Hayatım ve Psikanaliz*, 1925b): "*Psikanaliz Üzerine Beş Konferans* vermek üzere Worcester yolunda ilerlerken bana inanılmaz bir gündüzdüşü gerçekleşiyormuş gibi geldi. Psikanaliz artık bir hezeyan ürünü değildi, gerçekliğin değerli bir parçası haline gelmişti."

Oysa her zaman, *eppur si muove*,* ya da "bu varolmamı engellemez" diyen biri çıkar. Böyle birinin, yalnızca daha sağlam kökleri olan bir Oidipal üstbene sahip olmakla kalmayıp, ben idealinin evrimine ayırdığım bölümde betimlemeye çalıştığım gibi, aynı zamanda *olgunlaşmanın* kendisine yatırım yapmış bir ben idealine de sahip olduğu ve –sevgiden yoksun olmanın herkese vereceği acıya karşın– Yanılsamanın baştan çıkarıcılığına teslim olmama olgusunun kendisinde narsisistik bir ikmal kaynağı bulduğu düşünülebilir.

Psikanalitik tedavinin konusu –söylediğimiz gibi– yanılsamanın gerçekleşmesini vaat etmek değildir. Eğer analitik durumun koordinatları –1956 tarihli raporunda Béla Grunberger'in gösterdiği gibi– narsisistik bir gerilemeye ve öznenin (ben idealinin) narsisizminin analiste yansıtılmasına yol açıyorsa, burada ancak olgunlaştırıcı bir ben idealinden söz ediliyor olabilir, çünkü eğer özne ben ile ben idealinin Yanılsama temelinde birleşmesi çözümüne takılıp kalsaydı, analitik süreç bloke olurdu, dürtüsel bütünleşmeler asla gerçekleşemezdi, ve narsisizm iyileşmenin *motor* gücünü oluşturmak bir yana, iyileşme önündeki en önemli engeli temsil ederdi.

"Analiz edilebilirlik" üzerine bir araştırmanın, analitik tedavi adaylarının ben idealinin niteliği temelinde gerçekleştirilmesi için geçerli sebepler vardır. Geleceğin analistlerinin seçiminde bile bu kriterin hesaba katılması yararlı olabilir. Bu kriter dikkate alınmadığında, başlangıçta yanılsamanın gerçekleşeceği vaadi olarak yaşanan analize yapılan yatırım, herhangi bir gizemcilik ya da bizzat psikanalizin ayrıksı bir biçimi yararına geri çekilecektir (ve bölünmelerin tümünde yanılsamadan bir şeyler vardır[11]). Üstelik, top-

* Galileo Galilei'nin engizisyonun istediği, görüşlerinden döndüğünü belirten belgeleri imzaladıktan sonra söylediğine inanılan söz: "Yine de [dünya güneşin etrafında] dönüyor işte!" (ç.n.)

11. Bu etkeni hesaba katmakla, Freud'un, 1914'te, "Psikanaliz Hareketinin Tarihine Katkı"da (1914b) betimlediği hareket içi bölünmelerle ilgili acılı deneyiminin nedenlerini daha iyi anlama imkânını elde ettiğimiz kanısındayım: "Kapıldığım yanılgılar kaçınılmaz değildi... Analizin açığa çıkardığı dayanılmaz gerçeklerle ilk temasın yıldırıcı olduğunu, kaçma isteği uyandıracak nitelikte olduğunu her zaman kabul ederdim; ve herkesin anlayabilme derecesinin, kendi bastırmalarıyla ve bunları destekleyen dirençleriyle (analizde belirli bir noktayı aşmasını engelleyen) ilişkili olduğunu söylemekten vazgeçmiş değilim. Ama

lumsal bağlamın yanılsamayı etkin hale getirdiği anlarda, ben ideali ile benin birliğinin –son derece göreli olarak– gerçekleşmesi için (mesafe hiçbir zaman tamamen kapanmayacaktır) psikanalizin önerdiği uzun yol ile herhangi bir gizemcilik türünün sunduğu kısa yol arasındaki rekabet psikanalizin aleyhine olduğu ölçüde, bazı özneler için analiz olanaksız hale gelir. Bu durumdaki öznelerin ben ideali analize ve analiste yatırım yapmayacak (ya da pek az yapacak), buna karşılık öznenin içinde bulunduğu ideolojik gruba bağlanacaktır.

Bion, küçük gruplarla ilgili kitabında (1961), grubun (bağımlı) grup amacına karşı düşmanlığından söz eder: "Bu düşmanlığın doğasını daha iyi kavrayabilmek için, onun her türlü bilimsel yönteme karşıt olduğunu, dolayısıyla söz konusu ideale yaklaşabilecek her türlü yönteme karşıt olduğunu anlamak gerekir." Bu tür gruplarda büyünün gerekli olduğundan da (ve liderin büyücü olması gerektiğinden) söz eder. Yanılsamanın yeniden etkinleşmesini yaşayan her grup için bunun doğru olduğunu düşünüyorum.

Gustave Bychowski (1969) "toplumsal iklim"in bazı hastaların dirençleri üzerindeki etkisini –klinik örnekler yardımıyla– göstermiştir. Yazara göre, ne kadar soylu olursa olsun ideolojilerinden ve güdülerinden bağımsız olarak politik grup aidiyeti, analizdeki bireye kendi eğilimlerini ve fantezilerini *idealleştirme* imkânı sağlar. (Bu idealleştirmeyi daha önce söz ettiğim sapkın süreçle karşılaştırabiliriz.)

Analizde direnci akılcılaştırmak için toplumsal iklimin kullanılması, eşcinsellerin tedavisinde zaman zaman gözlemlenebilir: "Örgütlenme ve kamusal onay talep etme eğilimleri, çoğu bireyin sapkınlığını bir hastalık olarak değil, insan varoluşunun farklı, hatta daha üstün bir biçimi olarak görmesine yardımcı olur." (Başka bir deyişle, grup, evrimin ve öznenin gerçekleştirdiği özdeşleşmelerin

mümkün olabileceğini asla aklıma getirmediğim şey, bir insanın analiz bilgisini belli bir derinliğe ulaştırdıktan sonra, söz ettiğim olgunun etkisiyle kazanımlarından vazgeçebilmesi, onları yitirebilmesiydi. Ne var ki hastalarla yaşadığımız gündelik deneyim, daha derin bir katmandan kaynaklanan biraz güçlü bir direncin etkisiyle analitik bilginin tamamen yitirilmesinin mümkün olduğunu gösterdi... Ve psikanalistlerin, söz ettiğim olgunun etkisiyle, analizdeki hastalar gibi davranmalarının mümkün olduğunu fark etme fırsatını buldum."

el çabukluğuyla yok edilmesini onaylar ve genitallik öncesini idealleştirmesine yardımcı olur: Yazarın seçtiği örneklerin hepsinin, ben ideali düzeyinde özel bir bozukluğun söz konusu olduğunu öne sürdüğüm sapkınlıkla ilgili olması kuşkusuz rastlantı değildir.)

Bychowski, bireyleri, özellikle de din savaşlarına ya da fanatik politik hareketlere dahil olanları, dirençlerine çok miktarda besin sağlayan tarihsel dönemlerde analiz etmenin olanaksız olduğunu düşünmektedir. Yazara göre, eğer bireysel gerilemeyle grup gerilemesi arasında uyum varsa, birinin ve ötekinin değerler sistemi benzeşiyorsa, bireyin gerilemesi ve değerler sistemi grup içinde destek bulur ve tersine çevrilme olanağı tehlikeye düşer. Terapide işbirliğini gerçekleştirmek güçleşir. Serge Lebovici, 1970 Ocağında gerçekleştirilen Yetkinleşme Semineri'ndeki bir konuşmasında, özellikle ergenlik çağındakiler olmak üzere bazı kişilerin tedavisinde ortaya çıkan benzer nitelikteki güçlüklere dikkat çekmiştir (S. Lebovici, 1971). Ben idealinin bu görüngülerdeki rolünün incelenmesinin, analistin yüz yüze geldiği güçlüğü çözmekle kalmayıp –çünkü söylenenin tersine, her şey analiz edilmez ve öznenin narsisizmini yansıtmadığı analistin imkânları son derece sınırlıdır– daha iyi anlaşılmasını da sağlayacağını düşünüyorum, en azından umuyorum.

Bu bölümde betimlemeye çalıştığım kolektif oluşumların yapısının özellikle gerilemeci olduğunu söylemeye gerek yok. Bu yapı, bir ideolojiye dayanmayan gruplarda söz konusu değildir (Yanılsamanın gerçekleşmesi vaadini taşımayan düşünce sistemlerini ideolojiler çerçevesine dahil etmiyorum: Bu bakış açısından, örneğin, bir düşünceler topluluğu, bir yönetim politikası, sınırlı amaçları olan bir program, tam anlamıyla bir ideoloji oluşturmaz). Dolayısıyla, başka gruplarda önder, Freudcu şemada olduğu gibi bir baba hatta erkek kardeşler topluluğunun basit bir delegesi rolünü oynayabilir; bu ikincisi kolektif fantezide baba ya da kahraman figürüne bürünebilir (Rank'tan sonra, Freud'un *Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi*'nde [1921a] söz ettiği anlamda: Babayı yenip yerini almış olan kişi, herkesin ben ideali için iyi bir destek oluşturur). Tersine, "yanılsama" üzerine kurulmuş gruplarda, önderin grup üyeleri karşısında oynadığı rol, geleceğin sapkınının annesinin, çocuğunun ne büyümeye ne de babasıyla özdeşleşmeye ihtiyacı olduğuna

inanmasını sağlayarak ve böylece yetersiz olgunluk düzeyini ben idealiyle buluşturarak oynadığı roldür.[12]

Küçük gruplarla ilgili kitabında Bion, "gelişme sürecine saldırgan bir itiraz" gösteren gruplardan söz eder: "Gruptaki üyelerin, grubun gelişmesinin yerine koymayı diledikleri şey, bir grupta yaşamayı, davranmayı ve bir yer edinmeyi, tıpkı içgüdüsel olarak bilme yeteneği olan erişkinler gibi gelişmeye ve eğitime gerek olmadan tamamen donanımlı bir biçimde başarmaktır."

Olgunlaşmanın bu biçimde reddedilmesinin yalnızca grubun gelişmesiyle ilgili olmadığını, aynı zamanda, bireysel evrimi de lider-büyücünün (bkz. yukarıda) büyüsü sayesinde el çabukluğuyla yok etme arzusunu ifade ettiğini düşünüyorum.

Ayrıca, grupları boyutlarına ya da örgütlenme derecelerine göre sınıflandırmaktan çok, yanılsamayla ilişkilerini dikkate alan bir sınıflandırma yapmayı önereceğim. Böylece, ideolojik gruplar ile diğerleri arasında temel bir ayrım yapmak mümkün olacaktır: Birinci gruptakiler birincil narsisizme, dolayısıyla evrimin kazanımlarının silinmesine eğilim gösterirken, diğerleri ruhsal düzeyde Oidipal boyutu şu ya da bu ölçüde muhafaza ederler.

A. Besançon ideolojinin kendisini sapkınlıkla karşılaştırmıştır (1971): "Sapkın bilgi, katlanılamaz algıyı (dişil genital organların görüntüsü) önlemeyi sağlayan bir yadsıma üzerine kurulur... Haz yolunun açık tutulabilmesi için bilgi sahte bir bilgiye dönüştürülmüştür. Bu bilgiden talep edilen, çocuksu hazzın yastan esirgenmesini sağlayacak biçimde, hadım edilmenin bir yalan olduğunu, Oidipal üçgende babanın temsil ettiği ayırıcı yasanın bir güce ve varlığa sahip olmadığını onaylamasıdır... Yasın, geçiş için zorunlu olan vazgeçişin, nesne değiştirmenin ve maddi ve bilişsel eylemin

12. "Çin İmparatoru'nun Bülbülü" üzerine tebliğimin ardından, E. Kestemberg bana müzik öğretmeninin rolünden söz etmediğimi anımsattı ("otomatın yalnızca parlak görüntüsüyle değil, aynı zamanda içsel olarak da gerçek bülbülden daha iyi" olduğunu söyleyen otorite; "mekanik kuş üzerine 25 ciltlik, en zor Çince sözcüklerden oluşan, uzun ve çok bilgiç bir kitap yazmıştır; herkes bu kitabı okuyup anladığını söyler çünkü aksi takdirde aptal kabul edilecek ve karınlarına yumruğu yiyeceklerdir"). Bugün, Kestemberg'in zekice müdahalesine yanıt olarak, kalabalığı, "yanlışı" (yanılsama) "doğruya" tercih etmeye iten müzik öğretmeninin oynadığı rolün tam da şu anda tanımlamaya çalıştığım önder rolü olduğunu söyleyeceğim.

dayattıkları dolambaçlı yoldan kaçarak arzunun dayattığı eylemi derhal yerine getirmek; tehlikeyi yok sayan bir sahte bilginin yardımıyla tehlike bilgisinden kendini esirgemek; erişkinlerde sonradan gelişen düşünsel sapkınlıkların başlangıç manevrası işte bu biçimde işler."

İdeolojinin sapkınlığa denk bir biçimde işliyor olması ve aynı zamanda yanılsamayla, yani ben ile idealin buluşmasına ilişkin sahte bir vaatle eşanlamlı olması, Freud'un 1914 tarihli makalesinde ortaya koyduğu, yüceltme ile idealleştirme arasındaki farkı bir ölçüde aydınlatmamızı sağlayabilir.

5

Ben İdeali ve Yaratıcı Süreçte Yüceltme

> "Bulvarda Madam A. D.'ye minicik bir köpek satmışlardır. Eve girer, su getirmek için köpeği yere bırakır. Döndüğünde köpeği bir çerçevenin üzerine tırmanmış bulur. Bu hayvan köpek postu içinde bir sıçandır."
>
> Jean Cocteau, *Opiums*

"Burada, idealin oluşmasıyla yüceltme arasındaki ilişkileri inceleme fırsatını buluyoruz. Yüceltme nesne libidosuyla ilgili bir süreçtir ve dürtünün başka bir amaca, cinsel doyumdan uzaklaşmış bir amaca yönelmesine dayanır; burada vurgu, cinsel olandan uzaklaştıran sapmadadır. İdealleştirme nesneyle ilgili bir süreçtir ve bu süreçte nesne, doğası değişmeksizin ruhsal olarak büyütülür ve göklere çıkartılır. İdealleştirme, ben libidosu alanında olduğu kadar nesne libidosu alanında da mümkündür. Örneğin, nesneye aşırı cinsel değer yüklemek onun idealleştirilmesidir. Dolayısıyla, yüceltme dürtüyle ilgili bir süreci, idealleştirme ise nesneyle ilgili bir süreci tanımladığı ölçüde, bu iki kavramı birbirinden ayrı tutmak gerekir.

"Berrak bir anlayışa ulaşmamızı baltalayan bir biçimde, ben idealinin oluşması sık sık dürtülerin yüceltilmesiyle karıştırılmaktadır. Yüksek bir ben idealine sadakat uğruna narsisizminden vazgeçen birinin libidinal dürtülerini yüceltmeyi başarmış olması zorunlu değildir. Ben idealinin böyle bir yüceltmeyi gerektirdiği doğrudur ama bunu zorla elde edemez, yüceltme kendine özgü bir süreç olarak kalır; ideal bu sürecin başlamasını kışkırtabilir ama sürecin tamamlanması bu kışkırtmadan tamamen bağımsızdır."

Ben ideali ile sapkınlık arasındaki ilişkilere ayırdığım bölümde, sapkının dürtülerini *idealleştirdiğini* göstermeye çalışmıştım; ve Freud'un 1905'te tam olarak sapkında *içgüdünün idealleştirilmesini* vurguladığını anımsatmıştım. Dürtülerin idealleştirilmesi düşüncesine Fenichel'de de (1934) rastlarız. Fenichel'in çalışmasının alt başlıklarından biri (cilt 2, s. 583) "Dürtülerin Akılcılaştırılması ve İdealleştirilmesi"dir ve "saptırılmış idealler"i konu alır. Aynı yazar, asosyal davranışlar ve eyleme koymayla ilgili "bir tür içgüdü idealleştirmesi"nden de söz eder (s. 453). Daha önce adı geçen makalesinde ("Genital Aşk Üzerine"), M. Balint idealleştirme kavramını içgüdülere uygulamakta tereddüt etmez; "ergenin, erotik dürtülerini idealleştirme çabasına" (1957) değinen Mark Kanzer ve öte yandan G. Bychowski'ye göre (1969) de aynı şey söz konusudur. Ama dürtünün idealleştirilmesi düşüncesinin, yüceltme süreçleri ile, ben idealinin belirlediği ve bir yüceltmenin eşlik etmediği süreçler arasında Freud tarafından 1914'te yapılan ayrımı temel olarak değiştirmediği kanısındayım. Nitekim, eğer idealleştirme nesne kadar içgüdüyü de konu alabiliyorsa, içgüdünün *doğasını* tek başına değiştiremeyecektir. Freud'un daha 1914'te öne sürer gibi göründüğü şey de budur (anımsayacağımız gibi, o sırada yüceltme kuramı –daha sonra olacağı ölçüde– netleştirilmiş olmaktan uzak olmakla birlikte).[1]

1914'e dek yüceltme, esas olarak, "cinsel güçleri amaçlarından saptıran ve yeni amaçlar için kullanan bir süreç" olarak tanımlanmıştır (1905a). Vurgu hemen söz konusu süreçte dürtünün "amaç değiştirmesi" üzerine yerleştirilmiştir. 1908'de Freud (1908a) bu tanımı açıklığa kavuşturarak yeniden verir: "Cinsel dürtü, olağanüstü büyüklükte güç niceliklerini kültürel çalışmanın kullanımına sunar ve bunu özellikle öne çıkan bir özelliğinin, yoğunluğundan esas olarak bir şey kaybetmeksizin amacını değiştirebilme özelli-

1. Burada yüceltmeyi yalnızca ben ideali ile ilişkileri içerisinde inceleyeceğim. Bu kavramın tam olarak incelenmesi, ancak, psikanaliz yazınındaki en çekici ve en belirsiz kavramlardan biri olan bu kavramın tümüyle kendisine ayrılmış bir yazıyla mümkün olabilir. Okur, bu kavramla ilgili ilginç bir tarama (yayımlanmamış) gerçekleştirmiş olan Paulette Letarte'ın düzenlediği, Freud'un yüceltme üzerine yazılarından oluşan bir kaynakçayı bu çalışmanın sonunda bulabilir (s. 245).

ğinin sonucu olarak yapar. Başlangıçtaki cinsel amacı, artık cinsel olmayan ama ruhsal olarak ilk amaçla bağlantılı başka bir amaçla değiştirme yetisine yüceltme yetisi adı verilir."

Bununla birlikte, dürtünün "amaç değiştirmesi" düşüncesinin, dürtünün kendisinin uğradığı gerçek değişiklik konusundaki bulanıklığın üstünden atladığı oldukça açıktır. 1914 tarihli metin, idealleştirme ile yüceltme arasındaki farklılığı vurgulayarak, yüceltmede dürtünün bizzat doğasına ilişkin bir dönüşümün varlığını saptamamızı ve dolayısıyla yüceltme kuramına tamamlayıcı bir ek yapma gereğini hissetmemizi sağlar; söz konusu ek aslında ancak 1923'te ("Ben ve İd") yapılacaktır.

Bununla birlikte, 1911'de, *Schreber Vakası*'nda (1911a) Freud paranoyayı tetikleyen bir etken olarak, toplumsal dürtülerin "yeniden cinsel nitelik kazanması"ndan söz eder; bu, eşcinsel dürtünün daha önce cinsellikten arınmış olduğu anlamına gelir. Ama Freud, henüz cinsellikten arınma sürecinin kendisini ve narsisizmle ilişkisini betimlemez. Aslında Freud, yalnızca cinsel bir amacın cinsel olmayan bir amaçla değiştirilmesine değil, dürtünün kendisinin cinsellikten arınmasına –libidonun bene geri çekilme evresi sayesinde cinsel libidonun narsisistik libidoya dönüşmesinin mümkün kıldığı cinsellikten arınmaya– bağlı olarak yüceltme sürecini ancak 1923'te ortaya koyacaktır.

Nitekim, Freud'un yüceltme sürecinde *libidonun bene çekilmesi* varsayımına dayanak sağlayan, narsisizm kavramının ortaya konmasıdır. Bununla birlikte, bu sav Freud'un 1914 tarihli metninden doğrudan çıkartılabilir olduğu halde, o sırada bu konuda açık bir görüşü yok gibidir ve bana öyle geliyor ki, dürtüye uygulanan yüceltme ile nesneye uygulanan idealleştirme arasında çizilen ayrım, cinsellikten arınma kavramını henüz kullanmıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sonuncu kavram, cinsellikten yeterli bir arınmanın söz konusu olmasına ya da gerçek anlamda bir arınmanın yokluğuna bağlı olarak, bir dürtünün idealleştirilmesi ile yüceltilmesi arasındaki farklılığın açıklanmasını sağlar. Konumuz açısından bana önemli görünen, söz konusu dürtünün kaynağının idde bulunduğunu ve ben içindeki dönüşümünden sonra nesnelere doğru yoluna devam ettiğini unutmamak koşuluyla, o andan başlayarak yüceltmede narsisistik libidonun payına düşen roldür.

Ben ideali tarafından yaratmaya itilen ama buna tekabül eden dürtü yüceltmesini yaşamayan öznelerin yaratma süreci ile yeterli bir yüceltmeyi başaran öznelerin yaratma süreci, hedeflenen sonuçlar açısından görünürde farklı değildir. Gerçekten de bence her durumda, yaratıcı eylem, yitirilen tamamlanmışlık duygusunu[2] yeniden bulma arzusunca (narsisistik) desteklenir ve dolayısıyla, belirli bir düzeyde, söz konusu eylem de ben ile ideali kavuşturmayı başarmanın bir aracını temsil eder. Narsisistik istekler ile gerçek ben temsili arasındaki uygunsuzluğun sonucu olan yara ne kadar derinse, bu ölümcül uçurumu kapatmanın araçlarını seferber etme gereksinimi o kadar zorlayıcı olacaktır. Bu noktada *özdeşleşme* sorunlarının merkezi bir yeri olduğu sonucunu hemen çıkartabiliriz. Benin evriminin, yitirilen tümgüçlülüğün nesneye yansıtılması yoluyla gerçekleştiğini ve böylece nesnenin, çocuğun ilk ben idealinin temsilcisi haline geldiğini görmüştük. Nesne (bu evrede anne), çocuğun bu ideali giderek daha gelişmiş ideallerle değiştirmesini sağlamak gibi müthiş bir görevle karşı karşıyadır; bu, olgunlaşmanın çeşitli aşamalarının bütünleşmesi sayesinde, bütünleşme ise, söz konusu evreye denk düşen ben idealinin taşıyıcısı olan nesneyle özdeşleşme yoluyla gerçekleşir. Çocuğun geri dönmesini ya da bulunduğu aşamaya saplanıp kalmasını engellemek için düş kırıklıklarıyla ödüllerin dozunun ayarlanmasının ne kadar gerekli olduğu üzerinde durmuştum. Evrimin her aşaması, çocuğun bir sonraki aşamanın kendisine başka doyumlar sunacağını sezebilmesi için yeterli doyumu sunmalı ama bu doyum, yeni hazlara duyduğu ilgi ve merakı koruyabilecek kadar da yetersiz olmalıdır. Sonuç olarak eğitim bu denge arayışıyla özetlenebilir. Çocuğun beni, birbirini izleyen içe yansıtmalar ve ben ile idealin birincil özdeşleşme aracılığıyla gerçekleşen gerilemeci buluşmasına karşı koyan –ikincil– özdeşleşmelerle zenginleşir. Bu özdeşleşmeler ben ile ideal arasındaki mesafeyi, gerçekleşen yeni kazanımlar yoluyla azaltmalıdır. Aynı zamanda, çocuğun benzemek istediği nesnenin niteliklerinin içe yansıtılması, ben idealinin taşıyıcısı olan nesneyle özdeşleşme, benin id tarafından sevilmesini ("Bak, nesneye öyle çok benziyorum ki beni sevebilirsin" – Freud, 1923a) ve böylece Anglo Saxon

2. Bkz. J. Chasseguet-Smirgel, 1963.

yazarların *self-esteem* olarak adlandırdıkları özsaygının, başka bir deyişle, ben ile ideali birbirinden az ya da çok ayıran mesafeden kaynaklanan duygunun düzenlenmesini sağlar.

Oidipus'a ulaşan erkek çocuk ben idealini babasına yansıtır. Freud ünlü bir pasajında bunu şöyle anlatır: "Erkek çocuk babasına büyük bir ilgi gösterir: O nasılsa öyle olmak, her bakımdan onun yerine geçmek ister. Babasını ideali haline getirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz" (1921c). Aynı konuda şunu da söyler: "Saptadığımız tek şey, benin, kendisini, kendine model olarak aldığı kişiye benzer kılmaya çalıştığıdır" (*a.g.e.*). Freud'un, bundan iki yıl sonra (1923) *ikili özdeşleşme* ve özdeşleşmeler ile üstbenin doğuşu arasındaki bağlar üzerinde duracağını anımsatalım: "Ebeveyn, özellikle de baba Oidipus dileklerinin gerçekleşmesine bir engel olarak görüldüğünden, bebeksi ben aynı engeli kendi içinde oluşturarak kendisini güçlendirir. Bunun için gereken gücü bir bakıma babasından ödünç alır ve bu ödünç alma sonuçları son derecede ağır olan bir edimdir. *Üstben* babanın karakterini korur..." Yine aynı konuda: "Ancak şimdi, *benin* analizi için yola çıktığımıza göre, ahlakçı anlayışlarıyla dehşet içinde 'İnsanlarda yüce bir yan bulunmalı' diye yakınanları yanıtlayabiliriz: Tabii ki *ben ideali* ya da *üstben*,[3] ebeveynimizle ilişkilerimizin bu temsili, aradığımız yüce varlıktır. Henüz küçük bir çocukken bu yüce varlığı tanıdık, hayran olduk, ondan korktuk ve sonradan onu benimsedik."

Yüceltme yetisinin kazanılmasında gizillik döneminin oynadığı rol bilinir. Freud daha *Üç Deneme*'de (1905a) bu konuya değinmiştir. Daha sonra bu olgudan, özellikle de "Oidipus Kompleksinin Çözülüşü"nde (1924a) yeniden söz edecektir. Oidipal özdeşleşmelerin ve üstbenin kuruluşunun, yüceltme süreçlerinde ve dolayısıyla yaratıcı edimde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Yaratma sürecini incelemiş olan analistlerin çoğu –ve Fransa için aklıma özellikle Pierre Luquet (1963), Michel de M'Uzan (1965) ve Gérard Mendel (1964)[4] gelmektedir– yaratıcının yaşadı-

3. Freud'un, tam da üstbeni ilk olarak ortaya koyduğu bu metinde, onu tamamen ben ideali (ya da ideal ben) ile karıştırdığını anımsayalım.

4. Gérard Mendel (1964): "*Sanatsal yüceltme ve özdeşleşmeler çözülmez bağlarla birbirine bağlıdır*" (vurgu Gérard Mendel'e aittir).

ğı özdeşleşmeler üzerinde durmuşlardır.

Örnek aldığı birileri, ustaları, manevi babaları olmayan "büyük adam" –sanatçı, bilim adamı, yazar ya da düşünür– yoktur. Yaratıcılık alanında, en güzel, en kendine özgü çiçek, sanki derin bir biçimde kök saldığı gelenek toprağından fışkırır gibidir. Büyük yenilikçiler, ben ideallerini yansıttıkları ve benzemek istedikleri kişilerle sürdürdükleri ilişkinin verdiği coşkuyu yaşamışlardır. Burada eşcinsel libido çok büyük rol oynar; göklere çıkartılan ve hayran olunan figürlerin ardında, Oidipus döneminin iki yamacındaki babayla karşılaşmak zor değildir. Freud'un yapıtı tam bir özgünlük örneğidir ama hiçbir zaman yadsımadığı etkilerden beslenmiştir: "Nihayet, huzur ve tam bir doyumun yanı sıra, saygı duyabileceğim ve örnek alabileceğim insanları da Brücke'nin fizyoloji laboratuvarında bulmuştum..." "Dönüm noktası, 1882'de, herkesten çok saygı duyduğum hocamın, babamın cömert düşüncesizliğini telafi ederek, kötü maddi durumum nedeniyle kuramsal çalışmalarımı bırakmamı bana şiddetle tavsiye etmesiyle yaşandı. Öğüdünü tuttum... Kısa süre sonra, hastanenin çeşitli servislerinde yatılı hekim olarak çalıştım; bunların arasında, altı ay çalıştığım, henüz öğrenci olduğum zamanlardan beri yapıtı ve kişiliğiyle beni büyüleyen Meynert'in servisi de vardı..." "Charcot'nun büyük ismi uzakta parlıyordu; böylece, önce sinir hastalıklarında doçent unvanını kazanıp ardından eğitimime devam etmek için Paris'e gitme planını yaptım..." "Salpêtrière'e öğrenci olarak girdim... Bir gün, Charcot'nun, derslerini Almanca'ya çeviren kişiden savaştan beri hiçbir haber alamadığından yakındığını duydum; birinin *Yeni Dersler*'in çevirisini üstlenmesinden memnuniyet duyacağını söylüyordu. Ona bu işe aday olduğumu yazdım..."

Hayatım ve Psikanaliz'den (1925b) yapılan bu birkaç alıntı, Freud'un ustalarıyla ilişkisinin (tabi konumda olmaktan korkmadığı bir ilişki) niteliğini göstermekte birbiriyle yarışır. Eşcinsel nesnelere yansıtılan ben ideali, böylece nesnenin niteliklerinin ele geçirilmesini sağlar.

Fain ve Marty (1959), öznenin ben idealinin taşıyıcısı olan nesnelerle özdeşleşmesini kolaylaştıran eşcinsel dürtünün, edilgen konumun kabullenilmesi sayesinde, gelişmede ve analitik süreçte oynadığı rolü parlak bir biçimde betimlerler. Nesnenin tehlikeli ola-

rak algılandığı vakalar üzerinde durarak, benin zenginleştiği bu sürecin önündeki engelleri vurgulamayı da ihmal etmezler: "Yansıtmalar belirli bir noktanın ötesine geçtiğinde, nesneyi bir ben ideali, bir umut haline getirme olanağı ortadan kalkar çünkü söz konusu nesnenin yalnızca tehdit edici yanı bilinç alanını işgal etmeye başlar." Böyle bir durum, "özdeşleşmelerin libidinal yoksulluğu" anlamına gelir. Yazarlar bu noktadan yola çıkarak eşcinsel dürtüyü "bir büyüme dürtüsü olarak" görürler. Burada, eşcinsel dürtünün –gelişme sürecinde görece geç bir zamanda kendini göstermekle birlikte–, memeyi ve anneyi nesne alan erken özdeşleşmeler ve içe yansıtılmış nesnelerle bağlantılı bir tarih öncesinin olduğunu kaydedebiliriz.

Fain ve Marty, birincil nesneden narsisistik katkı alınmamasının, eşcinsel dürtü için daha sonraki sonuçları üzerinde de dururlar. Bana öyle geliyor ki, bu nedenle, Oidipus anında kısmi dürtülerin, eşcinsel dürtünün varlığını tehlikeye atan bir başlangıç sentezi gerçekleştirdiklerinden söz etmek mümkündür; tam da açık eşcinsel vakalarda gerçekleşmemiş olan sentez.

Yazarların *Narsizm Üzerine*'de yer alan bir noktayı geliştirerek ortaya koydukları gibi, eğer eşcinsel libido ben idealinde belirleyici bir rol oynuyorsa ve Oidipal özdeşleşmelerin gerçekleşmesine yardımcı oluyorsa, daha önce de anımsattığımız gibi, üstbenin (ensest engelinin içselleştirilmesi olarak) kuruluşunda oynadığı rol de daha az belirleyici değildir. Dolayısıyla, şu çalışma varsayımını önermek istiyorum: ben idealini babasına ve onun penisine yansıtamamış ve bu nedenle kusurlu özdeşleşmeler gerçekleştirmiş olan özneler (burada erkek özneleri kastediyorum), apaçık narsisistik nedenlerle, yoksun oldukları kimliği çeşitli araçlarla edinmeye itilirler; yaratıcılık bu araçlardan birini temsil eder. Eksikli kimlik hadım edilmekle bir tutulduğu için, bu biçimde yaratılan yapıt fallusu simgeleyecektir. Yine de, babayla (ya da baba ikameleriyle) özdeşleşmenin imkânsızlığı, özneyi, yapıtını *doğurmaya* değil, *imal etmeye* götürecektir; dolayısıyla yapıtı da tıpkı kendisi gibi soy zinciri ilkesine tabi değildir. Babanın niteliklerinin içe yansıtılması (babaya atfedilen özelliklerin içe yansıtılmasıyla simgelenir) gerçekleşemediğinden, bu süreçle ilişkili arzular bastırıldığı ve karşı yatırıma maruz bırakıldığından, özne, yapıtını üretmek için zorun-

lu olan cinsellikten arınmış (yüceltilmiş) libidodan yararlanamayacaktır. Dolayısıyla, yapıtın yaratıcısı ben ideali olacaktır ama kullanılan hammadde temel olarak değişmeyecektir. *Hiç kimsenin oğlu* olmayan bu yaratıcı, gücünü zengin ve dolu bir libidodan alan sahici bir yapıtın babası olamayacaktır. Kendi kendine edineceği kimlik, bir soy aidiyetinin yadsınması temeline dayandığına göre, zorunlu olarak gasp edilmiş bir kimlik olacaktır. Bu biçimde yaratılan simgesel fallus da ancak sahte bir fallus olacak, yani bir *fetişten* başka bir şey olmayacaktır.

Daha önce "Çin İmparatoru'nun Bülbülü"nde (1968) ileri sürmüş olduğum bazı önermeleri burada tamamlayarak yeniden ele almak istiyorum çünkü bu önermelerin şu anda değindiğimiz konuyla sıkı bir biçimde bağlantılı olduklarını düşünüyorum. O sırada benimsemiş olduğum perspektife göre, idealleştirme "sahte"nin üzerine otururken "sahici" yaratıcılık *yüceltilmiş* dürtüleri içerir. Daha önce, Alain Resnais ve Alain Robbe-Grillet'ye ait *Geçen Yıl Marienbad'da* adlı film üzerine bir çalışmamda (1962), "sahte"nin özünü, "barok" dekoru (filmin çoğu sahnesinin Louis II de Bavière' in şatolarında çekildiği göz önüne alınacak olursa, Eugenio d'Ors anlamında) ve Robbe-Grillet'nin yanılsamanın incelenmesi için özellikle elverişli olan senaryosundaki yönlendirmeleri açıklığa kavuşturmaya çalışmıştım: İşlemeli tavanlar, karmaşık, helezon biçiminde kornişler, duvarların ve yer döşemesinin en ufak bölümlerini bile kapatan duvar süsleri ve yontular, bütün bu yalancımermer hezeyanı Robbe-Grillet'nin senaryosunda (1961) şöyle anlatılır: "Bütün o silmeler ve doğramalar devasa yüzeyleri kapatmaya yetmezmiş gibi, 'göz aldatıcı sütun başlıkları', 'sahte kapılar', 'sahte sütunlar', 'hileli perspektifler' ve 'sahte çıkışlar'[5] süslemedeki aşırılığa eklenmektedir." Bu denemenin bütününe egemen olan bakış açısı içinde, sahici yatırımın ulaşılamaz olduğu koşullarda, hilenin, sahtenin, göz boyamanın kullanımının, yatırımın *niteliğini* yapay bir yatırım *biçimiyle* ikame ederek *engelin etrafından dolaşma* (nesne ilişkilerinde yaşanan güçlüklerden kaynaklanan engel) çabası olarak görülebileceğini söylüyordum.

Şimdi, idealleştirme süreçlerinde bu *engelin etrafından dolaş-*

5. Tırnak işaretleri Alain Robbe-Grillet'ye aittir.

ma çabasıyla yeniden karşılaşacağımızı, oysa yüceltmenin, dürtünün bizzat *niteliğinde* bir değişimi içerdiğini vurgulamak istiyorum. Bu iki süreç arasındaki farkı incelikle betimlediğini düşündüğüm, mutfakla ilgili bir metafor kullanmama izin verin: Nitelikli gastronomi uzmanları, kuşkuyla yaklaştıkları "parlak" mutfak ile otantik iyi mutfağı ayırt etmeyi bilirler. Birincisi genellikle, karmaşık bir sosla hazırlanan "lüks" malzemeler içerir; çoğunlukla pahalı bir alkolle alazlanır ve müşterinin önüne zengin biçimde işlenmiş gümüş tabak içinde getirilir. Söz konusu olan şarapsa, içine bisülfit ya da başka bir madde karıştırılmış olabilir ama her durumda, pitoresk ya da iddialı bir tınısı olan fantezi bir ismin yazıldığı etiketiyle, orjinal bir şişededir: İdealleştirmenin alanında bulunmaktayız. "Gözümüz boyanmıştır", "gözlerimiz kamaşmıştır" ama önümüze konan şey bizi tatmin etmekten uzaktır. Halk bilgeliğinin ifadesi olan bir deyimdeki gibi: "Balığı yediren sosudur."[6] Yüceltme durumunda, hazırlanışı ve pişirilişi sayesinde hayvan etinin bizzat kendisi bir değişim geçirerek lezzet kazanacaktır; önümüze mütevazı bir toprak kapta getirilmesi ya da yemeğe eşlik eden "hakiki" şarabın basit bir testi ya da herhangi bir şişede bulunması önemli değildir. Hatta büyük olasılıkla böyle olacaktır: Maddenin içsel değişimi, görünüşe aldırmak konusunda çok daha az zorlayıcı bir gereksinime yol açarken, idealleştirme durumlarında görünüş *biricik kozdur.*[7]

6. Değişim geçirmemiş bir maddenin böyle basit bir biçimde kamufle edilmesini, ismi "Banco di Santo Spirito" [Kutsal Ruh Bankası] olan tanınmış bir İtalyan bankasının, ya da oturduğum sokakta bulunan ve tabelasında "Sainte-Clotilde" [Aziz Clotilde] yazan kasap dükkânının durumuna benzetebiliriz (ayrıca bkz. "hapı şekerle kaplamak" deyimi).

7. Tabii ki, Freud'un 1914'te kastettiği anlamda bir nesnenin idealleştirilmesi, yani ben idealinin o nesneye yansıtılması, burada tanımlamaya çalıştığım ve "sahte"ye, Yanılsamaya denk düşen yaratma süreciyle karıştırılmamalıdır.

Nitekim, ben idealinin bir nesneye yansıtılması, yaratma edimiyle eşdeğer değildir ve zorunlu olarak dürtülerin cinsellikten arınması anlamına gelmez. Cinselliğin bastırılmasının (zaten gerçek anlamda cinsellikten arınmaya denk düşmez) tam tersine patolojik bir süreç olarak kabul edildiği aşk için de aynı şey geçerlidir. Ben ideali eşcinsel bir nesneye yansıtıldığında, işin içine cinsellikten arınma da karışabilir ama burada söz konusu olan da bir yaratma edimi değildir ve "sahici" ya da "sahte" kategorileri bu duruma uygulanamaz.

Dolayısıyla, söz konusu olan, ben ile ben idealini, babayla özdeşleşmeyi içerdiğini belirttiğimiz yüceltme sürecinin *üzerinden atlayarak* buluşturmaktır. Başka bir deyişle, içe yansıtmaya ilişkin çatışmalardan tasarruf etmektir.

Şimdi, bu tasarrufta bulunmaya çalışan birey tiplerini –ve dolayısıyla yapıları– incelemek istiyorum. Sapkın bireyin ben idealiyle bağlantılı sorunlarına ayırdığım bölümde, annesinin ya da kendi kişisel tarihinin özel koşullarının katkısıyla, bu bireyin ben idealini babasıyla özdeşleşmek üzere ona yansıtmak yerine kendi genital öncesi dürtülerine ve kısmi nesnelerine yansıttığını göstermeye çalışmıştım. Sapkın, ne büyümesi (bu haliyle annesinin hoşuna gittiğine göre) ne de babasının yerini alması (bu zaten gerçekleşmiştir) gerektiği aldatmacasını sürdürmek zorundadır. Bu aldatmacanın korunması *genitalliğin* varolmamasını gerektirir. O zaman babasının yerini almış olduğu –ve dolayısıyla onda özenecek bir şey olmadığı– yanılsaması gerçekliğe tamamen uygun hale gelecektir. Böylece farklılıkların (çocuk ile baba, çocuğun küçük penisi ile babanın genital organı arasındaki) tam anlamıyla kökü kazınmış olacaktır ve daha önce gördüğümüz gibi, kuşaklar arasındaki farkın tanınmaması cinsiyet farkının tanınmamasıyla (eğer annenin bir vajinası değil de bir penisi varsa, J. McDougall'ın haklı olarak vurguladığı gibi, eksiği giderilmiştir ve babanın penisine gereksinimi yoktur) sıkı bir biçimde bağlantılıdır. Ama bildiğimiz gibi, sapkın, çocuğun kendisinin yoksun olduğu ayrıcalıkları ve yetileri taşıyan bir penise babasının sahip olduğu gerçeğine hiçbir zaman tam olarak gözlerini kapatamaz. Sonuç olarak, yanılsamayı kurtarmak için, *küçük genital öncesi penisini idealleştirerek onun genital bir penis sayılmasını sağlamak zorunda kalacaktır*. Sapkının yaratma ediminin bu amacı gerçekleştirdiği kanısındayım. Yarattığı şey, babayla yeterli bir özdeşleşmenin yaşanmamış olması nedeniyle ancak *yapay*, yani *fetiş* olabilen kendi abartılmış fallusunu temsil eder.

Aslında bu süreç sapkınlık dışında da gözlemlenebilir. Oidipus döneminin iki yamacına denk düşen özdeşleşmelerde, ben idealinin arkaik genital öncesi imagolara yansıtılmasının ve olgunlaştırıcı bir ben idealinin yokluğunun (belirgin tarihsel nedenlerle) eşlik ettiği önemli bir boşluk saptadığımız her durum için bu geçerlidir.

Tüm bunlar, özneyi, nevrotik ya da "normal" bireyin yaptığı gibi açıkları kapatmaya çalışmaktansa, yanılsamanın –miş gibi yapmak– korunması tercihine iter. Her ne kadar tam olarak sapkın yapı ile sapkın cinselliği içermekle birlikte benin sapkınlığa özgü tüm özellikleri (J. McDougall'ın [1971] tanımladığı biçimiyle) göstermediği yapıları birbirinden ayırt etmek bir ölçüde meşru olsa da, burada ele aldığımız konu açısından tam anlamıyla sapkınlık ile belirli kişilik oluşumlarına, psikopatlara, hatta madde bağımlılarına kadar giden çeşitli hasta yapılardaki ortak çekirdeği ortaya çıkarmaya çalışmak daha ilginç olabilir. Yakından incelendiğinde, bu yapıların, *eyleme koymanın* her zaman mevcut olduğu, hatta yapıtın kendisinin bile, suyu şaraptan, genital öncesi penisi genital penisten, çocuğu babadan ayıran uçurumu mucizevi bir biçimde kapatan bir *eyleme koyma* olarak görülebileceği patolojik çözümler olduğu anlaşılır.

Mark Kanzer (1957), özdeşleşmeler açısından eyleme koyma ile yüceltme arasındaki farklılıkları açık bir biçimde göstermiştir: "Yüceltmede (...) sağlam özdeşleşmelerle ve büyük bir gerilime dayanıklılık kapasitesiyle karşılaşmaya alışığız. Bunun nedeni yüceltmelerin şöyle işlev görmeleridir: 1. İkame doyumlar olarak; 2. Erteleme mekanizmaları olarak ve 3. İçgüdüsel doyum için nihai nesne sağlayıcıları olarak. *Eyleme geçme* fanteziden eyleme gerileme anlamına gelirken, güvenlik duygusunu sağlamlaştırmak üzere nesnenin derhal ele geçirilmesinden çok, özdeşleşmelere dayanarak motor boşalmanın içselleştirilmesini (yani üstbenin oluşumunda önemli bir etkisi olan enerji bağlanması) destekleyen yüceltme durumunda bunun tersi gerçekleşir. İçselleştirme süreci, dış nesnelerin yerine, analizin derin bir düzeyinde soyut ebeveyn figürlerini temsil ettikleri ortaya çıkan simgelerin konmasıyla ilişkilidir. Yüceltmenin yaratıcı zekâsı, gelişmenin ileri bir düzeyinde benin başarılı bütünleştirme yeteneğinin göstergesidir; öte yandan, eyleme koyma bütünlüğü parçalama eğilimleriyle nitelenir... Özdeşleşme açısından, yüceltmede idealleştirilmiş ana ya da babanın özümsenmesi, eyleme koyma durumunda ise kötü ana ya da babanın yansıtılması ve yok edilmesi vardır." Yazar metnini şöyle özetler: "Özdeşleşmedeki boşluklar *eyleme koymayı* hazırlar; başarılı özdeşleşmeler içselleştirme ve yüceltme eğilimlerini güçlendirir."

1956 tarihli makalesinde Melitta Schmiedeberg, "bazı suç edimleri sapkınlık olarak ya da fetişist edimlere denk biçimde sınıflandırılabilir"[8] diyerek, nevrotik ya da psikotik düzeyin dışında yer alan bir dizi hastalıklı yapının ortak çekirdeğini kavrama çabama yakın bir bakış açısını dile getirmektedir.

Betimlemeye çalıştığım yapısal çekirdeği taşıyan bir öznenin gerçekleştirdiği yapıt –babaya ilişkin köklerinden ne denli kopuk olursa olsun (aslında tam da bu nedenle ve ne denli özgün olduğunu iddia ederse etsin)– *esas olarak bir taklit*, genital penisin bir kopyası olacaktır. Bu taklit, burada işin içine giren arkaik özdeşleşmelerin bizzat doğasıyla ve gelişmiş Oidipal ve Oidipus sonrası özdeşleşmelerin yokluğuyla bağlantılıdır.

Birçok yazarın seçkin çalışmaları varsayımımı güçlendirmeme yardımcı olacaktır.

Miş gibi olarak adlandırılan yapı üzerine şimdiden eski sayılabilecek incelemesinde (1934) Helene Deutsch şöyle bir betimleme yapar: "Yaşamla kurulan, sahiciliğin varolmadığı, ama dışarıdan bakıldığında sanki tam'mış gibi' süren bir ilişki." Söz edilen ilk klinik vaka, resme yeteneği olan ve analiz sırasında sanat okuluna giren bir genç kızdır. Analist genç kızın öğretmeninden bir rapor alır. Öğretmen, kızın tekniği benimsemekte gösterdiği hızdan ve "tarz"ından etkilendiğini ama onda saptadığı tanımlanamaz bir şeyler nedeniyle şaşkın ve tereddütlü olduğunu belirtmektedir. Öğretmen değiştirmek durumunda kalan genç kızın, yeni öğretmeninin teknik ve kuramsal anlayışına derhal ve büyük bir kolaylıkla uyum sağladığını da eklemektedir. Özdeşleşmelerin kolayca değiştirilmesi *miş gibi* denen kişilik yapılarında gözlemlenir: "Coşkulu bir biçimde benimsenen bir felsefe, en ufak bir iç dönüşüm izine rastlanmaksızın, yerini tamamen ve hızla bununla tam bir çelişki sergileyen bir başka felsefeye bırakabilir." Benzer yapıda bir başka kadın hasta, "batakhanelerde sarhoş olarak kendini her tür-

8. Julien Rouart'ın, *eyleme koyma* üzerine önemli tebliğinde (Rouart, 1967) "duygusal boşalmaya karşıt" niteliklerini açıklığa kavuşturduğu bu yapılar, klasik psikanaliz için tam anlamıyla kuşkulu göstergeler oluşturur. Henry Sauguet'nin, analitik süreçle nevrotik süreç arasında koşutluk kurmayı hedefleyen ve bu öznelerin her iki boyutun da dışında kaldığını ifade eden üretken düşüncesini de burada anmak gerekir (Sauguet, 1968).

lü cinsel sapkınlığın kollarına bırakıyor ve bu yeraltı dünyasında kendini, sonradan başarılı bir biçimde üyesi olduğu dindar tarikat, sanat grubu ve siyasal hareket içinde olduğu kadar rahat hissediyordu". Yine sanatsal yetenekleri olan üçüncü bir kadın hasta, analist olma –gizli– umuduyla analize gelmiştir. Psikolojiye ve Freudcu kurama ilgisini belirtmesine ve bu konudaki okumalarının etkileyici niceliğine karşın, aslında son derece yüzeysel bir anlayışa sahiptir ve konuya duyduğunu söylediği yakınlık tamamen gerçekdışıdır. Derindeki amacı yalnızca analistle özdeşleşmektir. Öte yandan, fahişelik fantezilerini gerçekleştirmekte ve çeşitli cinsel sapkınlıklar yaşamaktadır. "Toplum tarafından kabul edilebilir bir kişiyle özdeşleşerek aşırılıklarından sıyrılmakta ve böylelikle, biçimi söz konusu nesneye bağımlı olan bir tür yüceltme gerçekleştirmektedir." Görünüşte yetenekli genç bir eşcinsel aslında özgünlükten yoksundur. "Bilim konusunda yaptığı ve söylediği her şey büyük bir biçimsel yeteneğe işaret ediyordu ama özgün bir şey üretmeye çalıştığında ortaya çıkan şey, olağandışı bir netlikle kavradığı düşüncelerin bir tekrarından ibaretti." Yazar, bu öznelerin dünyayla görünüşte normal bir ilişki kurmalarının, çocuğun *taklit etme* yeteneğine denk düştüğünü ve bir *mimetizmden* ibaret olduğunu vurgular. "Bütün bu vakalarda ortak olan nokta, yüceltme sürecinde yaşanan derin bir karışıklıktır. Bu karışıklık, aynı anda hem çeşitli çocuksu özdeşleşmelerin tek ve bütünlüklü bir kişilikte bir senteze ulaştırılmasında uğranan başarısızlığın, hem de içgüdüsel eğilimlerin eksik, tek yanlı, tamamen zihinsel bir biçimde yüceltilmesinin sonucudur."[9] Yine Helene Deutsch'a göre, "Bu durumun nedeni, her şeyden önce, çocuğun kişiliği için model hizmeti gören nesnenin değer yitirmesine bağlıdır." Üstben ise son derece yetersiz bir biçimde içselleştirilmiştir ve miş gibi özneler, bağımsız iç kriterlere sahip olmadıklarından, o anki özdeşleşme nesnelerinin ahlaki kriterlerini benimseyeceklerdir.

Aynı yazar daha sonraki bir çalışmasında (1955), *Sahtekâr* vakasını inceler.

Konu genç bir adamın psikoterapisinin anlatısıdır. Ağabeyleri-

9. Aslında burada yalnızca ben idealinin müdahale ettiği bir sürecin ipuçlarını görüyoruz. İleride bu düşünceyi geliştirme fırsatını bulacağız.

nin birinden on, diğerinden on bir yıl sonra doğan bu gence, annesi ve onu "sevgili bir oyuncak" olarak gören ağabeyleri tapmaktadır. Güçlü ve ürkütücü bir adam olan baba onunla hiç ilgilenmemektedir, onu tamamen annenin ellerine teslim etmiştir. İki ağabey isyan ederek evi terk ettikten sonra, baba o sırada yaklaşık dört yaşında olan Benjamin'e yönelir, tüm umutlarını ona yükler ve onu büyüklük rüyalarıyla doldurur. Bu sırada ağır bir hastalığa yakalanır, tamamen sakat kalır ve beş yıl sonra da, oğlundan uzakta ölür. Tedavi öncesinde ve sırasında, genç adam bir dizi etkinliğe girişmiştir. Bütün girişimlerinde, belirli bir biçimde giyinerek, *centilmen çiftçi* olduğunda saçlarını ve kaşlarını boyayarak, kitap dükkânı işletirken entelektüel gibi yaparak vb., hep *bir rol oynamıştır*. Bazen sahtekârlık açıkça görünür hale gelmektedir: Adını değiştirerek, ünlü bir şahsiyetin ismiyle neredeyse aynı olan bir ismi kullanmaktadır. Sürekli olarak, "kimliğini aramaktadır... diğer sahtekârlar için de söz konusu olduğu gibi, edimlerindeki temel güdü kendi kimliğinin yadsınmasıdır". Yazar, ünlü sahtekârları inceleyerek, bazı durumlarda kendi isimleriyle prestij kazanabilecekken her zaman başka bir ismi, benzemek istedikleri birinin ismini seçtiklerini gösterir (soy zincirini oluşturan isim olduğuna göre, isim değiştirmenin, kökenlerin, yani babanın ve ona atfedilen niteliklerin yadsınmasına denk düştüğü kanısındayım). Yazar, yüceltme yeteneği olmadığı için hastasının, "büyüklük fantezilerini naif bir eyleme koyma aracılığıyla, ben idealiyle *gerçekten* uyumluymuş gibi yaparak doyurmaktan başka olanağı olmadığını" ileri sürer. Hastanın giriştiği etkinliklerden bazıları yaratma edimleridir. Böylece, yazı yazmaya başlamış, sonra bilimsel araştırmalar ve icatlar yapmaya girişmiştir.

Bu, bana, özdeşleşmedeki boşluklar *nedeniyle* yüceltmeler gündeme gelmediği için burada da yaratma sürecinin tek başına ben idealince yönetildiğini düşündürmektedir; öyle ki kendimizi şu paradoksla karşı karşıya buluyoruz: Özneler, benleri ile idealleri arasındaki mesafeyi ne denli acılı bir biçimde hissederlerse ya da bunun ortaya çıkmasından ne kadar korkarlarsa, derin bir yara olarak yaşadıkları şeyi kapatabilmek için yaratıcılığı kullanmaya o denli eğilimli olacaklardır. Bu öznelerden bazılarının benleri ile idealleri arasında o kadar önemli bir uçurum vardır ki (bazen aldatıcı bir

biçimde yadsınan bir uçurum), özdeşleşmelerini gereğince bütünleştirmeyi başaramamışlardır. Kusurlu özdeşleşmelerin benlerinde oluşturduğu boşluklar, yüceltmelerin gerçekleştirilmesinde tam bir karışıklığa yol açar. O halde, yapıt bu boşlukları sihirli bir biçimde kapatma amacını taşıdığı için, sonuç, –çeşitli alanlarda– çok sayıda yaratma ediminin, dürtülerde temel bir değişim olmaksızın, ben idealine dayanan bir sürece boyun eğmesi olacaktır.

Phyllis Greenacre'a göre (1958), sahtekârların üç temel ayırt edici özelliği vardır:

1) *Etkin* bir aile romansları olmalıdır;

2) Çarpıtılmış bir kimlikleri ve gerçeklik duyguları vardır;

3) Hem bilinç hem de idealler açısından kusurlu bir üstben oluşumu söz konusudur.

Ve, üstbelirlenmiş olmakla birlikte, aile romansının anlamlarından[10] birinin çoğunlukla aile bağının bir reddini, kuşaklar arasındaki zinciri kopartma girişimini ve dolayısıyla yeni (ve sahte) bir kimlik edinmeyi içerdiğini anımsayalım. Samuel Novey (1955a) bunu şöyle tanımlar: "Aile romansı, yalnızca bir fantezi ürünü aracılığıyla Oidipal sorunsaldan kendini korumayı değil, aynı zamanda kendi biricikliğini kurma girişimini temsil eder; insanın, biyolojik determinizme bağlı bir varoluş düşüncesinden kaçışının temel örneklerinden birini temsil eder." Sahtekârın aile bireylerinin konumlanışına gelince, Phyllis Greenacre bunu sapkınınkine çok benzer bir biçimde tanımlar: Anne, çocuğa sanki kendisinin bir parçasıymış gibi çok bağlıdır. Baba yoktur. "Çocuk babaya göre kesin bir üstünlük konumuna yerleştirilmiştir." Phyllis Greenacre şunu ekler: "Öte yandan, bu koşullarda [aile bireylerinin konumlanışı yukarıda belirtilen şemaya uyan çocuktan söz edilmektedir] eğer çocuk erişkin bir erkeğin genital organlarını görmek durumunda kaldıysa, kendi fallusunun yanılsamalı bir biçimde büyüdüğü fantezisi ortaya çıkabilir. Böylece çocuğun fallusu, organla ilgili bir çeşit noktasal sahtekârlık haline gelir ve zaten oluşmakta olan genelleşmiş sahtekârlığa katkıda bulunur."

10. Michel Soulé bu anlamları evlat edinme konusundaki renkli çalışmasında aydınlatmıştır (Soulé, 1968).

Phyllis Greenacre'ın söz ettiği sahtekârlar çoğunlukla yaratıcı kişilerdir (aralarında ünlü ressamlar da vardır: Van Meegeren, de Hory, Maklat, vb.). Sahtekârların yazar tarafından betimlenen cinselliği genellikle sapkın ve bazen de madde bağımlılığın eşlik ettiği bir cinselliktir. Kanımca, sahtekârlığın, *genel olarak* (yaratma edimi aracılığıyla tezahür etsin ya da etmesin), bazı öznelerin küçük penislerini büyük bir genital fallus olarak gösterme gereksinimlerine yanıt olarak anlaşılması gerekir.

Abraham'ın "Dalavereci"si (1925) babasıyla birbirini izleyen özdeşleşmeler kurarak bir penis edinmektense, kökenlerini reddederek –bir hamlede– simgesel bir fallus sahibi olur. "Rengârenk vernikle süslenmiş bir kalem kutusu" ya da özel renkte bir kalem almak için kırtasiyeci dükkânına girdiğinde, kendisini yakınlarda oturan bir generalin oğlu olarak tanıtır. İstediklerini hemen verirler. Abraham onun hakkında şöyle der: "Babasını ideal figür mertebesine yükseltme olanağından yoksundu; tersine, küçük yaşlardan beri başka bir babası olmasını arzu ediyordu."

Annie Reich, üç temel makalesinde (1953, 1954, 1960), özdeşleşme sorunlarını, bunların ben idealiyle ve yüceltmelerle ilişkisini betimler. İdealleştirilmiş ebeveynle, *onun gibi olma* arzusunun (daha gelişmiş bir arzu) yerini alan *sihirli özdeşleşmeden* söz eder. "Üstbenin oluşumu gerçekliğin kabul edilmesi temeline dayanır. Nitekim üstben gerçekliğe uyum sağlama konusunda en güçlü çabayı temsil eder. Öte yandan, ben ideali, ben sınırlarının yadsınmasına yapışma arzusuna dayanır." Normal gelişmede ben ideali değişim geçirir, daha gerçekçi hale gelir ve üstbene karışır. Yazarın ele aldığı vakalar gerçek özdeşleşmeler değil, yüzeysel *taklitlerdir*. Taklit ile özdeşleşmeyi ayırt etmeyi sağlayan bir örnek verir: Taklit (ya da sihirli özdeşleşme), çocuğun gazeteyi babası *gibi* tutmasıdır. Özdeşleşme, çocuk okumayı öğrendiğinde ortaya çıkar. Taklitte söz konusu olan, özenilen ana babadan biri *olmaktır*, zorunlu olarak ona *dönüşmek* değil. Sihirli gerçekleşmenin alanındayız.

"Birçok açıdan çocuk tam olarak erişkinler gibi olamaz. Çocuk, normal olarak, özdeşleşmenin zaman içinde gerçekleşmesini teşvik eden bir kendini değerlendirme yeteneği geliştirir... Bu, normal ben idealidir... Patolojik vakalarda, sağlam özdeşleşmeler yerine, başarmak için gerekeni yapma arzusunun eşlik etmediği bir baba

gibi olma arzusunun ya da taklitlerin varlığı sürer." A. Reich'a göre, megalomanik ben ideali, yüceltilmemiş, kaba cinsel özellikler gösterir. Yüceltme çoğunlukla eksiktir. Narsisistik şişme gereksinimi, bedenin yok edilmesi ve hadım edilmeyle ilgili derin korkulara bağlıdır. Benin büyütülmesi, *hadım edilmenin sihirli biçimde yadsınmasına* hizmet eder. Hadım edilmeyi yadsımaya yönelik narsisistik fanteziler ile üstbenin talepleri arasında bazen bir karşıtlık vardır çünkü bu fanteziler "çok sayıda yüceltilmemiş içgüdü öğesi içerirler". Öncelikle bedensel bir narsisizm söz konusudur; ve yazara göre, *bedensel narsisizmin gerçek bir dönüşümü, her şeyden önce yüceltme yeteneğine bağımlıdır.*

1954 tarihli makalesinde, Edith Jacobson, H. Deutsch'un *miş gibi* düşüncesine yakın bulduğu Oidipus öncesi sihirli erken özdeşleşmeleri, Kendinin ve nesnenin temsilleriyle bağlantılı olan ve benin gerçek özdeşleşmeleri olarak adlandırdığı özdeşleşmelerden ayrıştırır. Ben ideali, başlangıçta nesneyle (anne) bir olmaya, ancak daha sonra nesne *gibi* olmaya iter.

Freud, *Rüyaların Yorumu*'nda, (1900, IV. Bölüm) özdeşleşme ile taklidi ayırt eder: "Dolayısıyla özdeşleşme yalnızca bir taklit değil, bir özümsemedir."

Pierre Luquet, "Erken Özdeşleşmeler" (1961) üzerine yazısında, özümseme sürecini incelikle betimler: "Eğer engel yoksa, özümseme tamdır, o zaman işlev, nesneyle yeniden birleşen ben tarafından *üstlenilir*. Nesne benin oluşturucu bir öğesi haline gelir. Nesnede kendini tanıyan ben, kendini nesnenin işlevine sahip olarak görür. Sanki birliğin yeniden kuruluşundan sonra, benin araçsal verisi *açığa çıkmıştır*, sanki benin, kendini nesnenin işlevine sahip olarak görmek için nesneden geçmeye gereksinimi vardır. Benin lehine, nesneyle bir bütünlük duygusu söz konusudur. Bu durumda *özümsemenin* gerçekleşmiş olduğunu söylüyorum."

E. Gaddini (1969) taklidi içe yansıtmadan ve özdeşleşmeden (yazara göre bu, P. Luquet'nin tanımladığı özümsemeyle çakışır) ayırır. Taklidin bilinçdışı tümgüçlülük fantezileriyle bağlantılı olduğunu düşünür. "Deneyimime göre, taklit mekanizması genel olarak kişilik bozukluklarında neredeyse her zaman saptanır, kadın ve erkek eşcinselliğinin yanı sıra fetişizm ve transvestizmde de sık sık görülür" (daha önce söz ettiğim ortak çekirdeği taşıyan bir dizi bo-

zuklukla yeniden karşılaşıyoruz); yazara göre, taklidin prototipi varsanılı arzu gerçekleşmesidir. Söz konusu olan, nesne *olmanın* sihirli bir aracıdır. "Taklit etmek, yalnızca içe yansıtmak anlamına gelmemekle kalmaz, tersine, içe yansıtma çatışmalarının yol açtığı kaygıya karşı bir savunma aracı olabilir." Bununla birlikte, burada ele aldığımız vakalarda, babanın ve penisinin içselleştirilmesinin ve özümsenmesinin (sevgiden, hayranlıktan ve tensel yakınlıktan oluşan bir ilişkiyi içeren bilinçdışı süreç) gerçekleşmemiş olmasının bende yol açtığı boşluk, *babanın ve babaya atfedilen niteliklerin* (narsisistik yatırım bunlardan geri çekilmiştir) bir taklidiyle değil, aile bağlarından tamamen kurtulmayı hedefleyen bir girişimle doldurulur. Taklit, özne tarafından *fantezileştirildiği* biçimiyle özünde genital fallusla ilgili olacaktır. Eğer modellerin varlığından söz edilebilirse, bunlar uzak ve soyuttur; ete kemiğe büründükleri durumda, idealleştirilmiş baba ikamelerini temsil etmeyen, kendileri de içe yansıtma çatışmalarının üzerinden atlamayı ve *özerk bir sihirli fallus* edinmeyi başarmış ya da kendi benzerlerine acılı gelişme sürecinden kaçınarak böyle bir fallusa sahip olmayı vaat eden kişilerde cisimleşmiş modeller söz konusu olacaktır. Aslında böyle birine daha önce rastlamıştık: Grup konusunda tanımlamaya çalıştığım gibi bir "ideolojik" önder. Burada ele aldığımız kişilik yapılarından birine sahip olan özne, bizzat kendisinin "müneccim" olamadığı koşullarda (ya da olmadan önce) bir müneccimin çömezi olacaktır. "İdeolojik" önderin Yanılsamayı, yani ben ile idealin buluşması vaadini parlatan kişi olduğunu söylemiştim. Sapkın ve benzeri diğer kişilik yapıları, her zaman şu ya da bu biçimde, fallik cinsel tekçiliği içeren çocuksu cinsellik kuramının ardındaki fanteziyi gerçekleştirmeye çalışacaklardır: Yani cinsiyet ve kuşak farkının ikili yadsınması. *Fallik cinsel tekçilik kuramı bu yapıdaki kişilerin erişkinlikteki ideolojilerinin çocuksu prototipidir.* Bu kişiler için söz konusu olan, gelişmeden tasarruf etmeye çalışmaktır. Helene Deutsch, çalışmasında söz ettiği sahtekâr hakkında, "büyüme sürecinin akışını bekleyemiyordu," der.

Annie Reich, E. Jacobson ve Gaddini'nin özdeşleşmeyle karşılaştırarak yaptıkları taklit tanımında, *büyüme* değil, *sihir yoluyla* hemen büyük *olma* ve böylece olgunlaşmayı es geçme düşüncesi her zaman vardır.

Evrim geçirmeksizin genitalliğe götüren sahip olunabilecek tek penis *anal penistir*. Ortaya koymaya çalıştığım yapısal çekirdeğe sahip olan özne, idealleştirilmiş bir anal penisi; yani genital bir penismiş, hatta daha iyisi, ondan daha üstünmüş gibi göstermeye çalışacağı bir anal penisi temsil eden bir yapıt *imal edecektir*. Makatsallığın gerçek dönüşümünü yalnızca Oidipal özdeşleşmeleri temel alan sahici bir yüceltme sağlayabileceğine göre, özne, yaratma ediminde kullanılan dürtülere karşı yatırım yapmaya zorlanacaktır. Bu karşı yatırımın olası sonuçlarından biri, yapıtın alacağı *özentici* niteliktir. Özenticilik, sanat ve edebiyatta, hatta bazen bizzat düşünce alanında, dönemsel olarak kendini göstermektedir. Bununla birlikte, XVI. yüzyıl sonunda ve XVII. yüzyılda Batı Avrupa'da, Gongoracılık, Concetticilik, Ufuisçilik ya da Marinicilik adları altında gördüğü rağbeti her zaman bulamaz. Makatsallığı, Fenichel'in tanımına uygun olarak ("yüceltmede başlangıçtaki dürtü ortadan kalkar") gerçekten başkalaşıma uğratmayı başaramadan idealleştirerek maskelemeye çalışan yapıtlarda, M. Fain'in (1966) söz ettiği o "uzun, geriye bakan yol"un herhangi bir izine rastlamak mümkün değildir. *Ulalume*'dan bir şiir, Paul Klee ya da Nicolas de Stäel'in herhangi bir resmi, Bach'tan birkaç nota bizi bir anda ruhsallığın engin alanına sürükler ve ilkel dürtüden kaynaklanan yoğunlaşmış bir temsiller yelpazesine bağlanan birçok heyecanın fışkırmasına hayran bırakır.

Tıpkı derin sulara dalan bir dalgıcın batık bir krallığı keşfetmesi gibi, yapıt apansızın bilinçdışını aydınlatır ve yansıttığı ışık yüzeye dek yayılır. Bu görüngünün toptan ve ani niteliğine karşın, onu öğelerine ayrıştırarak son halini almış bilinçli ifadeye götüren yer değiştirmeleri, birbirini izleyen simgeleri ve yoğunlaşmış imgeleri bulabiliriz.

Öyle görünüyor ki, estetik heyecanın başlıca kaynakları, geriye bakan derin bir yol boyunca sıralanan heyecanların, duyguların ve temsillerin zenginliği ve çoğulluğu ile ifadenin basit, anıştırmalı, hatta eliptik niteliği arasındaki orantısızlıkta yatmaktadır. Kısacası, amatörün yapıttan duyduğu doyumun bir kısmı da *araç tasarrufundan* kaynaklanır görünmektedir. Ya da geriye bakan derin yol (bu kez fantezi çalışması ve bu çalışmanın temsillerimizin üç zamanıyla ilişkisi bağlamında Freud'un da söz etmiş olduğu (1907-8) "ar-

zunun kesintisiz ipliği"), bir bakıma "yassılaştırılmış", yataylaştırılmış olabilir; bu durumda ikincil işlem genellikle sınırlıdır ve heyecan birincil süreçlerin yüzeye çıkmasından doğar. Kanımca, en geniş anlamlarıyla klasisizm ve romantizm birbirinden kabaca bu biçimde ayırt edilebilir.

Araç tasarrufu ya da birincil süreçlerin yüzeye vurması, tek başına ben idealinin egemen olduğu yapıtlarda görülmez. Bu durumda yapıtın "derinliği" olmayacaktır (geriye bakan yolun sınırlı olması anlamında) ve içimizde birincil dürtülerden kaynaklanan duygu ve temsil zenginliğini uyandırmayacaktır. Bu koşullarda yaratıcının kendi dürtülerine uyguladığı bastırma ve karşı yatırım, bizi, yapıta dalarak kendi dürtülerimizin tadını çıkarmaktan (ki yalnızca yüceltme aracılığıyla mümkün olur) yoksun bırakacaktır. Tersine, yaratıcı, çoğu zaman duyguların ve bağlandıkları yoğun ve çeşitli temsillerin serbestçe fışkırmasına karşı koyan iç engellerin etrafından dolaşmaya çalışacaktır ve bunu, tumturaklılık adını verdiğimiz, aşırı yüklü ifadeler ve aşırı metafor kullanımının yardımıyla yapacaktır. Tumturaklılık birincil süreçlerin zenginliğiyle karıştırılmamalıdır. Tersine, biçim sadeliğe zarar verdiği zaman, aslında söz konusu olan gerçek bir yoksulluktur.

Freud, Abraham'a yazdığı bir mektupta (1914c), Jones'un kendisine aktardığı bir Jungcu teknik örneği verir (Jones da bunu bir kadın hastadan öğrenmiştir). Jung, kadın hastasının aşk aktarımını yorumlarken ona, "analiste gerçekten âşık olmadığını, ama ilk kez, terimin Platoncu anlamında EVRENSEL bir DÜŞÜNCE'yi anlama savaşı vermekte olduğunu" öğretmiştir. Abraham, yanıtında, Freud'un ben ideali ve yüceltmenin yönettiği süreçler arasında yaptığı (aynı sene) ayrımı Jung'un tekniğinde saptadığını söyler. Ona göre, bu teknikte söz konusu olan, ben idealine uyum sağlayarak yüceltmeden kaçınmaktır.

Aslında, Jungculuğun bütünü, "idealleştirici" bir girişim olarak anlaşılabilir. "Aile kompleksi ve ensest eğilimleriyle bağlantılı cinsel temsil malzemeleri, insanın en yüksek ahlaki ve dinsel ilgilerini ifade etmek için kullanılır: Erotik eğilimlerin yüceltilmesi ve artık erotik sıfatıyla tanımlanamayacak eğilimlere dönüştürülmesi" (1914b). Freud'un gösterdiği gibi, Jungcular "ahlakın ve dinin bu biçimde cinselleştirilmesini" kaldıramamışlardır... Onlara göre, kö-

kensel olarak daha "üstün" şeyler olan ahlak ve din cinselleştirilmemelidir. Ama ahlak ve dinin aile kompleksinden çıktığını yadsımak olanaksız olduğuna göre, bu kompleksi "soyut ahlak ve dinsel gizemcilik düşünceleri"yle bağdaştırabilmek için, kompleksin kendisinin de "düz anlamıyla" yorumlanmaması gerektiğini iddia edeceklerdir. Oidipus kompleksi soyut, cisimsizleşmiş hale getirilir. Anne gerçekleştirilemez olanı simgeler (gerçekleştirilemez olan, anneyi değil); "Oidipus efsanesinde bir cinayete kurban giden baba, öznenin kurtulması gereken 'içsel' babayı temsil eder".

1914'te Freud şunu da söyler (1914b): "Sanatın, dinin ve toplumsal düzenin kökenlerinin kısmen cinsel içgüdülerde yattığı varsayımı, bu varsayımın muhalifleri tarafından en yüksek kültürel değerlerin aşağılanması olarak gösterilmiştir." (Bu bağlamda "öteki taraf" saldırgan dürtülere denk düşmektedir.) Bu makale artık Jungcularla değil, psikanalizin ve zararlı etkisi ırksal aidiyetine atfedilen kurucusunun maruz kaldığı genel saldırılarla ilgilidir.

Kanımca burada, dürtülerin duruma denk düşen bir biçimde yüceltilmesinin, başka bir deyişle, kültürü, doğal, tensel köklerinden kopartacak bir çabanın söz konusu olmadığı bir idealleştirme eğilimi saptanabilir. Kuşkusuz, tartışma konusu olan kültürün bizzat özüne ilişkin anlayıştır ve bu anlayışı paylaşan bireylerin –yaratıcılardan söz ediyorsak–, gerçek bir yüceltme sürecini içeren bir yapıt gerçekleştirme yeteneğine sahip olmadıkları söylenmemektedir; ve tersinden, Freudcu bakış açısının düşünsel düzeyde benimsenmesinin yüceltme yeteneğini kaçınılmaz olarak sağladığı da. Yine de böyle bir kültür anlayışının, sapkının kendi cinsel "reçete"sinin (McDougall, 1971) babasının genital cinsel birleşmesinden daha üstün olduğu iddiasının oynadığı rolü, yaratıcılık bağlamında oynayabileceği de doğrudur. Üstelik, duruma denk düşen bir dürtü yüceltmesini içermeyen bir idealleştirme eğiliminin, bir başka biçim altında, yaratıcı etkinliğin de aralarında yer aldığı bir dizi işlevin *özerk* bir *bene* ait olduğu anlayışında mevcut olması da olanaksız değildir.

"Sahte"yi incelemeye çalıştığım sırada, canlı kaynaklarından, erojen bölgelerden ve dürtülerden kopukluklarını hissetmemenin olanaksız olduğu bazı çağdaş estetik ya da düşünsel ürünleri düşünüyordum. Üstbenle ilgili yazısında Marcel Roch'un ifade etmeye

çalıştığı da buydu: "Çağımızda, sanatsal yaratma ediminin sonuçlarının bir fantezi yoksulluğu ve basmakalıplığı ve imgelemin işleyişinde bir kısırlık sergilemeleri seyrek görülen bir şey değildir; bu kısırlık, yalnızca biçimden alınan, içgüdüsel yüceltme hareketinden kopuk bir narsisistik haz için boş bir teknik egzersiz ürününe yol açar." Bununla birlikte, bu alanda, kuramsal varsayımları çağdaş yapıtlara uygulamaya çalışmaktansa, yüceltme yeteneği yapıtını besleyecek düzeyde olmadığı halde ben ideali tarafından yaratmaya itilen yaratıcının iç süreçlerini kavramakla yetinmek daha akıllıca olur diye düşünüyorum – daha 1968'de bu noktanın üzerinde durmuştum. Üstelik, özellikle de yapıtla aramıza yeterince mesafe koyacak kadar zaman geçmemiş olduğunda, estetik alanda kişisel bir seçimi gerekçelendirebilmek kadar zor bir şey yoktur. "Zaman iyi bir yargıçtır" denir. Zamanın özellikle de grup yargısıyla araya mesafe koymayı sağladığını düşünüyorum.

Bu arada, benin ve ilgili dürtülerin gerçek bir evrimi söz konusu olmaksızın kusursuzluğa ulaşmak için duyulan narsisistik gereksinme tarafından kışkırtılan yapıtların –sanat ya da düşünce alanında– üretilmesi konusunda çağımız istisnai değildir; ve eğer bugün söz konusu görüngü yaygınlaşır gibi görünüyorsa, az önce değindiğim özenticilik örneği, bizi insan ruhunun çoğunlukla gizil de olsa sürekli bir eğilimiyle karşı karşıya olduğumuzu düşünmeye çağırmaktadır.

Estetik alanının yanı sıra duygu alanında da "sahte"ye karşı mücadelenin Molière'in yapıtına damgasını vurduğunu anımsayalım. Sahte sofuluk (*Tartuffe*'ün bir versiyonu *Sahtekâr Panufle* başlığını taşır), sahte bilim (çağının hekimleri), sahte soyluluk ve unvanların çalınması (*Kibarlık Budalası*), sahte seçkinlik (*Gülünç Kibarlar*), sahte kültür, sahte şiir, dünyanın genel sahteliği (*İnsandan Kaçan*) gibi tüm alanlarda sahtekârlığın ortak özünü dâhice bir kavrayışla ayırt etmiştir. Söz konusu olan, ikiyüzlünün, sözde duyarlılığın, sahte dostun, çıkarcı ya da dayanıksız sevginin her yerde maskesini düşürmek ve sadeliğin, hakikatin, sağduyunun zaferini sağlamaktır. Değişmeden kalan anal penisin parlak bir cilayla kaplanmasından ibaret olan bu idealleştirmenin özgün niteliği, *Gülünç Kibarlar*'da, *kılık değiştirerek* Vikont du Jodelet ve Marki de Mascarille'in kimliğine bürünen iki uşak, çapkınca sohbetleri, şık-

lıkları, doğaçlama yapma ve madrigal söyleme konusundaki becerileriyle iki kibar kadını hayran bıraktıktan sonra, uşakları soyup süslü giysilerinin altındaki köylü giysilerini ortaya çıkaran efendileri (gerçek kibarlar) tarafından dövüldükleri anda, özellikle açıklığa kavuşur.

Çeşitli sapkın etkinlikler sürdüren hastalarımdan biri, seans sırasında, makalelerimden birini okuduğundan söz etti ve ardından kendi yazma arzusu üzerine konuşmaya başladı. Bunu nasıl gerçekleştirebileceğini sorarken aklına –unutmuş olduğu– şu rüya geldi: "Bir bıçkı atölyesindeydim. Hepsi birbirinin aynısı olan odunlardan koca bir yığın vardı ve ben hepsini özenle gümüş rengine boyamak zorundaydım. Her odunun tamamen boyayla kaplanmasına dikkat etmem gerekiyordu; bu bana küçükken ikindi kahvaltısında yediğim çikolatayı ve şekerleme satan tütün dükkânından aldığım sigara biçimindeki çikolataları düşündürdü."

O halde, sapkın ve benzeri kişilik yapıları için söz konusu olan, çikolatayı (anal penis), onu idealleştiren ama esas doğasını değiştirmeyen bir yaldızlı kâğıtla sarmaktır. Benzer bir süreç Amerikalıların cenaze âdetlerinde de işler: Ölülere makyaj yapılır, en güzel elbiseleri giydirilir, etrafları çiçekler ve parfümle donatılır, müzikle sarılıp sarmalanırlar; tüm bunların amacı, tenin maruz kaldığı çürümeyi ve ceset ile dışkı arasındaki bilinçdışı denkliği unutturmaktır.

Ama fallusun dışkısal niteliğini, ya da Napolyon gibi konuşacak olursak, ipek çorabın içindeki boku ortaya çıkarmak için parlak yüzeyi biraz kazımak yeterlidir.

Freud'un da belirttiği gibi gelişmedeki bazı rastlantısal olayları ve bunların olumsuz etkilerini anlamak, aynı elverişsiz koşullardaki bir bireyin hastalıktan kaçabilmesinin nedenini kavramaktan kuşkusuz daha kolaydır. Nitekim, açıklığa kavuşturmaya çalıştığım ortak yapısal çekirdeği sergileyen öznelerin hepsi yüceltme yeteneğinden yoksun değildir. Sapkın ya da benzer etkinliklerde dolaysız olarak boşaltılan libido miktarlarındaki farklılıkların yanı sıra, özdeşleşmedeki boşluklar da önem bakımından eşitsizlik gösterir. Eğer işaret ettiğim nedenlerle çok sayıda sapkın yaratıcı varsa, aralarında, kültür mirasımızda önemli bir yer tutan sahici yapıtlar üretmeyi başarmış olanlar da vardır. Yakından incelendiğinde,

sapkınlar arasında yüceltmeye en çok yatkınlık gösterenlerin eşcinseller olduğu görülebilir. Bu olgu eşcinsellik sorununun kendisini gündeme getirmektedir. Freud, eşcinsellerin nesne ilişkilerinin bir bireyden diğerine, açıkça kısmi bir aşk nesnesinden başlayarak genitalliğe çok daha yakın bütünsel bir aşk nesnesine dek giden büyük farklılıklar gösterdiğini söyler ve buna bağlı olarak eşcinselliğin sapkınlık sıfatını pek az hak ettiğini belirtir (1925b).

Gerçekten de, sahici olmayan yaratma edimi betimlediğim yapısal çekirdeği taşıyan öznelerin tekelinde değildir. Sahte fallusun yaratılmasından ise ilk kez paranoya bağlamında söz etmiştim (1966).[11]

Burada, daha önce ortaya konmuş öğeleri yeniden ele almakla yetineceğim. Paranoyakta da "sahte" yaratma ediminin kökeni babayla özdeşleşmenin zayıflığında yatar. Bununla birlikte, bu zayıflığın ardındaki güdülerin, daha önce betimlenen yapılara sahip öznelerin güdülerinden farklı olduğu bilinir. Fallik anne imagosu her zaman kötü olan geleceğin paranoyağının, bazı özgül tarihsel nedenlerle, yeni bir üçgen oluşturmak için gereken desteği babasında bulamamış olduğu söylenebilir. Özne, bazı sınırlar içinde tutulmak koşuluyla Oidipal özdeşleşmeler için zorunlu olan babayı idealleştirme evresinden geçememiştir. Onun için babanın penisi erotik ve saldırgan bir nesnedir ama ben idealinin taşıyıcısı değildir. B. Grunberger'in (1963) yaptığı ayrıma göre, ona kalan bir *fallus* değil, bir *penistir. Ben için duyulan korkular*, geleceğin paranoyağının babayı ve onun varsayılan niteliklerini içe yansıtmaktan alıkoyacak ve kendi benini idealleştirmeye götürecektir; bu idealleştirme hezeyanlı megalomanisinin başlangıcını oluşturacaktır. Dolayısıyla, mistik paranoya, ben idealini, etten kemikten babadan uzak bir tanrısal figüre yansıtma girişimini temsil eder ve Freud'un Schreber vakasında gösterdiği gibi, hastalığın talihli bir evrimi anlamına gelir, çünkü benin narsisizminden bir bölümün koparılıp alınmasını ve eşcinsel dürtüyle belli bir ölçüde uzlaşmayı sağlar. Eğer paranoyak bu girişimde başarılı olamadıysa ve kendi benini ideal olarak koruduysa (hezeyanlı olmayan durumlarda bu göreli

11. "Schreber Vakasının Gözden Geçirilmesine Düşülen Okuma Notları" (Chasseguet-Smirgel, 1966), ayrıca bkz. Chasseguet-Smirgel 1965 ve 1968.

biçimde olur), yaşanmış tüm içe yansıtmaları tehlikeli ve yıkıcı müdahaleler olarak görüp dışa atarak, nesne yatırımları pahasına beninin sınırlarına şiddetli bir yatırım yapacaktır.

Bene yapılan yatırım eşcinsel çekim karşısında temel önemde bir savunmadır. O zaman özne, mutlak gücünün ve her bakımdan mükemmel bir penisinin olduğunu kanıtlamayı hedefleyen fantezi ve edimler geliştirecektir: Bu penis tüm penislerden, elbette babasınınkinden de üstündür ve dolayısıyla babasının penisine hiç gereksinimi yoktur. Bu penisin varlığının bir boşlukta temellendiğini (babanın penisinin içe yansıtılması gerçekleşmemiştir) ve tam da o boşluğu maskeleme amacını taşıdığını veri aldığımızda, özgün nitelikleri olduğunu görürüz. Bunlardan biri hemen göze çarpar: Bu penis "mucidi" tarafından (ve *icat etme* ediminin, klasik psikiyatrinin kendisinin de çoğunlukla paranoyaya özgü bir olgu olarak betimlediği etkinliklerden biri olduğunu biliyoruz) "megalomanik" bir tarzda dünyaya getirilmiştir. Bir penis edinmeye giden doğal süreç engellendiği için özerk bir fallusun yaratılması gerçeklik ilkesinin dışında yer alacak ve sihirli bir niteliğe bürünecektir. Tam da bu nedenle, *sihirli özerk fallus* ben içinde ölçüsüz bir yer tutacak ve kibir duygusunu şişirecektir.

Klasik psikiyatride, paranoyaklar arasında *kendi kendini yetiştirmiş* kişilere çok rastlandığı da bilinir. Öğretmenin verdiği bilgi, babanın içe alınması gereken penisiyle bir tutulduğu için, kendi kendilerini yetiştirerek öğrencilik konumunun üstünden "atlamış" olurlar. Babanın penisine yapılan olumlu narsisistik yatırım bene aktarıldığı için babanın penisinin içe yansıtıldığı evrede kısa devre zorunluluğu, paranoyağın, penisini tüm ihtişamı içinde temsil etmeyi hedefleyen ürünlerine –temel bir eksikliği örttükleri için– bir sahici olmama niteliği kazandıracaktır. Bu ürünler –daha sonra değineceğimiz nedenlerle– başkalarını kandırmayı başarsalar bile, belli bir düzeyde algıladığı, ürünlerinin gerçek içerikten yoksun boş bir kabuk olduğu fikrini yadsımak için onları her fırsatta sergileyen ve boyutlarını hep daha da büyüten yaratıcılarını tam olarak rahatlatmakta her zaman yetersiz kalırlar.

Tüm savunmalarını başarısızlığa uğratabilecek, son derece kaygı verici bu algıdan kurtulmak için, paranoyak kişi bu algıyı dış dünyaya yansıtmak zorundadır; bunun sonucunda, dış dünya para-

noyak kişiye *yapay* görünür.

Paranoyağı çevreleyen evrende sahtenin benzer bir algılanışı ve ifşası, Strindberg'in, başka bir yerde[12] söz etme fırsatını bulduğum yazınsal ve otobiyografik yapıtında özellikle çarpıcıdır. Özellikle anlamlı iki örneği anımsatmakla yetineceğim. *Yangından Sonra* adlı dramının, çocukluğunu geçirdiği evin enkazının görüntüsünden esinlenmiş olduğu düşünülmektedir:

Aslında bu evde yaşamış ailenin oğullarından biri olan Yabancı yangın yerine gelir. Evde oturan aile aslında kaçakçılık yapmaktadır ve "kumaş boyama atölyesi, yünü tanınmaz hale getirmek için boyayarak yapılan kaçakçılığı gizleme amacını taşıyan bir maskeden ibarettir". Malı saklayabilmek için ev ikili bölmelerden inşa edilmiştir. Yani "şerefli aile" yasadışı işlere karışmıştır. Ama, yangından sonra, Yabancı "geçmişin bütün kirli çamaşırlarını gün ışığına çıkaracaktır" (Yabancı yangından kurtarılan eşyalara yaklaşır ve bazı kitapları inceler). "Çocukluğumdakiyle aynı pislik yığını. Titus Livius'un, içinde tek bir doğru sözcük olmayan Roma Tarihi... Ama bu da ne? İçinde doğduğum maun karyolanın başı. Kahretsin. Ayrıca, *babadan oğula geçmiş aile yadigârı* yemek masasının ayağı.[13] Vay anasını! Abanozdan yapıldığı iddia edilirdi ve herkes ona hayran kalırdı, ve şimdi, elli yıl sonra, *boyanmış kavaktan* başka bir şey olmadığını keşfediyorum. *Evimizde her şey boyalıydı, her şeye makyaj yapılırdı...*[14] Şakaya bak, abanoz masa..." (Bir duvar saatine yaklaşır): "Karnındakine bakmama izin ver sevgili dostum." (Saati eline alır, saat parçalara ayrılır.) "Dokununca dağılıyor. Bu evde her şey dokunur dokunmaz dağılırdı, her şey..."

"Babadan oğula geçmiş aile yadigârı"nın ve duvar saatinin karnındaki şeyin, Yabancı'nın, "sahtelik" duygusunu yansıttığı kuşak zincirini simgeleyen babanın fallusunu temsil ettiğini düşünmek fazla iddialı bir varsayım olmaz. Bu tema *Hayaletler Sonatı*'nda açıkça ortaya çıkacaktır:

12. Daha önce (1965) söz ettiğim bir malzemeyi burada yeniden ele alacağım için okurun beni hoş görmesini umuyorum. Strindberg'in yapıtının ilginçliğinin ve tanıtlayıcı niteliğinin ele aldığım konuyu eşsiz bir biçimde açıklığa kavuşturduğunu düşünüyorum.

13. Vurgu bana ait. 14. Vurgu bana ait.

Albay, İhtiyar tarafından maskesi düşürülecek olan bir kalpazan ve kapkaççıdır.

İHTİYAR – Burada görülen her şeyin sahibi benim, hepsi bana ait.

ALBAY – Bunlar sizin olsa da, benim şerefim, lekesiz ismim bana aittir.

İHTİYAR – Hayır, bu bile doğru değil. (*Sessizlik.*) Siz soylu değilsiniz.

ALBAY – Bu ne cüret!

İHTİYAR (*cebinden bir kâğıt çıkartarak*) – Unvanlarla ilgili bu belgeyi okuyacak olursanız, soyadını taşıdığınız ailenin yüzyıl önce yok olduğunu göreceksiniz.

ALBAY (*okuyarak*) – Daha önce de bu türden söylentiler duydum, ama ben babamın soyadını taşıyorum... (*okur*). Doğru, haklısınız... Soylu bile değilim. Öyleyse, mührümü taşıyan bu yüzüğü çıkarıyorum. Doğru, o size ait; alın.

İHTİYAR (*yüzüğü cebine koyar*) – O halde devam edelim. Siz albay da değilsiniz.

ALBAY – Sahi mi, değil miyim?

İHTİYAR – Hayır, eskiden bir ara gönüllülerden oluşan bir Amerikan birliğinde albaydınız. Ama Küba'yla savaştan ve ordunun yeniden örgütlenmesinden sonra tüm eski rütbeler iptal edildi.

ALBAY – Bu doğru mu?

İHTİYAR (*elini cebine atarak*) – Okumak ister misiniz?

ALBAY – Hayır, gerekmez! Peki siz kimsiniz ki beni böyle soyup soğana çevirme hakkını kendinizde görüyorsunuz?

İHTİYAR – Göreceksiniz! Ama soyup soğana çevirmekten bahsetmişken, siz kim olduğunuzu biliyor musunuz?

ALBAY – Pervasızsınız!

İHTİYAR – Peruğunuzu çıkarın ve aynaya bakın, ama aynı zamanda takma dişlerinizi de çıkarıp bıyığınızı tıraş edin. Bengston'a söyleyin demir korsenizi çıkartsın. O zaman belki, daha dün birilerinin mutfağında çanak yalayan herhangi bir uşağı tanıyabiliriz.

Strindberg'in dramatik dünyasını dolduran ve bıkıp usanmadan ifşa ettiği bu kaba mukavva dekorlar, sahte durumlar, gasp edilmiş roller, yapay duygular, makyajlı yüzler, maskeler, ikili bölmeler, gizlenen suçlar, aldatıcı değerler, üçkâğıtlar, yutturmacalar, aşırmalar, yalanlar, özellikle bu son sahnede, babayla özdeşleşmenin sahici olmayan niteliğine ilişkin derin bir duygunun ürünleri olarak kendilerini gösterirler. Giderek tüm narsisistik nişanlarından yoksun bırakılan ve kendini bir aşçı yamağı olarak buluveren Albay, Strindberg'in "Hizmetçinin Oğlu" (bunun otobiyografik yapıtının

bütününe verdiği başlık olduğunu hatırlatırım) olarak adlandırdığı kişinin, kuşkusuz bilinçdışında, *öteki beni* değil midir? *Matmazel Julie*'de uşağa verdiği isim, otobiyografisinde kendisine mal ettiği isimle aynıdır.

Strindberg örneği, babayla özdeşleşmenin gerçekleşmemesinin, yüceltme süreçlerine geçişi engellemeyebileceğini göstermektedir. Ama bu ancak bazı koşullarda gerçekleşebilir ve bu koşullar çok istikrarsız, kolaylıkla bozulabilen bir dengeyi içerir. Aslında, İsveçli oyun yazarının yazınsal üretkenliği 1892-97 arasında neredeyse tükenmiştir. Bu ani bir kopuştur: 1892'de altı oyun daha yazmıştır. Öyle görünüyor ki, bu yazınsal kısırlık ve patolojik verimlilik dönemini tetikleyen etken, ilk karısı Siri von Essen'le ayrılıkları olmuştur. Evlilik yaşamı, eşle özdeşleşme yoluyla sağladığı dolaylı eşcinsel doyumlar sayesinde eşcinselliğe karşı bir savunma oluşturur. Karısının gidişi, Strindberg'in "savunmacı bedenindeki" bazı kadınsı arzuların geri gelmesine yol açmış gibi görünmektedir. Ona zulmeden basınç giderek artacaktır. O zaman Strindberg yazınsal yaratma ediminin yerine "bilimsel" icat edimini koyar. Kanımca, Strindberg'in "bilimsel" icadı, hiç yoktan var edilmiş, dolayısıyla sihirli bir yanı olan tümgüçlü bir fallus sayesinde, edilgen eşcinsel dürtüyle bağlantılı tehlikelerden sıyrılma çabasını temsil etmektedir. 1894'te, bir yıldırım nikâhının ardından, ikinci karısından da ayrılır, kimya çalışmalarına daha da hız verir ama karısı, çevresi ve uzmanlar "keşiflerini" benimsemeyince, "kesin bir darbe indirerek" *altın yapmaya* karar verir.

Simyacıların bu eski rüyası, yoktan (yani her türlü genetik sürekliliğin dışında) tümgüçlü bir fallus elde etme arzusunun mükemmel bir temsilcisidir. Bu bağlamda, Cagliostro Kontu olduğunu iddia eden sihirbaz, serüvenci, sahtekâr, şarlatan ve dolandırıcı Joseph Balsamo'nun aynı zamanda simyacı olduğunu ve yaşamının başlangıcında tablo *kopya* ettiğini hatırlayabiliriz (kopyalamak, bir ustalarla özdeşleşme çabası olabilir ama daha önce belirttiğim gibi aynı zamanda bir imkânsızlığı da temsil edebilir: Nesneyi metabolize etmenin imkânsızlığı).

Şam Yolu'nda, sahibini yaralanmaz kılan, herkesten üstün ve tanrıya eşit hale getiren sihirli, özerk ve tümgüçlü bir fallus olarak altın yapma arzusunun Strindberg için taşıdığı anlam özellikle açık-

tır: "Tanınmayan", yani oyunun kahramanı, Anne ile birlikte laboratuvardadır. Altın sentezini gerçekleştirmek istemektedir. Anne haykırır: "Ama bu Tanrıya meydan okumak, bu kara büyü!" "Tanınmayan" ona "onurun insanlar için en kalıcı yanılsama olduğunu" ve "yukarıdaki güçlerin bir saldırı olasılığını önlemek için" göklere değmesi amaçlanan Babil Kulesi'ne benzeyen keşfi sayesinde bu onuru elde etmeyi umduğunu anlatır. Aynı zamanda en yüce iktidara da sahip olacaktır: "Dünyanın kaderi benim potamın içinde... Ben daha önce hiç kimsenin yapamadığı şeyi yapan kişiyim..."

Öyle görünüyor ki, altın senteziyle en yetkin örneğine kavuşan sihirli, özerk bir fallus edinme arzusu, evreni bir "dışkı cehennemi"ne[15] dönüştürerek *değerini düşüren ve onu dışkısallaştıran anal zulmün yönünü tersine çevirebilmektedir*. Bu dışkısallaştırma süreci Strindberg tiyatrosunda pek sık sahneye koyulmuştur.

Örneğin, *Şam Yolu*'nda, tavernadaki eğlence lüks bir atmosferde, ışık ve altın, gümüş, kristal eşya bolluğu içinde başlar. Yavaş yavaş her şeyin değeri düşmeye başlar: "Sofra hizmetçileri altın kadehlerin yerine koyu renk maden maşrapalar koydular ve tavus kuşlarını, sülünleri, vb. sofradan kaldırmaya başladılar." "...Artık sofra toplanmıştı, masa örtüleri ve şamdanlar kaldırıldı, ayaklıklara oturtulmuş beyaz ahşap masalar şimdi çıplak görünüyor. Ortaya büyük bir taş testi getiriliyor ve en kaba cinsten taş maşrapalar şeref masasına diziliyor..." Biraz ilerde: "Palmiyeler ve cennet kuşlarıyla zengin bir biçimde süslenmiş perde kaldırıldı ve şimdi raflarıyla birlikte berbat bir bar görünüyor. Tezgâhın arkasındaki meyhaneci kadın içkileri dolduruyor. Gece kuşları ve paçavralar içindeki kadınlar tezgâhta içecekler."

Şenliğin, oyunun kahramanı olan ve altının sentezini bulmayı başarmış olduğu sanılan, ama oyunun sonunda, kendisiyle dalga geçildiği anlaşılan ve şarlatan yerine konan "Tanınmayan"ın şerefine düzenlendiği düşünülünce, bu sahne daha da anlamlı hale gelmektedir.

15. Bu, *Cehennem*'de betimlenen "bilimsel" araştırma dönemi boyunca Strindberg'in içinde bulunduğu hezeyanlı dünyaya kendisi tarafından verilen isimdir. "Dışkı cehennemi" terimi, aynı dönemde Strindberg'in okumakta olduğu Swedenborg'a aittir.

Dolayısıyla, şarlatanın maskesinin düşürülmesiyle, altınların ve kristallerin ardında, palmiyeler ve kuşlarla süslü perdenin ardında rezil bir batakhane olduğunun ortaya çıkartılmasının aynı şey olduğunu görüyoruz; söz konusu olan, dekorun ardına gizlenen anal dünyanın ifşa edilmesidir,[16] dışkısal asanın altına dönüştüğü sürecin iptal edilmesidir, tavus tüylerinin altındaki karganın ortaya çıkartılmasıdır. Özneyi, fallusunun anal niteliğini göstermeye zorlayan zulüm eşcinsel dürtünün eseridir. Eğer fallusu sihirli narsisistik niteliklerini yitirirse, özne babasına ve onun penisine duyduğu erotik arzuyu, yani genital penisin taşıyıcısının niteliklerini içe yansıtarak onunla özdeşleşme gereksinimini kabul etmeye itilecektir.

Dolayısıyla, paranoyağın *sihirli özerk fallusu* da, idealleştirme sayesinde genital penise eşit hatta ondan *üstün* olarak görmeye çalıştığı fallusun *anal* niteliğini maskelemeye yarar. Daha önce betimlediğimiz yapılarda anneyle bağın korunmasıyla eşanlı olarak genitalliğin ve baba evreninin dışlanması söz konusu iken, paranoyak için dolaysız biçimde söz konusu olan, edilgen dürtülerin reddinin yanı sıra, babanın penisiyle yüzleşmedir. *Babaya ilişkin içe yansıtılmış nesneler es geçilmiştir.* Beninin eksikli niteliğini kabul etmek, şematik olarak, sapkını yanılsamalarını yitirmeye ve depresyona götürebilir; paranoyağı ise zulmedilmeye: Paranoyağın sihirli özerk fallusu da özünde bir değişikliğe uğramamış olduğuna göre, makatsallığın, boya tabakasının altındaki kavak ağacı gibi en ilkel biçimiyle gözler önüne serilmesi ve "geçmişin bütün kirli çamaşırlarının gün ışığına çıkması" için (bkz. Strindberg, *Yangından Sonra*'dan yapılan alıntı), söz konusu fallusun "imal edilmesinde" kullanılan dürtülerin karşı yatırımının sarsılması yeterlidir.

Her iki durumda da, sihirli özerk fallusun –sahte fallus– yaratılmasının, "faka basanların" ya da görünüşe (çikolatanın sarıldığı yaldızlı kâğıt, batakhaneyi gizleyen altın ve kristaller, kavak ağacını kaplayan boya, balığı yediren sos ya da, "Çin İmparatoru'nun Bülbülü"nde mekanik kuşu süsleyen pırlantalar ve değerli taşlar ve

16. Freud'un Fliess'e 24.1.1897 tarihli mektubundan (bkz. Freud. 1897): "Bir gün, şeytanın verdiği altının düzenli olarak dışkıya dönüştüğünü okudum; ertesi gün, M. E. çocukluğunda dadısı olan kadının para hezeyanından söz ederken, birden (simyacı –Dukatenscheisser– Cagliostro'dan söz ederek dolaylı bir yoldan) Louise'in parasının her zaman dışkı olduğunu söyleyiverdi."

nihayet, içinde bok taşıyan ipek çorap) bel bağlayanların içine düştükleri tuzağı temsil ettiğini de eklemek gerekir; burada kamuflaj, gölün yüzeyini ya da kapanı örten yaprak yığınıyla aynı rolü oynar. Nitekim, "sahte" imalatçısı için önemli olan, izleyici, dinleyici ya da okuru, fetiş-yaratının gerçek genital penisten daha üstün olduğunu kabul ettirecek biçimde işletmeyi başarmaktır. "Sihirli özerk fallus"un ikincil olarak taşıdığı *tuzak* anlamı, burada ele aldığımız nesne ilişkisi nedeniyle en bariz biçimiyle paranoyakta görülür. Paranoyağın edilgen duhule karşı koymakta kullandığı savunma, onu ötekine sürekli bir duhule ya da ötekini anal sfinkter kasında (tuzak) ele geçirmeye (bir yıkım ve dışarı atılmayla sonuçlanan) zorlar. Sonunda ilişki kesintisiz bir imgesel savaşa indirgenir: Kim kime duhul edecek ya da kim kimi tuzağına düşürecek.

Sapkının (ve benzer yapılara dahil öznelerin) kendi "muhatabıyla" ilişkisi çoğunlukla daha az sadist ve yıkıcıdır (paranoyak öğeler ya da baştan çıkaran ama sonunda hiçbir şey vermeyen anneye yönelik intikam arzuları işin içine karışmadığı takdirde; ki bu da pek istisnai bir durum değildir). Sihirbazın ya da gözbağcının (bu durumlarda ilişki önceden belirlenmiş bir uzlaşım bağlamında yer alır) yaptığı gibi, izleyiciyi, dinleyiciyi ya da okuru düşünsel ya da sözel akrobasilerle, teknik ustalıkla, biçimsel ifade becerisi ve inceliğiyle hayran bırakma isteği söz konusudur; bunlar sayesinde yapmak istediği, bir zamanlar annesinin, onun için yeterli bir cinsel eş olduğunu ve buna bağlı olarak babanın değersizliğini teyit ederek sapkına yönelttiği gözü kör hayranlığı elde etmektir.[17] Böylece, gözbağcımız kendisini izleyenleri yanıltarak kendi yanılsamasını korumaya çalışmaktadır.[18]

17. Amerikalılar, "kendini göstermeye" çalışan birey tipiyle ilgili anlamlı bir ifade kullanırlar: *Look mum', no hands* – anne bak, *ellerim yok* [gidonu tutmuyorum anlamında] (annesine bisikletteki becerilerini gösteren ve çoğu erişkinin beceremeyeceği akrobasi hareketlerini kendi yetersiz imkânlarıyla başaran –ya da öyle olduğunu sanan– oğlan çocuğuna anıştırma).

18. Kullanılan malzemenin eşanlı bir dönüşümü olmaksızın gerçekleşen idealleştirme sürecinin en mükemmel örneğinin, yazdığım sırada Grand Palais'de sergilenmekte olan şu yapıt olduğunu düşünüyorum: Kültür Bakanının himayesinde gerçekleştirilen *Çağdaş Fransız Sanatının On İki Yılı*. Yapıt yeşilimsi bir sıvı taşıyan bir kavanozdur ve şu başlığı taşır: "1962 Yılındaki Sidiğim." Kuşkusuz, muzipliğin özgürleştirici erdemleri vardır, ama Dada Birinci Dünya Savaşı

İdealleştirmenin, bu bağlamda, cinsellikten arınmanın yokluğunu içerdiğini gördüğümüze göre, idealleştirmede kullanılan libidonun nereden geldiğini kendi kendimize sormalıyız. Anal fallusun taşıdığı tüm maskeler bizi makatsallığa gönderir: Altın, gümüş, değerli taşlar, görkem ve şatafat anal düzeye aittir. Freud'dan beri biliyoruz ki, "Görünüşte birbirinden bu kadar farklı olan dışkı çıkarma ve para merakı gibi iki kompleks arasında son derece kapsamlı ilişkiler olduğu görülmektedir" (1908c). Freud bu ilişkileri açıklamaya çalışır: "İnsanın bildiği en değerli maddeler ile, atık madde olarak reddettiği (*refuse*)[19] en değersiz madde arasındaki karşıtlığın, altın ile dışkı arasındaki bu özgül özdeşliğe yol açmış olması mümkündür. Bir başka durum da nevrotik düşüncedeki bu denkliği kolaylaştırmaktadır. Başlangıçta dışkı çıkarmaya yönelik olan erotik ilgi, bildiğimiz gibi, ileriki yıllarda tükenmeye mahkûmdur.

"İlerleyen yıllarda, para merakı çocuklukta görülmeyen yeni bir ilgi alanı olarak ortaya çıkar. Böylece, amacını yitirmekte olan daha eski bir eğilim, yeni beliren bir amaçla daha kolay bir biçimde yer değiştirir." Freud, böylece bir yandan başlangıçtaki nesne (dışkı) ile türev nesne (para) arasındaki karşıtlığı, öte yandan, para merakı ile dışkı çıkarma arasında görünüşte varolan mesafeyi (bilinçdışı düzeyde özdeşlik ve süreklilik söz konusu olduğu halde) açıklar.

Bununla birlikte, altının değerli niteliği bu metinde asli bir veri gibi görünmektedir. Dışkıya yönelik ilksel ilgi ile daha geç gelen paraya, değerli taşlara ve parlak maddelere ilgi arasında varolan

sırasında ortaya çıkmıştır ve Duchamp pisuvarı ta 20'lerde sergilemiştir. Kısacası, şaka artık çok eskimiştir ve bir çalıntıdan ibarettir.

Üstelik, aralarında bizzat seçici kurulun da yer aldığı bazı kişilerin bunun –serginin başlığına uygun– gerçek bir sanat eseri olduğu fikrini taşımaları kaygı vericidir.

Nesnenin dışkısal niteliğinin gizlenmesine bile gerek duyulmaması ve yalnızca yaratıcısının sihir becerisi ve izleyicisinin suç ortaklığıyla "yapıt" mertebesine yükseltilmesi, bu örneği daha da anlamlı hale getirmektedir (Benzer biçimde, tamamen siyah bir tuval şu başlığı taşımaktadır: "Siyahım ve güzelim". Nesnenin "estetik" değeri, yalnızca, Sulamite'i açımlayan yazarın iddiasından kaynaklanmaktadır).

Bir süre önce bir galeride, Duchamp'ın meşhur ettiği selefleriyle aynı biçimde düzenlenmiş bazı pisuvarlar gördüm; Jacob Delafon'un kataloğundakinden çok daha yüksek bir fiyata satılıyorlardı.

19. Metinde İngilizce.

bağlantıyı gösteren, daha ileri bir tarihte Ferenczi olmuştur (1914). Yazar, tüm ayırt edici özellikleriyle (koku, kıvam, görüntü) birlikte dışkıdan başlayıp çocukların ve oyunlarının gözlenmesinden öğrendiğimiz tüm ara evrelerden (çamur, kum, taş, hayvan kabukları, düğmeler, misketler, vb.) geçerek, görünüşte ilksel nesneye en uzak maddelere (temiz, katı, kuru, parlak) dek giden evrim üzerinde durmuştur.

Görünürdeki bu değer altüst oluşuna yol açan, tepki oluşumlarıdır.

"Bu durumda madeni paralar, *kokudan ve nemden arındırılmış ve parlatılmış dışkıdan başka bir şey değildir. Pecunia non olet.*"*

Burada, "yeni para gibi temiz" deyimini anımsayabiliriz. Ayrıca, Ferenczi'ye göre, estetiğin kökleri bastırılmış makatsallıkta yatar. Öte yandan, çocuğun tümgüçlülüğünü ve başlangıçta dışkıya verdiği değeri yitirmesinin yarattığı etkiyi incelemek de uygun olur. Bu tümgüçlülük ve değer de, Freud'un hiçbir zaman yok olmadığını, yalnızca başkalarıyla değiştirildiğini düşündüğü –insanın bir kez tatmış olduğu– tüm doyumlara benzer biçimde, evrimin daha sonraki aşamalarına özgü doyumlara tümüyle aktarılamamakta, ilksel nesnenin ayırt edici özellikleriyle karşıt özellikler taşıyan, görünüşte yeni ikamelere gereksinim duymaktadır. Bu karşıt özellikler ben için kabul edilebilir olmalarını sağlar ve ben, başlangıçta dışkıya verdiği değer ve güçle bu ikamelere yatırım yapar.

Sürecin başlangıcında, ilksel nesnenin görünüşüne karşıt bir izlenim veren özelliklere sahip her madde aynı işi görür: Renkli bir çakıl taşı, parlak bir taş, bir metal parçası, vb. Öyle sanıyorum ki insan, duyduğu ilgiyi *asli özellikleriyle* –en azından kısmen– gerekçelendirebilen maddelere yatırım yaparak, ilksel nesnenin ikamelerine sahip olmanın içerdiği haz ilkesi ile gerçeklik ilkesini yavaş yavaş uzlaştırmaya çalışır. Altını ve bazı değerli taşları *değer* konusunda yeterli teminat haline getiren, yalnızca ender bulunma özelliği değil (dışkının bayağı ve sıradan niteliğine karşıt olan bu özellik anal sorunsalın ötesine geçer: Tıpkı penis ve Oidipal nesne gibi, her insan ender, hatta tektir) aynı zamanda bazı başka belirgin özelliklerdir (örneğin, dönüştürülemezlik); değer konusunda stan-

* Latince, "Para Tanrıçası kokmaz". (ç.n.)

dardı oluşturan toplumsal uzlaşım, hem haz ilkesine hem de gerçeklik ilkesine bağlı öğelere dayanır. Başka bir deyişle, ilksel anal nesneye yapılan yatırımı tek tek her özelliğiyle ona karşıt olan nesnelere aktaran sürecin başlangıcında yalnızca *tepki oluşumlarından*[20] söz edilebilir. Böylece, yapıtın üretimini tek başına yöneten ben ideali, makatsallığı, ancak Ferenczi'nin öne sürdüğü paraya yönelik ilginin bireyoluş modeline göre, yüceltmeyle değil, yer değiştirmeyle ve tepki oluşumlarıyla bağlantılı çeşitli cisimleşmelere tabi tutarak dönüştürmeyi başarabilir. Bu durumda, anal fallusu çok değerli bir nesne gibi göstermeyi amaçlayan örtünün kendisinin de ne saf altından ne de değerli taşlardan yapıldığını, sahici mücevherden daha parlak olan işporta malından ibaret olduğunu düşünme eğilimindeyim: Eski tarzda yontulmuş elmasların da, herhangi bir incik boncuk çeşidinin keskin pırıltısının kat be kat geride bıraktığı mat ve gizli bir pırıltısı vardır.[21]

Dolayısıyla, kuşkusuz, anal dürtü ya da dışkı basitçe karşıtıyla gizlendiği için –ve karşıt her zaman yadsıdığı şeyin silinmez damgasını taşıdığı için[22]– fallusun anal niteliğini yalnızca parlak süsün *ardında* değil, *onun bizzat pırıltısında* tanımak mümkündür.[23]

Bu noktada, Oronte'un sonesine Alceste'in verdiği yanıtı* anımsayalım:

> Açıkçası, en iyisi bunu kaldırıp atmak; çalışırken kötü modeller seçmişsiniz ve ifadeleriniz hiç *doğal*[24] değil.

* Molière, *İnsandan Kaçan*. (ç.n.)

20. Freud'un 1905'te (*Üç Deneme*, 1905a) ve 1908'de ("Uygarlaşmış Cinsel Ahlak", "Kişilik ve Anal Erotizm", sırasıyla 1908b ve c) yaptığına benzer bir biçimde, Ferenczi de yazısında yüceltmelerle tepki oluşumlarını birbirine karıştırmaktadır. Yine de, Freud'un, tepki oluşumunun tersine yüceltmede bastırmanın ve karşı yatırımın olmadığını vurguladığı daha sonraki ifadelerini izlemek gerekli görünmektedir (bu perspektiften bakıldığında bazı görüngüleri birbirinden ayırt etmek konusunda zaman zaman ortaya çıkan güçlüklere karşın). Gerçekten de tepki oluşumunda cinsellikten arınmanın söz konusu olması düşünülemez.

21. Vauvenargues şöyle diyordu: "Ustalıkla sunulan sahte bizi gafil avlar ve gözümüzü kamaştırır."

22. Bkz. "Yadsıma".

23. "Moncul" (kıçım) köyünün, isminin "Monrosier" (gülağacım) olarak değiştirilmesini talep etmesi böyle bir durumdur.

24. Tüm metin boyunca vurgular bana aittir.

"Bir süre için sıkıntımızı yatıştırıyor" da ne demek? Ya, "Onun ardından hiçbir şey yürümüyor"? Ya, "Bana vereceğiniz şey umuttan ibaretse, kendinizi masrafa sokmayın"? Ve, "Philis, insan hep umut ettiği halde umutsuzluğa düşüyor"? Gurur duyulan bu *mecazi anlatım* tevazudan ve *hakikatten* uzak; *sözcük oyunundan, saf yapmacıktan ibaret, ve doğa hiç de böyle konuşmaz.* Yüzyılımızın bu konudaki zevksizliği beni korkutuyor; o kaba saba *atalarımızın* çok daha ince bir zevki vardı ve ben size söyleyeceğim şu eski şarkıyı bugün hayran kalınan her şeye tercih ederim:...

Uyak zengin değil ve biçem eski; ama sağduyuyu isyan ettiren bu *ıvır zıvırdan* çok daha değerli olduğunu ve burada saf tutkunun dile geldiğini görmüyor musunuz?...

Evet bayım, gülebilirsiniz, ama *güzel nüktelerinize karşın, bu şarkı benim için, herkesin hakkında bu kadar şamata yaptığı tüm bu parlak sahtekârlıkların tumturaklı tarzından daha değerlidir.*

Her ne kadar Alceste ıvır zıvırı küçümseyip "hakikat"i ve "doğa"yı tercih etse de "parlak sahtekârlıklar" karşısında şamata yapanların (hayranlık çığlıkları atanların) sayıları çoktur. Neden?

Abraham'ın "dalavereci"yle ilgili gözlemi, bu karakterin çevresindekilerin tümü üzerindeki nüfuzunu gösteren çok sayıda öğe içerir: "Burada, N.'nin, her iki cinsten, her yaş ve konumdan insanın güvenini kolayca kazandığını ve hemen ardından onları aldattığını belirtmeliyiz." N. hapishanedeki tüm gardiyanları işletmeyi başarır. Abraham şu epizodu anlatır: "Benim önerimle, mahkeme N.'nin çatı katında bir odaya kapatılmasına karar verdi. Kaçmasını önlemek için özel önlemler alındı. Özellikle güvenilir ve zeki üç onbaşının N.'nin odasının önünde sürekli nöbet tutmaları emredildi. N.'nin etkisi altına girmelerini engellemek için, eşiğinden içeri adım atmamaları ve onunla hiçbir sohbete girmemeleri konusunda kesin emir verildi.

"Böylece N. üç gardiyanı tarafından askeri hastaneye götürüldü. Kabul edilmesinden on dakika sonra, N.'nin talimatlara uygun bir biçimde yerleştirilip denetlendiğinden emin olmak için oraya gittim. Hayretle kapıda hiçbir nöbetçi olmadığını, birkaç boş sandalyenin öylece durduğunu gördüm. Odaya girdiğimde beklenmedik bir manzarayla karşılaştım. N. bir masaya oturmuş resim yapıyordu. Gardiyanlardan biri modellik yapıyor, diğer ikisi seyrediyordu."

H. Deutsch'un sahtekârı da çevresindekileri büyülemekte bundan daha az usta değildir: "O sırada, kendisine işbirlikçi olarak deneyimli bir fizikçiyi seçti ve çok kısa bir süre içinde bu adamı dâhi olduğuna inandırdı. İnanılmaz bir ustalıkla öyle bir hava yarattı ki fizikçi kendi başarılarının dahi Jimmy tarafından esinlendiğine inanır oldu." Ayrıca: "Öğretmenlerini seçkin bir felsefe öğrencisi olduğuna bir süre için inandırmakta gösterdiği başarı mizah derecesine varıyordu." Sahtekârın içinde bulunduğu, kendi kendine edindiği kimliği ben idealine benzer hale getirmek için başkalarına kabul ettirme zorunluluğunun, baştan çıkarma yeteneğinde ve şeytani ikna gücünde belirleyici bir rol oynadığı düşünülebilir. Ve bunun, "muhataplarıyla" kurduğu ilişkiyi anlamak konusunda çok önemli bir öğe olduğuna kuşku yoktur ama bu ilişki iki taraflıdır ve ötekinin suç ortaklığı olmadan sahtekâr varolamaz. Phyllis Greenacre, sahtekârın, izleyicinin yanılsama iştahına oynadığını vurgular: "En ünlü sahtekârlık örneklerine bakıldığında, aslında hilenin başarılı olmasının nedeninin, çok sayıda başka insanın da hileye inanmaya hilekârın kendisi kadar hevesli olmalarından ibaret olduğu görülür ve böyle bir sahtekârlığın bireysel olduğu kadar güçlü toplumsal etkenlere ve insanların hileyi kabul etmeye son derece açık olmalarına dayandığı anlaşılır."

Gerçekten de "sahte"nin farklı derecelerde olmak üzere hepimiz üzerinde gerçek bir büyü etkisi yarattığını düşünüyorum.

Freud, "Nükteler ve Bilinçdışıyla İlişkileri" adlı çalışmasında (1905b), nüktenin dinleyiciye sağladığı "tasarruf" kavramını öne çıkarır: "Bir bağış almış gibi hissettiği söylenebilir. Algıladığı nükteli sözler, içinde, güçlü iç engellerle karşılaşmış olan bir düşünce temsili ve çağrışımının kaçınılmaz olarak ortaya çıkmasına neden olur. Bunu birinci şahıs rolünde kendiliğinden yapabilmek için kişisel bir çaba göstermesi ve en azından dizginleme ya da bastırmadan kaynaklanan ketlenmenin gücüne eşit miktarda ruhsal enerji harcaması gerekecekti. Bu ruhsal çaba kendisine bağışlanmıştır." Bu nükte anlayışını, Freud'un, sanat yapıtı ve hitap ettiği kitle üzerindeki etkileri konusunda birçok vesileyle dile getirdiği anlayışla yan yana koyabiliriz. Yazınsal yaratıcılık hakkında şöyle yazar (1907-8): "Edebiyat yapıtından aldığımız keyif, yapıtın ruhumuzu bazı gerilimlerden kurtarmasından kaynaklanır. Yaratıcının kendi

fantezilerimizden utanıp sıkılmadan keyif alma imkânını bize sağlamasının da bunda büyük payı olabilir."[25]

Eğer sanat yapıtının (ya da nüktenin) çekiciliği, en azından kısmen, aksi halde bastırma için kullanılacak olan enerjinin tasarrufunda yatıyorsa, yüceltmenin değil de idealleştirmenin sonucu olan "sahte" yapıt, çoğu zaman gerçek yapıtın yarattığından daha şiddetli bir hayranlık uyandırdığına göre, bize ne tür bir tasarruf sağlıyor olabilir?

Bence sahte yapıt, kendi içe yansıtma çatışmalarımızın, kendi evrimimizin (yaşımız kaç, yapımız nasıl olursa olsun hiçbir zaman tamamlanmaz ve hep boşluklar içerir) üstünden atlayabileceğimiz, onlardan kaçınabileceğimiz (el çabukluğuyla) ve narsisistik tamlık duygusunu –benimizle idealimiz arasındaki mesafenin ortadan kalkmasını– en düşük bedeli ödeyerek elde edebileceğimiz yanılsamasını bize sunar.

Böylece "sahte" hayranı, derhal, çatışma boyutunun dışında, sonsuza dek ve hadım edilmenin dışarı atıldığı bir dünyada bir fallus edinme olanağıyla karşılaşmış olur. Anal fallus hadım edilemez çünkü her zaman yenilenebilir; tanım gereği, hem ölü (bilinçdışı için hadım edilme ve yaşam birbirinden ayrılamaz, tıpkı ölüm ve makatsallığın birbirinden ayrılamaz oluşu gibi) hem de ebedi olabilen, yok edilmesi olanaksız tek penistir. Anka kuşu gibi *küllerinden yeniden doğar* ya da *kendi kendini dölleyerek yeniden yaratır*. Anka kuşu gibi, onu "en muhteşem tavustan daha güzel kılan" (Grimal) *parlak renklerle* süslenmiştir. Anka kuşu efsanesi, hadım edilemeyen (küllerinden yeniden doğuyor), dölleme ilişkisi olmaksızın elde edilen (kendi kendini döllüyor), bir yandan zorunlu olarak anal bir nitelik taşırken öte yandan idealleştirilen (sırasıyla, küllerin ve parlak renklerin temsil ettiği gibi) fallus fantezisini şekillendirir gibi görünmektedir.

Evrim sırasında genital penisin ön şekli olan anal fallus, *sonradan* onun *taklidine* dönüşür (bir organın yerine geçen ya da kusur-

25. Estetik hazza gelince, daha derinlerdeki ruhsal kaynaklardan gelen üstün bir keyfin serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla sunulan bir "haz ikramiyesi" olarak görülmektedir. Ben kendi adıma, estetik hazzın, yapıtın oluşturduğu bütünden bu biçimde ayrılabileceğine ve bir tuzak yemine indirgenebileceğine inanmıyorum.

lu bir işlevi takviye eden protezler, ortopedik araçlar, bilinçdışında anal fallusla özdeşleştirilir ve sıklıkla fetiş olarak seçilir).

İdealleştirme sayesinde anal fallus kendini genital fallus olarak sunacaktır; özündeki dışkısal nitelikleri maskeleyerek kendine özgü yaralanabilirliği koruyacak, deyim yerindeyse iki cephede oynayacaktır. "Sahte"yle karşı karşıya kalan kişi, aynı zamanda çatışmayı ve hadım edilmeyi önlemek konusunda özel bir başarıyla, yani yanılsamanın kendisiyle de karşı karşıyadır.[26]

Marcel Roch (1966), yazısında, "kendisini yabancılaştıran narsisistik bir kendini beğenmişlik içinde" kuruluk derecesine varan bir yapıtın, "narsisistik gereksinimlerin güvence altına alındığı her türlü serginin peşinde koşan" izleyiciler gözünde kazandığı başarıdan söz eder.

"Sahte"nin yarattığı büyülenme, ideolojilerinkine oldukça benzer: Her iki durumda da söz konusu olan, ben ile ben idealinin mümkün olan en kısa yoldan birleşmesi umudunun bir kez daha hayat bulmasıdır. Yine de, bir kez daha, çekimin herkes üzerinde aynı etkiyi yaratmadığını söyleyelim. Andersen'in masalında, *kendilerini oldukları gibi kabul edenler* (benleri ile ben idealleri arasındaki mesafeyi çok acılı bir biçimde yaşamayanlar ya da başka bir deyişle, özsaygısı iyi ayarlanmış olanlar) –yoksul balıkçı ve

26. Bazı yapıtların –itiraf edilen– iddiası canlı olanı, gerçeği *taklit etmektir*. Örneğin göz yanılsamasının kullanıldığı tablolar ve otomatlar böyledir. Bunların yaratılmasını yönlendiren fantezide, gerçeği "imal etme", ya da otomattan söz ediyorsak, *dölleme* olmaksızın bir insan yaratma hevesinden bir şeyler varsa da, söz ettiğim "sahte" kategorisine koyulabileceklerini düşünmüyorum (rüyalardan çıkardığım sonuca göre, aslında bilinçdışında otomatlar fallus, animasyon ise sertleşme olarak yaşanmaktadır). Olympia'nın, Nathaniel'in dişi kopyası olduğunu ve babası karşısındaki edilgen tutumunu temsil ettiğini öne süren Freud'un yorumuna göre, döllenmemiş ama üretilmiş bir varlık olan bebeğin, onu kendi isteği doğrultusunda canlandıran ya da hareketsizleştiren yaratıcısına tamamen bağımlı olduğu eklenebilir. Nathaniel'in bu dişi kopyası da aynı biçimde tamamen yaratıcısına aittir ve etkileme hezeyanının merkezinde yaşananlara benzer bir tarzda ona teslim edilmiştir. Olympia Nathaniel'in etkileme makinesi olarak kabul edilebilir. Tıpkı delikanlıların gözünde, sertleşmenin kendi benlerinin hiçbir katılımı olmaksızın gerçekleşmesi gibi, Nathaniel kendi iradesine ait değildir, ondan kaçmaktadır. Delilik ve epilepsinin yol açtığı ve Freud'un, gözlemcinin kendi kişiliğinde varolduğunu belli belirsiz hissettiği gizemli güçlerin ortaya çıkmasıyla ilgili olduğunu düşündüğü "Endişe Verici Yabancılık" (1919) izlenimi sertleşme için de geçerlidir ve belki de kökeni kısmen bu görüngüde yatar. Bir

mutfak hizmetçisi kız– mütevazı gri kuşa ("gerçek" bülbül), parlak taşlarla kaplanmış kuştan ("sahte" bülbül) daha fazla değer verirler; oysa –Andersen'in, Molière'in Oronte'una ve "küçük markiler"ine çok benzer bir portresini çizdiği– müzik öğretmeni, şövalye ve saraylılar, baktıklarında kendi idealleştirilmiş benlerini gördükleri mekanik kuşun hileli çekiciliğine kapılırlar: Dolayısıyla, gerçeği "sahte"ye tercih edenler her zaman olacaktır; üstelik, "sahte"nin çekiciliği, tıpkı bir ideolojiye bağlanma gibi, çoğunlukla sadece geçicidir. Nazizmin çöküşünden sonra, Almanların *bir rüyadan uyanır* gibi oldukları söylenmedi mi? "Sahte" ve ideolojiler, ben ile idealin yeniden buluşması arzusunu ve dolayısıyla ensest birleşme arzusunu gerçekleştiren rüyalarla aynı başlık altında sayılabilirler.

Tersine, yüceltmenin, ben ile idealin birleşmesine yönelik eski arzunun Oidipus sonrası –yani ensest engelinin oluşmasını izleyen– temel ürünlerinden biri olduğu düşünülebilir. Başka açılardan yüceltme kuramında sık sık değişiklikler yapmış olan Freud'un, yüceltmeyi baştan beri gizillik dönemine bağladığı üzerinde daha önce durmuştum. Değindiğim kimlik ve özdeşleşme sorunlarını işleyen yazarların hemen hepsi, gözlem nesnesi olarak aldıkları öznelerin gösterdiği *yüceltme güçlüklerini* betimler, onların *arkaik ben ideallerinden* ve *yeterince içselleştirilememiş üstbenlerinden*

başka düzeyde, otomatların çok sayıda insan için baştan çıkarıcı olması, etten kemikten dölleyicilerin katkısı söz konusu olmadan ve çıkış noktası hadım edilme ve çatışmanın dışlanması olan sihirli bir yaşam görüntüsünün yol açtığı yanılsamaya bağlı görünmektedir.

Pudralı ve bukleli sarı saçlarıyla yaşlı bir bey olan bir koleksiyoncunun sunduğu muhteşem bir otomat sergisi gezdim. İzleyicilerin sayısı ve tutkulu merakları, otomatlara yönelik ilginin aleni kişilik bozuklukları olan bireylerle sınırlı olmadığına tanıklık ediyordu.

Otomat üreticilerinin *yaratma süreci*, "sahte" üreticilerininkiyle çakışmaz çünkü onlar açıkça yapaylığı aramakla kalmazlar, aynı zamanda, bunu başarmak olağanüstü bir teknik beceri ve sanat yeteneği gerektirir. Yapay yaratıkları hareket geçiren duvar saatinin mekanizmasının düzenlenmesine, büyük olasılıkla çok zengin yüceltmeler eşlik eder ve Andersen'in masalında mekanik bülbül "gerçek" bülbülün karşısına çıkarıldıysa, bunun nedeni "sahte"nin özünün hemen ifşa edilecek olmasıdır. Bilinçli olarak ve bunu dile getirerek doğayı taklit etme görevini üstlenen bir nesne *oluşturmak* pekâlâ sahici yaratıcılık edimine dahil edilebilir. Andrea Palladio'nun, seyredildiğinde şiirsel bir baş dönmesi yaratan hileli perspektifleri de böyledir.

söz ederler (bkz. M. Kanzer, Phyllis Greenacre, Annie Reich).

Karl Abraham (1925) "dalavereci"si konusunda net bir biçimde şunları söyler: "*Oidipus kompleksinin tam bir başarıyla aşıldığına tanıklık eden*[27] yüceltme süreçlerinin tamamlanmamış olması doğaldır."

İçgüdü karşıtı bir oluşum olarak üstben her zaman idle temas halindeyse de (Freud *Ben ve İd*'de üstbenin "derin biçimde ide gömülmüş" durumda olduğunu söyler), ensest engelini cisimleştiren babanın temsil ettiği temel bir gerçeklik öğesinin içe yansıtılmasının ürünü olduğu da doğrudur.

Annie Reich (1953) çok kesin bir dille şöyle der: "Üstbenin oluşumu gerçekliğin kabulü temeline dayanır, aslında üstben gerçekliğe uyum sağlama yönünde en güçlü girişimi temsil eder." Tersine, ben idealinin özneyi anne ile birleşmeye, dolayısıyla da ensest engelinin ihlaline ittiği düşünülecek olursa, bu özellikle doğrudur. (Aslında, üstbenin hakiki bir gerçekliği kabul etme girişimi olduğuna inanmıyorum. Çünkü bu konuda, B. Grunberger'in şu görüşüne katılıyorum: Aslında Oidipal arzu ile onu doyurma kapasitesi arasındaki anakronizmin sonucu olan ve çocuğun cinsel yetersizliğinden kaynaklanan bir durumdan bir yasak sorumlu tutulduğuna göre, üstben de narsisizmin bir ölçüde telafisini temsil eder. Bu perspektiften bakıldığında üstben bir uzlaşma oluşumudur – kuşkusuz görece en kabul edilebilir uzlaşma oluşumu.)

Üstbenin kuruluşundan başlayarak öznenin narsisistik ekonomisi derin bir değişim geçirecektir. Bu noktada, *Oidipus kompleksinin mirasçısını* tüm olası öncülerinden ayırt etmekte ısrar eden herkesle aynı fikirdeyim. Melanie Klein'a katılarak üstbenin içe yansıtılmış ilk nesnelerden başlayarak kurulduğunu düşünecek olsak bile, ensest engelinin içselleştirilmesini daha önce içselleştirilmiş yasaklardan (ve genel olarak yasaklardan) ayırt etmenin zorunlu olduğu kanısındayım; bu özellikle de şu anda ele aldığımız konu için geçerlidir. Gerçekten de, öznenin narsisistik büyümesi bundan böyle belirli sınırlara çarpacak ve yüceltmelerin sonucu olan yaratma edimi, iyice tanımlanmış araçlar yoluyla ve çok dar kanallardan elde edilmiş bir tamlığı simgeleme özelliğini taşıyacaktır.

27. Vurgu bana ait.

Şimdi konuya, Marcel Roch'un (1966) aşağıdaki soruyu sorarken benimsediği perspektife yakın olduğunu düşündüğüm bir perspektifle yaklaşacağım: "Üstbenin yaratıcılıktaki etkisi, birbirine karşıt iki anlamda belirleyici değil midir:

"1. Seçici etkinliğiyle üstben, sanatçının ya da mucidin etkin güçlerinin tam bir ifade özgürlüğüne sahip olacağı sınırları belirleyerek yaratıcılığı kolaylaştırmaz mı?

"2. Üstbenin etkinlikleri gerileme durumundayken, yaratıcının yapıtını kullanırken sahip olduğu en değerli niteliklerini ve yeteneğini kullanmasına kesinlikle izin vermeyen, tersinden seçici bir etkinlik gözlenmez mi?"

"Narsisistik Fallik Konumun Bir Varyantı" (1962) üzerine çalışmasında, André Green yüceltmenin üstben ve ben ideali ile ilişkileri üzerinde de durur; Green'e göre yüceltme hadım edilme kompleksi sırasında ortaya çıkar. (Bunu kabul etmekle birlikte, cinsiyet farklılığının bilinçdışı düzeyde bile olsa bilinmemesi temeline dayanan bir fallik genital örgütlenme evresinin varlığı konusundaki inancına katılmıyorum.) Oidipus sonrasında yüceltme yeteneğinin edinilmesiyle ilişkili olan yaratma ediminde, yasaklanmış ensest nesnelerine ikameler bulma zorunluluğu, Kanzer'in de belirttiği gibi (bkz. yukarıda) büyük olasılıkla simgesel etkinliği desteklemektedir. Ferenczi çocukta simgesel etkinliğin doğuşunu şöyle betimler (1913)[28]:

Çocuğun ruhsal durumu (ve erişkinlikte de varlığını sürdüren bilinçdışı eğilim), önce yalnızca kendi bedeniyle ilgilidir, daha sonra, dürtülerin doyurulması, dışkı çıkarma işlevinin ve emme, yeme, erojen bölgelere dokunma gibi etkinliklerin sağladığı keyif ağırlık kazanır. Dikkatini birinci derecede yoğunlaştırdığı şeyin, dış dünyada yer alan ve uzak bir benzerlik nedeniyle bile olsa, ona en değerli deneyimlerini anımsatan nesne ve süreçler oluşunda şaşılacak bir şey yoktur.

İnsan bedeni ile nesneler dünyası arasında, *simgesel ilişkiler* adını verdiğimiz ve tüm yaşam boyunca varlığını sürdüren bu derin ilişkiler böyle kurulur.

28. "Simgelerin Bireyoluşu" ve "Gerçeklik Evresinin Gelişme Derecesi", bkz. Ferenczi (sırasıyla 1913a ve b).

Sonuçta kendi bedeninin dış dünyaya doğru uzanmasına dayanan simge oluşumunun, egokozmik bene bir geri dönüş girişimini, ben ile ben olmayan arasındaki ayrımın kabul edilmesinin ilk sonuçlarına dayandığı için bu aşamada gerilemeci olmayan bir girişimi temsil ettiğini bu metinden[29] çıkartabiliriz (bu sürecin animizm ve ilkellerdeki büyü ile ilgisi olmadığı söylenemez; şizofrende, kendi bedeni ile doğa, örneğin işeme ile yağmur konusunda bir zihin bulanıklığının yeniden ortaya çıktığı görülür) (bkz. *Bir Şizofren Kızın Güncesi*, M. Sechehaye, 1950).

Bu, kendi bedenine ve eşanlı olarak dış dünyaya sahip çıkma girişimidir; bütünlük duygusunun bozulmasının, doyum üretmeye elverişli bir algı özdeşliği arayışına yol açarak ortaya çıkardığı arzuların kendini göstermesi de bu girişime eşlik eder (beden parçalarının otoerotik nesneler oluşuyla).

Melanie Klein'a gelince, yıkıcı fantezilerin hedef aldığı kısmi nesnelerden gelebilecek misilleme korkularının yol açtığı kaygıya bağladığı simge oluşumu anlayışını (1930) biliyoruz; Klein'a göre, bu kaygı çocuğu söz konusu nesneler için karşılıklar bulmaya iter. Klein'ın 1923'teki anlayışı muhtemelen daha az anımsanmaktadır. 1923'te, Freud'a gönderme yaparak, simgesel etkinliği, *arzu ile gerçeklikte elde edilebilecek doyum arasındaki mesafeye* atfeder. Dolayısıyla, Ferenczi'nin anlayışı ile Melanie Klein'ın 1923'teki anlayışı, yitik tamlık duygusunu yeniden kurma girişimi olarak simgesel etkinliğin altını çizer. Nesne ilişkisindeki çatışmaların süreci güçlendireceği ve karmaşıklaştıracağı –özellikle de simgelenen nesneyi bilinçdışına gömeceği– yeterince açık görünmektedir; bununla birlikte, ikame yaratan bir etkinlik olarak simgesel etkinliğin, insanın olgunlaşmadan doğmuş olmasına bağlı temel doyumsuzluğundan kaynaklandığı ve doğrudan cinsel biçimleriyle ensest yatırımların terk edilmesi zorunluluğu nedeniyle, gizillik döneminde bir sıçrama yaşadığı da doğrudur. Üstbenin kuruluşu, ben ile ben idealinin, anneyle birincil bütünlüğü "içeren" genital birleşme yoluyla buluşturulmasından vazgeçişin işaretidir. Melanie Klein simgenin, "her türlü fantezi ve yüceltmenin temeli"ni oluşturduğu-

29. Alice Balint, *Psychoanalysis of the Nursery*'de (1953), Ferenczi'nin, "Simgelerin Bireyoluşu" kuramını ele alır.

nu söyler. Burada üstbenin, ve yaratıcı süreçlerin bundan böyle dolaşıma girerken geçecekleri *dar kapının* yapıt üzerinde nasıl etkin olduklarına ilişkin bir örnek verelim. Yaratma edimi, sınırsız bir yayılma alanından yararlanmak yerine, malzemelerini uçurumlarla çevrili dar bir zeminden toplamak zorunda kalacaktır. Artık yalnızca dürtülere bağlı narsisizmi değil, aynı anda pek çok efendiyi memnun etmek durumundadır (tek başına ben idealinin yönlendiriciliğinde bir yapıt yaratan özne de sonuçta dış gerçekliği hesaba katmak zorunda olduğuna göre –gerçi bugün gerçekliği istediği gibi eğip bükmesi mümkün olduğu için giderek azalan bir ölçüde– burada tabii ki saymaca bir karşıtlık önermiş oluyorum).

Freud sanatın haz ilkesi ile gerçeklik ilkesini uzlaştırdığını düşünmüştür. "Köken açısından baktığımızda sanatçı, gerçekliğin ilk anda talep ettiği içgüdüsel doyumlardan vazgeçiş koşuluna ayak uyduramadığı için gerçekliğe arkasını dönen ve erotik arzularını ve ihtiraslarını fantezi dünyasında serbest bırakan biridir. Ama bu fantezi dünyasından yola çıkarak gerçekliğe dönüşü sağlayan bir yol bulur; özel yetenekleriyle fantezilerini yeni bir gerçeklik türü olarak biçimlendirir ve insanlar bu haliyle fantezilere gerçek yaşamın değerli yansımaları olarak varolma hakkını tanır. Böylece, dış dünyayı gerçekten dönüştürmeye dayanan uzun ve dolambaçlı yoldan geçmeden, bir biçimde gerçekten de kahraman, kral, yaratıcı ya da arzu ettiği alanda gözde biri olur. Ama bunu başarabilmesinin tek nedeni, başka insanların da gerçekliğin talep ettiği vazgeçişlerden pek hoşnut olmamaları ve gerçeklik ilkesinin haz ilkesini ikame etmesinin sonucu olan bu hoşnutsuzluğun kendisinin de gerçekliğin bir parçası olmasıdır" (1911b).

Üstbenin kuruluşu ve yüceltme süreçlerinin başlaması gerçeklik ilkesine daha önemli bir yer bahşeder ve izleyicilerin sanatçıya gösterdikleri hayranlık, kanımca, ip üstündeki cambaz gibi *engellere karşın* simgesel bir tamlığı elde etmeyi başarmış olduğu duygusundan kaynaklanır. Engelleri aşmak, gerçekliğin dayattığı güçlüklere ve dolambaçlara karşın haz elde etmek, biraz yoğun trafikte sağdan soldan ilerleyerek ustaca araba kullanırken aldığımız keyfe benzeyen özel bir doyum sağlar. Bu durumda işbaşında olan mekanizmaları açıklığa kavuşturmayı deneme fırsatını bulmuştum (1967b). Çirkin, zahmetli, kötü, uyumsuz, kusurlu olanı aşmak, ek-

sikleri gidermek, yaraları, mesafeleri kapatmak ve böylece kötü nesnelere egemen olmayı ve hadımı ortadan kaldırmayı başarmak ben için son derece rahatlatıcı olabilir. Böylece benin kendini onarma (ve nesnelerini onarma) kapasitesi artar. Eğer bazı yazar ve şairler kendilerine bazı kurallar koyuyorlarsa, sanatçılar inatçı malzemelerle çalışmaktan doyum duyarak ve bazen "zorlukların üstesinden kolayca gelmek" için "zorluklarla oyun oynadıkları" izlenimini vererek iç engellerine bile isteye bir de dış engeller ekliyorlarsa, bunun nedeni katışıksız mazoşizm değildir. Böylece yaratıcı, kendisine nesneyle ilgili engellerini ve narsisistik engellerini aşma olasılığının kanıtını sağlar. Kuşkusuz, Freud'un da dediği gibi, seçtiği yol, dış gerçekliği değiştirmeye giden yoldan daha kısadır ama sahici yapıt, "sahte" ürünün yaptığı gibi tüm engelleri el çabukluğuyla yok etmez. Yapıt *evrimin iptaline* yöneldiği halde, yolunu *evrimin içinden geçerek* ve evrime karşın bulduğu söylenebilir.[30]

Bununla birlikte, sanatçının kendine (ve dolayısıyla izleyicilere) sağladığı bu kanıt, genellikle derin bilinçdışı kuşkularla bağlantılıdır. Burada, özsaygının düzenlenmesinde, nesne çatışmalarına, narsisistik çatışmalara ve ben ile ideal arasındaki acılı mesafeye bağlı bir güçlük söz konusudur. Kendi adıma, yaratma ediminin, mükemmel biçimde bütünleşmiş ve dengeli öznelerin tekelindeki bir libidinal fazla olgusu olduğuna hiç ikna olmuş değilim. Oidipal özdeşleşmelerin ve üstbenin burada baskın bir rol oynaması, ben idealinin daha önce söz etmiş olduğum olgunlaştırıcı özelliğe sahip olması, saplantıların ya da gerilemelerin olmadığı anlamına gelmez. Michel de M'Uzan (1965) yaratma sürecinin şiirsel olmadığını gösterir: "Burada söz konusu olan bir idil değil, her zaman teh-

30. "Çin İmparatoru'nun Bülbülü"nde, kendilerini özgün biçimde ifade etmeksizin ancak taklit ya da kopya edebilen bazı nevrotiklerde yaratıcılığın gelgitlerinin izini sürmüştüm. Bu kişilerin ketlenmeleri sapkınınkilerden (ya da paranoyağın) son derece farklıdır. Nesneyi metabolize etmelerini önleyen içe yansıtma çatışmaları esas olarak nesne için (ben için değil) duydukları korkulara bağlıdır ve Oidipal sorunsalın bir parçasıdır. Bu ketlenmelerin kalkması, genelde, görece kolaydır. René Diatkine ve Janine Simon, Carine vakasında (1972), hasta kız çocuğunda anneyi taklit etmenin ("'miş gibi yaparak' anne gibi olmak, yani aynı zamanda, özdeşleşme kapasitesinin olmadığını göstermek", s. 394), sadistik dürtülerin bütünleşmesinden sonra anneyle özdeşleşmeye evrilmesini büyük bir açıklıkla göstermişlerdir.

dit altında olan, rastlantısal bir girişimdir." "Yaratma sürecinin bir dram" olduğunu da ekler. Yazara göre, eğer yaratma süreci, kişiliğin zenginliği, bütünlüğü ve dengeliliğine dayanan bir girişim düşüncesinin –bu düşüncenin kendi de şiirselidir– karşılığı olsaydı, o zaman bir idil olabilirdi. Ama sadece bir enerji fazlasının ifadesi olsaydı, ne sahip olduğu zorlayıcı niteliği taşıyabilir ne de sanatçı ve izleyiciler için taşıdığı nihai değere sahip olabilirdi. Melanie Klein, yaratma kapasitesinin hasetlerin en büyüğüne hedef olduğunu söyler (1957) ve bu kapasiteyi dünyaya çocuk getirme yeteneğine indirger. Kuşkusuz, yaratma süreci bir düzeyde doğurma edimidir ve yapıt da bir çocuk-penistir. Ama çocuk yapmak, insanı, her durumda kadınların payına düşen, erkeklerin de babalık rolü ve özellikle de ikili özdeşleşmeleri sayesinde katıldıkları ortak bir yazgı olan biyolojik düzeye yerleştirir. Ve insanın yaratma edimi, söylendiği üzere kadınlar gibi doğurabilme arzusuyla bağlantılı olsa bile, yapıtın daha narsisistik bir ürün olacağı kesindir; bu, sanatçı için çok daha "gönlüne göre bir çocuk" anlamına gelir. Montaigne şöyle der (1818):

> Bu basit olguyu, çocuklarımızı yalnızca onları dünyaya getirdiğimiz için sevdiğimiz, bu nedenle onları öteki kendimiz olarak adlandırdığımız olgusunu düşünürken, kaynağı olduğumuz ve daha az tavsiye edilemeyecek bir başka ürün daha var gibi görünüyor: Çünkü ruhumuzla dünyaya getirdiklerimiz, zihnimizin, cesaretimizin ve yetkinliğimizin hayat verdiği şeyler, bedenden daha soylu bir parçamızın ürünleridir ve daha çok bizimdir; bu üretim türünde hem anne hem baba oluruz. Bu bize daha pahalıya patlar ve ortaya iyi bir şey çıkarsa, daha çok onur kazandırır: Çünkü diğer çocuklarımızın değeri bizden çok kendilerine aittir, bizim payımız pek azdır; oysa diğerlerinde tüm güzellik, tüm incelik ve tüm ödül bize aittir. Dolayısıyla bizi daha iyi temsil eder ve diğerlerinin yaptığından çok daha canlı bir biçimde aktarırlar. Platon bunların, babalarını ölümsüzleştiren, hatta tanrısallaştıran ölümsüz çocuklar olduklarını ekler...

Yüceltmede üstbene verilen rol ve izleyicilerin sanatçıya gösterdikleri hayranlığın ardındaki güdülerin, sanatçının, engellerin ve tuzakların ortasında tamlığı yakalamaktaki başarısıyla ilgili olduğunun ortaya konması, bence Freud'un yüceltme konusunda sık sık değindiği (yüceltmede amacın *toplumsal olarak* kabul edilebilir hale geldiğini ya da yüceltilen dürtünün *toplumsal* bir değer kazandığını söyleyerek) toplumsal etkenin önemini azaltmaktadır.

Wilfrid Sebaoun (sözlü aktarım) bir gün, yüceltme kuramının *toplumsal* açıklamadan vazgeçmekle kârlı çıkacağını söylemişti. Daha önce, Jones "İngiliz Okulu" (1935) hakkında yazarken şöyle demişti: "Analistlerin dış gerçekliği ihmal etmeleri konusunda ciddi bir tehlike yoktur; oysa ruhsal gerçekliğin önemine ilişkin Freudcu doktrine hak ettiği değeri vermemeleri olasılığı her zaman vardır."

Dolayısıyla, bu bakış açısına göre yüceltmenin *toplumsal* değeri esas olarak iç etkenlerden kaynaklanır.

6

Ben İdeali ve Benin Gerçekliğin Sınanmasına Tabi Tutulması

"Portreyi müthiş bir hazla seyretmek ona yetecekti. Böylece ruhundaki gizleri keşfedebilecekti. Bu sihirli bir ayna olacaktı. Ona bedeninin imgesini ifşa etmişti, bundan böyle ruhunu gösterecekti."

Oscar Wilde, *Dorian Gray'in Portresi*, çev. İbrahim Şener, Cem, 1997

"...Çok sayıda insanı etkilemenin karşılığı, kaynağın sen olduğunu, dolayısıyla varolduğunu bilmenin heyecanını sana geri getirmesidir – ki hiç kimse bunun öncesinde varolduğundan emin değildir."

Mallarmé, *Quant au livre. L'Action restreinte*

Yaratma ediminin, esas olarak ben ile ideal arasındaki mesafeyi azaltarak özsaygıyı pekiştirmeyi amaçladığını gördük; yaratıcı süreç yüceltilmiş dürtülerin seferber edilmesini içerse de içermese de bu geçerlidir. Böylece yapıt, sanatçının, tamlığı simgeleyen bir fallusla belli bir düzeyde iç içe geçen ben ideali imgesini temsil eder. Oscar Wilde, "her sanat yapıtı sanatçının bir portresidir," demişti. Kuşkusuz, ama şunu eklemek koşuluyla: Yapıt sanatçıyı birincil mükemmellik durumu içinde temsil etme eğilimindedir. Bu nedenle, Bazaine'in (1959), sanat ürünlerini "insanın muhteşem suretleri" olarak tanımlayan ifadesini tercih ediyorum.

Sanatçının idealleştirilmiş beninin yansıması olma eğilimi gösteren sanat yapıtının küçücük bir kusur taşıması bile, yaratıcısının bunun yankısını kendi beninde acılı bir biçimde duyması için yeter-

lidir. Dolayısıyla, Miro, kanın tuvallerinde dolaştığını ve buradaki dolaşım bozulduğunda, kompozisyon kusurlu olduğunda, kalbinde bir rahatsızlık hissettiğini ifade eder. "Sahte" üreticisinin yalnızca yaratma konusunda değil, aynı zamanda yarattığını dayatma, yani onun izleyicilerce takdir edilmesini sağlama konusunda da zorlayıcı bir gereksinim hissettiğini belirtmiştik. Bu, daha düşük bir derecede olmak koşuluyla, her yaratıcı için doğrudur. Herkesin değişen ölçülerde "başkalarının kanaati"ne bağımlı olduğunu biliyoruz. Burada, grup konusunda şöyle bir değindiğimiz ve aslında öznenin *benzerleriyle* (denkleriyle) ilişkilerini içeren daha geniş bir sorunla karşı karşıyayız. Neden "özsaygımızın" düzenlenmesi bu kadar sık bir biçimde ötekilere bağımlıdır? Geç gelen bir düzey olarak üstbenin yeterince içselleştirilememiş olabileceğini ve yanılsamanın etkinleşmesine kolayca kapılabileceğini söylemiştik. Freud'a göre birçok insanın suçluluk duygusunu tanımadığını, yalnızca toplumsal kaygı duyduğunu anımsatmıştık. Bununla birlikte, klinik deneyim, katı bir üstbenin önemli bir toplumsal kaygıyla *ikiye katlandığı* birçok örneğe (özellikle bunalımdaki bazı kişilerde) tanıklık eder. Öyle görünüyor ki toplumsal kaygının kendisi de birbiriyle uyumsuz öğeler barındırmaktadır. Freud *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda (1929) söz konusu kaygıyı tanımlarken, *sevginin geri alınması karşısında duyulan kaygının*[1] altını çizmiştir. Aynı zamanda şunları da söylemiştir: "Bu yüzden de [yetişkinler] otoritenin bunu keşfetmeyeceğinden ya da *kendilerine bir şey yapamayacağından*[2] emin olduklarında, zevk vaat eden bir kötülüğü düzenli olarak yapmaktan geri durmazlar; tek korkuları bunun keşfedilmesidir." Sonra Freud şu notu ekler: "Rousseau'nun ünlü mandarinini düşünün!"

Bu toplumsal kaygı tanımının iki farklı düzeye ait olguları (ve dolayısıyla duyguları) içerdiğine inanıyorum. Cezalandırılmayacağından emin olunduğunda kötü bir şey yapmak, "görülmeme, yakalanmama" isteğinin ya da jandarma korkusunun sonucudur ve kaygıdan çok (eğer *real angst*'dan [gerçek korku] söz etmiyorsak) bir korku duygusuna yol açar. Burada söz konusu olan, yasakların içselleştirilmemiş olması, üstbenin ve suçluluk duygusunun yokluğudur. Sevginin geri alınması korkusu daha karmaşık görünmekte-

1. Vurgu bana ait. 2. Vurgu bana ait.

dir. *Narsizm Üzerine*'de (1914a) Freud, sevilmenin, "narsisistik libidoyla derin bir ilişkisi olan" özsaygıyı yükselttiğini söyler. Benin narsisizmini güçlendiren, "idealin gerçekleşmesi"dir. Dolayısıyla, sevilmek idealin gerçekleşmesine yardımcı olur. "Toplumun" sevgisinin geri çekilmesi, ben ile ideal arasındaki mesafenin artmasıyla sonuçlanır ve narsisistik bir yara anlamına gelir. Bence bu durumun sonuçları, basit bir cezalandırılma korkusunun sonuçlarından çok farklıdır. Nitekim, Freud bu yazının sonunda toplumsal kaygıdan söz ederken, birazdan geliştirmeye çalışacağım görüşlere çok yakın şeyler söylemiştir:

> Ben ideali, grup psikolojisini anlamak için önemli bir yol açar. Bireysel yanına ek olarak bu idealin bir de toplumsal yanı vardır; aynı zamanda bir ailenin, bir sınıfın, bir milletin ortak idealidir de. Bir kişinin narsistik libidosunu bağlamakla kalmaz, bu yolla bene geri dönecek önemli bir miktar eşcinsel libidoyu da bağlar. Bu idealin gerçekleşmemesinden kaynaklanan tatmin yoksunluğu eşcinsel libidoyu serbest bırakır, bu da bir suçluluk duygusuna (toplumsal kaygıya) dönüşür. Kökende bu suçluluk duygusu ebeveyn tarafından cezalandırılma korkusu ya da daha doğru bir ifadeyle onların sevgisini kaybetme korkusudur; sonradan ebeveynin yerini çok sayıda akran alır. Benin yaralanmasının, ben ideali alanında tatminin engellenmesinin paranoyaya yol açması böylece daha iyi anlaşılabilir hale gelir...

Sevginin geri alınması, güven kaybına denk düştüğü ölçüde, yani sevgi her şeyden önce narsisistik bir besin olduğu ölçüde, *utanca* bağlanan çok özel duygularla (hepimizin az çok bildiği) sonuçlanabilir. Piers ve Singer (1953) utancı suçluluktan ayırt etmeye çalışmışlardır. Piers Freud'un utancı teşhirciliğe (görülme) bağladığını anımsatır. Nunberg de utancı teşhirciliğe bağlar. Fenichel ise sfinkter (üretral) denetiminin yitirilmesiyle ilişkilendirir. Bu görüşe göre, utanç hırsla çatışır. Ama Piers, işeme denetiminin işerken görülme olmadığını ve hırsın narsisistik düzeye ait olduğunu belirtir. Dolayısıyla Piers utancı narsisizme bağlar. Yazara göre utanç, suçlulukta olduğu gibi üstben ile ben arasındaki gerilimden değil, ben ideali ile ben arasındaki gerilimden kaynaklanır. Suçluluk, bir sınıra (üstbenin koyduğu) dokunulduğunda ya da bu sınır ihlal edildiğinde ortaya çıkarken, utanç bir amaca (ben idealinin koyduğu) ulaşılamadığı zaman kendini gösterir. Utanç başarısızlığa eşlik eder, suçluluk ise ihlale. Öte yandan, Piers'a göre, "Birey-

sel ben ideali ile kolektif idealler biçimindeki yansımaları arasında sürekli bir karşılıklı alışveriş vardır. Ben idealinin bu bölümünün oluşumuna katılan imgelerin hiç de ebeveynle ilgili olmaları gerekmediğini kabul etmek önemlidir. Bu noktada benzerler grubu ve denkler grubu çok daha büyük bir önem taşır". Aslında, ben idealinden kaynaklanan görüngüleri üstben düzeyine ait olanlardan ayırt etmek isteyen yazarların yolunu açan Alexander (1938) olmuştur ve bunu aşağılık duyguları ile suçluluk duygularını ayrıştırarak sağlamıştır. Alexander'a göre, aşağılık duyguları narsisizme, onlarla çatışmaya girmeleri mümkün olan suçluluk duyguları ise bilince gönderme yapar. Şu satırları yazdığı sırada, Freud'un aklında utanç ile suçluluk arasındaki farkın hiç yer almadığı da söylenemez (1907-8): "Buna karşılık, erişkin insan kendi fantezilerinden utanır ve onları başkalarından gizler, en mahrem varlıkları olarak onların üstüne titrer; genel kural olarak, fantezilerini paylaşmaktansa hatalarını itiraf etmeyi tercih eder."[3] Oysa, 1932'de, o sırada her ikisinin de ben ile üstben arasındaki bir gerilimle bağlantılı olduğunu düşündüğü aşağılık duyguları ile suçluluk duygularını ayrıştırmayı reddedecektir.

Piers'ın öne sürdüğü, ben ideali ile üstben arasındaki farklılığı gelecek bölümde tartışmadan önce, utanç duygusuyla ilişkilendirilen bazı öğeleri bir araya getirmek istiyorum. Utancın teşhircilikle bir ilgisi olduğu, bu duygunun yol açtığı ifade biçimleri tarafından doğrulanır görünmektedir: "Bir fare deliğine saklanmak istedim, yok olmak istedim," der, ağır bir aşağılanma yaşamış olan özne. Öte yandan, Piers bireysel ben ideali ve grupla ilgili olarak "benzerler"in önemini vurgular. Dolayısıyla, narsisistik açıdan hoşnutsuzluk yaratan durumlarda, *benzerlerimiz* tarafından *görülmekten* korktuğumuzu söyleyebiliriz. O halde, benzerlerimiz bizim için, olası kusurlarıyla benimizi yansıtan bir *ayna* rolü oynar. Sanki kişisel değer duygumuz, özsaygımız, benimiz ile idealimiz arasındaki gerilim ya da uyum, büyük ölçüde denklerimizin bize geri gönderdikleri imgeye bağımlıdır, sanki kendi benimizin değerinin ya da değersizliğinin kanıtını benzerlerimiz aracılığıyla elde ederiz.

3. Bkz. Freud'un ben ideali üzerine çalışmaları konusunda bu kitapta yer alan ek (s. 209).

Benimizi benzerlerimizin tuttuğu aynada ölçme noktasına, farklı bir değerlendirme biçimi kullanabilmek konusunda yaşadığımız asli bir güçlük nedeniyle geldiğimize inanıyorum. Nitekim, Freud gerçekliğin sınanmasını, iç algılar ile dış algılar arasındaki ayrım temelinde betimlemiştir (1925a). Bir temsil, dış dünyada denk düştüğü nesneyi bulabildiğimiz sürece gerçektir. "Gerçek olmayan, öznel olan, saf temsil düzeyinde yer alan, yalnızca içseldir; gerçek olan aynı zamanda oradadır, *dışarıdadır*." *Ruhsal benimizle ilgili olarak gerçekliği sınayabilmek için neredeyse hiçbir aracımız yoktur çünkü hiçbir dış nesne ruhsal benimizin iç temsiline tekabül etmez.* Bu nedenle, *kendi ruhsal benimizi algılayabilmek için, bedensel benimizi yansıtan aynalara benzer aynalar bulmaya* zorlanırız (zaten bedensel benimizi, yüz ve arka taraf dışında, doğrudan bakma yoluyla da neredeyse tamamen kavrayabiliriz).

Ötekiler tarafından nasıl görüldüğümüz, nasıl algılandığımız, ruhsal benimizin dış dünyadaki yansımasının eşdeğerini oluşturur ve dolayısıyla, onu gerçekliğin sınanmasına tabi tutmak için temel bir olanağı temsil eder.

O halde, ruhsal benimizin bu biçimde değerlendirilmesi ile eşcinsellik arasında bir bağlantı vardır; amaç söz konusu olduğunda normal olarak ketlenmiş, şu ya da bu ölçüde cinsellikten tamamen arındırılmış olan ve "toplumsal içgüdüler"in temelini oluşturan bir eşcinsellik.

Freud, paranoyayı incelerken (*Schreber Vakası,* 1911a), bu psikozu tetikleyen etken rolünü, "toplumsal aşağılanma ve hakaretlere" atfeder ve bu narsisistik yaraların eşcinsel dürtüyle, kökleri "çıplak erotik arzu"da gömülü olan "toplumsal duygu"yla ilişkisini kurar. Narsisizmden eşcinselliğe giden evrimi inceleyerek libidonun bu iki etabı arasında varolan bağları ortaya çıkarır (bu metinde narsisizm, öznenin sonradan kendi bedenine yatıracağı cinsel içgüdülerin bir birimde toplanması olarak düşünülür: "Öznenin 'kendisi' aşk nesnesi olarak alınır ve bu nesnedeki en çekici yan belki de çoktan genital organlardır"): "Sonraki etap, kendininkilere benzer genital organlarla donanmış bir nesne seçimine, yani eşcinsel nesne seçimine götürür." Bu çok bilinen ifadeler, benzerlerimizin, yani *narsisistik* ve dolayısıyla eşcinselleşmiş *kopyalarımızın* bizi algılama biçimlerine ilişkin algımızın kendi benimizi de-

ğerlendirmemizi sağladığı fikrini destekler gibi görünmektedir. Aynı zamanda, teşhirciliğin (kısmi dürtü olarak) bazı yönlerine de daha yakından bakabiliriz. 1915'te Freud, röntgenciliğin ve teşhirciliğin yazgısını incelerken bu kısmi dürtülerin narsisizmle bağlantılı olduğunu gösterir; çünkü, eğer teşhircilik etkin bir amacı (görmek) edilgen bir amaçla (görülmek) ve bir dış nesneyi kendi beninle değiştirmeye dayanıyorsa, röntgenciliğin narsisistik bir kökeni vardır: Başlangıçta, nesnesi kendi bedeni, amacı ise kendi kendini görmek olmuştur. Fenichel (1934), bu kökeni nedeniyle "röntgenciliğin tüm diğer dürtülerden daha narsisistik olarak kaldığını, röntgencilikten alınan erojen hazzın her zaman özsaygının artışına bağlı olduğunu" düşünür. Dış dünyada bir temsilcisi olmaması nedeniyle, Ruhsal ben, temsil için çoğunlukla, özdeşleşmiş olduğu bedensel beni kullanır (kanımca, yalnızca ahlaki ve estetik değerlerin değil, aynı zamanda *genel olarak* değer yargıları ve estetik değerlerin birbirine karışmasının kaynağı budur[4]: Güzel bir konuşma yaptı, güzel bir performans, vb.). Böylece, ruhsal benimizin değerine ilişkin olarak gerçekliğin sınanması, belirli bir düzeyde bedensel benimize ilişkin yargıyla karışma eğilimi gösterir.

Gelişme sırasında, Tausk'un (1919) betimlediği gibi bedensel ben ruhsal bene özümlenmelidir ve bedensel bene narsisistik libido yatırımı yapılmalıdır. Bu "benleşme" derin gerilemeler sırasında bozulduğunda, yalnızca etkileme makinesinin oluşumu gibi görüngülere değil, klinik deneyimden öğrendiğim kadarıyla, *ruhsal benin, bedensel benin kendisine yansıtılmasına* da tanık oluruz.

Bir arkadaşının (aynı zamanda rakibinin; çünkü aynı adama âşıktırlar) bir öfke anında, "belki de çok güzel duygulara sahip olduğunu sanıyorsun" diye bağırdığı bir kadın hasta, bunu izleyen günlerde kendi yüzünde kahverengi lekeler gördüğünü sanmıştır. Bu örnekte, beden bene yabancı bir şey olarak yaşanmaktadır ve ruhsal ben (güzel olmayan duygular) bedensel bene yansıtılmıştır. Elde edilen kazanç, tüm yansıtmalardan elde edilenle aynıdır: Kötülük artık içsel değildir ve onunla başa çıkılabilir (hasta o lekeleri dışsal bir tedavi yoluyla yok etmeyi ummaktadır). Estetik cerra-

4. "Estetik", Kant'tan sonra G. Mendel'in de (*a.g.y.*) belirttiği gibi "esthésie" sözcüğünden, yani duyularla algılamadan gelir.

hiye başvuran özneler arasında zaten sık sık ağır ruhsal rahatsızlıklar yaşadıkları bilinen bazılarının durumunda bu tür mekanizmaların devreye girmiş olması muhtemeldir. Aslında, kastettiğim anlamda bedensel benin ruhsal benden koptuğu ve bir yansıtma alanı haline geldiği bir düzeye gerilemiş durumdadırlar.

Tersine, bedensel benin ruhsal benle tam bir özdeşleşmesinin söz konusu olduğu ve bedensel benin ruhsal benin temsilcisi rolünü oynadığı durumda, daha az derecede olsa da yine gerilemeli bir durumla karşı karşıya kalırız. Gerçekten de, bedensel beni benleştirmek normal olsa da, onu ruhsal benle karıştırmamak gerekir. Benin iki yönünün mutlak bir kaynaşması (daha önce ifade ettiğim gibi, bu kaynaşmanın, gerçekliğin sınanması gereksinimini yerine getirmekle bağlantılı bir amacı olduğu kanısındayım), aslında gerçekliğin değiştirilmesine varır çünkü ruhsal ben bedensel kılıfıyla özdeş değildir: Güzel bir beden ne güzel bir ruh ne de müthiş yetenekler anlamına gelir. Bedenlerinden başka hiçbir şeye yatırım yapmamış gibi görünen, en ufak bir fiziksel kusuru kaldıramayan ve yaşlanmaya dayanamayan bazı "narsisistik" öznelerde, benin bu iki yönüne ilişkin gerilemeli bir zihin bulanıklığının söz konusu olduğuna kuşku yoktur. Beden aslında onlar için bedenden çok daha fazla bir şeydir, aynı zamanda en mahrem varlıklarının temsilcisidir. Kendi imgesini hayran hayran seyreden, nesnelere karşı kayıtsız (*nymphalara* ve gençlere) Narkissos efsanesi, bu zihin bulanıklığına denk düşer görünmektedir (yalnızca kendisini cinsel nesne olarak almasından değil, kendi eşsiz bedenini seyrederken bizzat ruhunu ele geçirmeye çalışmasından söz ediyorum). Bu kendi bedenine kapanma olgusu, bilindiği gibi çok sayıda psikotik gerilemenin ortak noktasıdır ama aslında, birincil süreç düzeyinde, ruhsal ben ile bedensel ben arasında bir özdeşlik herkeste varlığını sürdürür. Bu özdeşliğin çok sayıda ürününü, evrimini doyurucu bir biçimde tamamlamış öznelerin yaşamları boyunca saptayabiliriz. Ruh ile beden arasındaki, bedensel beni ruhsal benin bir *kopyası*[5]

5. Ferenczi penisin benin minyatürleştirilmiş bir kopyası olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla benin değerlendirilmesinde kullanılabilir. Kadında bu kopyanın yokluğu, kuşkusuz kadınların "başkalarının kanaati"ne daha bağımlı olmalarına katkıda bulunur, narsisistik onaya bağımlılıklarını ve gereksinimlerini artırır.

(gerektiğinde yansıtma odağı olan ve dolayısıyla zulmeden kopya) haline getiren ilişkilerin ve özne ile denklerinin *eşcinselleşmiş kopyalar* olarak daha sonraki ilişkilerinin incelenmesi, Tausk'un hezeyanlar kuramının ve Freud'unkinin birbirini *tamamlayıcı* niteliğini gösterir: Eğer eşcinsel nesnenin, benin (ruhsal) değerlendirilmesinde öznenin kendi bedenine ilişkin olarak bir aracı rolü oynadığı kabul edilebiliyorsa, kimi zaman bedeni (etkileme makinesi) kimi zaman da eşcinsel nesneyi yansıtma alanı ve dolayısıyla zulmeden olarak tasarlamamızda bir çelişki yoktur. İleride, ruhsal benin değerlendirilmesi, çocuğu gözleyip hoşnut kaldıklarını ya da onaylamadıklarını ona gösteren ebeveynin içselleştirilmesi sayesinde gerçekleşecektir. Çocuğu narsisistik açıdan onaylama görevi başlangıçta esas olarak anneye düşer (Grunberger). Eğer çocuk annesi tarafından *yalnızca varolduğu için* sevildiğini (ama baştan çıkarıldığını değil) hissederse, özsaygının düzenlenmesinde çevresine daha az bağımlı olmasını sağlayacak bir kendini değerlendirme yeteneğini belli bir ölçüde içselleştirebilecektir.

Daha geniş bir açıdan bakıldığında, ben idealini destekleyen nesnelerle kurduğu özdeşlikler yeterince özsaygı kazanmasını sağlayacaktır: Beni idealleştirilmiş nesnelerle özdeşleşecek, böylece idealine yaklaşacak ve aynı zamanda kendini idin sevgisine sunabilecektir ("Ben ve İd"). Kendine saygısı artacak ve onu "başkalarının kanaati" karşısında daha özerk kılacaktır.

Önceden dışsal ve dolayısıyla gerçekliğin sınanmasına tabi kılınmış nesneleri olduğu için, özdeşleşmeler (ikincil, geç), genel olarak, kendi benine ilişkin daha iyi bir değerlendirme olanağı sağlarlar.

Bazı yazarların haklı olarak yaptıkları bir ayrıma göre, eğer anne çocuğu *olduğu* şey için değil ama yalnızca *yaptığı* şey için severse, benin değerlendirilmesi, özsaygının güçlenmesi, ancak edimler yoluyla gerçekleşebilecektir. Edimler bir nesnelleştirmeyi, zaman ve mekân içinde bir yansıtmayı temsil ettiklerine ve dolayısıyla gerçekliğin sınanmasına tabi tutulabildiklerine göre, ilke olarak benin doğru biçimde değerlendirilmesine imkân tanırlar. Ama aslında annenin tutumu edimin "nesnel" yanını bozmuştur ve edim artık benin kapasitelerinin *kendinde* bir kanıtı olarak değil, kendini, bir zamanlar anneye olduğu gibi şimdi de başkalarına doğrulat-

manın (onaylatmanın) bir aracı olarak kullanılacaktır.

Üstelik, edimler benin bütününü değil, yalnızca kısmi yönlerini ifade ediyormuş gibi yaşanır. Dolayısıyla benin toptan değerinin sınanması anlamına gelmezler. Benin bütünlüğü içinde değerlendirilmesine imkân veren tek şey yaratma edimidir ("Edimin her zaman kâğıda dökülür; çünkü iz bırakmadan düşünmek uçuculaşır, ateşli bir jestle yükselen içgüdü yitip gider, arar bulamazsın").[6] Ben ile ideal arasındaki mesafenin giderilmesindeki önemi bundan kaynaklanır. Sahici olmayan bir yapıtın yaratıcısı için, yapıtın ötekilerce tanınmasının mutlak bir gereksinim olduğunu gördük. Tam olarak içe yansıtma çatışmalarının, gerçekleşmemiş özdeşleşmelerin bu türden bir yaratıcılıkla sonuçlandığını söyledik ve bu tip yaratıcıların kendi benlerindeki eksikliği belirli bir düzeyde bildiklerini saptadık (umutsuzca tersini iddia etseler de). Dolayısıyla söz konusu yaratıcıların kendi özsaygılarını düzenleme konusunda hiçbir özerkliği yoktur ve özsaygı kazanmak için ötekilerin takdirinden geçmek zorundadırlar.

Dış nesnelerden böyle bir onay arayışı, üretimleri sırasında yüceltilmiş dürtülerini seferber eden yaratıcılarda çoğunlukla daha az mutlak bir nitelik gösterir. Bu kişilerin Oidipal özdeşleşmelerini daha fazla bütünleştirmiş olduklarını gördük ve başkalarının kanaati karşısında daha büyük bir özerkliklerinin olmasının kökenini burada bulabileceğimize kuşku yoktur. Yine de hiçbir zaman tam bir özerklik söz konusu değildir ve örneğin Freud uzun süre çağdaşlarının onayı olmaksızın yoluna devam edebildiyse de, keşiflerini, yargısını ve onayını beklediği ayrıcalıklı bir mektup arkadaşıyla paylaştığı da bir gerçektir. Aslında yaratıcılar yapıtlarının ötekiler tarafından takdir edilmesini umarlar. Bu nedenle yapıtlarını "yayımlar" ya da "sergilerler" ve bence, eğer özsaygılarını iyi bir biçimde düzenleyebilselerdi, eğer içselleştirilmiş şefkatli bir anneleri olsaydı, açıkçası yaratmazlardı. İç dünyada değerinden emin olunduğu zaman, neden idealleştirilmiş ben dış dünyaya yansıtılsın ki? Bu nokta yaratıcıların hassas bir dengeye sahip olduklarını düşündürür. Bu konuda Michel Fain'le tamamen aynı fikirdeyim. Fain (1964), Gérard Mendel'in yazısına katkısında, bir se-

6. Mallarmé, *a.g.y.*

ans sırasında kendisine bir masal anlatan bir hastadan söz eder. Masal hastanın çatışma çekirdeğinin özünü ifade etmektedir. Fain şu sonuca varır: "Bu türden yüceltilmiş bir edime eşlik eden eylem, hastanın bunu teşhir etmesi, olayın bütününün oluşumsal olarak ebeveynin önünde eyleme koyulmuş bir fanteziye bağlanmasına yol açar; oysa, daha önce söz edilen vakada, içselleştirilmiş fantezi etkinliği olarak bütünleşme, gözlemciyle özdeşleşmeyi gerektirir. Kendini göstermek, ötekinin tepkisini görmek, bundan bir varoluş duygusu elde etmek, teşhirciliği niteleyen bu zincir, kendi kendinin gözlemcisi olmakta, yani özsaygının düzenlenmesini sağlamakta yaşanan güçlüğü gösterir."

Bununla birlikte, daha önce, kendi benimizi gerçekliğin sınanmasına tabi tutmak konusunda asli bir güçlüğün varolduğunu ve bu nedenle, bize kendi imgemizi geri gönderebilmeleri için benzerlerimizden yararlandığımızı ileri sürmüştüm. Belli bir ölçüde, bu güçlüğün hiçbir zaman tamamen çözülemediğini düşünüyorum; hatta gözlemci içselleştirildiğinde bile; çünkü yansıtmaların ve eğitimle ilgili baskıların bir sonucu olarak bu gözlemci hiçbir zaman tamamen iyi bir gözlemci değildir. Bunun sonucu, kendi benine ilişkin bir doyumsuzluk olacaktır (ben ile ideal arasında, özneyi dışsal doyumlar aramaya itecek bir mesafe). Üstelik, gelişmenin her evresi, muhtemelen, çocuğun yeni gerçekleştirdiği kazanımları gözlemciye göstermesini içeren yeni bir içselleştirme gerektirecektir ve en iyi eğitim bile, bu evrelerden birinin ya da diğerinin bütünleşmesinde bir başarısızlık riski taşır. Bu nedenle, benzerlerimizle ilişkimiz, özsaygımızın düzenlenmesinde, kişisel gelişmemizdeki rastlantılara bağlı olarak az ya da çok her zaman bir rol oynar. Kuşkusuz bazı vakalarda bu rolün içeriği önemsizdir ama bazılarında belirleyici bir role dönüşür.

Yukarıda söylediğim gibi, esas olarak öznenin ayna rolü oynayan –eşcinselleşmiş– kopyalarının önünde gerçekleştirilen teşhir, umulan narsisistik doyumun elde edilmesinde başarısızlığa uğradığı zaman bir utanç duygusu üretir. Bana öyle geliyor ki bu yalnızca narsisistik yarayla değil, *bunun sonucu olarak eşcinselliğin yeniden cinselleşmesiyle* de bağlantılıdır. Gerçekten de, ötekilerin (eşcinsel kopyanın) takdirini elde edememekten kaynaklanan narsisistik yaranın derhal cinselleştiğini, yani edilgen bir duhule yol

açacakmış gibi yaşanan bir genital hadımla bir tutulduğunu düşünüyorum. Çalışmalarının ilgi alanı ne olursa olsun, utançtan söz eden yazarların –en azından Piers (1953) ve Levin (1971) gibi inceleme fırsatını bulduğum yazarların– *kızarma* fobisi ile paranoya arasındaki bağlar gayet iyi bilindiği halde, utancın yüz kızarttığı olgusunu (bir cinsel fantezinin varlığına işaret eder) açıklamayı ihmal etmiş olmalarını şaşırtıcı buldum. Kızarma fobisi olan bir kadın hasta rüyasında *kırmızı bir ay** görüyordu: Anal teşhirciliğin daha iyi bir biçimde yoğunlaştırılamayacağını düşünüyorum; yüzün kırmızılığıyla birlikte, imgenin çağrıştırdığı duhul edilme arzusu ve tümünün dışarıya, gökyüzüne yansıtılması. Dolayısıyla, kızarma korkusu, anal arzunun çok yakında su yüzüne çıkacağı korkusuyla ilişkilidir; hasta, arzusunun gözlemci tarafından anlaşılması ve kendini ona edilgen bir biçimde sunduğu biçiminde yorumlanması riskinden korkar. Bazı öznelerin ve bazı uygarlıkların ("utanç uygarlığı" adı verilen) nihai korkusu olan "yüzünü yitirme" korkusu, arkanın (anüs) örtüsünün açılmasıyla ilgilidir.[7]

"Toplumsal içgüdüler" ne denli hassassa, yani cinsellikten yeterince arındırılmamışsa, edilgen eşcinsel dürtü önemli bir narsisistik takıntıyla bastırılmışsa, eşcinselliğin yeniden cinselleşmesinin o denli şiddetli ve patojen olacağı ve özneyi narsisistik gerilemeye sürükleyeceği açıktır.

Düşüncelerimin bu noktada Jean Mallet'nin paranoya konusundaki ilginç kuramlarıyla (1964 ve 1966) çakışıyor olması mümkündür. Mallet, geleceğin paranoyağı için erkek kardeşin ve daha özel olarak da ağabeyin rolü ("öznenin dış dünyadaki ikizi") üzerinde durur. Aynı şekilde, bir keresinde Catherine Parat (kişisel iletişim), aynı kuşağa ait olmanın oynadığı önemli rolden söz etmişti. Bence bu rol, *öteki benlerimize* verilen ayna rolüyle uyumludur.

* "Ay" Fransızca çocuk dilinde kıç anlamına gelir. (ç.n.)

7. Utanan insan yüzünü saklar. Böylelikle, yalnızca anal eşcinsel dürtülerinin yeniden cinselleşmesinin izlerini (kızarması) değil, nesnesi olduğu, arkanın öne doğru yer değiştirmesi olgusunu da gizlemeye çalışır: *Yüzünü yitirmiştir* ve yüzü arkasına dönüşmüştür (bkz. yanak=popo denkliği). Kendi sırtını ve yüzünü –aynasız– görememe olgusu, muhtemelen bu yer değiştirmeye yabancı değildir. "Utanç uygarlıkları"nda, peçe takmak, eşcinsellik ve yüzünü yitirme korkusu arasında bir ilişki olmalı.

Kendi benimizin ötekiler tarafından bize geri gönderilen pohpohlayıcı imgesi sayesinde narsisizmimizi besleme işlevini başarıyla yerine getiremeyen bir teşhir ediminin, eşcinselliğin (edilgen) yeniden cinselleşmesine götürdüğü düşüncesi, bence Freud'un (1900) *çıplaklıkla ilgili utanç rüyası* analizinden çıkartılabilir. Nitekim Freud şöyle der: "Yabancıların önünde çıplak ya da yetersiz giyinmiş olduğumuz rüyalara, çoğunlukla hiçbir utanç duygusu eşlik etmez. Burada, yalnızca, bu duygunun eşlik ettiği rüyalarla, kaçmak, saklanmak istediğimiz, kımıldamamızı engelleyen bir kilitlenme duygusu yaşadığımız ve bu dayanılmaz durumu değiştirecek gücü bulamadığımızı hissettiğimiz rüyalarla ilgileneceğiz. Yalnızca bu durumda rüya tipiktir ve bu rüyanın ne tür kişisel eklemeler ya da karmaşıklıklar içerdiği önemli değildir. Söz konusu olan, esas olarak, çoğunlukla kaçarak çıplaklığı gizleme isteğine ve bunun becerilememesine neden olan dayanılmaz utanç izlenimidir. Okurlarımın çoğunun rüyalarında bu durumu yaşadıklarını düşünüyorum.

"Genellikle nasıl çıplak kalındığı bilinmez. 'Gömleğimleydim' diye anlatılır ama imge seyrek olarak nettir; çoğunlukla o kadar belirsizdir ki, 'ya da iç çamaşırımla' diye eklenir. Kural olarak giyimimizdeki eksiklik duyduğumuz utancı açıklayabilecek kadar vahim değildir. Eskiden subay olan birinin durumunda, çıplaklık duygusunun yerini yönetmeliklere uygun olmayan bir biçimde giyinmek alır: Sokaktayım, kılıcım yok ve yaklaşan subayları görüyorum; kravatım yok, üzerimde kareli sivil bir pantolon var, vb."

Aslında Freud bazı çıplaklık rüyalarının neden utanca yol açmadığını açıklamaz. Buna karşılık, verdiği örneklerin tümü öncelikle *hadım edilme* odaklıdır. Freud'a göre, dayanılmazlık izlenimi, utanç, sansürden kaynaklanır. Ama neden sansür, teşhir etme arzusunu (çünkü Freud teşhirin söz konusu olduğunu söylemektedir) hadım edilmenin teşhirine dönüştürsün, özellikle de Freud bu tür rüyaların her zaman bir *kâbusla* bittiğini belirttiğine göre? Şimdi, kâbuslarla ilgili kuramda ön bilince çarpan bilinçdışı bir arzunun gerçekleşmesinin yakınlığı söz konusu edildiğine göre ve kâbusun esası, arzunun yarım yamalak gizlenmiş bir biçimde gerçekleştirilmesi olduğu halde, neden sansür tarafından zaten değiştirilmiş (sansürün tersine çevirmiş olduğu varsayılan: Teşhir edilen şey hadım edilmedir) bir arzuyla (kendini teşhir etme arzusu) karşı kar-

şıya olduğumuzu düşünelim? Bana öyle geliyor ki Freud'un verdiği örneklerde, rüya görenin arzusu, gözlemcilere (örneğin, rüyasında kılıçsız dolaşan kişiye yaklaşan subaylar) kendisini edilgen bir biçimde sunmaktır. Metinde paranoyaya yapılan iki gönderme de bunu doğrular görünmektedir. Çocukların kendilerini teşhir etmekten duydukları hazdan ve bu teşhirin sık sık erişkinlerce engellendiği olgusundan yola çıkan Freud şöyle der: "Nevropatların çocukluğunda bu tür olgular büyük önem taşır; paranoyakların giyinip soyunurken izlendiklerinde hissettikleri de bu tür deneyimlere geri dönerek düşünülmelidir", ve ayrıca: "Çocukluğumuzda bizde cinsel ilgi uyandıran kişilerin, rüyalardaki, histerideki ve takıntı nevrozlarındaki tüm imgelerden uzaklaştırılmış olmaları dikkat çekicidir; yalnızca paranoyada bu izleyiciler geri gelir ve görünmez oldukları halde, paranoyak onların varlığından bağnazcasına emindir."

Dolayısıyla, Freud'un keşfettiği bazı öğelerle, Piers gibi ben ideali alanına ait olan utanç ile üstbenle ilgili olan suçluluğu ayrıştırmaya çalışanların saptadıkları bazı öğeleri bir araya getirmek mümkün görünüyor.

Nitekim, eğer ben ideali narsisizmle ve eşcinsellikle bağlantılıysa, utancın aynı libidinal konumlardan kaynaklandığını düşünüyorum. Ek olarak, şöyle bir zincir kurmayı denedim: Benzerlerinden narsisistik bir onay alma (ben ile ideal arasındaki mesafeyi azaltma) arzusu, özneyi kendini onların önünde teşhir etmeye götürür. Eğer bu teşhir doyum sağlamakta başarısız kalırsa (narsisistik bir yara ya da bir "toplumsal hakaret" ortaya çıkarsa), eşcinselliğin yeniden cinselleşmesi narsisistik yarayı hadım edilmeye, teşhiri de anüsün sergilenmesine denk hale getirir.[8] Utanç, bu cinsel fantezinin yakınlığını ifade eder. O zaman, Freud'un tanımladığı yatkınlık vakalarında paranoyak bir sürecin tetiklenmesi mümkündür.

8. Narsisistik yatırım yapılmış bir fallusun teşhirinden anal teşhire doğru bu "tersine dönüş" (sözcüğün düzanlamıyla), daha önceki bölümde, yaldızların altında gizlenen anal fallusun keşfedilmesi konusunda betimlenen tersine dönüşle karşılaştırılabilir.

Bu "tersine dönüş"ün bu kez nesneye uygulanan bir örneğini "*patriarche-Vaterarsch*" [Almanca *Vater*, baba, *arsch* ise göt anlamına gelir] sözcük oyununda bulabiliriz (Freud, "Plastik Bir Takıntı Temsilinin Mitolojik Paralelleri", 1916b).

Bu perspektiften bakıldığında, toplumsal kaygı, esas olarak, benzerlerden beklenen narsisistik doyumun eksik olduğu koşullarda edilgen eşcinsel dürtülerin yeniden cinselleşmesi korkusuna bağlanabilir. Bunu basit "jandarma korkusu"nun sonuçlarından ayırmak gerekir.

Teşhir rüyaları bağlamında anıştırmada bulunduğumuz bir öğeyi, gözetlenme hezeyanını bu bütüne nasıl katabiliriz?

Edimlerin yorumunu zulmedilme hezeyanının diğer biçimlerinden ayırt etmenin fazla maceracılık olacağını sanmıyorum. Nitekim, *Narsizm Üzerine*'de Freud, denebilir ki üstbenin gelişini önceden ilan edercesine, gözetlenme hezeyanı örneğini kullanır: "Ben idealinin sağladığı narsistik tatmini garantiye alma görevini yerine getiren, bu amaçla aktüel beni sürekli izleyip onu bu ideale göre ölçen özel bir ruhsal aygıt bulmuş olsaydık, bu bizi şaşırtmazdı. Böyle bir aygıt varsa bile, karşımıza bir keşif olarak çıkmaz – onu ancak *tanıyabiliriz*; çünkü 'vicdan'ımız dediğimiz şeyin gerekli özellikleri taşıdığını düşünebiliriz." "Bu tür hastalar [gözetlenme hezeyanına maruz kalanlar] bütün düşüncelerinin bilindiğinden, bütün eylemlerinin izlenip denetlendiğinden yakınırlar; bu failin çalıştığından, kendilerinden tipik biçimde üçüncü şahıs gibi söz eden ('Şimdi gene şunu düşünüyor', 'şimdi dışarı çıkıyor') sesler sayesinde haberdar olurlar" (1932).

Bu hezeyan tipiyle, biri psikotik düzeyde diğeri ise kişilik nevrozu denen bazı nevrozlarda karşılaştığımız iki sendrom arasında benzerlik kurabiliriz. Bir örneğini şu anki hastalarımdan birinde saptadığım birincisi, edimlerin ve sözlerin taklit edildiğini ya da yinelendiğini hayal etmeye dayanır ("kolumu kaldırırsam, biri kolunu kaldırıyor. Eğer 'zafer' dersem, gün içinde biri 'zafer' diyor" [zihinsel otomatizm]).

Nevrotik sendrom ise Anglo Sakson yazınında *self-consciousness* adıyla anılıyor. Burada, jestlerine, genel görünümlerine ilişkin keskin ve sürekli bir bilinç durumu yaşamaksızın başkalarına görünemeyen, çevrelerindekilerce gözetlendiğini hisseden özneler söz konusudur. Annie Reich (1960) bu öznelerle ilgili olarak şöyle der: "Dikkatlerin aslında *olumsuz* bir biçimde kendileri üzerinde yoğunlaştığını düşünürler; sanki, sahte dış görünüşlerinin ardına sığınarak kurtulmaya çalıştıkları aşağılıkları, gözlerini kamaş-

tırmayı başaramadıkları ötekiler tarafından fark edilmektedir." Yazar, bu "kendinin bilincinde olma" tutumunu, ben işlevlerinin cinsellikten yeterince arınmamış olmasıyla açıklar. Bunu, iç gözlemin ve bütünleşmiş özdeşleşmelerin yokluğu nedeniyle, öznenin benini dış nesneler önünde teşhir etmek dışında bir yoldan değerlendirme imkânı bulamamasıyla bağlantılı görüyorum; bu kendinin çok fazla bilincinde olma durumu, aynı zamanda benin bütünlüğünde, dolayısıyla kimlik duygusunda da bir eksikliğe işaret eder. Eğer sürekli olarak kendiniz olduğunuzun bilincindeyseniz, bu kendiniz olduğunuza dair güveninizi yitirmek üzere olduğunuz ve beni oluşturan farklı özdeşleşmelerin çözülmeye çok yaklaştıkları anlamına gelir. Ötekilerin ("gözlerinin kamaşması" umulanların) narsisistik onayını almak yerine, "aşağılıklık"ları (hadım edilmeleri) ortaya konarak gün ışığına çıkartıldıklarına göre ("sahte dış görünüşlerinin arkasından") ve bunun sonucunda, anal teşhire (gerçekten de *dış görünüşün arkasında* olanın teşhiri) denk düştüğü varsayımını öne sürdüğüm aşağılanmayı yaşadıklarına göre, kanımca bu özneler aslında cinsellikten yeterince arındırılmamış (ya da yeniden cinselleşmiş) toplumsal içgüdülere sahiptirler.[9]

Burada yine, önceki bölümde betimlenen, göz kamaştırıcı süslerin ardındaki dışkısal fallusun keşfedilmesi korkularıyla karşılaşıyoruz. Bununla birlikte *self-consciousness* sendromu gösteren kişiler zorunlu olarak "sahte" üreticileri değildirler ve olgunlaştırıcı bir ben idealine sahip olabilirler.

Sözlerinin ve edimlerinin taklit edildiğine inanan kişi oldukça derin düzeyde bir gerilemeye uğramıştır. Beni kendini değerlendirme yeteneğini yitirmiştir. Bene imgesini geri gönderen ayna olarak ötekinin işlevi karikatür haline gelmiştir. Özdeşleşmeler dağılmıştır, eylemler ve sözler artık tamamen bene ait olgular olarak yaşanmamaktadır. Aynı anda hem ben kendisini taklit eden yabancının içindedir, hem de bu yabancı sallantıdaki beni ele geçirmiştir. Görüngünün bütünü özne için her zaman zulmedici bir izlenim taşır.

9. Genç kızlar âdet kanı lekesinin giysilerinde görülmesinden derin bir utanç duyarlar. Hadım edilmenin teşhirinin bu duyguyu yeterince açıkladığı kanısında değilim (aynı genç kızlar âdetleri konusunda hiç çekinmeden konuşabilmektedirler). Lekenin her zaman kalça bölgesinde olduğu ve böylece anal bölgenin teşhirinin, genitalliğin teşhirinin yerine geçtiği dikkate alınmalıdır.

Freud'a göre, gözetlenme hezeyanı eleştirel düzeyin (gelecekteki üstben) yeniden dışa yansıtılmasından ileri gelir. Ama durum böyleyse, hastanın varsanılarındaki genellikle cinselliğiyle ilgili hakaretler ile edimlerinin yorumu bir ve aynı şey olacaktır. Bununla birlikte, Freud (1895b) komşularının kendisine laf dokundurdukları varsanısı yoluyla "evde kalmış bir kadın" olduğu suçlamasından kaçmaya çalışan bir kadın hasta vakasını betimler (bu olay, kadının nesnesi olduğu bir baştan çıkarma girişiminin ardından gerçekleşmiştir). Freud kadının bu suçlamayı dışarıdan duyduğunu söyler ve şöyle devam eder:

> Böylece, olayın bütününün *yerleştirilmesinde*[10] bir değişiklik olduğu halde, *gerçek içerik dokunulmamış halde kalır.*[11] İç suçlama dışarıya itilmiştir, insanlar ona, onlar olmasa kendi kendine söyleyeceği şeyleri söylemektedirler. Hasta içinde biçimlenen yargıyı kabul etmek zorunda kalacaktı, ama dışarıdan geleni pekâlâ reddedebilmektedir. Bu biçimde *yargı ve suçlamayı beninden uzak tutabilmiştir.*[12]
>
> Dolayısıyla, paranoyanın amacı, benin kaldıramadığı ve dışarı atılması gereken bir düşünceyi defetmektir.

O halde, bir suçlamanın yansıtılması (üstbenin dışsallaştırılması) işlevini, özneye ben imgesini geri göndermekle yükümlü olan gözlemcinin dışsallaştırılmasını, yani kendisinden öznenin beni ile idealini birbirine yaklaştırması hedeflenen bir narsisistik doyum beklenen gözlemcinin dışsallaştırılmasını ifade eden edimlerin yorumu işlevi ile bir tutamayız. Önce ebeveyne düşen bu rolün sonradan "benzerler" tarafından oynandığını gördük – Freud bunu 1914'te söylemişti. Bildiğimiz gibi paranoyak kişi, narsisistik megalomaniye, yani kendi idealinin kendisi olduğu döneme gerileme eğilimi gösterir. Eğer bunu tamamen başarırsa, benini değerlendirmek için hiçbir nesneye gereksinimi olmayacaktır. Üstbeni oluşturan öğelerin yansıtılması kolaylıkla anlaşılır: Üstben (içselleştirilmiş düzey olarak) megalomanik gerilemeyi engellemekten başka işe yaramaz. Benin edimlerin yorumu yoluyla değerlendirilmesinin, kendi başına bir savunma mekanizmasından (yansıtma yoluyla) çok, büyüklük hezeyanının başarısızlığına, dolayısıyla da eşcinsel nesne ilişkilerinin kalıntılarına bağlı bir belirti olduğunu düşünüyo-

10. Vurgu Freud'a ait. 11. Vurgu Freud'a ait. 12. Vurgu Freud'a ait.

rum. Nitekim, bir bakıma "alacağını" talep eden eşcinsel dürtünün etkilerinin burada da saptanabileceğini düşünüyorum. Böylece bene dışsal bir şey olarak yaşanan "gözlemci", megalomanik savunmayı kırmaya çalışmaktadır. "Endişe Verici Yabancılık"ta (1919) Freud gözetlenme hezeyanını *kopya* olgusuna (ve Otto Rank'ı izleyerek, aynalara ve gölgeye) bağlayarak ele alır: "*Benin* içinde, *benin* geri kalanına karşı çıkabilen, kendi kendini gözlemlemeye ve eleştirmeye yarayan, ruhsal bir sansür çalışması yürüten ve bilincimizde 'vicdan' adı altında ortaya çıkan özel bir düzey yavaş yavaş gelişmeye başlar. Patolojik gözetlenme hezeyanı vakasında, bu düzey yalıtılmıştır, *benden* ayrılmıştır, hekim tarafından algılanabilir durumdadır. Böyle bir düzeyin varlığı ve *benin* geri kalanına nesne muamelesi yapabilmesi, yani sonuç olarak insanın kendini gözlemleme yeteneğine sahip olması, eski kopya fikrine yeni bir anlam verebilmemize ve ona bazı şeyler atfetmemize olanak verir; öncelikle de özeleştirinin, ilkel zamanların üstesinden gelinmiş narsisizmine ait olarak gördüğü her şey." Bu düşünceye göre, ilk zamanlarda kopya –Freud burada Rank'a ait bir düşünceyi yeniden ele alır– bir hayatta kalma güvencesi, birincil narsisizmden kaynaklanan bir gereksinimdir, dolayısıyla ilk *kopya* ölümsüz ruh olabilir. Kopyanın birincil narsisizmden başlayarak vicdana dek uzanan bir evrimini içeren bu düşünce, gözlemcimizi gelişmenin iki evresiyle ilişkilendirmemize izin verebilir; bu evrelerden biri üstbenin Oidipus sonrası içselleştirilmesini içermez. Öte yandan, 1914 tarihli yazısında Freud, "gözlemleyen, eleştiren, vicdanın ve felsefi iç gözlemin saygınlığına *erişmiş* bu düzeyin etkinliği"nden söz ederken, böyle bir olasılığa anıştırmada bulunur gibi görünmektedir. Ayrıca, kendi tezini desteklemek üzere Silberer'den aktardığı "işlevsel görüngü"yü vicdanın etkisiyle açıklayabilmek zor görünmektedir. Kendini gözlemleme vicdan için zorunluysa da ona indirgenemez. Aynı biçimde, eğer ben işlevi tek başına üstbenden kaynaklansaydı, örneğin kişiliksizleşme gibi bir bozuklukta, öznenin, akmakta olan süreci gözleyen parçasının üstben olması gerekirdi (ve kişiliksizleşmeyi inceleyen çok sayıda yazar bu görüngüde kendini gözlemleme olgusunun önemi üzerinde durmuştur). Oysa burada söz konusu olanın, benin bütünü için gerçekliğin sınanması görevini üstlenen *bir ben işlevi* olduğu hemen hemen kesindir; bu işlev, tanımlamaya ça-

lıştığım nedenlerle, bazı durumlarda dış nesnelere (= benzerler grubu) devredilir. O zaman özne, benin, ahlaki bir ideali (kaynağı üstbendir) gerçekleştirmesini değil, grubun beklentisine (ya da beklediği varsayılan şeye) uygun olmasını, dolayısıyla grubun kendisine doyurucu bir imge yansıtmasını ve böylece onu idealine yaklaştırmasını ister. Bu ayrım, analiz tekniğiyle psikoterapi tekniğinin karşılaştırılmasında önem taşır. Analistin, mastürbasyon yaptığı için suçluluk duyduğunu ifade eden hastasını, örneğin, "ama bunu herkes yapıyor" diyerek rahatlatmaması gerektiği bilinir. Bunu yaptığı anda, yalnızca aktarımı analiz etmemiş ve tarafsızlığı bir yana bırakmış olmakla kalmaz, aynı zamanda gerilemeci bir ben idealini, beni utançtan kaçmak için grubun arzusuna uymaya ve buna bağlı olarak eşcinsel dürtülerin yeniden cinselleşmesine iten bir ben idealini desteklemiş olur. Böylece analist, hastanın eşcinselliğinin bütünleşmesini el çabukluğuyla yok etmiş olur; oysa bu bütünleşme onu, denkleri karşısında daha büyük bir özerklik elde etmeye, benin narsisizmini güçlendirmeye ve dolayısıyla ben ile ideal arasındaki mesafeyi gerçekten azaltmaya götürecektir. Analist, böyle davranarak, aynı zamanda hastanın dürtüleri, arzuları ve üstbeni arasındaki çatışmaların analizini de el çabukluğuyla yok etmiş olur.

7
Üstben ve Ben İdeali

> "Bir doğa yasası uyarınca insanlar *genelde* iki kategoriye ayrılır: Deyim yerindeyse, alt kategori (sıradan insanlar), yani yalnızca kendilerine özdeş varlıkları dünyaya getirmeye yarayan kitle ve özetle gerçek insanların, yani çevrelerinde *yeni bir söz* söyleme vergisine ya da yeteneğine sahip olanların oluşturduğu diğer kategori...
>
> "İkinci kategoride, her şey yasanın dışına düşer, bunlar yıkıcılardır... Bu insanların suçlarının göreli ve çeşitli olduğu açıktır; çoğunlukla, çok değişik biçimler altında, mevcut örgütlenmenin daha iyi bir şey adına yıkılmasını talep ederler. Ama böyle bir insan bir ceset çiğnemeyi gerekli buluyorsa, bence vicdanen bu hakka sahiptir...
>
> ...
>
> "Birinciler dünyayı devam ettirir ve sayıca büyütürler; ikinciler bir amaca doğru hareket ettirirler. Her iki kategori de mutlak olarak eşit bir varoluş hakkına sahiptir. Kısacası, bence hepsi aynı haklara sahiptir ve olması gerektiği gibi, Yeni Kudüs'e dek *ebedi savaşı yaşarlar*."
>
> Dostoyevski, *Suç ve Ceza*

Kişisel görüşümü ileri sürmeden önce, üstben ve ben ideali arasındaki ilişkileri tanımlama girişiminde bulunmuş olan bazı yazarların anlayışlarını özetleyerek sunmak istiyorum.

Söz konusu yazarlar, bunu, kimi zaman iki kavramın farklılaştırılmasının zorunlu olduğu sonucunu çıkararak, kimi zaman da ben idealini üstbenin basit bir işlevine indirgeyerek yapmışlardır (yani Freud'un son tanımlarını az ya da çok benimsemişlerdir. Freud bu son tanımlarda iki kavramı tümüyle özdeşleştirmediği zaman, ben

idealini üstbenin bir işlevi olarak düşünür; üstben bene modeller önerir ve onu bunlara uymaya zorlar). J. Sandler ve çalışma arkadaşlarının (1963) bence haklı olarak belirttikleri gibi, "eski ben ideali kavramı, daha geç tarihli bir kavram olan üstbenden başka bir içeriğe sahip olduğu için, 'üstben' terimi çok geniş bir işlevler yelpazesini kapsamaktadır ve buna bağlı olarak, 'üstbenle çatışma' ya da 'ben ile üstben arasında gerilim' gibi önermeler, titiz bir biçimde açıklığa kavuşturulmadıkları zaman, kuramsal ve klinik açıdan belirsizlik riski taşımaktadırlar".

Ben ideali ile üstbeni ayırma noktasına gelen yazarlar arasında, bunu Freud henüz hayattayken yapan Nunberg ve Jones'un da bulunması ilginçtir.

1927. Jones

Jones (1927) içselleştirilmiş yasakların bilinçdışı bölümünü üstbene mal ederken bilinçli ve daha şefkatli bölümün ben idealini oluşturduğunu düşünür.

1932. Nunberg

Nunberg (1932) ben idealini, "içgüdüsel bir doyumdan sevilen nesneyi yitirme korkusuyla vazgeçişin" bir sonucu olarak görür: "Ben bu nesneyi soğurur ve ona libidinal yatırım yapar; nesne benin bir parçası haline gelir. Onu üstbenden ayırt etmek için *ben ideali* olarak adlandırıyoruz. İnsan, idealine duyduğu sevgi nedeniyle onun gereklerine boyun eğer. Ben, üstbene cezalandırılma korkusu nedeniyle boyun eğerken, ben idealine sevgi nedeniyle tabi olur... Ben ideali, sevilen nesnelerin bendeki imgesidir, üstben ise nefret edilen ve korkulan nesnelerin... Ben idealinin daha çok anneye ilişkin libido, üstbenin ise babaya ilişkin libido içerdiğine kuşku yoktur."

1946-1954. Edith Jacobson

Edith Jacobson'un görüşlerinden biraz söz etmiştim (V. Bölümde). 1954'te ben idealinin anne kökenli olduğunu ileri sürer. Doyum ve-

ren nesnenin bedene katılması (tümüyle) fantezileri, yitirilen birliği yeniden kurma arzusunun ifadesi gibi görünmektedir. "Muhtemelen bu arzu duygusal yaşamımızda oynadığı rolü hiçbir zaman terk etmez. Fiziksel birleşme ve cinsel edimde yaşanan bir haz özdeşliği bile, yitirilmiş olan, anneyle başlangıçtaki bütünlük durumuna geri dönme duygusundan türeyen mutluluk öğeleri barındırıyor olabilir.

"Anneyle (memeyle) bütünlük ve bir olma arzusuyla ilgili bu en erken fanteziler, gelecekteki özdeşleşmelerin üzerine kurulacağı temellerdir."

İlkel ben ideali aşk nesnesiyle bir olma arzusuyla bağlantılıdır. "Ben ile ben idealinin birliği için verdiğimiz aralıksız kavga bile bu arzunun sonsuz sürekliliğini yansıtır." Bununla birlikte, yazar üstbeni ben idealinden ayırmaz. "İde her zaman yakın olduğu halde ben için vazgeçilmez olan ben ideali... Üstben sisteminin bir parçasıdır, ben için bir örnek ve yol göstericidir."

"Ben idealindeki değişkenlikler tabii ki çocuksu değerler ölçütünün gelişmesini yansıtır. Ben idealinin çekirdeği, fiziksel ya da zihinsel mutluluk fikri gibi, üstbenin hiçbir zaman olgunluğa erişemediği hastalarda çok önemli bir rol oynayabilen idealler gibi, erken değer kavramlarının türevlerini barındırır." Kız çocuğunda anaç bir ben ideali, "saldırgan olmayan, temiz, saf, fiziksel açıdan çekici ve cinsel etkinliklerden vazgeçmeye kararlı bir küçük kız ideali" vardır.

1954 tarihli yazısında Edith Jacobson, bunalımdaki bireyin ben idealinin soyutlama düzeyine erişemediği için fazla kişiselleşmiş olduğunu öne sürer ve bu ben idealini inceler. Manik depresifler, "sanki kendi idealizmleri onları değerli insanlara dönüştürme yetisine kendiliğinden sahipmiş gibi" ben ideallerinden gurur duyarlar.

Oysa 1946'da aynı yazar, ben idealinin üstbenle aynı zamanda ortaya çıktığını düşünmüş ve kız çocuğunun ben idealini, 1954'tekine çok yakın bir biçimde tanımlamıştı. Üstbenin yapısı esas olarak idealleştirilmiş ebeveynin içe alınmasıyla bağlantılı olarak görülmüş, oluşumu ise, nesnenin değersizleştirilmesinin ve yarattığı düş kırıklığının travma yaratıcı etkilerini örtbas etmek için beni onarmaya yönelik bir girişim olarak düşünülmüştür. "Üstben narsisistik yara karşısında can kurtarıcı bir tepkidir."

Normal üstben ana babadan yalnızca birini, özdeşleşme nesnesi olanı kapsayabilir. Bunalımdaki bireyin üstbeni, idealleştirilmiş ana babanın her ikisinin de içe yansıtılmasının sonucudur.

1953-1954-1960. Annie Reich

Söz etme imkânını bulmuş olduğum çalışmalarda (V. Bölüm), Annie Reich, gerçekliğin kabulü üzerinde temellenen üstbeni, "şu ya da bu biçimde, benin ve aynı zamanda ebeveynin sınırlarının yadsınmasına tutunma ve idealleştirilmiş ana ya da babayla özdeşleşerek çocuksu tümgüçlülüğü yeniden bulma arzusuna dayanan" ben idealinden ayırt eder. Megalomanik bir ben ideali, zayıf bir ben ve yeterince gelişmemiş bir üstbenle ilişkilidir. Erken ilişkilerdeki bir bozukluktan kaynaklanır. Libido nesnelere ancak yetersiz bir biçimde bağlanır ve ben idealine yatırım yapar. Ben ideali kökeninde ilkel anneyle bir özdeşleşmedir ama sonradan, hadım edilme korkusunun yadsınması amacıyla babanın penisine yansıtılabilir. Söz konusu olan, bu idealleştirilmiş penisle bütünleşmektir (1953). 1954 tarihli yazısında Annie Reich şu görüşleri öne sürer: "Ben ideali olmayı arzu ettiğimiz şeyi temsil eder, üstben ise olmamız gerekeni." Üstben, ensest cinselliğin gemlenmesini hedefleyen geç özdeşleşmelerin sonucudur, ama daha erken özdeşleşmeler de vardır. Normal olarak, ilkel özdeşleşmeler sonradan daha geç özdeşleşmelerle bütünleşirler. Ebeveynin haset edilen ve hayran olunan nitelikleriyle kurulan bu erken özdeşleşmelerin amacı narsisistik bir yarayı onarmaktır. Söz konusu olan, idealleştirilmiş ana ya da baba gibi olmayı (ve zorunlu olarak ona dönüşmeyi değil) arzulamaktır. Bu istekler ben idealleri olarak nitelenmelidir. Ben kendini bunlara göre ölçer ve *özsaygı* bu ideallerle ben arasındaki mesafeye bağımlıdır; tıpkı daha sonra ben ile üstben arasındaki mesafeye bağımlı olacağı gibi. Bu isteklerin gerçekleşmesi benin ulaştığı gelişme derecesine bağımlı olacaktır. İlkel bir aşamada, sihirli imgesel tamamlanmaya ilişkin narsisistik fanteziler söz konusu olacaktır. Erken özdeşleşmeler, verili bir anda özneye narsisistik yarasını kapatma yetisine sahipmiş gibi görünen şeyin taklitlerinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla, değişen özdeşleşmeler söz konusudur. "Birçok açıdan çocuk tam olarak erişkinler gibi olamaz, normal

olarak, özdeşleşmenin dereceli olarak gerçekleşmesine iten bir öz değerlendirme yeteneği geliştirir. O zaman ana ya da babanın kendisi de daha gerçekçi bir biçimde değerlendirilir. Bu normal ben idealidir." Alışıldığı üzere, buluğdan sonra ben ideali ile üstben birbiriyle kaynaşır ama "psikotik olmayan narsisistik durumları anlamayı hedefleyen her girişimin ben ideali kavramını gerektirdiği anlaşılmaktadır".

Ben ideallerinin patolojisi, benin gelişmesinde büyük bir bozukluğun söz konusu olduğu vakalarda daha gözle görülür hale gelir. Yalnızca ben idealinin megalomanik yönleri daha belirgin olmakla kalmaz, idealler de çoğunlukla yüceltilmemiş, çiğ cinsel özellikler gösterirler.

Yazar bu son düşünceyi 1960 tarihli yazısında yeniden ele alacaktır: Zaman zaman narsisistik fantezilerle üstbenin talepleri arasında bir karşıtlık vardır çünkü birinciler çok sayıda içgüdüsel nitelikte, yüceltilmemiş öğe barındırırlar.

1953. Piers

Piers'ın önceki bölümde sunulan görüşlerini ve bu yazarın utanma (ben idealinden ileri gelen) ile suçluluk (üstben düzeyine ait) arasında önerdiği ayrımı okura anımsatmak isterim.

1955. Novey

Novey (1955b), ben idealini, "ben ve üstbenle bağlantılı ayrı bir ruhsal kurum" olarak düşünmeyi önerir. Yazar ben idealini "İşlevi, düşünce, duygu ve davranış alanında önerilen ve Oidipal üstbenden sonra edinilen ilkelerle ilgili olan ama kökleri, kaygıya karşı erken narsisistik genital öncesi mekanizmalarda yatan o özel içe yansıtılmış nesneler bölümü" olarak tanımlamaktadır.

1958. P. Kramer

Kramer (1958) üstbenin üç bölümden oluştuğunu varsayar: ben ideali, yasaklayıcı üstben, iyicil üstben. Ben ideali bir kişinin olmak istediği şeyi, ulaşmak istediği amaçları temsil eder. Ben ideali

ile ben arasındaki gerilim, utanç, yani bir yetersizlik duygusu, kendine saygıda bir düşüş yaratır. Ben ideali ile ben arasındaki uyum öz doyumla, bir gurur duygusuyla sonuçlanır.

Yasaklayıcı üstbenin tamamen farklı özellikleri vardır. Talepkârdır, serttir, cezalandırıcıdır. Prototipi, yasaklayıcı, dolayısıyla nefret edilen ana ya da babadır. Ona saldırgan enerji yatırımı yapılmıştır. İyicil üstben, sevilen ebeveyn (özellikle anne) imgesinden türemiştir.

Yasaklayıcı üstben söz konusu olduğunda cezadan korkulurken, iyicil üstbenle ilgili olarak terk edilmekten korkulur.

Normal olarak, üç bileşen Oidipus'un çözülüş anında birbirine karışır. Bununla birlikte, klinik açıdan bu bileşenler arasında gerilimler saptanır.

Aslında, suçluluk aşkı içerir ve tek başına cezalandırıcı üstbenin işleyişi korkuya götürür. İyicil bileşenin eksikliği üstbenin gerçekten içselleştirilmesini engeller ve özneyi asosyal davranışlara götürebilir.

1961. Jeanne Lampl de Groot

J. Lampl de Groot (1961) idealin oluşumu ile cezalandırıcı ve özeleştirel düzeyin oluşumunu ayrı ayrı incelemeyi önerir. Varsanı (varsanılı arzu gerçekleşmesi) ben idealinin temelidir. "Ben ideali arzunun gerçekleşmesinin bir aracıdır."

Üstben esas olarak kısıtlayıcı ve yasaklayıcıdır. Ben ideali ve üstben temel olarak farklı kökenlere sahiptir ama Oidipus anında ebeveyn gibi olmak ve ebeveynin talep ettiğini yapmak eşit biçimde ebeveynle özdeşleşme temeline dayandığı için, bu iki düzey iç içe geçer. Ama aslında karşıt amaçlara sahip işlevleri vardır. Ben ideali ödüllendirici, üstben ise kısıtlayıcı bir düzeydir.

Uyumlu bir gelişmede bu iki düzey birleşir ve kriz dönemleri (ergenlik, menopoz) dışında birbirinden ayırt edilemezler.

1964. John M. Murray

J. M. Murray'a göre (1964), üstben Oidipal çatışmaların ürünüdür ve icra aracı o evrede son derece güçlü olan hadım edilme korku-

larından türeyen kaygıdır. Ben ideali ilksel narsisizmin mirasçısıdır, başka bir deyişle, "Tümüyle verici olan birincil anneyle ilişkilerin yitirilmiş *Shangri-la*'sını* yeniden kurma çabasından kaynaklanır". Burada çok önemli bir gelişme sorunu oluşturan şey, ilkel ben idealinden daha olgun bir ben idealine geçiştir.

1964. Helene Deutsch

Helene Deutsch (1964) ben idealinin bazılarında çilecilik, bazılarında ise dolaysız cinsel doyumlar (cinsel hünerlerinden gurur duymak mümkündür) yoluyla gerçekleşebileceğini gösterir; ben ideali yüceltmeyi gerektirmez.

1964. Grete Bibring

Grete Bibring (1964) ben idealini üstbene göre tanımlamayı tercih eder:

– Her şeyden önce narsisistiktir.

– Üstben baskı uygular ve cezayı bir tehdit aracı olarak kullanırken, ben ideali bir vaat sezdirir.

– Genetik olarak ben ideali gücünü olumlu libidinal arzulardan, üstben ise saldırgan güçlerden alır.

Ama bu karşıtlıklara rağmen, ben ideali ile üstben arasında sıkı ilişkiler vardır. Yazar, Murray'ı izleyerek bazı öznelerin ben idealinin onarılması gerektiğini düşünür ve analistin, hastanın arkaik narsisizmi yerine kendi ben idealini (Antik Yunan'ın, bilgelik, ılımlılık, adalet ve cesaret gibi klasik erdemlerinin bir bileşimi [*aynen*] olarak tanımladığı) önerdiğini varsayar.

1964. Hendrick

Hendrick de (1964) ben ideali ile üstbeni birbirinden ayırır. Ben idealinin psikotik süreçlerdeki kırılganlığını göz önünde bulundur-

* James Hilton'ın *Yitik Ufuklar* romanındaki hayali ülke. Her şeyin mükemmel olduğu ütopik yer. (ç.n.)

mak gerektiğini düşünür. Ben ideali soyutlamaya doğru gelişmeli ve yaşayan bir kişiye saplanmamalıdır. Depresyonda bu olasılık ortaya çıkar. Bu, gizillik dönemi boyunca aşk nesnesinin yeterince yer değiştirmeye tabi olmadığını gösterir. Ben ideali buluğ öncesi durumda kalmıştır.

1964. M. Laufer

Laufer (1964) ben idealini "üstbenin bir yönü" olarak tanımlar. Ona göre ben ideali ancak üstbenin bir işlevi haline geldiğinde ben ideali olarak adlandırılabilir. Bununla birlikte, ergenlik çağındakilerin ben idealine göndermede bulunurken, ben idealinin "Oidipus öncesi haberciler"inden ve hatta "Oidipal haberciler"inden söz eder. Ritvo ve Solnit'den (1959) alıntı yapar: "Ben ideali birçok farklı kaynağın ürünü olarak düşünülebilir: Ebeveynin çocuk tarafından idealleştirilmesi, çocuğun ebeveyn tarafından idealleştirilmesi ve çocuk tarafından *kendi*'nin idealleştirilmesi." Ben idealini, "benin narsisistik dengeyi yeniden kurmak amacıyla kazanmaya çabaladığı imgeleri ve nitelikleri içeren üstben bölümü" olarak tanımlar. Ben ideali ben için amaçlar belirler. Yazara göre, üstbenin bir bölümü olarak ben idealinin içeriği içselleştirmeden sonra değişmeden kalır. Ergenlikte idoller mükemmel kendinin yansımalarıdır (idealleştirilmiş ana babanın değil). Bir özdeşleşmeye (örneğin, bir erkek çocukta kadınsı özdeşleşme) karşı mücadelenin söz konusu olduğu durumlarda, bir sözde ben ideali vardır. Öteki yaşıtlarla ilişkiler mümkün olur çünkü bunlar Oidipal babadan çok kendinin bir parçasını temsil ederler. Ben, kazanmaya çabaladığı kendi imgesini korumak için mücadele eder ve kökensel nesnelere her türlü bağımlılığı yadsımaya çalışır.

1962. Evelyne Kestemberg. – 1964. R. Mises

Bu son nokta, ergenin ana babayı ve onların ideallerini şiddetle reddetme gereksiniminden söz eden Evelyne Kestemberg'in (1962) görüşünün yanı sıra, ben idealinin bazen üstbene boyun eğmeyi reddetme, böylece kendisi için ana babanın ideallerinden olabildiğince uzak amaçlar saptayarak özgürlüğünü kendine kanıtlama

eğiliminin sonucu olabileceğini belirten R. Mises'in (1964) düşüncesiyle karşılaştırılabilir.

1967. B. Grunberger

B. Grunberger, 1967 Şubatında verdiği konferansta (1967) ergenlik krizini esas olarak, ana babanın Oidipus'un bir sonucu olarak değil de erişkinler dünyasıyla özdeşleşmenin reddi, dolayısıyla *Oidipus'tan kaçınma* yoluyla reddedilmesine bağlı olarak tasarlamıştı (Bu krizin giderek daha sık bir biçimde uzamasının *çağdaş uygarlığın güçlü bir göstergesi* gibi göründüğünü sözlerine eklemişti).

Söz ettiğimiz yazarların görüşleri şöyle özetlenebilir:

1) Yazarların tümü, ben idealinin üstbenin bir parçasını oluşturduğunu söylerken bile, ben idealinin narsisistik, arkaik, Oidipus öncesi niteliğinin hesaba katıldığı işlevlerini üstben karşısında ayırt etmektedir;

2) Bazı yazarlar ben ideali ile anneyle bütünlük arzusu arasında bağlantı kurmaktadır;

3) Çoğunlukla ben ideali libidoya, üstben ise saldırganlığa bağlı olarak düşünülmektedir;

4) Ben ideali ile üstbeni net bir biçimde ayırt eden yazarlar, kendilerine göre ben idealinin üstbenle aynı statüye sahip bir düzey olup olmadığını belirtmemektedir;

5) Bazı yazarlar, göründüğü kadarıyla narsisizmin nesneye yansıtılmasını (ben idealinin kurucu öğesidir) idealleştirilmiş ebeveynin içe yansıtılmasından, hatta özneye dışarıdan dayatılan kısıtlayıcı modellerden ayrıştırmamaktadırlar. Böylece ben ideali bazen ikincil özdeşleşmelerin sonucu olarak kavranır. Yazarların çoğuna göre ben ideali Oidipus'tan sonra, özellikle de ergenlik çağında gelişir (öyle görünüyor ki burada da ben idealini üstbenden ayıran bir nitelik söz konusudur).

6) *Normal olarak* sonunda ben ideali ile üstben birbiriyle kaynaşır.

1961. Pierre Luquet

Fransız psikanalizi içindeki görüşler arasında, saydığımız konumlara az çok yakın konumlar bulunur. "Erken Özdeşleşmeler" başlıklı yazısında Pierre Luquet erken imagoları geç imagolardan ayırır (1961). Ona göre, ben ideali erken bir imago, yani ilkel yasaklayıcı bir nesnenin ortaya çıkmasıyla ben tarafından özümsenmemiş bir nesnenin içe yansıtılmasının sonucudur. Oysa üstben, geç bir imagonun, Oidipal baba imagosunun içe yansıtılmasıyla ilgilidir.

1964. B. Grunberger

Paris Psikanaliz Topluluğunun *Narsisizm* üzerine kolokyumunda, Béla Grunberger (1964b) normal bir gelişmede üstben ile ben idealinin ayırt edilemeyeceğini savunmuştu. Bununla birlikte, üstben dürtüsel bir kökene sahipken (Oidipus kompleksi) ve kısmen dışarıdan dayatılmışken, narsisistik kökenli ben ideali esas olarak "bireyci"dir ve dışarısı karşısında bağımsızlığın ifadesidir.

Uyumsuz bir gelişmede, ben, üstbenin ve ben idealinin bazen birbirine karşıt olan taleplerini karşılamak zorundadır. Ben idealini bir düzey haline getiren şey bu çatışmanın varlığıdır.

1964. E. Kestemberg. –1965. E. ve J. Kestemberg

Evelyne Kestemberg ben idealini ebeveyn ve değerleriyle erken özdeşleşmelerin ürünü olarak görür (Bu tümüyle korumaya devam ettiği bir görüş olmasa gerek çünkü Jean Kestemberg ile birlikte hazırladığı tebliğde (1965), ben ideali ile idealleştirilmiş ebeveyn imagolarının içe yansıtılmasını ayırt etme gereğine vurgu yapılmıştır).

1964. F. Pasche

F. Pasche'a gelince, ben idealinin bir düzey değil, bir model, üstbenin bazı taleplerini koşullandıran bir ya da çok sayıda imge olduğu konusunda ısrar eder (burada üstben, 1914'te tanımlandığı biçimiyle eleştirel düzeye, yani benin idealle ilgili doyumu sağlayıp sağlamadığını denetlemekle yükümlü düzeye denk düşmektedir).

1970. J. Bergeret

J. Bergeret'ye göre (1970), sınır durumlarda, ben idealinde aşırı bir büyüme, üstbende ise bir güçten düşme saptanır.

1962. Hartmann ve Lœwenstein

Hartmann ve Lœwenstein (1964), Fransızların aktarmış olduğumuz görüşlerine az çok karşıt ve yabancı (ama bence F. Pasche'ın anlayışına oldukça yakın) bir biçimde, Freud'un 1914'te dile getirdiği, üstbenin *ben idealinin taşıyıcısı*[1] olduğu görüşünü benimseyerek ben idealini üstben sistemi çerçevesine yerleştirirler. Yazarlar üstbene fazla erken bir rol atfetmemek gerektiğini söylerler. Aksi halde, benin kendisinin savunmacı özelliklerini ve gerçekliğin bunların gelişmesinde oynadığı rolü ihmal etme riski ortaya çıkar. Benin dürtüler karşısında birincil bir düşmanlık taşıdığını öne süren Anna Freud'un görüşlerini anımsatırlar.[2] Üstben adlandırması yalnızca Oidipal çatışmanın ürünü için kullanılmalıdır. "Kimilerinin zaman zaman ileri sürdüğü gibi, ben idealini, örneğin bilinç gibi öteki üstben işlevlerini kapsayan ayrı –başka bir sistemden ayrı– bir sistem olarak düşünmeyi tercih etmiyoruz. Daha ileride göreceğimiz gibi, ben ideali ile üstbenin yasaklayıcı yönleri birbirine öylesine yakındır ki, ikisini tek ve aynı sistemin yönleri olarak düşünmek gerekir..." Ben ideali "üstbenin bir yönüdür".

Ben ideali ile üstben arasındaki ilişkileri incelerken, yazarlar kendinin ve nesnelerin idealleştirilmesinin üstbenden (Oidipal) önce ortaya çıktığına dikkat çekerler ama onlara göre önemli olan, *oluşumsal süreklilik* ile *işlevsel nitelemeyi* birbirinden ayırt etmektir. Aslında, erken idealleştirmelerle üstbenin erken belirleyenlerini koşutluk içinde görmek ve ben idealinin habercileri olarak düşünmek gerekir. Benin birçok işlevi olması gibi (algılama, düşünce, savunmalar, vb.) ben ideali de yalnızca üstbenin birçok işlevinden biridir. Ben ideali-üstben birliği bir kişinin "ahlaki sistem"ini oluşturur.

1. Freud'un çalışmalarıyla ilgili listeye bkz., s. 244.

2. Bu düşüncenin, "Dürtüler ve Yazgıları" ve "Bastırına"da dile getirildiği biçimiyle Freud'un kendi görüşlerine de uyduğunu anımsayalım.

Melanie Klein

Burada, Melanie Klein'ın ben ideali ve idealleştirme konusundaki görüşlerine ayrı bir yer ayırmak gerekiyor. Bu görüşler, Jean Bégoin'ın 1971 tarihli yayımlanmamış bir çalışmasında (1971) büyük bir ustalıkla özetlenmiştir. İdealleştirme kavramının Melanie Klein'ın yapıtında (1925) çok erken bir tarihte yer aldığını kaydetmeliyiz, ama bu kavram son biçimine ancak depresif konum ve şizo-paranoid kaygıların betimlenmesi üzerine çalışmaları sırasında (özellikle 1940 ve 1946) kavuşacaktır. İdealleştirme öznenin kendi saldırganlığının yadsınmasıyla ilgilidir. Kötü nesnenin zulmüne karşı, mutlak mükemmellikle donanmış nesneler aracılığıyla mücadele etmeyi hedefler. Bu durumda idealleştirme manik konumla ilişkilidir. Aynı zamanda temel bir yas mekanizmasını temsil eder çünkü nesne karşısındaki zafer (manik) içsel nesnelerin iyiliğine duyulan inancı azaltır. İdealleştirme ölü nesneden gelecek misilleme korkularına katlanabilmeyi sağlar.

1957'de *Haset ve Şükran*'da Melanie Klein, bölme, yadsıma, tümgüçlülük ve idealleştirme mekanizmalarının devreye girdiği yansıtmalı özdeşleşmenin tanımını yapar. İdealleştirme bölmeyle bağlantılıdır: Tümüyle iyi meme, zulmeden memeye karşı kendini korumaya yardımcı olur. İdealleştirme zulmedilme korkularının bir sonucudur. Aynı zamanda, tükenmez ideal meme sayesinde sınırsız bir doyum arayan dürtülerin şiddetiyle de ilişkilidir.

Varsanılı arzu doyumu ancak nesnenin bölünmesiyle mümkündür. Bu bölünmeye, zulmedilmenin ve öznenin kötü nesnelerinin (dolayısıyla saldırganlığın) varlığının, dolayısıyla da tüm bir nesne ilişkisi alanının, benin ve ruhsal gerçekliğin yadsınması eşlik eder. Çocuk doyurucu bir nesne ilişkisi kurmak için nesnenin (anne, meme) iyi bölümlerini yansıtmalıdır. Ama bu süreçteki bir aşırılık, benin nesneye yansıtılan ve böylece ben ideali haline gelen iyi bölümlerinin yitirilmesinden kaynaklanan bir ben yoksullaşmasıyla sonuçlanır. İçe yansıtılan idealleştirilmiş nesne özümsenmeden kalır ve kendisine zulmedenlerden kaçan ben böylece idealleştirilmiş içsel nesnesine tümüyle bağımlı hale gelir. Burada söz edilen nesne ilişkisi şizoid ve narsisistiktir. Ben ideali nesneye

yansıtıldığı zaman, nesne sevilir çünkü öznenin "iyi" bölümleri onda toplanmıştır. Melanie Klein'ın idealleştirme kavramıyla ilgili raporunda Jean Bégoin, onun doğumdan başlayarak bir benin varlığını ileri sürdüğünü anımsatır. Dolayısıyla, *birincil narsisistik bir evrenin yokluğunun*, Klein'ın ben ideali kavramını Freud'unkiyle karşılaştırıldığında temel bir biçimde farklılaştırdığı açıkça ortadadır. Jean Bégoin'ın mükemmel çalışmasında ifade ettiği şu görüşten kendimi biraz ayırmak istiyorum: "İdealleştirme kavramı (Kleincı) Freud'un betimlemeleriyle süreklilik içindedir." Burada başka bir boyutta olduğumuzu düşünüyorum. 1914'te Freud'a göre, ben ideali ancak, bir kez yaşanmış olan bir doyumdan vazgeçilememesi nedeniyle birincil narsisizmin bir yer değiştirmesi olarak anlaşılabilir. Nesne ilişkisinin bir kez kurulmasıyla, bu arayışın *savunma* amaçlı kullanımı *ikincil olarak devreye girebilir.* Oysa Melanie Klein için –ve Jean Bégoin bunu vurgulamaktadır– idealleştirme, "narsisistik görüngülerin bir sonucu olmaktan çok, onların kökeninde" yer alan bir savunma mekanizmasıdır. Jean Bégoin'ın, Kleincı idealleştirme kavramı ile ölüm içgüdüsü arasındaki bağlar üzerinde dururken çıkardığı sonuçlara katılıyorum: "Freud'un izinden giderek, ölüm içgüdüsünün hizmetindeki benin, içsel ölüm dürtülerinin temsil ettiği tehdidi kısmen dışarı yansıttığını düşünür. Acil bir idealleştirme gereksinimine ve bir yerlerde *tüm* gereksinimleri karşılayabilecek bir şeyin varolduğu fantezisine yol açan şiddetli zulmedici kaygının kendini hemen göstermesi bundan kaynaklanır. *İdealleştirme* gereksinimi, ölüm içgüdüsünün varlığını yadsıma gereksinimidir."

1923'ten başlayarak Freud'un yapıtında görülen ve J. Sandler ve çalışma arkadaşlarını (1963) izleyerek işaret ettiğim idealin "nesneleştirilmesi"nin, Freud'un kendisi için de ölüm içgüdüsünün ortaya konulmasına dolaysız olarak bağlı olduğunu kabul etmeye hazırım. Yine de, bana öyle geliyor ki, çok sayıda vakada çarpıcı bir klinik gerçeklik taşıyan Kleincı idealleştirme betimlemeleri, birincil kopuştan doğan ben idealinin oluşum kökenini ve benin gelişmesinin özneden koparıp götürdüğü mükemmelliği koruma işlevini –Melanie Klein'ın kuramında birincil narsisizmin yokluğu nedeniyle– gözden kaçırmaktadır.

1961. H. Rosenfeld

Melanie Klein üstben ile ben ideali arasındaki bağdan belirtik bir biçimde söz etmez. Oysa H. Rosenfeld, bir tebliğinde (1961) ben idealini, "üstbenin idealleştirilmiş nesnelerle özdeşleşmeden kaynaklanan bir yönü" olarak tanımlar.

Şimdi, bu çalışmada ileri sürülen önermelerin bazılarını yeniden ele alarak ben ideali ile üstbenin ilişkileri konusunda ortaya çıkan varsayımları formüle etmemiz mümkün olabilir.

Öncelikle, ben idealini, 1914'teki perspektif içinde ve kuşkusuz nihai sonuçlarına götürerek, öznenin kendi çıkarı için ve kendi kendinin ideali olduğu zamanların özlemiyle gerçekleştirdiği narsisistik bir "kurtarma operasyonu" olarak ele aldım. Bu ideal, bir umut, bir vaat, bir yol gösterici olarak "onun önüne" yansıtılır. Dolayısıyla, her şeyden önce kendiliğinden bir oluşumdur. Çocuğun isteği bir *büyüğe dönüşmek* (Freud, 1907-8), yani genitalliğe erişmesini, ensestin tamamlanmasında annenin sahibi olan babayla özdeşleşmesini sağlayacak olan dürtüsel evreleri ve benin gelişme derecelerini bütünleştirerek birincil bütünlük durumunda yaşanmış olan kayıp mükemmellik duygusunu yeniden elde etmek olduğu ölçüde, ben ideali öznenin gelişme programına bağlıdır. Ensest fantezisi birincil nesneyi başka bir kipte yeniden bulma fantezisini içerir. Bu biçimde düşünüldüğünde ben ideali *olgunlaştırıcıdır*, yani özneyi, bütün gelişme aşamalarını bütünleştirmiş bir ben kazanmaya götürür. Dolayısıyla –ideal– eğitim, benin kendi projesini gerçekleştirmesini sağlayan optimum bütünleşme derecesine denk düşen eğitim olacaktır. Böyle bir eğitim, esas olarak, kendileri de her aşamada yenilenen modellerle kurulan özdeşleşmelerin art arda gelişini içerir. Öznenin narsisizminin taşıyıcısı olan nesnelerle (idealleştirilmiş kısmi ya da tam nesneler) özdeşleşmeler, bana, ben idealinin kurucu öğeleri olarak değil, ben idealleştirilmiş nesnelerini içine alarak ideal ile arasındaki mesafeyi daraltmayı hedeflediği ölçüde, ben idealinin bir sonucu olarak görünüyor. Bu özdeşleşmeler ben idealinin (ve benin) gelişmesinde temel bir önem taşır çünkü aşağıda belirtilen yollarla benin idealine yaklaşmasını sağlarlar:

1) Gerçek kapasitelerin kazanılması yoluyla;

2) Benin dürtülerinin ve nesne ilişkisinin bütünleşmesi yoluyla;

3) Bilinçdışında, beni dereceli olarak tamlık duygusunu yeniden elde etmeye doğru götürüyormuş gibi yaşanan kısmi bir gerçekleşmenin sonucu olan narsisistik doyum yoluyla. Bu anlamda, ben idealinin daha az talepkâr hale geldiğini söylemek kuşkusuz doğru olmaz. Peşine düşülen amaç hep aynı devasa amaçtır (ensest söz konusudur) ama özne artık ya hep ya hiç yasasına, dolayımsız ve tam bir doyum zorunluluğuna tabi değildir. Bu özdeşleşmelerin, Edith Jacobson'un betimlediği küçük kız modeli (tam anlamıyla model) gibi ana baba tarafından dayatılan modelleri nesne olarak alan özdeşleşmelerden ayırt edilmesi gerektiğini –bu ancak bulgulayıcı bir bakış açısıyla yapılabilir– düşünüyorum. Model "kalıp"ın eşidir ve saf, temiz, çekici ve cinselliği olmayan küçük kız, annenin fazla başarılı tuvalet terbiyesinin kalıptan çıkmış mükemmel anal ürünüdür. Olgunlaştırıcı ben ideali, annenin genellikle sevgiden yoksun bırakma ya da ceza tehdidiyle çocuğu tepkisel oluşumlara narsisistik yatırım yapmaya (onları idealleştirmeye) ittiği bir durumda anal evrenin yetersiz bütünleşmesiyle sonuçlanma riski taşıyan bir süreçle zorunlu olarak çakışmaz. Başka bir bağlamda, ben ile ben ideali arasındaki mesafenin gelişme dışındaki yollarla ortadan kalkması umudu etkinleşirse, bu olgunlaştırıcı ben idealinin gölgede kalabileceğini göstermiştim. Bu umudun etkinleşmesinde, anne, özneyi yoldan çıkararak (sözcüğün düzanlamıyla), yani onu "normal" gelişme yolundan saptırarak temel bir rol oynayabilir. İleride, –ideolojik– önderin de aynı işlevi üstlenmesi mümkündür. Bu anlamda, "normal" *gelişme yolu*, fiziksel gelişme için kullanıldığı biçimiyle anlaşılmalıdır. Bir bitkinin belirli bir biçimde ışık almaya gereksindiği bilinir. Eğer ışık kaynağı (ben ideali) uygun olmayan bir konuma yerleştirilirse, ışığayönelim olgusu büyüme sırasında bitkinin çarpık bir biçim almasına neden olacaktır.

Birincil narsisizmin mirasçısı ben ideali ile, Oidipus kompleksinin mirasçısı üstben arasında temel bir fark olduğunu öne sürmüştüm (IV. Bölüm: "Ben İdeali ve Grup"): Birincisi, tümgüçlülüğü yeniden elde etme girişiminin sonucudur, ikincisi ise hadım edilme kompleksinin; birincisi özneyi ensest bütünlüğe iter, ikincisi ensest engeliyle çocuğu anneden ayırır.

Ben idealinin, benin gelişmesinin birinci ölçütü olduğunu, buna karşılık üstbenin bu gelişmenin nihai derecesini oluşturduğunu da söyledim. Genital öncesi evrelerin geçilmesinden sonra, genital birleşme yoluyla ensestin gerçekleştirilmesi arzusunun doruk noktasında olduğu bir gelişme evresine ulaşıldığı düşünülecek olursa –ve bu anın klasik Oidipal evrede (yalnızca buluğ çağında değil) yer aldığı varsayımını savundum–, ensest engeli olarak üstben kurumunun, Béla Grunberger'in ona atfettiği şu rolü oynadığı anlaşılabilir: Her şeyden önce kendi güçsüzlüğünün sonucu olan şeyi, bir yasağa (babadan gelen) atfederek çocuğun narsisizmini korumak. Bununla birlikte, bu biçimde kurtarılan narsisizmin çehre değiştirdiğini kaydedebiliriz. Çünkü ilke olarak, ben idealinin önerdiği proje, yani ben ile birincil nesnenin ensest yoluyla yeniden birleşmelerinin gerçekleşmesi projesi terk edilmelidir. Eğer, savunmaya çalıştığım gibi, ben ideali ile ensest fantezisi birbirine sıkı bağlarla bağlıysa, *üstbenin gerçekten içselleştirilmesi "ideal durumda", Freud'un dediği gibi, Oidipus'u tetiklemekle kalmayıp ben idealini de gerçekten çözmelidir*. Üstben, benin, eğer biricik değilse, başlıca narsisistik besin kaynağı haline gelmelidir. Ben, değer duygusunu ve gururunu üstbenin taleplerine uyumundan almalıdır. Narsisistik doyumun doğasının böylece çok değiştiğini geçerken kaydedebiliriz; üstbenden söz etmek sınırlardan söz etmektir (sözcüğün kendisinin de çağrıştırdığı gibi, üstben benin başına geçer, hatta omzuna yüklenir: İnsan üstbenine *boyun eğer*). Annie Reich'ın dediği gibi, üstben gerçekliğin güçlü bir aracıdır. Yine de, tıpkı Oidipus'un tetiklenmesinin göreli olması gibi, idealin üstben tarafından soğurulması da tam değildir. Kuşkusuz, üstbenin kuruluşu çocuğun organik yetersizliğinin ve ilkel sahnede babanın rolünün gerçek bir kabulünün ve buna bağlı olarak çocuksu fallik cinsel tekçilik kuramının tüm düzeylerde terk edilmesinin ardından gerçekleşseydi, tam bir soğurulmadan söz edebilirdik. Ama üstben –en azından kısmen– tam da bu gerçekliği yadsıma gereksinmesinin ürünüdür. Kısacası, "birçok şey onun, yalnızca onun ayrıcalığıdır" (1923a) cümlesinin ifade ettiği şeyin gerçekten özümsenmesi için, şunların kabulünü içermesi gerekir: Babaya ayrılan "şeyler" arasında genital birleşmenin de yer alması, yalnızca burada babanın bir ayrıcalığı söz konusu olduğu için değil, ama baba bunu gerçekleştirme

kapasitesine sahip olduğu içindir; *yalnızca cinsel birleşme çocuğa yasak olduğu için değil, ama çocuk zaten bu kapasiteye sahip olmadığı içindir.*

Benim de benimsediğim, ensestin birincil nesne ile bütünlüğü ve benin ideal ile kaynaşmasını içerdiği varsayımının, dürtüsel bir doyum arayışının çok ötesine geçen Oidipal arzunun kalıcı niteliğinin nedenlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı kanısındayım. Üstelik, Oidipal dürtü diye bir şey yoktur, yalnızca bir cinsel dürtü vardır. Yitik tümgüçlülüğümüzü arayışımız Oidipal arzumuzu taşır. Burada, cinselliğin Oidipal arzudaki rolünü önemsizleştirmek istemiyorum, yalnızca, eğer "aşk aşktan çok daha fazla bir şey" ise, anneye duhul etme arzusunun, narsisizminin koparılıp alınmasıyla açık kalmış olan yarası nihayet iyileşecek olan bir benin sınırsızlığını, mutlaklığını, mükemmelliğini yeniden bulma arzusunu içerdiğini vurgulamak istiyorum.

Nitekim, eğer gerçeklikle ve buna bağlı olarak narsisizmle bir uzlaşma temeline dayanan bir üstben varsayımı herhangi bir doğruluk öğesi içeriyorsa, ben, yani "Ben Hazretleri" geçmişteki görkeminden vazgeçmeye hazır görünmediğine göre, ben idealinin yeni oluşum tarafından özümsenmesinin tam ya da her zaman nihai olarak gerçekleşmediği anlaşılabilir. Ben idealinin üstbenin yanı sıra –en azından gizil olarak– varlığını sürdürmesi (ki bu daha önce söz ettiğim gibi Yanılsamanın etkinleşmesine yol açar), F. Pasche'ın bunalımdaki kişiler için betimlediği "dışarıdan dayatılan" ben ideali ile de karıştırılmamalıdır: *"Depresyon sırasında, ben, kişiselleşmiş üstben ile belirli bir ben ideali arasındaki bir yatırım kısa devresi nedeniyle kendisini terk edilmiş hisseder.* Bu ben idealinin nitelikleri açıklığa kavuşturulmalıdır. Aslında bu, mutlaklık noktasına götürülmüş bir idealdir, öznenin imkânlarını aşar, üstelik bene denk düşmez, ona ait değildir, kişiselleşmiş üstbenin narsisistik bir ürününden ibarettir, dolayısıyla özneye dışarıdan dayatılmıştır."

Bunalımlı kişide, zalim ve sadistik bir üstbenin yanında fiilen işbaşında gördüğümüz bu ölçüsüz ben ideali, az önce Edith Jacobson'ın model küçük kızı konusunda değindiğim noktayla bağlantılıdır. Her bakımdan mükemmel olmaya yönelen bu istekler (özneye dışarıdan dayatılan), bazılarının kendileri için benimsedikleri o

devasa modellerle çakışıyor gibi görünse de, bunları, gerçekten ben ideali düzeyine, en azından 1914 tarihli metinden anladığım ben ideali düzeyine ait olarak görmek gerekip gerekmediğini kendi kendime soruyorum; yoksa, öznenin narsisizminin bir bakıma kendi çıkarına yönelmesiyle anal sadistik evreye gerilemiş bir üstbenden kaynaklandıklarını düşünmek daha mı doğru olur? Bu modeller, tıpkı tam tuvalet terbiyesi anında ebeveynin rektumunun bir fantezi temsili olduğunu öne sürdüğüm Reich'ın kişilik zırhı gibi, öznenin başını döndürmekten çok onu sıkarlar.

Çok sayıda yazarın ortaya koyduğu gibi (bkz. yukarıda), ben idealinin üstben tarafından gerçekte ne kadar az özümsendiği, ergenlik krizi sırasında, ben ideali ile üstben çatışmaya girdiği zaman görülür.

Üstbenle en çarpıcı karşıtlığı gösteren ergenlik çağı ben ideallerinden birinin *üstinsan* olduğunu düşünüyorum. Nietzsche'nin izinden giden iki edebiyat kahramanının da ergenlik çağında olduklarını kaydedelim: Lafcadio ve Raskolnikov.[3] Raskolnikov'da ben ideali ile üstben arasındaki savaş özellikle açıktır. Genel kabul gören anlamıyla Üstinsan –tümgüçlü olan, yasaların üstündedir– Freud'un "Üçüncü Giriş Dersi"nde (1938) tanımladığı üstbenle tek tek her noktada karşıtlık göstermektedir: "Dolayısıyla, çocuğun üstbeni ebeveyn imgesine göre değil, ebeveynin üstben imgesine göre oluşur; onunla aynı içeriği alır, kuşaklar boyunca varlığını bu şekilde koruyan geleneğin, değer yargılarının temsilcisi haline gelir." Freud geleneğin taşıyıcısı olarak üstben düşüncesini *Taslak*'ta yeniden ele alacaktır. F. Pasche'ın, bunalımlı kişinin babasına ilişkin olarak yaptığı betimlemenin, bu anlayışın bir yankısı olarak anlaşılması gerektiğini düşünüyorum: "Ona gelince, üstbenine sahiplenmek, onu zaptetmek yerine, kendisini üstbeninin altına yerleştirmesi gerekmiştir. Doğal olarak, üstbene bu biçimde boyun eğmek bir çeşit edilgenlik içerir ve hadım edilmeye denk düşer; bu hadım edilmenin baba tarafından kabul edilmesi gerektiğini ve bunun babanın kendi Oidipus kompleksinin çözülmesinin en önemli sonucu ve aynı zamanda kanıtı olduğunu düşünüyorum. Öte yan-

3. S. Lebovici (1971), geniş bir okur kitlesini hedefleyen kitabında Raskolnikov'u suçluluk açısından inceler.

dan, oğul babanın hadım edilmesini kaydetmelidir ve ona karşı duyduğu suçluluk duygusunu (Freudcu anlamda ilk günah) ve baba değil ama üstben karşısındaki indirgenemez aşağı konumunu kabul etmeksizin bunu yapamaz" (1961).

Şunları dile getirirken bence Jean Gillibert de (1967) Freud'un son üstben anlayışından kaynaklanan bir düşünceyi ileri sürmektedir: "... Üstben, havada uçuşan ve inmek için bir cisimleşmeyi bekleyen Platoncu bir idea anlamında değil ama, *'benim* babam, *Baba* değil; babamı babalık *birikimi* bağlamı dışında düşünemem' biçiminde ifade edilebilecek bir ideallik içerir. Ama *baba* Tanrı değildir. Tanrıya dönüşmesi için, tüm mükemmelliklerin ürünü olan narsisistik bir idealliği şekillendirmesi gerekir. Baba hadım etmedir, hadımın uygulayıcısıdır. Ben ideali, Tanrı suretindeki insanın cisimleşmesi, sonsuza dek, vb., hadım edilmeyi yadsımanın savunmacı değil, ihlalci bir aracıdır... *Babam*, sonluluğu (kendiminki gibi onunkini de) kabullendiğim o özel ve ayrıcalıklı insani deneyim anıdır."

Başka bir deyişle, sanki ergenliğin dürtüsel kaynaşması, eğer bütünüyle üstbeni değilse, en azından onun bazı yönlerini, özellikle de Freud'un tanımladığı (1932-38) ve iki Fransız meslektaşımızın kavrayışlı bir biçimde açıklığa kavuşturdukları yönünü yeniden tartışma konusu haline getirir. Üstbeni kabullenmek, kendini bir geleneğin içine yerleştirmektir, zincirin bir halkası haline gelmektir, aynı zamanda, bir insandan ibaret olmaya boyun eğmektir. Bir üstinsan olmak, bunları, yani insanlık durumunu bütünüyle reddetmektir. Büyük enerji altüst oluşlarının eski rüyaya yeniden güncellik kazandırabildikleri anlaşılmaktadır: "Hayır, boyun eğmeyeceğim, babam gibi olmayacağım. *Babalarımın* dünyasını reddediyorum." İnsanın yeni bir hayatiyetle dolu olduğu bir anda ortaya çıkan bu isyan hareketi neredeyse biyolojiktir. Bununla birlikte, yaşamın başka anlarında da ortaya çıkması için, yanılsamanın kamaşmaya hazır gözler önünde parlatılmasının yeterli olabileceğini söylemiştim.[4]

4. Ben idealinin üstbenle aynı statüde bir düzey olup olmadığını bir karara bağlamaya gelince, bu bana zor görünüyor. Her farklı durumda oynadığı rolü göz önünde tutmak gerektiği kanısındayım. Aslında, ben idealinin bir imge ya da mo-

Genel olarak, sağlam temelleri olan bir üstben bile insana gereksindiği narsisistik besini sunmak için yeterli görünmemektedir. Görece uyumlu bir gelişme içindeki özne, nesneyi sonluluğuna karşın ve sonluluğu için, yaratıcı edimi ise geçirmesi gereken sınavlar nedeniyle severek aşkta (anlatmayı denediğim gibi) ve yüceltmede üstbeninin taleplerini eski (uykuya dalmış) tamlık arzularıyla uzlaştırmayı başarır. İnsanın ekmeğe ve güllere gereksinimi vardır. Ben ideali, söz ettiğim olgunlaştırıcı niteliği kendisi de kazanırsa ve bazı dürtüsel bütünleşmeler gerçekleşirse, üstben ile iyi dost olarak yaşayabilir. O zaman, benin art arda yüzleşmek zorunda kaldığı yanılsamadan kurtulma durumlarıyla bağlantılı nitelik ve davranışlara belli bir ölçüde yatırım yapabilir: Duruluk, düşünsel cesaret, hakikat aşkı. Üstben yerinde olduğu sürece, bu nitelikler ben idealine katılabilir. İnsanı *hybris'ten** korurlar. Bilimsel çalışma yapmak isteyenler için bu nitelikler zorunludur. Burada çocuksu megalomaninin hiçbir izi kalmadığından emin değilim. Zaten öyle olması gerekir mi? Sanmıyorum. Tersine, her türlü bilimsel yapıtın, gerçekliğe (ruhsal ya da maddi) yaklaşma edimi ile, bu yönelişin kendisine yapılan narsisistik yatırımı birleştirdiğini düşünmeye yatkınım. "Bana bir destek noktası bir de kaldıraç verin, dünyayı yerinden oynatayım." Bence bu ünlü deyim, her türlü etkinliğimizin, hatta "ikincil" olanların bile merkezinde, kuşkusuz dönüşmüş ama indirgenemez bir biçimde tümgüçlülük rüyamızın yattığını açıkça ortaya koymaktadır; bizi "aralıksız ileri, hep ileri iten" rüyamızın.

del rolüne indirgenebileceğini düşünmüyorum. Beni (bütün olarak) belirli bir yöne götürdüğü, öteki düzeylerle çatışmaya girdiği andan başlayarak, örneğin üstbene karşı İdle ittifak yaptığı zaman, bir düzeyle denk tutulmak için yeterli özerkliğe sahip olduğu kanısındayım. Tersine, özerk bir oluşum olarak ortadan kalkma noktasına varıncaya dek üstbenle uyum halinde varolduğu zaman, düzey adlandırmasını artık hak etmiyor (bu durum, bunalımdaki kişi için söz konusu olan ben idealinin üstben tarafından özümsenmesi durumundan ayırt edilmelidir).

Laplanche ve Pontalis'in, *Psikanaliz Sözlüğü*'nde (1967), ben idealini bir düzey olarak kabul ettiklerini belirtelim.

* Eski Yunan düşüncesinde insanı suça iten ve başlarını belaya sokan ölçüsüzlük, hırs ve aşırı kendine güven.

Sonuç Yerine

Bana buraya dek eşlik eden okurdan ayrılmadan önce, bu denemede ileri sürdüğüm varsayımlardan bazılarını hatırlatmak istiyorum.

İnsanlığın evrensel hastalığı olan "ideal hastalığı"nı incelemek için, dikkatimi önce ben ideali ile sapkınlık arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaştırmaya ve günümüzde giderek daha da yaygınlaşan bazı ruhsal rahatsızlıkların ortak çekirdeğini açıklığa kavuşturmaya yöneldim. Bu hastalıkların tümünün amacı, insanın sonsuz gelişme arzusunun karşısına *gerçeklik* tarafından çıkartılan acılı sınırı psikotik olmayan yollardan ortadan kaldırmak gibi görünmektedir.

Esas olarak Bertram Lewin'in (1948) bir makalesinden bu yana, gerçekliğin kavranmasının cinsiyet farkının kavranmasıyla bir tutulması sık rastlanan bir durumdur. Kuşak farkının tanınmasının bu görüşe eklenmesi gerektiği de bugün kabul görmektedir ve her halükârda ben böyle düşünüyorum. Bu iki nokta gerçekliğin temel taşıdır. Yine de ikisini birleştiren ve aynı madalyonun iki yüzü gibi birbirlerine denk düşmelerini sağlayan bağları göstermeyi gerekli buldum: Annenin bir penise sahip olmadığının yadsınması, vajinasının varlığının, yani Oidipus çağındaki erkek çocuğunun duhul ederek doldurma yetisine sahip olmadığı bir organın varlığının yadsınmasını gizler. Freud, üstbenden söz ederken (1923a) babaya ilişkin olarak, "birçok şey ona ve yalnızca ona ayrılmıştır," der. Bence babanın ayrıcalıklarına anneyle genital birleşmeyi de dahil etme zorunluluğunun nedeni, yalnızca babanın varlığının erkek çocuğa bu birleşmenin gerçekleşmesini yasaklaması değil, ama aynı zamanda çocuğun zaten böyle bir kapasitesinin olmamasıdır. Bu noktada, Freud'un, erkek çocuğun annesine duhul etme arzusu taşımadığı, onda kendisininkini tamamlayabilecek bir organın varlığını bilinçdışı olarak bile bilmediği, bu arzu ve bilginin

ancak buluğ çağında gündeme geldiği düşüncesini kabul etmek bana imkânsız görünmektedir.

Freud'un bize bıraktığı eril Oidipus kuramına göre, ensest fantezilerinin erkek çocuğun penisini ancak belirsiz bir biçimde içerdiğini, genç Oidipus'un annesine sadece "belli belirsiz dokunuşlar"la yaklaşmayı arzuladığını anımsayalım. Özellikle çocuklara ilişkin klinik deneyimin bu kurama karşı her gün sunduğu kanıtlar, daha önemlisi bizzat Freud'un kendi deneyimi (küçük Hans'ın, tesisatçının kendisine babasınınki gibi büyük bir *wiwimacher* (pipi) takmasına ilişkin fantezisi, annesini genital olarak doldurma arzusu dışında nasıl yorumlanabilir), Freud'un kuramına eklenen başka çocuksu cinsellik kuramları, tüm bunlar Freud'un eril Oidipus kuramını gölgede bırakmış değildir. Benim varsayımıma göre, bu kuramın başarısı, Oidipus kompleksinin dramatik yükünün önemli bir bölümünü saf dışı bırakmış olmasıyla ve Oidipal arzunun, doyurulması için gereken kapasiteler karşısındaki anakronizminin yol açtığı narsisistik yara karşısındaki eril savunmaları, sapkınlığın ortaya çıkışıyla doruk noktasına ve zafere ulaşan bu savunmaları onaylıyor olmasıyla büyük ölçüde bağlantılıdır.[1] Bazı etkenler, genellikle de annenin davranışı sapkınlığa uygun ortam yaratır. Anne, erkek çocuğu, buluğ öncesi penisi, genital öncesi cinselliği, "belli belirsiz dokunuşları"yla erişkin nesne olan annesini doyurabileceği ve yine bir erişkin olan baba anneye çocuğun yapamayacağı hiçbir şey yapmadığı için çocuğun ona özenmesi için hiçbir neden olmadığı yanılgısına iter. Böylece, cinsiyet ve kuşak farklılıklarının aşınması, evrim, gelişme, olgunlaşma, kısacası, *süreç* düşüncesinin kendisinin ortadan kalkmasına götürür. Geleceğin sapkınının, narsisizmini *kendi önüne yansıtmak* ve babasını kendi *ideali* haline getirerek bir gün onun gibi, annesinin eşi gibi olmayı ummak için hiçbir nedeni yoktur çünkü zaten oldum olası yeterli bir erotik nesne olduğu yanılsaması içinde yaşamaktadır.

İnancını hiçbir şeyin değiştirmemesi için, genital öncesi erojen bölgelerini ve kısmi nesnelerini bir *idealleştirme* sürecine tabi tutarak, narsisizmini onlara yansıtması gerekir. Böylece ben ideali

1. Jones'un kendi Oidipus kuramıyla ilgili olarak –daha o zaman!– söylediği gibi, ben de "kraldan daha kralcı" olma noktasına geldim.

genital öncesi bir modele saplanıp kalacaktır. Genitallik öncesinin genitallikle eşit, hatta ondan üstün olduğu yanılsamasını ötekilerde ve kendisinde yaratabilmek için, sapkının, genital öncesi konumunu idealleştirmesi gerekir. Yanılsamasının aldığı darbeler, kendi benzerlerinde genital ilgilerin varlığı, bu idealleştirmeyi mutlak bir zorunluluk haline getirir, çünkü sapkın, belli bir düzeyde her zaman, cinsel özelliklerinin, nesnelerinin ve beninin çocuksu niteliğinin keşfedileceği tehdidi altında yaşar. Sık sık açığa çıkan cinsel zorlanımına, kanımca Sanata ve Güzelliğe paradoksal (yüceltme sürecinin hammaddesi olan kısmi dürtülerini doğrudan boşaltan biri için paradoksal) düşkünlüğünü açıkladığını düşündüğüm bir idealleştirme zorlanımını da eklemeyi öneriyorum. Bu son nokta, çalışmam sırasında, daha önce değindiğim (1968) yaratıcılık ve içerdiği olasılıklarla ilgili sorunları ben ideali perspektifiyle yeniden ele almama neden oldu. Özellikle de, sahici olmayan estetik ürünlerin geliştirilmesine yol açan mekanizmaları ve idealleştirme sürecine tabi olmuş ürünleri yüceltmenin egemen olduğu ürünlerden ayırt etmemizi sağlayan yaratıcının özdeşleşmelerini incelemeye yöneldim.

İnsanın olgunlaşmadan doğması olgusuna ve bunun sonuçlarına temel bir önem atfettim: Dikkatle okunduğunda, Freud'un yapıtında merkezi bir yer tuttuğu görülen *Hilflosigkeit*. Birincil bütünlük kaybı –bunun üzerinde ısrarla durdum– hem nesnenin, ben olmayanın tanınmasına, hem de bu durumda benin kopmuş olduğu idealin oluşmasına yol açar. Bende açılan bu keskin yara ancak birincil nesneyle bütünlük durumuna bir geri dönüşle kapanabilir. Bu umut, genital birleşme yoluyla anne bedenine dönüş anlamına gelen ensest arzusuna aktarılacaktır. Küçük adamın genital yetersizliği, arzusunu *derhal* gerçekleştirmesini yasaklar. Ensest ancak anneyle birleşme fantezisini *geleceğe* yansıtarak mümkün olabilir. Çocuk bundan böyle, babayı annenin nesnesi yapanın ne olduğunu keşfetmeye ve genital babayı ideali haline getirmeye yönelecektir.

Dolayısıyla, bizi ileri iten, kendi kendimizin ideali olduğumuz o kutsal zamana yeniden kavuşma arzusudur. Her zaman kayıp zamanın peşindeyiz – aslında birincil bütünlük durumu parçalandığı an yitirilen zamanın. O anla, ensestin gerçekleşeceğinin varsayıldığı ileri yansıtılmış an arasında, insanın tüm bir psikoseksüel *evri-*

mi yer alır. Sapkının ve benzer kişilik yapılarındakilerin çözümü, *evrimi el çabukluğuyla yok etmektir. Tüm* aşamaları bütünleştiği zaman, evrim doyurucu bir süreç olarak, yani ben ile ideal arasında asgari gerilime yol açan bir evrim olarak yaşanır; ensest projesi, genital öncesi aşamaların bütünleşmesi sayesinde (bastırılması değil) mümkün hale gelen tamamlanmış bir genital kapasitenin kazanılmasını içerir. Görünürde benin ne kadar erişkin bir kişiliği olursa olsun, şu ya da bu gelişme aşamasının el çabukluğuyla yok edilmiş olması, aldatıcı görünüşler karşısında üstbenin ihlal karşısında olduğu kadar uyanık olan ben idealinin gözünden kaçmaz.

Bu çalışmada biraz daha geliştirdiğim sınav rüyalarıyla ilgili inceleme, dış olaylar gelişmenin doğal seyrini altüst etmediğinde ben idealinin olgunlaştırıcı bir niteliği olduğu varsayımımı gerekçelendirmemi sağlıyor. Buna bağlı olarak, psikoseksüel gelişmenin, biyolojik görüngüleri yöneten yasalarla karşılaştırılabilir bazı yasalara tabi doğuştan bir programı olduğunu düşünüyorum; bu düşüncenin Freud'un yapıtına tamamen yabancı olmadığı kanısındayım. Ensest arzusunun gerçekleşmesi yoluyla birincil nesneyle bütünleşme fantezisiyle iç içe geçen ben ile idealin yeniden buluşması fantezisi, bu programı bütün evrelerinde bir bakıma destekler.

Âşık olma durumu bu perspektiften incelendiğinde, Freud'un, âşık olma durumunun narsisizmde bir sınırlanma anlamına geldiği iddiasını yeni bir eleştiriye tabi tutmak mümkün olmaktadır. Benim düşünceme göre, âşık olma hali –ve bu yalnızca karşılıklı aşk için geçerli değildir– beni yükseltir, narsisistik büyümeye bağlı bir duygu yaratır, çünkü bu durumda özne ile nesne, ben (özne) ile ben idealinin (nesne) buluşmasının nesnelleşmesini (bir çeşit varsanılı arzu gerçekleşmesi içinde önceden yaşanan) temsil ederler; ve Freud'u izleyerek "nesne beni soğurur" demektense, "ben ideali beni soğurur" demek, ve âşık olma halini, ben ile idealin evliliğinin kutlanması olarak, birincil bütünlük durumunun parçalanmasından önce onları birleştiren ilksel bağa geri dönüş olarak düşünmek daha uygun olur.

Âşık olma durumu, bazı analiz tedavilerinin başlangıcında yaşanan, Béla Grunberger'in betimlediği türden bir narsisistik gerilemeyle ya da Freud'un, analitik "balayı" olarak adlandırdığı durumla karşılaştırılabilir; bu durumun coşkulu niteliği, analizdeki kişi-

nin, kendisini cisimleşmiş ben idealinin, yani yansıtma desteği olan analistin yakınında bulmasından kaynaklanır. Dolayısıyla, bu coşku deneyimi, Yanılsamanın, yani ben ile idealin kavuşması vaadinin yeniden etkinleşmesiyle ilişkilidir.

Ama analiz bu birleşmenin, aslında çok göreli bir biçimde (çünkü ben ile ideal arasındaki mesafe hiçbir zaman tam olarak kapanmaz), uzun ve zor bir yoldan geçerek gerçekleşmesini sağlasa da, *gruplar* eski ben ile idealin birleşmesi arzusu için genellikle çok daha kısa bir yol önerirler. O halde, bu gruplar, psikanaliz açısından, rüyanın dış görünüşüne ve ikincil işleme denk düşen az çok akılcı görünüşte bir sistem olarak tanımlayabileceğimiz *ideoloji* temelinde kurulur. İdeoloji her zaman birincil bütünlük durumuna dönüşle bağlantılı bir narsisistik üstlenme fantezisi içerir, çatışma ve hadım edilmeyi tek hamlede dışlar; dolayısıyla yanılsama alanında iş görür. Bence bu ideolojik gruplarda önder, babanın temsilcisi değildir (çünkü bu gruplar aslında Oidipus'un ve baba evreninin kökten yok edilmesini hedefler); daha çok sapkının annesinin bir benzeridir. Tıpkı onun, buluğa girmemiş olan oğlunu, babasının yerini almak için ne büyümeye ne de olgunlaşmaya gereksinimi olduğuna inandırması ve dolayısıyla çatışma ve hadım edilmeyle yüzleşmesini engellemesi gibi, önder de kalabalığı, yeniden bulunan bir tamlık duygusu içinde mutlak mutluluğa, "bütün insan"ın[2] mutluluğuna erişmenin mümkün olduğu yanılsamasıyla oyalar; orada tüm gereksinimler karşılanacaktır, "uyum dünyası"[3] egemen olacaktır, doyuma ulaşan insanlık artık rüya görmeyecektir. (Paul Nizan, *Aden Arabie*'de "İnsanlar tam ve özgür olduklarında, artık geceleri rüya görmeyecekler," der.)

Benimsemiş olduğum perspektiften bakıldığında, bana öyle geliyor ki *fallik cinsel tekçilik kuramı* erişkin ideolojilerinin çocuksu prototipidir. Bu kuram, küçük erkeğe, cinsiyet farkının ve buna bağlı olarak kuşak farkının aşındırılması yoluyla *evrimden tasarruf* edilebileceği yanılgısını koruma olanağı sağlar.

Freud gerçekliğin sınanması işlevini önce ben idealine atfetmişti (1921); daha sonra (1923) benin ayrıcalıklı işlevi olarak düşündü. İdeolojinin, dolayısıyla Yanılsamanın egemenliğindeki gruplar-

2. Marx. 3. Fourier.

da, bu işlev grubun ben idealine devredilmiş görünmektedir.

Yanılsamaya katılmayan yalnız birey sadece zulüm görmekle, öldürülmekle kalmaz, deli ilan edilir. Aslında Yanılsamanın etkinleştiği her durum, gerçekliğin sınanmasının az ya da çok ben idealinin temsilcisine terk edilmesini getirir: Burada ben ideali grubun tümü ya da önderidir. Bu, yalnızca âşık olma durumunda ya da hipnozda değil, analiz durumunun kendisinde de böyledir; ve bence bu alandaki gücün kötüye kullanılması olayları, sözcüğün tam anlamıyla tarihsel aktarımdan çok, ben idealinin analiste yansıtılmasına yorulmalıdır. Böyle bir durumda, analistin karşı aktarımı, analiz edilenin narsisizminin ömür boyu mutemedi haline gelir ve aynı zamanda Yanılsamanın gerçekleşmesi olasılığıyla gözlerini kamaştırmayı sürdürür. Ama o zaman analiz durumu, tümüyle büyünün, ideolojinin ve inancın tarafına savrulmuş olmaz mı? ("Ben kapıyım, benden geçen kurtulacaktır."[4])

Esas olarak bir algının dış dünyadaki temsilini bulmaya dayanan gerçekliğin sınanması işlevinin özellikle güç olduğu bir alan vardır. Gerçekten de, ruhsal benimizi ben idealimizle yüzleştirmek için gerçekliğin sınanmasına tabi tutmak konusunda hiçbir imkâna sahip değiliz çünkü dış dünyadaki hiçbir nesne ruhsal benimizin içsel temsiline tekabül etmez. Dolayısıyla, ruhsal benimiz için, bedensel benimizi değerlendirmekte kullandığımıza benzer aynalar, yani aynı anda hem sokakta yürüyüp hem de geçerken kendimizi seyretmemizi sağlayacak yollar bulmak zorunda kalırız. Bunun esas olarak üç yolu olduğunu düşünüyorum:

– Benimizin kopyalarını oluşturacak yapıtlar yaratabiliriz.

– Ruhsal benimizi bedensel benimize yansıtabiliriz (betimlediğim mekanizmanın, Federn'in histerik döndürme konusunda ortaya koyduğu mekanizmayla tam olarak çakıştığını düşünmüyorum); bedensel benimizin kendisi de yansıtılabilir ve uç noktada etkileme makinesinin oluşmasına yol açar.

– Nihayet, ötekiler, benzerlerimiz, *öteki ben*'lerimiz, eşcinselleşmiş kopyalarımız, ruhsal benimiz için ayna işlevi görebilirler.

Çok farklı derecelerde olsa da hepimizin bu olguya, yani ötekilerin fikrine bağımlı olduğu doğrudur.

4. Aziz Yuhanna'ya göre İncil.

Eğer bedensel ben, ruhsal ben için bir ayna, bir kopya ise, bedenin kendisi muhtemel bir zulmedici ise ve eşcinsel nesne de benimizin gelişmesinde bir rol oynuyorsa, Tausk'un ve Freud'un hezeyan kuramlarının çelişkili değil birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşıdıkları görülebilir.

Kendimizi, nihai olarak benimizin gözlemcisi olarak kurmak ve böylece benimizi, idealimizle karşılaştırarak değerlendirme olanağını elde etmek bazen çok zordur ve bu zorluk ben ile ideal arasında sürekli ve dayanılmaz bir gerilim yaratır.

Sanat ve edebiyat, kendi başına, ben ile ideal arasındaki uçurumu aşan bir köprü oluştursa da, edebiyatın kendi içeriği toplam benin bu iki bölümü arasındaki gerilimin, yol açtığı sonuçların ve duyguların betimlemeleriyle doludur; bu türden yüzlerce ve binlerce örnek arasında söz konusu olan ister Kutsal Kâse'nin peşindeki Lancelot ya da Percival olsun, ister imkânsız yıldızın ardına düşen Mahzun Yüzlü Şövalye ya da daha basit bir örnek olarak, Perrette ve süt güğümü, bu gerilime ilişkin betimlemeleri hepsinde görebiliriz.

Her zaman aşırı ve çoğu zaman yorucu biri olan Marie Bashkirtseff'in hüzünlü öyküsünde, benini idealinden uzaklaştırarak sarsan acılı kopuşun sonuçlarının açıkça ortaya konduğunu düşünüyorum.

Bashkirtseff'in *Mahrem Defterler*'ini (*Cahiers intimes* – yapıtın André Theuriet tarafından kısaltılıp yumuşatılmış bir versiyonu olan *Günlük* değil) okurken, soluk kesici kısa yaşamına (yirmi dört yaşında, gırtlağına, gözlerine, iç kulağına ve akciğerlerine yayıldığı anlaşılan bir tüberkülozdan ölmüştür) mutlak ve boğucu bir zorlanmanın tamamen egemen olduğu görülür. Bu, hayatta kalabilmek için vazgeçilmez olan bir narsisistik besin alma baskısıdır; hayranlık ve onay elde etmesine elverişli girişimlerin peşinde tükenmesine yol açan ve onu yaşatması beklenirken sonunda öldüren bir zorlanma.

Ölümünden birkaç gün önce, içinde kendisini seyrettiği ve yazdıklarını elli yıl sonra okuyacağını söylediği okurun bakışına sunduğu ilk ayna olan *Günlüğüne* şunları kaydeder: "Beni anlamadılar, hep yanlış değerlendirdiler, aile içinde bile; ve biraz da 'bu yüzden ölüyorum'." *Mahrem Defterler*'inin her biri epigraf olarak *Glo-*

riae Cupiditas sözlerini taşır. Aynasına içini açar: "Sevdiğim sensin." Ama ölçüsüz görünen tüm vakalarda olduğu gibi, görünürde kendisini böyle sevmesi, doyumsuz narsisistik arayışının, kendi kişisel değeri konusunda beyninde zonklayan derin kuşkuyu gizleyen aldatıcı bir gösterisinden ibarettir; başka bir yerde ise, "hiçbir değerim yok" ve aynı zamanda "kendime ilişkin iyi düşüncelerim var ve gerektiği gibi olduğumda şaşırmaktan ve doyum duymaktan kendimi alamıyorum" der. *Defterler*'i görünüşünün, davranışlarının betimlemeleriyle doludur: "General Bihovitz, Collignon, teyzem ve annem vardı. Şöminenin yakınında, bir sehpaya dayanarak duruyordum, ayaklarım şahane bir pozdaydı ve başımda bir Marie Stuart şapkası taşıyordum, ayaklarım değil, ben. Ayaklarımda, Rubini'nin Mısır ayakkabılarını taklit ederek yaptığı ve *Aïda*'da görüp etkilendiğim kırmızı terlikler vardı." Ya da: "... Esas heyecan bizi İngiliz gezisinde bekliyordu. Beyaz atlar, beyaz araba, beyaz kadınlar, sarı saçlar, güneşin son ışıklarıyla parıldayan fenerler, biraz peri masalındaymışız gibi bir havamız var. Ata binmekle ve doğal ve rahat bir havayı korumaya çalışmakla meşguldüm ama sonra herkes beni gördü ve şaşırtıcı bir biçimde ismim kalabalığın arasında dolaştı..." *Defterler*'de, toplu olarak ele alındığı zaman, uzmanına, yetmişli yılların sonu ve seksenli yılların başındaki modayla ilgili muhtemelen eşsiz bir belge sunabilecek bu türden binlerce betimleme bulunabilir. Giysileriyle ilgili olarak, "Fiziksel lüks moral lüks için zorunludur," der; bu sözün, ruhsal benin bedensel ben dolayımıyla gelişmesi konusunda ileri sürdüklerimi desteklediğini düşünüyorum.

Marie, balolarda, operalarda, konserlerde, paten yaparken ve Meclis'te nasıl göründüğüyle ilgili olarak gazetelerin sosyete sütunlarında çıkan her şeyi iştahla okumaktadır, çünkü politikayla ilgilenmektedir ve ister âşık olacağı Bonapartçı Paul de Cassagnac olsun isterse Gambetta, ünlü politikacılardan büyülenmektedir. Nice'ten Floransa'ya, Napoli'ye, Roma'ya, Madrid'e, Burgos'a, Sevilla'ya, Cordoba'ya, Granada'ya, Paris'e, Biarritz'e, San Remo'ya koşuşturup durur: "Yarışlara dek burada kalmak, sonra Sorrento'ya, Trouville'e, Aix-les-Bains'e ve İngiltere'de deniz banyolarına gitmek isterdim, zaman yetmiyor, hayat öyle kısa ki." Bu satırları yazarken henüz hasta olduğunu bilmemektedir, ama larenjit tüberkü-

lozun ilk belirtileri kendini göstermiştir. Tanrısal olduğunu söylediği sesini kullanmasını yasaklayacaklardır; mandolin çalar, at biner, ava çıkar, Fransızca, İtalyanca, Almanca, İspanyolca ve tabii Rusça konuşur, Yunancasını ve Latincesini yetkinleştirmeye çalışmaktadır, şiir yazar, sanatla ilgilenir ve resim yapar. Beğenisi pek sağlam olmamakla birlikte --Carolus-Duran ve Bastien-Lepage'ı Manet'ye tercih etmektedir–, yılların olgunlaştırıp ilk etkilerden arındırabileceği çok içten bir yeteneği vardır; ünlü olmak ister: "Stendhal'in yazdığı Michel Angelo'nun öyküsünü okurken, bir dehaya sahip olmadığım için umutsuzluktan ciddi olarak kendimi öldürmek istedim; dehadan yoksun yaşamanın ne anlamı var."

Sabahtan akşama kadar canla başla resim yapmaktadır ve hastalık ilerlerken, öğleden sonra iki saatlik dinlenmeyi kendisine zorla kabul ettirebilmektedir; resim yapmayı Julian'ın atölyesinde öğrenmektedir ve resimlerini sergilediğinde, öğretmenlerinden, izleyicilerden ya da eleştirmenlerden gelecek en küçük bir onay belirtisini dört gözle beklemektedir, çünkü: "Hayır, anlamıyor musunuz, yaşayabilmek için çok yetenekli olmam gerekiyor." Ama şunları da söyler: "Ah, şu Carolus-Duran şeytanıyla iyi vakit geçirdim. Ama en sonunda ne oldu? Bilmiyorum, zorlama bir şey... Çünkü sonuçta anlamıyorum... Ah hiçbir zaman yetenekli olmayacağım..." "Her şeyi karaladım ve bir daha görmemek için tuvali bile verdim... bu öldürücü bir şey. Sıfır resim, başaramıyorum. Ama yaptıklarını yok ettiği anda insan kendini hafiflemiş, özgür ve yeniden başlamaya hazır hissediyor..." Ve: "Artık nereye gideceğimi, ne yapacağımı bilmiyorum. Basit bir çalışma yapacak gücüm yok, hep çok fazla şey üstlenmem gerekiyor, bu da iyi gelmediği için umutsuzluğa düşüyorum ve şu anda sinirlerim bozuk. Zaten artık asla resim yapmayacağım, hiçbir zaman iyi bir resim yapamadım. Resim yapmaya başlayalı üç yıl olmuş... Kabul ediyorum, bu zamanın yarısını kaybettim, ama fark etmez...

"Nihayet soluğum tükendi... Ama o zaman, bir daha yapamayacağıma, bir daha resim yapmayacağıma dair o korkunç inanca kapılıyorum... Öyleyse heykel... Ne olursa olsun resme geri döneceksiniz, ve daha da gerilemiş bir halde... O zaman? Öyleyse ölmek daha iyi."

Marie'nin kendisine saygısını dengelemesi çok zor olmaktadır.

Beni ile ideali arasındaki, sürekli olarak kapatmaya çalıştığı mesafe sonunda onu hiperaktif yapmakta, çevresinin hayranlığını kazanmak için hep yeni başarılar elde etme arayışına itmektedir. Kendisini yoran, tam anlamıyla tüketen bin tane etkinlik içinde gerçekten de "soluğunun tükendiği", nefes nefese kaldığı hissedilmektedir; şu umutsuz göreve koşulmuş durumdadır: İdealini beninden koparan ölümcül yarığı ortadan kaldırmak.

Burada herhangi bir genel geçerlilik iddiası taşıyacak bir tüberküloz kuramı sunmaya çalışmadan, analiz pratiğim sırasında ya da doğrudan gözlem yoluyla saptadığım bir olgudan söz edeceğim. Kendilerini, libidinal enerjilerini tüketen bir hiperaktiviteye, hastalığın akciğerde oyuklar açmasından ve kan tükürmeden önce ya da bu belirtilerle aynı anda ortaya çıkan kanamalara iten ve trajik ve nafile girişimini gerçekleştiren oruçlu Kafka karakteri gibi kansız ve tıknefes kalmalarına yol açan ben ideallerinin peşinde koşan böyle bazı tüberküloz hastalarına rastladım. Tüberküloz hastalarında sık görülen ve aslında tam anlamıyla bedensel olduğu kadar libidinal bir *erimeyle* de sonuçlanan bu ateş ve gözlem yeteneğindeki artış, eskiden tüberküloz zehirlenmesine ve vücut ısısının yükselmesine atfedilirdi.

Defterler'den anlaşıldığı kadarıyla, babasının annesini ve kendisini terk etmiş olduğu da düşünülecek olursa, Marie'nin belki birincil değil, ama temel bir narsisistik yarası vardır. Baba bir başka kadınla yaşamaktadır ve ondan evlilik dışı çocukları vardır. Marie'nin aynasında, günlüğünde, çalışmalarında, benzerlerinde –o kadar çok kopyada– aradığı şeyin, babası tarafından reddedilmesinin sonuçlarının bunlar tarafından onarılması olduğu düşünülebilir. Kendisiyle evlenmek isteyen tüm erkekleri reddetmesine ve içlerinden birine, yazgının ironisi, başka bir kadından sahip olduğu evlilik dışı çocuğu kabul etmesini isteyen bir erkeğe bağlanmasına yol açan da bu reddedilişin kendisidir; bunu yapma kararını veremez çünkü o sırada yaşadığı acıları kendi ailesinin tarihine bağlamayı başaramaz. Sonunda kendisiyle ilgilenmeyen ve başka birini seçecek olan bir erkeğe umutsuzca âşık olur. O sırada şunları yazar: "Mutlaka, mutlaka evlenmeliyim ki ona aldırmadığımı görsün ve özellikle de muhteşem bir biçimde evlenmeliyim..." "Ya sarsıcı bir intikam gerekiyor ya da ölmek." Ertesi gün *Defter*'ine babası

hakkında yazar: "Canını sıkmak için ona, babama, hepsinden bıktığımı, onunla herhangi bir şey paylaşmak istemediğimi, benim için gereksiz olduğunu söyledim."

Başka biçimde ifade edecek olursak, ben ile ideali ayıran yaranın iki dudağının birbirine yaklaşmasına imkân tanıyan temel kiplerden birini oluşturan aşk Marie'den kaçmaktadır, çünkü her türlü aşkı imkânsız hale getiren çatışma tam da bu yaranın kendisinden doğmuştur. Marie, aynı zamanda, Jean Kestemberg'in erotomanik ilişki tanımına benzer bir tarzda, prestijli şahsiyetlere bağlanmakta ya da onlar tarafından beğenildiğine inanmaktadır. Oysa gerçek bir cinsel deneyim yaşamış gibi görünmemektedir; böyle bir şey aklından geçtiği zaman, idealin, Epiktetos'a* rağmen üstbenin önüne geçtiği ve ben ile ideali ayıran mesafenin bilinçli bir biçimde algılanır gibi göründüğü bir utanç ve suçluluk duygusu karışımı yaşamaktadır: "Bir sevgili edinmeye gelince, insanın benimki gibi bir kişiliği varsa bunu aklına bile getirmemeli. O kadar aşağılanmış hissederim, işkence çekerim, o kadar çok acı çekerim ki. Belki birinci ben bir şey demez, ama ikincisi, birincinin her şeye sahip olmasını arzu eden, Epiktetos'u hatırlayan ve kendisi için hiçbir şey istemeyen, tüm mutluluğunu birinciye bağlayan ikinci ben buna izin vermeyecektir ve birincisi yanlış yaptığı için ikincisinden utanacaktır."

Bundan böyle, Marie'de dürtü dünyası narsisistik dünyadan ayrılmıştır; bedeni artık ona erotik nesne doyumlarını sağlayamaz. Kendine özgü ironik bir tonla, kadınların önünde soyunmak zorunda kaldığı bir olayı anlatır: "O üç ihtiyar görülmeye değerdi, birbirlerine fırlattıkları bakışlar, fısıldaşmalar; bu bana kendimi pohpohlanmış hissettirmiyor, dünyada bedenimden daha güzel bir şey olmadığını ve heykelimi ya da resmimi yaptırmamamın gerçek bir günah, bir yüz karası olduğunu uzun zamandır biliyorum. Böyle güzellikler bir kişinin özeline ait olamaz. Herkes tarafından görülmeye açık bir müze gibidir."

Doğaldır ki bedene yapılan ve her şeyden önce narsisistik bir nitelik taşıyan bu yatırımda, Oidipus karşısında bir savunma, babaya sadakat ve eşcinselliğin bastırılması saptanabilir... Yine de bu

* Stoacı bir filozof. (ç.n.).

yatırım narsisizm ile dürtülerin imkânsız sentezini de ifade etmektedir. Muhtemelen bu bölünmenin kendisi, kısmen, baba tarafından reddedilmenin açtığı narsisistik yaranın bir sonucudur. Oidipal arzularına, kan göllerinde yıkanan yaralı insanların yer aldığı rüyalarında ortaya çıkan korkunç bir kin eşlik etmektedir; oysa, terk edilmelerinden sorumlu tutulan annesine yönelik saldırganlığı derin bir biçimde bastırılmış olarak kalmaktadır. Yine de, Marie, kendisini ihmal ettiğini iddia ettiği bir anneyle dışarı çıkmayı ağlayarak reddettiğinde ya da boğanın boynuzlarının atın bağırsaklarını deştiği bir boğa güreşini son derece zalim bir biçimde betimlediği kendinden hoşnut anlatıda, anneye yönelik bu saldırganlık kendini göstermektedir (başka yerlerde, ilkel sahneyle ilgili çok sayıda rüya anlatmaktadır).

Genitallik öncesi ve özellikle de makatsallık bastırılmış ya da dizginlenmiş durumdadır: Çevresinden birinin geçirdiği bir sıraca ya da çıban ameliyatından söz ederken şunları yazar: "Zola'ya hayranım ama herkesin söylediği, oysa benim söylemekte hatta yazmakta bile kararsız kaldığım şeyler var. Yine de, bunların korkunç şeyler olduğunu düşünmeyesiniz diye, en güçlü şeyin *arındırılmış* sözcük olduğunu söyleyeceğim; burada böyle bir sözcük kullanacağım için üzgünüm; rezil ya da bu türden şeyler demekte tereddüt etmiyorum ama şu küçük masum pis ifadelere gelince, onlardan tiksiniyorum." Ve: "Rüyamda, birinin sağ akciğerimde ne olduğunu bana anlattığını gördüm; bazı bölümlerine hava girmiyormuş... demek oluyor ki... ama bunu anlatmak çok iğrenç, hasta olduğumu söylemem yeterli."

Bu koşullarda, beni ile ideali arasındaki yarığı biraz olsun doldurmasını sağlayabilecek yollardan birinin, yani sanatsal yaratıcılık yolunun da sık sık kapandığı anlaşılabilir; yüceltme süreci, genital öncesi dürtülerin bastırılmasıyla kısmen tıkanmış durumdadır. "Narsisistik iyileşme" (Grunberger, 1956) girişimlerinin başarısızlığı, izlediği bir *Faust* temsiliyle ilgili olarak yazdıklarında mükemmel bir biçimde ifade edilmektedir. Konu, Marguerite rolünü yorumlayan ve sesten tümüyle yoksun oyuncudur: "Baştan, heyecanlı, ürkek olduğunu düşündüm ama Thulé Kralı aryasına başladığı zaman, onun adına titredim ve öyle utandım, öyle korktum ki sanki şarkıcı benmişim gibi locanın dibine saklandım."

Bu olayda, ben ideali düzeyinde bir başarısızlığı (burada, özdeşleşme yoluyla) niteleyen duygu olarak utançla yeniden karşılaşırız; tanıklar (izleyiciler) önünde yaşanan ve saklanma ya da yok olma isteğine yol açan bir başarısızlık. Bu çalışmada, utancın makatsallıkla bağlantısından, denklerin (eşcinselleşmiş nesneler, *öteki benler* olarak kavranan) narsisistik onayını hedefleyen sergilemeden söz etmiştim. Bu sergileme, amacına ulaşamadığı zaman, benin ideallikten çıkması, yüzün yitirilmesi, başka bir deyişle, eşanlı eşcinsel dürtülerin yeniden cinselleşmesiyle birlikte anüsün ortaya çıkması anlamına gelir.

Bir kadın hastamda, farklı bir yapıya yerleşmiş olsa da aynı sorunsala işaret ettiğini düşündüğüm şu olaylar dizisini gözlemledim. Hastam, analizi sırasında, sevdiği erkek başka bir kadınla evlendiği için terk edilen genç bir kadın. Terk edilmesine şiddetli bir kin ve çok sayıda eyleme koymayla (mektuplar, telefonlar, vb.) tepki veriyor. Aktarımda, bazen onu terk eden adam, bazen rakibi, bazen de eşzamanlı olarak ikisi birden oluyorum. Bununla birlikte, çocukluktaki kökleriyle burada ilgilenmeyeceğimiz çatışmanın anneye ilişkin ve eşcinsel yönü besbelli. Bir müdahalem üzerine beni yıkıcı olmakla suçluyor; o adam tarafından sevilmediğini varsayarmış gibi bir havam olduğunu söylüyor (adamın başka bir kadınla henüz evlenmiş olduğunu ve hastamın anlattıklarından, eyleme koymaları karşısında açık bir bezginlik gösterdiğini hatırlıyorum) Bir süre sonra, onunla karşılaştığını ve onun kendisinden *büyülendiğini* hissettiğini anlatıyor; adam sanki hastamdan, kendisini tamamen baştan çıkartan bir *ışık*, bir *pırıltı* alır gibiymiş. Bu sözlerdeki erotomanik hava karşısında, benim onu reddedilmiş olarak görmemin kendisi için dayanılmaz bir şey olduğunu hissettiğimi söylüyorum; sanki bu onu benim karşımda aşağılayıcı bir duruma sokuyormuş gibi. Bunu söyleyerek, eski sevgilisini nasıl büyülediğini anlatırken benim önümde bürünmeye çalıştığı göz kamaştırıcı (dolayısıyla idealleştirici) *aura*'nın anlamına değinmek niyetindeyim, çünkü narsisistik yarasını benim bakışlarımdan gizleme ihtiyacı duyduğunu, reddedilişin benim önümde anüsünü sergilemekle aynı anlama geldiğini o zaman anlıyorum.[5] Bu müdahale onda

5. Marie Bashkirtseff kendisiyle ilgili bazı betimlemelerinde benzer bir ışıl-

hemen bir sakinleşme etkisi yaratıyor. Sonraki seansta, rüyasında, biri sevgilisi için (geçici bir ilişki söz konusuydu) diğeri sarışın biri için olmak üzere iki doğum kontrol hapı alması gerektiğini gördüğünü anlatıyor. Rüyasını kendisi analiz ediyor ve anne olarak benden bir çocuk edinme arzusunu ifade ettiğini söylüyor. Böylece, yalnızca olumlu bir eşcinsel aktarımın tezahürleri netleşmiş olmakla kalmıyor, malzemesinin biraz endişe verici olan yönü de yerini artan bir *içgörüye* bırakıyor.

Narsisistik başarısızlıkla ilgili utanç, bildiğimiz gibi, bazen hezeyana değil, intihara götürebilir. O zaman söz konusu olan, duyguya eşlik eden fantezinin gerçekleştirilmesidir: Yok olma, bir daha benzerlerinin bakışlarıyla karşılaşmama fantezisi. Utanan birinin başkalarının yüzüne bakamadığı, başkalarının önüne çıkamadığı da söylenir; gizlenen anüsün gelip yerleştiği yüz ve ön. "Utançtan ölünür"; ve eğer gülünçlük öldürmez deniyorsa, bu yalnızca bir yadsımadır.

Buna koşut olarak, bir küçük düşmenin, yüz karasının tanıklarını ortadan kaldırma ve böylece o anının izlerini silme arzusu, oldukça sık rastlanan bir cinayet sebebidir. Burada, yalnızca, kan davasında olduğu gibi utancın doğrudan nedeni olanları öldürme arzusundan değil, öznenin önünde küçük düştüğü kişilerin öldürülmesinden de söz ediyorum. Utancın tanıklarını ortadan kaldırma fantezisi çok yaygındır. Çok güzel sesi olan ve üstelik tanıdığım en iyi insanlardan biri olan bir şarkıcı, kariyerinin başlangıcında kötü bir tavsiyeye uyarak bir gala sırasında repertuarına bir parça koyduğunu ve bu yüzden alaylı sözlere maruz kaldığını anlattı. Dinleyicilerin çoğunu tanıyormuş (olay bir taşra kentinde yaşanmış). O zamandan beri, tanıklardan birinin ölüm haberini duyduğunda fe-

tılı havaya bürünmektedir. Bu *aura*'nın, âşık olma durumunda nesnenin, ya da mistik durumlarda nesnenin "görünümler"inin büründüğü *aura*'nın eşi olduğunu kaydedebiliriz (bkz. "Âşık Olma Durumu" üzerine bölüm). Aslında babası tarafından terk edilmiş olduğunu gördük. Marie ya da söz ettiğim hastam gibi reddedilmiş ya da terk edilmiş olmak, genel olarak öznenin kendisini bir artık, bir kalıntı, yani dışkı olarak yaşamasına yol açabilir. Birincil süreç düzeyinde içerik ve içeren birbirine karışır. Dışkı gibi görünmek ya da anüsünü sergilemek tek ve aynı şeydir. Bu içerik-içeren özdeşliği, örneğin "bir bardak içmek" ya da "açık havada" gibi ifadelerle dilde de onaylanır.

rahlar gibi oluyormuş ve kendi itirafına göre tüm listeyi böylece "tamamlamak" gibi bir tutkusu varmış! Zonklayıp duran utanç ancak o zaman silinecektir. Bu fantezi ile, yaşlanan Castiglione'nin* verdiği emir, tüm aynalarının, yani narsisistik yarasının tanıklarının örtülmesi emri arasında benzerlik kurulabilir. Ayrıca, yukarıda aktardığımız ve Marie Bashkirtseff'in tuvallerinden birini karalamasıyla ilgili (bunun –kendi kopyalarından biri söz konusudur– onu öldürdüğünü ama hafiflettiğini söyler) pasajı da anımsatalım.

Kadınlarda kendine saygıyı düzenleme kiplerinden biri, penis sahibi olma fantezisine dayanır. Başka bir bağlamda belirtme fırsatı bulduğum gibi, yitirilen tümgüçlülüğün yansıtıldığı ilk nesne, meme, sonra da anne, aynı zamanda narsisizmden kopuşun nedeni olarak da yaşanır ve Oidipus öncesi çatışmaların değişkenlikleri çerçevesinde, annede eksik olan organa, yani penise sahip olmak, anneye karşı kazanılan bir zafer ve dolayısıyla yitirilmiş tümgüçlülüğün yeniden kazanılması biçiminde fantezileştirilebilir. Birçok kadın tüm sorunlarının, ve nihayet beni ile idealinin çakışması sorununun, erkeklik organına sahip olmakla çözülmüş olacağını düşünür.

Penis hasedi Marie Bashkirtseff'te açıkça görülmektedir. Atış yapmak, avlanmak, at binmekle kalmaz, "Kadın Hakları" hareketinin de bir üyesidir. Şöyle yazar: "D. adında bir ayakkabıcım var ve zaten küçük olan ayağımı bir merak nesnesi haline getirmiş durumda. Bu ayakla nasıl yürünebildiğini kimse anlamıyor. Dar, sivri, doğal değil ama güzel ve şaşırtıcı. Bu ayak Saray kadınlarında bir çeşit şaşkınlık yarattı ve Bay de M. hayretini gizleyemiyor, ayağa bakıp duruyor. Onu güzel bulduklarına aslında inanmıyorum ama olağanüstü."

Penis hasedi, annede bulunmayan organa duyulan aşırı isteğin sonucu olsa da, ben ile ideal arasında güçlü bir gerilimin bulunduğu durumlarda, penis hasedinin, fobidekine benzer bir biçimde, belirsizliğiyle, sürekliliğiyle ve yaygınlığıyla işkence eden bir acıya bir odak sağlama girişimi olarak kavranabileceği de doğrudur. Olmak simgelenemediği için, simge bizi zorunlu olarak sahip olmanın alanına soksa da, söz konusu olan, *sahip olmakla* değil *olmakla* ilgili bir acıdır. Green'in, Aias'ın intiharı konusundaki yorumu-

* III. Napolyon'un güzelliğiyle ünlü metresi. (ç.n.)

nun (1969), kadınlarda penis hasedi ve bunun ben ideali ile ben arasındaki gerilimle ilişkileri konusunda genel anlamda aydınlatıcı olabileceğini düşünüyorum: "Aias kendini öldürür çünkü Akhilleus'un silahları başkasına verilmiştir. Bu durumda sorun, yoksun bırakıldığı bir maldır. Buna aldanmayalım. Aias'ın acısını çektiği şey olmakla ilgili bir yaradır... Fallik bir simgenin kaybıdır, ama yalnızca ona arkadaşlarının ve düşmanlarının hayranlığını sağlayacağı varsayıldığı ölçüde. Bu nedenle tepkisi utançtır, sanki silahların başkasına verilmesi onun düşüşünün ve değersizliğinin belgesiymiş gibi."

Freud'un (1937), bazı analizlerde hastayı penis hasedinden vazgeçirmek söz konusu olduğu zaman ortaya çıkan ağır depresyonlarla ilgili söyledikleri, bence ancak ben ile ideali birleştirme istekleri peniste odaklanıyorsa anlaşılabilir, çünkü bu durumda hasta *varlığın* tamlığına yeniden kavuşma umudunu terk etmeye davet edilmiş olmaktadır.

Bu çalışmamda Freud'un ben idealiyle ilgili bazı tanımlamaları üzerinde durdum: Büyüme arzusu, idealin öznenin "önüne" yansıtılması; bunlar beni, ben idealine, bu durumda *geleceğe* dair bir *vaat*, Michel Fain ve Pierre Marty'nin ifadelerini kullanacak olursak, ben idealini *umuda* yaklaştıran bir *vaat* anlamını yüklemeye götürdü. Depresyona özgü duygu, ben ile idealin birleşmesi projesinin neredeyse tamamen terk edildiğinin işareti olan beklenti yoksunluğu ya da umutsuzluktur.

İdeal hastalığı tayfının yalnızca bir bölümü üzerine düşünce üretmek zorunda olduğum ve depresyonu gerektiği gibi incelemeyi hedeflemediğim halde, yine de depresyona anıştırmada bulunmak durumunda kaldım. Bunalımdaki kişinin ben idealiyle ilgili olarak, "Kişileştirilmiş üstbenin narsisistik bir ürünü... özneye dışarıdan dayatılmış" ifadelerini kullanan Francis Pasche'ın düşüncesini paylaştım. Hatta söz konusu olanın, anal-sadistik evreye gerilemiş ve narsisistik yatırım yapılmış bir üstben, eğiticinin sunduğu ve Reich'ın kişilik zırhına benzer (kişilik zırhını tuvalet terbiyesi sırasında ebeveynin rektumunun bir temsili olarak yorumladım) bir "kalıp" olduğunu düşündüm. Çoğunlukla, bunalımdaki kişiye önerilmiş olan ben ideali, vakitsiz ölmüş ana ya da babadır. Hayatta kalan diğeri, ölümle ilgili kendi çatışmaları nedeniyle öleni her

türlü mükemmel özellikle donatmış ve ulaşılmaz bir model olarak çocuğa sunmuştur.

Mani şemasıyla depresyon şemasının karşılaştırılmasının bizi, ben ideali ile üstben arasında bir ayrım yapma gereğini savunma noktasına götürdüğünü düşünüyorum; bu ayrımı çalışmamın son bölümünde farklı bağlamlarda gerekçelendirmeye ve nüanslandırmaya çalıştım.

Depresyonda, yitirilmiş çiftdeğerli nesne bene dahil edilmiştir ve üstben "dışarıdan dayatılmış" ben idealiyle ittifak halinde bene yüklenmektedir. Bu durumda, bana öyle geliyor ki kişisel bir ben ideali için yer yoktur.

Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi'nde (1921a) ben ideali her ne kadar çoğul anlamlar içerse de, Freud'un 1921'de bir kez daha söylediği gibi manide ben, ben ideali ile bütünleşir; Rado ve Lewin'in dedikleri gibi üstbenle bütünleşmesi söz konusu değildir. Buna karşılık, B. Lewin manik coşkunluk durumları sırasında çocuğun memeyle birleşmesi üzerinde durur. Bence bu birleşme, oral düzeyde, birincil nesneyle bütünleşmenin, yani narsisizmin benden henüz koparılmadığı ana özgü olan, ben ile ben olmayanın farklılaşmadığı duruma geri dönüşün bir temsilidir. Ruhsal düzeyleri ayıran sınırların yok olmasının ve dolayısıyla üstbenin ortadan kalkmasının bu duruma eşlik ettiği bence açıktır. Anal düzeye gelince, nesneler karşısında tümgüçlülük uygulanır ve Karl Abraham'ın çalışmalarından beri bildiğimiz gibi, nesneler hızlı ve aralıksız bir içe alma ve dışa atma sürecine tabi tutulurlar, tam bir içruhsal bobin oyunu gibi. Anal düzeydeki bu tümgüçlülük, özneyi, nesneyi tercihe bağlı olarak diriltebilmeyi (içe alma) ya da öldürebilmeyi (dışa atma) içeren o çok bildik fanteziye götürebilir. Bir kadın hastam, yokluğum sırasında, bir bitkiyi solmaya bırakıp sonra suladığı ve bunu art arda birçok kez tekrarladığı bir rüya görmüştü. Aynı biçimde küçük bir hamster besliyor, sonra onu açlıktan ölmeye bırakıyor, hayvan bir lokma yemle yeniden hayata dönene dek güçsüz kalıyor ve bir gözü kapanıyordu. Bu durumda nesne, özneye ait bir kısmi nesneye indirgenir, özne nesnenin mutlak efendisidir; bu, özneye, kendisinin belirlemediği herhangi bir kayıp yaşamayacağının güvencesini sağlar.

Burada söz konusu olan, ben ideali ile benin, bu türden mutlak

bir birlik yaşamın hemen başlangıcı ya da ölüm dışında ne kadar mümkünse o kadar birleşmeleridir; ve üstbeni silip süpüren bu çakışmanın kendisidir, ama bu bir bakıma ikincil bir sonuçtur. Üstelik manide üstbenin yok olmasının ek bir nedeni daha vardır ve o da tam olarak öznenin içe yansıtılmış nesnelerine, dolayısıyla üstbenine uyguladığı manipülasyondur.

Ben ile ben idealinin çakışmasının yine de mutlak olmadığının kanıtını bize sunan, iç ve dış kategorilerinin korunduğunun kesinlik kazanmasıdır. Bu koruma, manik beni, nesnelerin haz verici olup olmadıklarına göre içerildiği (yutulduğu) ya da dışa atıldığı (tükürüldüğü) (bkz. "Yadsıma") saf-haz benine yaklaştırır. Manik beden (ve madde bağımlısının bedeni), Evelyne ve Jean Kestemberg'in Simone Decobert ile birlikte kısa süre önce anoreksi üzerine yaptıkları incelemede (1973) betimledikleri bedene benzer: Nesnelerin sonsuz bir biçimde akarak girip çıktıkları iki ucu açık bir tüp. Anoreksiyi maniye ya da madde bağımlılığına indirgemek istemiyorum, ama burada, bu hastalıklı yapılarda gözlenen şeyle tam olarak çakışmasında bana çarpıcı gelen bir nokta var. Çünkü nesnelerine bu tümgüçlü denetimi uygulayan manikler ve madde bağımlıları, terk edilmekten, dolayısıyla depresyondan korunmalarını ve buna bağlı olarak benlerini ideallerinin yakınında tutmalarını sağlayan kendine yeterli bir sistem yaratma girişimlerinde kendilerini mümkün olduğunca dış destekten bağımsız kılmaya çalışırlar. Alkolik hastalarımdan biri, sidiğin toplanıp alkol elde edecek şekilde süreçten geçirildiği bir kurumda kaldığı rüyasını görüyordu; sidiğin alkol içerdiği ve yeniden dönüşümünün mümkün olduğu varsayılıyordu.

Anoreksi hastası olmamalarına karşın iki kadın hastam yedikten sonra kendilerini kusturuyorlardı. Birisinin geçici bir madde bağımlılığı olmuştu. Her ikisinin de çok sayıda düşüğü vardı; böylece, besini içe aldıktan sonra kusmalarında açıkça görülen bu doldurma boşaltma hareketini bir başka düzeyde yeniden üretmişlerdi. Dolayısıyla bedenlerini Danaos Kızlarının fıçısı* gibi yaşıyor-

* Klasik Yunan mitolojisinde, Danaos'un, evlenmemek için koca adaylarını öldüren elli kızı, ölüler ülkesinde dibi delik bir fıçıyı sonsuza dek doldurmaya çalışmakla cezalandırılır. (ç.n.)

lardı. Bu vakalardan birine birazdan döneceğim ama önce şunu vurgulamak istiyorum: Maniklerin nesneyle tam bir iç içe geçme noktasına varmadıklarını kabul etmek kaydıyla, söz konusu olan yine de benleri ile ideallerinin birbirine yaklaşmasıdır. Aksi halde, hipomaniklerle bunalımdaki kişiler karşılaştırıldığında görülen duyguların tam tersine çevrilmesi durumu nasıl açıklanabilir? Birincilerde, umudun her türlü akla yatkınlığın ötesinde korunduğu iflah olmaz bir iyimserlik –*mutlu son* âlemi (gerçekliğin tüm yönleriyle yadsınması sayesinde)– vardır; oysa ikinciler umutsuzluğa kapılmıştır, başka bir deyişle, ben ile idealin buluşmasının fantezisinden bile yoksundurlar. (Maniklerden değil hipomaniklerden söz ediyorum çünkü doğrusunu söylemek gerekirse, umutla umutsuzluğu karşı karşıya getirmek istiyorsak, maniklerle bunalımdakiler karşılaştırılamaz; manikler, mutluluğu hiç değilse geleceğe yerleştiren umudun da ötesine geçmiş durumdadır. Manik kendini burada ve şimdi kutladığı bayramda tamamlar.)

Söz ettiğim kusan hastalardan biri, çalışmamın büyük bölümünde satır aralarında okunduğunu düşündüğüm ama belki yeterince açıklığa kavuşturamadığım bir noktayı aydınlatan bir malzeme sundu; sözünü ettiğim idealleştirme sürecinde anal dürtülerin yeri.

Mélanie-Blanche –bundan yedi yıl önce bana başvurduğu sırada– yirmi sekiz yaşında bir genç kız. Edebiyat eğitimini gerektiği gibi tamamlayamamaktan ve kaygılarından yakınıyor. Anımsadığım kadarıyla, talebinin temel güdüsü bu. Ergenlik çağındayken, son bölümü yüz yüze gerçekleştirilen bir analizden geçmiş. Hoş, zeki ve kültürlü bir kız. Seans sırasında uzun saçlarının bir tutamını hülyalı bir havayla tutan, antika yüzükleriyle özentili bir biçimde oynayan ve vajina, kıç, pubis, kıl, vb. gibi bazı sözcükleri ağzına almamak için saatler harcayan son derece yapmacıklı bir insan. Sürekli olarak bir şeyler vermek üzere gibi görünüyor ve sürekli olarak beni düş kırıklığına uğratıyor. Bu davranışını sırasıyla, önce tatmin olmama izin vermeden beni "tutuşturma"nın, sonra da dışkısını bana vermeyi reddetmenin bir biçimi olarak yorumladım. İlk yorum, analizin başlangıcında, gebe olduğunu ve bundan memnuniyet duyduğunu çünkü böylece karşıma "donanımlı" çıktığını, çocuğu doğurmayacağını, bunun üçüncü gebeliği olduğunu ve bu-

nu da bir önceki gibi babasının sonlandıracağını bana söylemesiyle ilgilidir. Babasıyla ilişkisinin analizi onu nasıl sürekli olarak baştan çıkarmaya çalıştığını gösteriyor. Onun yanında çekingenleşiyor, onunla aynı odada kalmak istemiyor, vb. Ana babasının hiçbir cinsel ilişkisi olmadığını, ayrı yataklarda uyuduklarını da söylüyor. Bir erkek arkadaşıyla tatile çıkarken, ona kullanılışını tarif ederek bir rahim içi alet veren ve gebeyken sonda takan babasının davranışları, babasının tek cinsel nesnesi olduğu yönündeki fantezilerini destekler görünüyor. Beni uyarıp sonra da açlığımla baş başa bırakması, babasının ona yaşattıklarını bana yaşatmak anlamını taşıyor: Babası, sadistik ve sakatlayıcı bir duhul biçimi dışında onu hiçbir zaman gerçekten tatmin etmediği halde, babasının eşi olduğu yanılsamasını sürdürmesini sağlıyor.

Aynı dönemde bana, genç kızken oburca ve midesi bulanana dek çikolata yiyip sonra kendini kusturma huyu olduğunu anlatıyor. O zaman, içine aldıklarını tutmakta çektiği güçlüğü ve sonra da, birinin (annesi ya da ben) karnındakini (sözleri, çocuğu, dışkısı...) alabileceğini düşündüğünde yaşadığı dışa atma güçlüğünü ele alıp işlemeye girişiyoruz. Böylece beni döngünün dışına çıkarmaya çalışıyor: Bana "dolu" gelerek, benden hiçbir şey almaya ihtiyacı olmadığını bana gösteriyor, kendi deyimiyle "donanımlı"; ve karnındakilerden kurtulsa da, bunu onları bana vermek için değil, yeniden içselleştirmek için yapıyor. Olayın bütünü, bana tabii ki tamamlanmamış bir yas sorunsalını çağrıştırıyor ama o sırada elimdeki malzemede varsayımımı desteklememi sağlayabilecek hiçbir şey yok. Bu kendine yeterli nesne dolaşımı sistemiyle bağlantılı olarak, hasta önemli bir mastürbasyon etkinliğine karşılık yoksul bir cinsel yaşamı olduğunu itiraf ediyor; bu, kusan ve çok düşüğü olan diğer hastam için de geçerli. Fantezilerinin merkezinde, esas olarak, genç bir kızın sert bir kadın, örneğin bir okul müdiresince cinsellikle tanıştırılması var. O zaman, yaşlı bir dadı figürü, bugün seksen yaşında olan ve hastamın yirminci yaşına dek aileyle birlikte yaşayan Bayan Hortense kendini gösteriyor. Ama hastamın, sertliği ve adanmışlığı dışında bu kadınla ilgili hiçbir anısı yok gibi. Bu arada, biraz yüreklenerek domuza domuz diyebilecek hale gelen hastam özentiliğinden bir şey kaybetmiş değil ve sık sık kar ve beyazlık rüyaları görüyor. Dişi bir güzellik ve saflık ideali olarak

gördüğü Greta Garbo'yu da rüyasında görüyor ama gördüğü şey "Tanrıça"nın öldüğü. O zaman, belki de "saflığından" kendisine gına geldiğini ve idealinin aslında başka arzuları gizlediğini ima ediyorum. Yahudi aidiyetini reddetmesini gizleyen sorunu o dönemde işlemeye başlıyoruz. Aslında ergenlik çağında Katolik olmuş ama artık ibadet etmiyor. Yahudi olanı makatsallıkla özdeşleştirmiş. Dreyfus olarak doğan Anouk Aimée'yle ilgili bir rüya görmeye başlıyor. Koşut biçimde, beni bilinçli olarak göklere çıkarıyor; yazılarımdan birini okuyup gerçekten yüceltiyor. Bu güzel yapıya darbe indiren şey bir rüya oluyor: Rüyasında Altamira adında bir sanatçı bir galeride sergi açıyor. Çevrede bir rüzgâr esiyor. Altamira'nın analist olduğunu söylüyor, bu benim yapıtım karşısında duyduğu "büyük hayranlığı" ifade ediyor. O zaman şunu ekliyorum: "Ama bu rüzgârdan başka bir şey değil." (Üstelik Altamira'nın aynı zamanda bazı mağaraların adı olduğunu da kaydedelim; böylece yapıtımı gizlice nereye yerleştirdiğini anlayabiliriz: Kendi rüzgârlı oyuğuna.) Estetizminin yanı sıra, beni ve kendi dürtülerini idealleştirmesi de anal sadistik dürtülerini gizliyor. Bu yorumlar beni aylarca şaşkın bırakan bir malzemenin su yüzüne çıkmasına yol açacaktır. Bir amcasının kanser olması ve taşıdığı yapay anüs, analiz alanını işgal eden bir dizi rüya için günlük kalıntı işlevi görecektir. Böylece art arda ve tekrarlayan bir biçimde tüm aile üyelerinin ölümüyle ilgili rüyalar görmeye başlıyor: Baba, anne, amcalar, teyzeler, vb. ben bile ölüyorum, bazen çok yaşlanmış ve kanserli Freud görülüyor. Rüyalarından birinde, babasının pijamasında, anüsün olduğu yerde büyük bir kan lekesi var. Bir başka rüyada, babasıyla birlikte, deri ciltlerin göründüğü dairesel bir kütüphanede bulunuyor, rüzgâr esiyor. Aynı gece, yapay anüs taşıyan amcasıyla beraber. Kauçuk bir çantadan dışkılar akıyor. Heyecanlanıyor. Sonra her gece tabutlarla, çürüme kokularıyla geri dönen mezarlıklar geliyor. Bu kıyımlardan, burun deliklerime dolan, beni kuşatan ve neredeyse, bu çürüyen cesetlerin idealleştirmenin saf beyazlığıyla örtülmüş olduğu zamanları aratan bu kokulardan pek bir şey anlamıyorum. Geride bıraktığımız uzun dönem boyunca hastamın yapmacıklığına ve estetizmine (en güzel çiçeklerin mezarların üzerinde açmasına benzer bir biçimde, ölülerle dolu bir mahzeni gizleyen bir yapmacıklık ve estetizm) eşlik eden karşı ak-

tarın öfkemi bağışlayarak kendimi avutuyorum.

Kendimi ayrıca, divanında bir ölüsevici görmenin herkese nasip olmayacağını söyleyerek de avutuyorum. O sıralarda Bayan Hortense inmeyi takip eden bir yarı felç durumu yaşayarak hastalanıyor. Mélanie-Blanche hemen kadının taşradaki eski evine koşuyor; Bayan Hortense yatalak ve çişini tutamaz durumda, yatağının yanına temizlik için koyulan kova kokuyor, duvarlarda ölülerinin fotoğrafları var. Yan odada kapısı aralık yatan Mélanie-Blanche mastürbasyon yapıyor. Sapkın öğelerin varlığını algılıyorum ama neden bu öğelerin söz konusu olduğunu anlamıyorum. Neden ölüm, neden mezarlıklar? Çocukluktaki bir yas sayesinde, Mélanie-Blanche'ın, kendisini, Karl Abraham'ın klasik tanımına uygun olarak dışkıyla özdeşleştirilen yitik nesnenin kabı, tabutu haline getirdiğini saptayabilsem, kuşkusuz işim kolaylaşırdı. Ama böyle bir yas söz konusu değil, üstelik böyle bir bulgu, sapkın, anal sadistik ve ölüsevicilikle ilgili öğeleri açıklamak için yeterli olmazdı.

Mélanie-Blanche mezarlık rüyalarını görmeye devam ediyor. Çiçeklerle bezenmiş bir mezarın önünde, bu çiçeklerin toprakta çürüyen cesetten beslendiklerini düşünüyor. Ona çürüyeni, siyahı, anal dürtüleri, şimdi kendileri de boş yere örtmeye çalıştıkları şeyler tarafından zehirlenen çiçeklerin yardımıyla bastırmayı artık başaramadığını söylüyorum; aynı zamanda, bizzat kendisinin cesetten beslenen çiçek olduğunu da. Leş yiyiciliğinin (açıktır ki kullandığım terim bu değil) bilincine varmasıyla, yuttuğunu dışarı çıkarmak zorunda kalıyor. Yorum bana doğru ama eksik gibi görünüyor. Hangi ceset söz konusu? Bana yine Bayan Hortense'dan söz ediyor. Çağrışımlarım akıp giderken, birdenbire analiz durumunun dışına çıkıp ona bir soru soruyorum: "Bayan Hortense'ın kocası var mıydı? –Evet ama onu hiç görmezdik, –Ne iş yapardı? –*Mezar kazıcısıydı.* Hay allah, evet, bunu hiç düşünmemiştim. Gülünç. Bayan Hortense'ın ilk kocası ölmüş. Neden bilmiyorum, onu mezarından çıkarmaları gerekmiş. Bayan Hortense bu olaydan sık sık söz ederdi... Bir gün Bayan Hortense bir gömme dolabı açtı. Size söylemedim ama genellikle tuvalete kusardım ama bazen de bu dolaba dizdiğim çantaların içine. Bayan Hortense onları keşfetti. O sırada on sekiz yaşında olmalıyım. Beni yakaladı ama hiçbir şey söylemedi. Daha küçükken kan lekesi bulaşan iç çamaşırlarımı bir bebek ara-

basının içine saklardım. Onları bulan babam oldu." "Yani mezarlarından çıkaran mı?" diyorum.

Bayan Hortense'ın o ana dek hiç sözü edilmeyen kocalarını toprağın altından çıkaran kişinin, altı yıllık analizin sonunda ben oluşum kuşkusuz anlamsız değildi.

Bu seans tedavide bir dönüm noktası oluyor. Mélanie-Blanche yapmacıklı havasını ve özentili estetizmini neredeyse tamamen terk ediyor. Zihinsel ketlenmeleri kısmen azalıyor; yerlerini daha sahici bir yüceltmeye bırakıyorlar. *İçgörüsü* artıyor. Ölüseviciliğine ve sapkınlığına kendisinin ne ad verdiğini anlamaya çalışıyor. Ben kendi adıma, dadının fantezilerinin, Mélanie-Blanche'ın cinsel temaları işlemesinde çok önemli bir rol oynadıklarını sanıyorum. Aslında, Melanie, babasından önce dadısının cinsel nesnesi olmuş olsa gerek, dadının kocasının yokluğu, mesleği, o kadar sık anlatılan ilk kocanın mezardan çıkarılması olayı, tüm bunlar Mélanie-Blanche'ın ilkel sahne fantezilerini belirlemiş olmalı. Ceset, Bayan Hortense'ın bağırsaklarındaki, yutulmuş, bir kısmi nesneye, bir fetişe indirgenmiş koca değil midir? Yeniden kurulmuş bu öyküyü Mélanie-Blanche'a iletebilmem için henüz eksik olan öğeleri, çocuksu bellek kaybının biraz daha ortadan kalkması sağlayacaktır. Mélanie-Blanche kısa süre önce bana kendisi sekiz yaşındayken ölen ve kışları dağda geçiren büyük annesinden söz etti. (İlk rüyalarındaki karla yeniden karşılaşıyoruz.) Bu ölümü ondan saklamışlar. On sekiz yaşına dek büyükannesinin el kürküyle uyumuş. Yine bir mezarlık rüyası gördü: Üzeri bir buz tabakasıyla kaplanmış ve patenciler bu yüzeyde zarif bir biçimde ilerliyorlar. Kendisine beni çağrıştıran bir adama şöyle diyor: "Bunlar kurtçuk değil, küçük periler", yüceltmenin karşısına koyarak, özellikle sapkınlıkta aldığı biçimi açıklamaya çalıştığım idealleştirme ancak böyle tanımlanabilirdi. Dışkıları örten bir güzellik, bir saflık, bir buz tabakası; yüceltmeyi mümkün kılan tek şey iki düzey arasındaki iletişimdir. "Bunlar kurtçuk değil, küçük periler", bu, aynı zamanda, ahlaki ideallerini sergileyenlerin dürtülerin alanında söyledikleri şeydir; bu sergilemenin çoğunlukla şüphe çekici olduğunu biliyoruz. Yapıtlarının Fransızca baskısında yer alan ve benim yeni keşfettiğim bir söyleşisinde, Ferenzci, büyük idealistlerin özel yaşamının ve kişisel ilişkilerinin çoğunlukla kaba bir hoyratlığın damgasını taşı-

masına şaşırmamak gerektiğini, idealizmin tam da yüceltilmemiş sadistik dürtüleri maskelediğini söylüyor.

Freud'a göre yanılsamanın prototipi olan dinden söz etmeden ben idealinden söz etmek mümkün değildir. Bunu yaparken seçeceğim yolun, sapkınlık modelinden yola çıkarak ortaya koymaya çalıştığım patolojinin evrimine ilişkin bazı varsayımlar ileri sürmemi sağlayacağını umuyorum.

Freud, *Totem ve Tabu*'da, yani Abraham'a dine ölümcül bir darbe indireceğini söylediği kitapta, dinlerin doğumu üzerine düşünürken, anımsayacağımız gibi bunu, Darwin'in ilkel kabileye ilişkin "bilimsel mit"inden yola çıkarak yapar. Atkinson bu miti şöyle anlatır: "Bütün dişileri kendisine saklayan ve oğullarını büyüdükleri anda kovan saldırgan ve kıskanç bir baba", kovulan ve kendisine karşı birleşen erkek kardeşler tarafından öldürülür. Sonra, babanın haset edilen niteliklerine sahip olmayı arzulayan bu ilkel yamyamlar, bu amaçla cesedini yerler. Ama kısa sürede, muhtemelen cinayetin boşa çıkmasının da katkısıyla –oğullardan hiçbiri ölmüş babanın yerini alamamaktadır– derin bir suçluluk duygusu, erkek kardeşler topluluğu üyelerini tüm kabile için ortak bir totem, genellikle de bir hayvan seçmeye iter; hayvanın törenle kurban edilip tüm kabile tarafından yendiği senenin bir günü dışında öldürülmesi yasak olan bir totem. Aynı zamanda, ölmüş baba karşısında bir çeşit geriye dönük boyun eğişle, eylemlerinin meyvesini toplamayı reddederler ve kurtardıkları kadınlarla cinsel ilişkiye girmeyi kendilerine yasaklarlar. Böylece, oğulların suçluluk duygusu, Oidipus kompleksinin dizginlenmiş iki arzusuna denk düşen "totemizmin iki temel tabusu"nu doğurur.

Din, ölümünden başlayarak totem biçimi altında tapılan ölmüş babaya saygıyı ifade eder ve aynı zamanda, totem yemeği ayininin tekrarlanmasıyla, babaya karşı kazanılan zaferin anısını korur. Bu durumda, ahlakın ve dinin biricik kaynağı, ölmüş babaya yönelik şefkat ve pişmanlıktır.

Bu totemizm betimlemesinde, ölmüş babanın totem biçiminde *idealleştirildiğini* görmek mümkündür. Bununla birlikte, bu biçimde kurulan ben ideali (sonradan tanrılara, daha sonra, tek tanrılı dinlerin biricik Tanrısına –ona atfedilen tümgüçlülük biçiminde–

yansıtılacaktır), birincil narsisizmin *doğrudan* mirasçısını oluşturmayan karmaşık etkenlere bağlı görünüyor. Nitekim, babanın bu biçimde idealleştirilmesi, burada, babanın nesnesi olduğu saldırgan dürtülerin zorunlu olarak bastırılması temeline dayanır; bu da çiftdeğerli aşk-nefret çiftinin olumlu öğesine alan tanır ve bu idealleştirmeyi Melanie Klein'ın betimlediği mekanizmaya yaklaştırır. Üstelik, burada baba, en az ben idealini temsil ettiği kadar üstbeni de temsil eder ve bu nokta bence dinler konusunda temel önem taşır. Freud'un vurguladığı gibi, bir kez daha, ahlak yasası ve din birbirinden ayrılamaz. Geçerken (konumuz üstben olmadığı için üzerinde fazla durmayacağız), Freudcu şemada soyoluşsal biçimde kurulan ahlaki düzeyin, bireysel gelişme sırasında ortaya çıktığında olduğundan daha gelişmiş göründüğünü kaydedelim. Birinci durumda, suçluluk duygusunun (dolayısıyla nesneye saygının) ürünüdür, ikincide, hadım edilme korkusunun (yani ben için duyulan korkuların). Ne olursa olsun, Oidipus ve üstben dinde çok temel bir yer tutar. Freud, bir kereliğine iyimserlik[6] gösterip dinin mükemmel biçimde temsil ettiğini düşündüğü yanılsamanın sınırlı bir geleceği olduğunu ve bir gün yerini bilime bırakacağını hayal etmişti. Yalnızca *Totem ve Tabu*'nun, bilinçdışı ve tarihsel köklerini gün ışığına kavuşturduğu dini yıkacağını düşünmekle kalmadı, aynı zamanda, insanlığın bir gün gerçekten bilim çağına gireceğini ima etti. Şöyle sesleniyordu: "Zihin ve akıl bir gün insan ruhuna egemen olabilecek mi, en yakıcı dileğimiz budur" (1912-13). Bilimle dini karşı karşıya getirirken, bilimin bir dalı olduğunu düşündüğü psikanalizin bu mutlu olayın gerçekleşmesini hızlandıracağını düşünüyordu.

Aslında, Freud *Totem ve Tabu*'yu, *Bir Yanılsamanın Geleceği*'ni ya da *Yeni Giriş Dersleri*'ni yazdığından beri bilim devasa ilerlemeler kaydetmiş olsa da, insan ruhu bilim çağına girmekten uzaktır. Dinin ciddi bir darbe yediği kesindir ama bunun sonucu, yerini ideolojilere, bâtıl inançlara bırakması ya da mistikliğe düşmesidir. Dolayısıyla, belki de hiçbir zaman olmadığı kadar, "gerçek yaşam

6. Paradoksal biçimde, bu iyimserlik, ölüm döşeğinde şu kehanette bulunduğu söylenen Saint-Simon'da yoktu: "Dinin ortadan kalkması mümkün değildir, ancak dönüşüm geçirebilir" (1825).

başka yerde"dir.

Sosyoloji alanındaki yapıtı bazı bakımlardan Freud'un yapıtıyla benzerlikler taşıyan Max Weber, bilimin, *dünyanın büyüsünün bozulmasını* sağladığını söylemiştir. Gerçekten de sanki, bilim, görüngüleri akılcı bir biçimde açıklayarak, evreni açıklayan sistemler olduklarını iddia ettikleri oranda dinleri yıkmış gibidir. Ama yanılsama ihtiyacı açıkta kalmıştır. Ve bugün, karşılanmamış olan bu ihtiyaç, aklı, dinlerin yaptığından çok daha şiddetli bir biçimde silip süpürmüştür. Çünkü yanılsamanın dereceleri vardır ve ruhun Oidipal boyutunun korunduğu bir sistem, bu adlandırmayı, onu yok etmiş bir sistem kadar hak edemez. Dinin tersine, mistikliğin Oidipus ve üstbenle hiçbir işi yoktur. (Tanımlamaya çalıştığım biçimiyle ideolojilerin de.) Ben ile idealin en kısa yoldan birleşmesi ihtiyacına tekabül eder. Birincil nesneyle bir bütünlüğe işaret eder ve birincil nesnenin, bilinç düzeyinde Tanrı tarafından temsil edildiği zaman bile, derinde, farklılaşma öncesi annenin bir eşdeğeri olduğu gerçeği değişmez. Mistik kendinden geçme halinin sayısız betimlemesi bize bunun kanıtlarını sunar. Saint François de Sales, bu durumda ruhun henüz meme emen bir bebek gibi olduğunu, sanki annesinin onu kollarında tutup okşadığını, dudaklarını kıpırdatması bile gerekmeden sütü ağzına akıttığını söyler. Okyanus duygusunun, birincil ben duygusunun varlığını kabul eden Freud, yine de kendisinin bunu hiç yaşamadığını iddia eder. Birincil özdeşleşme nesnesinin baba olduğunu söyler, böylelikle insan ruhunun bugün giderek önemi artan bütün bir yönünü kenara atmış gibidir. Okyanus duygusunu uyuşturucu, mistiklik ve ideoloji yoluyla arayış, dinlerin sunduğu çok daha uzun yolun yerini almıştır; dinlerde, en azından size cenneti vaat ettikleri zaman, yüksek bedelli özverilerle onu kazanmanız gerekir, Musevi dininde bu vaat bile yoktur. Ne olursa olsun, dinlerde *Cennet Şimdi* diye bir şey asla söz konusu değildir. Varlığını sürdürdüğü ölçüde, dinin kendisi de Oidipal boyutunun aşınması anlamında bir değişime uğramaktadır. *Musa ve Tektanrıcılık*'ta (1939), dinlerin kökeninin tarihini yeniden ele alan Freud, Hristiyanlıkta, Baba Tanrı'nın ikinci plana düşmesiyle oğulların babanın yerini alma isteğinin nerdeyse gerçekleştiğini gösterir; babaya karşı duyulan pişmanlıkla onun karşısında kazanılan zaferi uzlaştıran ve ahlakın kurucusu olan dinsel uzlaşma net bir

biçimde zafer lehine kurulmaktadır.

Bununla birlikte, babanın yalnızca ikincil ve gölgede kalmış olarak da olsa oğlun yanı sıra varlığını sürdürmesinin, pişmanlığın ve buna bağlı olarak üstbenin kalıntılarını temsil ettiğini de eklemeliyim. Bu noktada Karl Barth bugünün Hıristiyan dünyasında varolan güçlü bir akımı ifade ederek, baba figürünü silen ve bence böylece dini mistisizmden ayıran sınırı aşan (oğlun mutlak egemenliği, örtük olarak anneyle birleşmeyi içerir) bir İsa-merkezcilik önermektedir. Amerikalı "Jesus Freaks"in bir sloganı şu öğüdü verir: "Dinden sonra İsa'yı deneyin."

Üstelik, bilimin kendisi ruhun gıdasını yok ettiği için lanetlense de, insanın bu denli aç olduğu yanılsama, başka bakımlardan ve çok daha derin bir düzeyde, yanılsamanın kendisini etkinleştirerek yaşanmaktadır.

Nitekim, bilimsel ilerlemenin ikincil süreçleri devreye soktuğu, bir edimler, denemeler, sınamalar zincirini gerektirdiği, hep yeniden baştan alınan bir çalışmanın, uzun bir sabır döneminin sonucu olduğu, farklılıkların ve dolayısıyla evrimin yer aldığı bir ruhsal boyuta ait olduğu doğruysa da, sonuçları söz konusu olduğunda, birincil süreçler düzeyinde bilimsel ilerlemenin büyünün ta kendisi gibi yaşandığı da daha az doğru değildir. İnsan, televizyonda aya inildiğini seyrederken, "gümüş yüzlü yıldız"ın, "gecelerin kraliçesi"nin, "cenaze meşalesi"nin, "Diana"nın, "Phoibe"nin ya da "Selene"nin yerini alan ve böylece, uydumuzun kaynaklık ettiği ünlü şiir metaforlarından birkaçını kullanacak olursak, "bu rüyalar ülkesini, yanılsama âlemini, Sabun Köpüğü başkentini" yok eden grimsi bir sıva parçası görmekle kalmaz; aynı zamanda, tanık olmaya davet edildiği bu olağanüstü başarıyı anında doğal, sıradan ve sıkıcı bulmaya başlar. Bence bunun birincil süreçler düzeyindeki sonucu artan bir sabırsızlık olmuştur, sanki insan artık yaşamın doğal ritimlerine ayak uyduramıyormuş ve kendi yarattığı makineleri model alan bir işleyiş benimsemiş gibi. Böylece, paradoksal olarak bilimin kendisi de yanılsamaya güçlü bir etkinlik kazandıran bir işleyişe sahip görünmektedir.

Psikanaliz, her zaman, ele aldığı görüngülcri açıklamak için her şeyden önce iç etkenlere gönderme yapmakla ilgilenir; toplumu hiçbir zaman, yaratıcısından kaçmış bir çeşit Golem gibi ya da uç

noktada, başka bir bağlamda[7] söz etme fırsatını bulduğum etkileme mekanizması gibi, bilinçdışı bireysel köklerinden kopuk olarak tasarlamamalıdır. Bununla birlikte, ben ideali –birey ile topluluk arasındaki kesişme noktasını oluşturan bu kavram– söz konusu olduğunda, ben ile idealin en kısa yoldan, yani Yanılsamanın sunduğu yoldan yeniden buluşmasını hedefleyen o eski arzuyu harekete geçiren dış kökenli (ama kökleri her kişinin bireysel ruh durumunda yatan) etkenleri göz önünde bulundurmak bana meşru görünmektedir. Açıklığa kavuşturmaya çalıştığım biçimiyle bu patolojinin evrimi –burada yalnızca bir varsayım öne sürüyorum–, bilimdeki ilerlemeleri ben ile idealin hemen buluşma imkânının doğrulanması olarak görme ve dinin yerine mistisizmi ve ideolojiyi geçirme eğilimi gösteren etkenlere atfedilmelidir.

Makine modeline göre işleyen insan, "arzu eden makine" bile olamaz –çünkü arzu süreç, evrim ve farklılıklar anlamına gelir–, ancak boşa dönen ve Tinguely'nin bazı yaratıkları gibi kendi kendini yok eden bir makine olabilir. Böylece karşı-Oidipus ancak ölümle sonuçlanabilir.

7. Ulusal Siyasi Bilimler Vakfı'nın 17 Kasım 1971 tarihli kuruluş gününde.

Ek

Freud'un Yapıtında Ben İdeali

Bildiğimiz gibi, Freud "ben ideali" terimini ilk kez 1914'te, *Narsizm Üzerine*'de kullanır. Yine de yöntemsel açıdan, kavramın daha önce, adlandırılmadan da olsa az çok açık bir biçimde ortaya konduğu 1914 öncesi metinleri incelemek yerinde olacaktır. Bu kronolojik saptamanın, Freud'u ben ideali kavramını psikanalize açıkça dahil etmeye götürecek olan yolu daha iyi izlememizi sağlayacağına kuşku yoktur.

1895. Taslak

Öncelikle, *Taslak*'ın (1895a) "Genel Plan" başlıklı ilk bölümündeki bir cümleyi yeniden ele almayı öneriyorum: "İnsan organizması, gelişmesinin erken evrelerinde, ancak bir dış yardımla ve uyarılan biri dikkatini çocuğun durumuna yönelttiğinde gerçekleşebilen bu özgül eylemi[1] yerine getirme yeteneğinden yoksundur. Çocuk, iç değişimlerin gerçekleştiği yolda meydana gelen bir boşalmayla (örneğin bağırarak) o kişiyi uyarmıştır. Böylece boşalma yolu, son derece önemli bir ikincil işlev kazanır: *Karşılıklı anlaşma* işlevi. İnsanın kökensel güçsüzlüğü aynı zamanda *tüm ahlaki güdülerin de ilk kaynağı* haline gelir."

Sonradan yapbozun parçalarını yeniden bir araya getirmek koşuluyla, önce Freud'un metinlerini art arda aktararak parçalı bir yaklaşımla ilerlemeyi tercih ediyorum; böylece bütünlük zaten kendiliğinden biçimlenecektir.

1. Dışarıdan gelen ve iç uyarılmaları azaltma yetisine sahip eylemlerden söz ediliyor; örneğin, gerilimlerin ortadan kalkmasına bağlı bir doyum deneyimi sağlayan yiyecek verme.

1897. Fliess'e Mektuplar

Bu mektuplarda, Freud, 1908 tarihli metinlerinden birinin konusu olan ve ileride geri döneceğim *aile romansı*'na (1908-9) üç kez değinir. 24 Ocak tarihli 57. mektupta, histeriğin, ululanmış babası karşısındaki mütevazı tutumu ile (aynı tutum, evliliği olanaksız kılan erişilmez ideallere duyulan bir hevesin de kökenidir), paranoyağın, doğumuyla ilgili mitler yaratma edimini megalomaniyle birleştiren tam tersi tutumunu birbirinin karşısına koyar. Aynı yıl yazılan 63. mektuptaki bir notta, paranoyağın aile romansı fikrini yeniden ele alır. 15 Ekim tarihli, otoanaliz yoluyla keşfettiği Oidipus kompleksini Fliess'e haber verdiği ünlü 71. mektupta, yine –kahraman ya da din kurucusu– paranoyakların aile romanslarından (İsa'nın aile romansını model alan) söz eder.

Bu metinlerde, aile romansı ile paranoyak megalomani arasında ilişki kurulur.

1905. Üç Deneme

Burada (1905a), *idealleştirmeden* bir kez ve sapkınlıklar bağlamında söz edildiğini saptarız; tam olarak *sapkınlıklarda zihinsel etken* bağlamında:

"Ruhsal (zihinsel) etkenin, cinsel içgüdünün dönüştürülmesinde oynayabileceği en büyük rolü oynaması belki tam da en tiksindirici sapkınlıklarla bağlantılı olarak düşünülmelidir. Bu vakalarda, tüyler ürpertici sonucuna karşın içgüdünün *idealleştirilmesine* denk düşen bir zihinsel çalışma öğesinin varlığını yadsımak olanaksızdır."

Burada, genel olarak sapkınlık sorununun bence çok önemli bir yönüyle karşılaşıyoruz, yani sapkının ben ideali; bu konunun, bir yandan genel olarak sapkınlıkların, öte yandan normal gelişmenin ("Ben İdeali ve Sapkınlık" bölümünde değindiğim nokta) ve yine bu çalışmada incelediğim ("Yaratma Sürecinde Yüceltme ve Ben İdeali") ben ideali ile yüceltme arasındaki ilişkilerin anlaşılmasında temel bir rol oynadığını düşünüyorum.

Freud'un metinde söylediği gibi, gerçekten de sapkının boşal-

masının bastırılmamış, yüceltilmemiş, yine de bir *idealleştirme* sürecine tabi olmuş kısmi dürtülerin boşalması olduğunu biliyoruz.

1907-1908. Yazınsal Yaratma Edimi ve Uyanık Rüya

İki yıl sonra, Freud konumuzla ilgili yeni ana hatlar çizer. Her şeyden önce, çocukları inceleyerek şöyle der: "Çocukların oyunlarını arzular yönlendirir, tam olarak söylemek gerekirse, çocuğun büyümesine yardımcı olan arzu, *büyüme, erişkin olma arzusu. Çocuk hep 'büyük olma'yı oynar, oyunlarında büyüklerin yaşamından öğrenebildiği şeyleri taklit eder.*"[2] "Büyük olma", erişkin olma ve erişkinler gibi olma arzusunun, normal gelişme içindeki çocuğun ben idealinin temel içeriklerinden biri olarak kabul edilmesini önerdim (bu konu "Ben İdeali ve Gelişimi" bölümünde incelendi). Freud çocuğun "büyük olma" oyununa koşut olarak erişkinlerin fantezilerini inceler. Ve söz ettiği ilk şey, tam da erişkinin kendi fantezileri karşısındaki tutumudur. Şöyle der: "Erişkin insan kendi fantezilerinden utanır ve onları başkalarından gizler, en mahrem varlıkları olarak onların üstüne titrer; genel kural olarak, fantezilerini paylaşmaktansa hatalarını itiraf etmeyi tercih eder." Daha ileride, erişkinin fantezileri karşısındaki bu utancını açıklamaya çalışır: Büyük insan, "artık oynamaya ya da kendini fantezilerine bırakmaya devam etmemesi gerektiğini, gerçek dünyada etkin olmasının beklendiğini bilir; öte yandan, fantezilerinin temelindeki arzular arasında gizlenmesi gerekenler vardır; fantezilerinin çocuksu ve yasak olduğunu hisseden erişkin bu yüzden onlardan utanır."

Bence burada Freud, erişkinlerin kendi fantezileriyle ilişkileri sorununu henüz son biçimini almamış olsa da yine ben ideali kavramına başvurarak düşünmektedir. Gerçekten de, 1914 tarihli metnin öncesine giderek, Freud'a göre, kökleri benin kendi kendisinin ideali olduğu o kutsanmış ve yitik zamanda, yani birincil narsisizmde yatsa bile, ben idealinin *öne yansıtıldığını* anımsamak gerekir. Dolayısıyla ben ideali sözcüğün tam anlamıyla *projedir* ve eğer büyük olmak çocuğun bu biçimde tasarlanmış olan idealiyle mükemmel bir biçimde bağdaşıyorsa, bu perspektiften bakıldığın-

2. Vurgu bana ait.

da, erişkinlerin fantezileri çocuksu davranışlara, tam da erişkin olmayan davranışlara bir geri dönüş anlamına gelir. Fantezi etkinliğinin burada anal tipte bir otoerotik etkinlik olarak ortaya çıktığını belirtmeye gerek var mı? (Freud "en mahrem varlıkları olarak onların üstüne titrer" diyor...) Ve otoerotik etkinlik, her zaman güçlü bir suçluluk duygusuyla bağlantılı olmanın yanı sıra, ilkel sahne ve çocuğun kendi arzusunun nesneleri tarafından reddedilen ve küçümsenen yetersiz bir cinsel nesne olduğuna dair derin bilinci tarafından açılan narsisistik yarayla daha da çok ilişkili değil midir (bkz. "Ben İdeali ve Sapkınlık")?

Dolayısıyla, fantezi etkinliği, içeriğinden bile bağımsız olarak, çocuğun, düş kırıklığını ve güçsüzlüğünü düşüncesinin tümgüçlülüğüyle aşmaya çalıştığı bir dünyaya dalışı anlamına gelir. Özneyi gerçekliğe iten erişkin ben idealiyle karşılaştırıldığında, gerilemeci, gülünç ve temel bir narsisistik yarayı anımsattığı için utanç verici olduğuna göre, özel bir statüye sahip gibi görünmektedir; aynı zamanda, doğuşuna yol açan eksikleri taşıdığı içeriklerle telafi edebilmektedir. Aynı metinde, "Fanteziye itkisini sağlayan arzular... ya kişiliği yükseltmeye yarayan ihtiras arzularıdır ya da erotik arzular" der Freud, ve bu iki tür arzunun çoğunlukla bir arada varolduğunu ekler: İhtiras fantezilerinin ardında "düş kuran kişinin, uğruna tüm zaferleri kazandığı kadını" sık sık ve kolaylıkla saptayabiliriz.

Bugün narsisistik olarak adlandırdığımız fantezilerin erotik fantezilerle bu kadar yaygın biçimde bir arada varolmaları, çocuksu megalomaninin ilkel sahne tarafından maruz bırakıldığı erken ve derin sarsıntıyı onarma girişimiyle ilişkilidir.

Burada suçluluk duygusundan daha şiddetli olan utanç duygusu ise, anma fırsatı bulduğum bazı yazarlara göre, benin üstbenle (suçluluk duygusuna yol açan) değil, ben ideali ile ilişkilerine göndermede bulunur.

Freud'a göre, bir etkinliğe ya da aşılmış yatırımlara her geri dönüşe utancın eşlik ettiğini ve gelişme yolunda ilerleyen öznenin, terk edilen tanrıları (gerileme onlarla yeniden karşılaşmasına yol açar) tehlikeli ve itici bulmaya başlarken, deyim yerindeyse yeni tanrılar (yeni idealler) yarattığını da anımsayalım (*Totem ve Tabu*, 1912-13; "Endişe Verici Yabancılık", 1919).

1908-1909. Aile Romansı

Ertesi yıl, Freud çocuğun *büyük olma* isteğini daha açık bir biçimde tanımlayacaktır. Dolayısıyla, en azından betimleme düzeyinde, ben ideali kavramına daha çok yaklaşmış oluyoruz: "Hayatının ilk yılları boyunca, çocuğun en yoğun ve en önemli isteği ana babası (içlerinden kendisiyle aynı cinsiyette olanı) gibi olmak ve onlar gibi büyük olmaktır."

Freud bu metinde çifte fantezi düşüncesini yeniden ele alır: Erotik ve ihtiraslı. Çocuğun hüsrana uğrayan aşkından ve ihtirasından, kendisi için uydurduğu ve ebeveynini her zaman *yüksek bir toplumsal mevki*e ait olarak gösteren aile romansı doğacaktır. Çoğunlukla, yalnızca baba prestijli biridir ve çocuk annenin sadakatsizliğinin meyvesidir; ama Freud'a göre, çocuğa babaya karşı yalnızca düşmanlık duyguları atfetmemek gerekir. Aslında baba *taltif edilmiş*, ona *aşırı değer yüklenmiştir*. "İdealleştirilmiş" de diyebiliriz; sanki çocuk bu ikame babada bebekliğinin ululanmış babasını yeniden bulmak istemiştir. *Rüyaların Yorumu*'nda VI. Bölümün simgelerin ele alındığı kısmına yapılan bir ekte "imparator ve imparatoriçe (ya da kral ve kraliçe), genel kural olarak, rüya görenin ana babasını temsil eder; prens ya da prenses ise rüya görenin kendisini" denir.

1914 tarihli temel metne doğru yol alırken, 1910'dan başlayarak bazı yapıtlarda, Freud'un kurama ben ideali ile birlikte dahil edeceği ama o sırada ben idealinden ayrılmaz durumda olan başka bir kavram saptarız: *Narsisizm.*

1910. Üç Deneme'ye Notlar

Freud, narsisizmden Viyana Psikanaliz Topluluğu'nun 10 Kasım 1909 tarihli bir toplantısında söz etmiş olduğu halde (ne yazık ki bu toplantının belgeleri ortadan kaybolmuştur), bu kavrama ilk yazılı gönderme *Üç Deneme*'de yer alan 1910 tarihli bir nottur.

Üç Deneme'deki not eşcinsellikle ilgilidir. Freud, anneye kısa ve şiddetli bir bağlılıktan, bunu izleyen bir özdeşleşmeden ve özdeşleşmenin ardından geleceğin eşcinsellerinin kendi kendilerini

aşk nesnesi olarak almalarından söz eder. Yani narsisistik bir temelden yola çıkarlar ve annelerinin onları sevdiği gibi sevebilecekleri, kendilerine benzeyen bir genç erkek arayışındadırlar.

1910. Leonardo. – 1911. Schreber Vakası

Aynı yıl (1910), *Leonardo*'da bu düşünceyi tam olarak yeniden ele alır. Ama bence Freud'un ben ideali ve narsisizmle ilgili sorunlara, bu kavramlardan ilkine henüz bir isim vermeksizin daha yakından değindiği çalışmalar "Schreber Vakası" ve bir biçimde *Totem ve Tabu*'dur.

Freud'un "Schreber Vakası"ndaki (1911a) bazı temel önermelerini anımsayalım: Freud'un sunuşu, öncelikle, hastalığın –bir zulmedilme paranoyasından dinsel bir paranoyaya giden– evrimine ve edilgen eşcinsel arzu fantezisiyle –bu evrimin mümkün kıldığı– uzlaşmaya dayanır.

Başlangıçta, kadına dönüşme (hadım olma), "bir zulmedilme ve ağır bir hakaret..." olarak hissedilir, der Freud. "Kurtarıcı rolünü oynamasıyla kurduğu bağlantı ikincil yoldan olmuştu. Dahası, başlangıçta dönüşümün yüksek emeller yerine cinsel taciz amacı taşıdığına inandığına kuşku yoktur. Bu konum, cinsel zulüm görme sanrısının daha sonraları hastanın zihninde büyüklenmeci tarzda bir dinsel sanrıya dönüştüğü şeklinde formüle edilebilir. Zalim rolü, başta kendisinden sorumlu olan hekim, yani Profesör Flechsig'e yüklenmişti. Sonraları onun yerini Tanrı'nın kendisi almıştı."

Anılar'ın, Freud'un aktardığı ve belirleyici bir önem atfettiği bir pasajında, hadım edilme hezeyanının ilerlemesinin kurtarıcı niteliğine Schreber'in kendisinin işaret ettiği bilinir: "Evrenin düzeniyle uyumlu başka bir amaç taşıyan bir hadım edilme ediminin mümkün olduğunu ve hatta belki de çatışmanın olası çözümünü içerdiğini daha sonra göstereceğim [konuşan Schreber'dir]."

Freud, kadına dönüşmenin başlangıçta "bir cinsel utanç" olarak yaşandığı üzerinde durur. Başka bir yerde Freud utanca geri döner: "Kadına dönüşmeyi bir utanç, kendisine düşmanca bir niyetle bulaştırılmış olması gereken bir yüz karası olarak görüyordu." Başkanın edilgen eşcinsel arzusunun nesnesi dönüştüğü ve hekim olmaktan çıkıp Tanrı haline geldiği zaman, bu utanç yok olacaktır: "Dok-

toruna teslim olmuş bir fahişe rolünden zevk almak Schreber için imkânsızdı, ama şimdi ona dayatılan görev, aradığı zevki Tanrı'nın kendisine verme görevi ben tarafından aynı dirençle karşılanmıyor. Hadım edilme artık bir utanç değil, *evrenin düzeniyle uyumlu* hale gelmiş durumda."

"Schreber Vakası"nı bir kez daha okuduğumda, üç yıl sonra ben ideali adını alacak olan kavrama burada verilen temel önemi çarpıcı buldum. Gerçekten de bir erkek için kadınsılaşma ben idealiyle bağdaşmayan bir şeydir. Narsisizmin söz konusu olduğu her durumda egemen duygunun utanç olduğu fark edilmiş olmalı. Tüm bunların ardında suçluluk duygusu saptamanın imkânsız olduğunu söylemek istemiyorum, özellikle de Schreber depresif durumlar geçirdiğine göre; ama hastalığının zulmedici evresinde utanç egemendir. Üstelik, ben için bu kadar korkunç biçimde tehlikeli olan hadım edilme fantezisi, ben ideali yerine yerleştiği andan itibaren kabul edilebilir hale gelmektedir. Bu olgu –en azından psikozda– dar anlamda cinsel hadım edilme korkusundan daha temel bir korkunun varolması gerektiğini gösterir. Hadım edilme Tanrı'nın yararına gerçekleştiği andan itibaren özne tarafından narsisistik bakımdan kabul edilebilir olarak hissedildiğine göre, bu korku öznenin narsisistik değer kaybıyla, beninin ideali karşısında aldığı derin bir darbeyle ilgilidir. Özne penisini yitirmektedir ama tanrısal amaçlara hizmet ederek narsisistik bir fallus kazanmaktadır.

İyi ama Tanrı kimdir?

Baba ile ilişkinin fazla erotize ya da aşırı saldırgan olması, *ben idealinin babaya ve onun penisine yansıtılmasını* olanaksız kılar; penis, penis olarak, cinsel bir nesne olarak kalır, fallusa dönüşmez. Öznenin, kendi benini ben ideali olarak kurmaktan başka olanağı yoktur ve bu da gelecekteki megalomanisinin tohumunu oluşturur. Öte yandan, gerçekte Schreber'in babasının, penisiyle ilişkinin cinsellikten arındırılmasını çok güçleştiren ve her durumda keyfi hale getiren bir baba tipi olduğunu biliyoruz (bkz. "Schreber Vakasının Gözden Geçirilmesi", P.-C. Racamier ve J. Chasseguet, 1966). Dolayısıyla burada narsisistik saplantının çok önemli olduğunu varsayabiliriz. Freud, narsisizm olarak adlandırdığı, "libidonun otoerotizmden nesne aşkına geçiş yaptığı bir gelişme evresi"nden tam anlamıyla Başkan Schreber ve paranoya bağlamında söz eder. Bu

metinde otoerotizm, ben ile ben olmayanın birbirine karıştığı ve libidinal yatırımın belirsiz ve sınırsız olduğu bir duruma tekabül eder. Oysa narsisizm, "gelişme yolundaki bireyin, o ana dek otoerotik bir biçimde etkinlik gösteren cinsel içgüdülerini bir aşk nesnesi kazanmak amacıyla bir birlik halinde toplamasına ve yabancı birini nesne olarak seçmeden önce kendi kendini, kendi bedenini aşk nesnesi olarak almasına" dayanır. Başka bir deyişle, burada narsisizm, sınırları çoktan belirlenmiş ve nesneden ayrılmış bir bene yapılan yatırım olarak kavranmaktadır. Benin niteliklerini, özellikle de cinsel niteliklerini ötekinde yeniden bulma gerekliliği, bir sonraki evreye –eşcinsel nesne seçimine– ve ancak daha sonra heteroseksüelliğe götürür. O sırada eşcinsel dürtüler ortadan kaybolmaz, amaçlarından saparlar, *yüceltilirler* ve *toplumsal içgüdüleri* oluşturmaya yönelirler.

Freud'un 1914 tarihli metinde söylediği gibi eğer ben idealinin nesneye yansıtılması, ilgili dürtülerin yüceltilmesine kaçınılmaz olarak yol açmıyorsa, bence nesneyle, onun ben ideali için yeterli bir destek haline gelmesini engelleyecek biçimde erotik ve saldırgan bir ilişkinin korunmasının, eşcinsel dürtülerin yüceltilmesinde istikrarsızlığa yol açtığını söylemeye bile gerek yoktur. "Narsisizm evresinden tümüyle özgürleşememiş ve bu yüzden patojen bir eğilim olarak etkili olması mümkün bir saplantısı olan kişiler, alışılmamış güçte bir libido dalgasının, akacak yol bulamadığı zaman, toplumsal içgüdülerini cinselleştirmesi ve dolayısıyla ruhsal gelişme sırasında kazanılan yüceltmeleri yok etmesi tehlikesiyle karşı karşıyadır."

Freud şöyle der: "Paranoyakların *narsizm* evresinde bir saplantıları vardır ve paranoyanın ayırıcı niteliği olan *gerileme* miktarı, libidonun *yüceltilmiş eşcinsellikten narsizme* geri dönmek için kat etmesi gereken yolla ölçülür diyebiliriz."

Megalomaninin (daha doğrusu çocuksu megalomaniye geri dönüşün) kökeninde, libidonun bene geri çekilişi yatar. Sürecin başlangıç noktası, çoğunlukla –Freud'un sözleriyle– "duygusal yaşamın eşcinsel bileşeninin katılımı"nı saptadığımız toplumsal aşağılamalarda, terslemelerde bulunabilir.

Freud'un tüm bu önermeleri, ben ideali ile eşcinsel libido arasındaki bağı kuracağı 1914 tarihli metni önceler.

Ek olarak, "Tanrı Kimdir?" sorusuna geri dönecek olursak, narsisizmi nesneye yansıtmayı, yani kendine bir ben ideali oluşturmayı amaçlayan bir girişimin nihai ve kısacası kurtarıcı sonucu olduğunu söyleyebiliriz (Freud mistik paranoyaya doğru gelişmeyi "bir çeşit iyileşme" olarak düşünür). Destek olarak Flechsig'i seçen ama başarısızlığa uğrayan da aynı girişimdir; yine de söz konusu girişimin pek çok izi bu olayda da saptanabilir (örneğin, Flechsig'in "en yüce tanrısal soyluluk" sınıfına dahil olduğu varsayılıyordu). Dinsel paranoyaya doğru evrimin, ancak nesneyle birincil ilişkide bir çatışmasızlık çekirdeğinin varlığından başlayarak ve ben idealinin bu kaynaktan beslenmesiyle mümkün olabileceği düşünülebilir. Eşcinsel nesneyle, bu durumda babayla ilişki ne denli çatışmalı olduysa ve dolayısıyla cinselleştirilmiş olarak kaldıysa, ben ideali o denli soyut ve yüce bir kişiliğe, yani uç noktada Tanrı'nın kendisine yansıtılacaktır. Dolayısıyla –*Totem ve Tabu* konusunda bu noktaya geri döneceğiz– megalomaninin bir kısmının, fantezileşmiş eşcinsel nesne ilişkisi mümkün hale geldiği ölçüde hafifleyeceği düşünülebilir; buna karşılık paranoyanın zulmedici biçiminde, öznenin ben ideali ancak kendisi olabildiği ve böylece özne megalomaninin doruk noktasına eriştiği için, libidonun neredeyse tümüyle bene geri çekilmesi söz konusudur.

Bu perspektiften bakıldığında, paranoya mükemmel bir ben ideali hastalığı örneğidir.

1912-1913. Totem ve Tabu

Freud'un, bu metinde, ben idealini adlandırmadan bir yıl önce, bu kavramın çocuksu megalomani ile nesne aşkı, haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi arasındaki özel statüsünü oldukça açık biçimde gösterdiğini ve bunu, ilkel animistin düşüncelerin tümgüçlülüğüne dayanan büyü tekniği bağlamında yaptığını düşünüyorum. Bildiğimiz gibi, Freud insanın dünyaya ilişkin anlayışının gelişmesinde üç evre ayırt eder: Animist, dinsel ve bilimsel evre; ve düşüncelerin tümgüçlülüğünün yazgısını bu üç evre çerçevesinde izler:

"Animist aşamada insan, tümgüçlülüğü kendisine atfeder, dinsel aşamada onu tanrılara bırakır, yine de ondan vazgeçmiş değildir çünkü tanrıları kendi arzularına uygun bir biçimde davranmala-

rı konusunda etkileme gücünü kendisine saklar. Bilimsel dünya anlayışında, önemsizliğini kabullenmiş ve ölüme boyun eğmiş olan insanın tümgüçlülüğüne artık yer yoktur."

Animist aşamayı narsisizmle, dinsel aşamayı nesne evresine ulaşılarak narsisizmin ebeveyne yansıtıldığı anla ve bilimsel aşamayı bireyin gerçekliğin gereklerine uyum sağladığı olgunluk evresiyle karşılaştırır (bu sonuncu evreye tam olarak ulaşma imkânı konusunda kuşkucu görünmekle ve "animizmin modern hayattaki kalıntıları"ndan söz etmekle birlikte).

Freud, dinsel aşamanın, "ayırt edici niteliği çocuğun ebeveynine bağlılığı olan nesne seçimi evresine" tekabül ettiğini söyler. Çocuksu narsisizmin ebeveyne yansıtılması ben idealinin kurucu öğesidir. Böylece ben ideali, gerçeklik duygusunun kazanılmasında ileri bir adım, haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi arasında ilerici bir uzlaşma olarak kendini gösterir çünkü çocuk birincil megalomanisini nesne yararına terk etmeyi kabullenmiştir.

1914 öncesi bu metinlerden çıkarabileceğimiz bazı öğeleri hızlı bir biçimde bir araya getirmeyi deneyecek olursak, ben idealinin ne olduğuna ilişkin olarak şunları gözlemleyebiliriz:

1) Çocuğun bir erişkin haline gelme (*Yazınsal Yaratma Edimi ve Uyanık Rüya*), daha tam bir ifadeyle, ebeveyni gibi, özellikle de ana babadan kendisiyle aynı cinsiyeti paylaşan gibi (*Aile Romansı*) olma projesi. Dolayısıyla, burada esas olarak eşcinsel bir libido söz konusudur (*Schreber Vakası*);

2) Nesne ilişkisine doğru bir evrimi temsil etmekle birlikte narsisistik bir kökene sahiptir. Kökensel narsisizmi nesneye yansıtarak koruma eğilimindedir (*Schreber Vakası*, *Totem ve Tabu*) ama bu ilkel narsisizmin altüst oluşundan, doyumu, gerilimlerin boşalmasını erişkin bir dış nesnede aramak zorunda olan insanın kökensel güçsüzlüğünden doğar (*Taslak*).

1915. Dürtüler ve Yazgıları

Biraz erken davranarak bu son metni *Dürtüler ve Yazgıları*'ndaki bir notla karşılaştırabiliriz: "Her birey, *kendi kendine yardım etmekten aciz* olduğu, başkalarının bakımına mutlak gereksinim duyduğu, en yakıcı gereksinimlerinin bir dış yardım sayesinde sağlan-

dığı bir dönemden geçmeseydi, ilkel narsisistik durum hiçbir zaman evrim göstermezdi." Göründüğü kadarıyla ben idealinin ilk oluşumunu, topa tutulan megalomaninin (aciz benin hayatta kalmasını sağlayan nesneye) yansıtılmasını bu noktaya yerleştirebiliriz. Ben idealinin doğuşunun, ilk düş kırıklıkları ve nesnenin doğuşuyla aynı zamana rastladığı varsayılmaktadır;

3) Ben ideali ile yüceltme arasında bağlar vardır (*Schreber Vakası*) ama birbirine karıştırılmamaları gerekir. Yüceltme dürtüyle ilgiliyken ben ideali nesneyle ilgilidir. Bununla birlikte, Freud sapkınlıkta dürtünün idealleştirilmesinden söz eder (*Üç Deneme*);

4) 1914 öncesi bu metinlerden, ileride ben ideali kavramını oluşturacak bazı noktaları çıkarmak mümkünse de, bence, Freud'un, ben idealinin –esas olarak bir fantezi, çocuğun erişkinle, aynı cinsiyeti taşıdığı ana ya da babayla özdeşleşmesine ilişkin bir proje olarak görünen– bu yönleri ile ahlaki düzey (*Taslak* dışında) arasında *Narsizm Üzerine*'de kuracağı bağları kestirmek daha zordur. *Rüyaların Yorumu*'nun VII. Bölümüne bir göz atmak, Freud'un birinci topografik katmana, bir yandan bilinçdışı ile önbilinç arasına, öte yandan önbilinç ile bilinç arasına yerleştirdiği sansürün, tanımlamaya çalıştığımız biçimiyle "gizil" ben idealiyle belirtik bağları olmadığına gerçekten de ikna olmamızı sağlar. Ben idealinin, Freud'un 1914'te eleştirel düzey olarak tanımlayacağı, bugün üstbene atfetme alışkanlığında olduğumuz bu işlevle bağları varsa bile, bu doğrudur.

1914. Narsizm Üzerine

Narsisizmi psikanaliz kuramının bünyesine dahil etmeden önce de Freud'un bu kavramdan söz etmiş olduğunu gördük. Bu metinde ifade edilen narsisizm anlayışının bütününü yinelemeden, bu kavramın ben idealinin anlaşılmasında ne denli vazgeçilmez olduğunu, burada Freud'un narsisizmi sadece bir, hatta birden fazla gelişme evresi olarak değil, sürekli, dönüştürücü ve geliştirici bir ben yatırımı olarak gördüğünü anımsayalım; bu yatırıma dayanılarak, benin hiçbir zaman nesneler lehine kendi libidosundan tümüyle vazgeçmesi söz konusu olmaksızın, nesnelere çeşitli düzeylerde yatırım yapılması mümkün hale gelir.

Freud ben ideali kavramını bu çalışmanın üçüncü bölümünde ortaya koyar.[3]

"İnsan bir kez tattığı bir doyumdan vazgeçme yetisine sahip olmadığını göstermiştir," der. İnsan için bu doyum, çocukluğunun narsisistik mükemmellik durumunun sonucudur. "Kendisinden koparılarak alınan bu erken mükemmellik durumuna, yeni bir ben ideali biçiminde yeniden kavuşmaya çalışır. Bir ideal olarak kendi önüne yansıttığı şey, basitçe, çocukluğunun, kendi ideali olduğu zamanın yitirilmiş narsizminin ikamesidir." Burada, çocuğun başlangıçtaki mükemmellik durumundan koparılışıyla ilgili olarak Freud'un aklında, *ötekilerin uyarılarının* ve eleştirel yargının uyanışının olduğunu kaydetmek gerekir; söz ettiği şey, benin kendiliğinden gelişmesi, ben idealini vicdana, ve özellikle de, benin "kendine saygısı"ndan kaynaklanan bastırmaya bağlayacak olan gelişmesi değildir.

Bu metinde geçen ben idealinin, bazen bir düzeyin eşdeğeri olarak yorumlanması doğru değildir. Buradaki ben ideali, daha önce de söylediğimiz gibi, daha çok, öne yansıtılmış bir fantezi, kısmen bilinçdışı kalması mümkün görünen ve ebeveynin eleştirisinin etkisiyle yitirilen narsisistik mükemmellik durumunun ürünü olan bir fantezi olarak düşünülmüştür. Buna karşılık, ben idealinin *yanında* varolan, "görevi, ben idealine ilişkin narsisistik doyumun sağlanıp sağlanmadığını denetlemek olan" ve bu amaçla gerçek beni sürekli gözetleyerek bu idealle karşı karşıya getiren bir düzey söz konusudur. Paranoyaklardaki gözetlenme hezeyanı bu düzeyin doğuşunu sergiler: Ebeveynin eleştirisinin içe alınmasında bir çözülme gerçekleşmiş, eleştiri sesler biçiminde yeniden dışarıya yansıtılmıştır.

Ben idealinin oluşumunda esas olarak *eşcinsel libido* kullanılır. *Kendine saygı*, eleştirel düzeyin (vicdan ve sansür), beni ben idealine göre nasıl değerlendirdiğine bağlıdır.

Freud şöyle der: "Benin gelişmesi, birincil narsisizmden bir ko-

3. S. Shentoub, Freud ile Lou Andreas Salomé'nin yazışmalarında (*Correspondance Freud-Lou Andreas Salomé*, Gallimard) da saptanabileceği gibi, Freud'un 1912'den başlayarak Viyanalı psikanalistlere yaptığı konuşmalarda ben idealinden söz etmiş olması gerektiğine haklı olarak dikkatimi çekti.

puşa dayanır, bu, ona yeniden kavuşmak için güçlü bir çabayla sonuçlanır. Bu ayrılık, libidonun *dışarıdan dayatılmış* bir ben idealine doğru yer değiştirmesi sayesinde mümkün olur ve doyum bu ideale erişmenin sonucudur."

Bir yandan, dile getirdikleri yasak ve uyarılardan –en azından kısmen– bağımsız olarak ebeveyn modelleriyle özdeşleşmelere, öte yandan psikoseksüel gelişmede doğuştan bir programın varlığına (yani, "Ben İdeali ve Evrimi" başlıklı bölümde vurguladığım *büyüme arzusu*) bağlı çok daha kendiliğinden bir ben idealinin varolup olmadığını sorabildiğimiz ölçüde, *dışarıdan dayatılmış* bir ben ideali düşüncesi bana önemli bir tartışma noktası gibi görünüyor.

Freud, metnini kolektif psikolojinin anlaşılmasında ben idealine çok önemli bir rol atfederek bitirir. Gerçekten de bu kavram, birey ile kolektifi birbirine bağlayan halkayı oluşturur (bu temayı 1921'de, *Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi*'nde geliştirecektir). "Yalnızca narsisistik libido değil, aynı zamanda önemli miktarda eşcinsel libido içerir. Bu idealin gerçekleşmemesinden doğan doyumsuzluk eşcinsel libidoyu serbest bırakır ve eşcinsel libido suçlamaya maruz kalındığı duygusuna (toplumsal kaygı) dönüşür," der Freud. Bu toplumsal kaygı terimini, Freud, artık ben ideali terimini kullanmadığı, yalnızca üstbenden söz ettiği *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda (1929) yeniden ele alır. O sırada, toplumsal kaygı üstbenin içselleştirilmemiş olmasıyla ilişkilendirilir. Ötekilere sunmak istediğimiz kendi imgemizle bağlantılı bu kaygının derin narsisistik tonu, ötekilerin bize geri gönderdikleri ve bizim için benimizin idealimize uygunluk derecesi konusunda bir değerlendirme anlamına gelen yansı, ona eşlik eden utanç, tüm bunlar, aynı zamanda bu duygunun eşcinsellikle bağlarını da kenara bırakan bu ikinci ifadede ortadan kalkmıştır. Benin değerlendirilmesine ayırdığım bölümde bu sorundan söz etmiştim.

Nitekim Freud, metnine, bu bağlamda paranoyağın durumundan ve paranoyayı tetikleyen etkenden yeniden söz ederek son verir: "Bu, paranoyaya neden çoğunlukla bendeki bir yaranın, ben ideali alanında arzu edilen bir doyuma dair bir düş kırıklığının yol açtığını anlamamıza yardımcı olur; aynı zamanda, parafrenik* bo-

* Freud'un önce şizofreni için önerip daha sonra hem paranoyayı hem de şi-

zukluklarda ben idealinde idealin oluşumuyla yüceltmenin, ve yüceltmelerin çöküşüyle ideallerde olası bir dönüşümün çakışmasını anlamamızı da sağlar."

1916. Psikanalize Giriş Dersleri

Psikanalize Giriş Dersleri'nde (1916a, "Libido Kuramı ve 'Narsisizm'" bölümü), Freud, esas olarak, ben idealiyle ve benin ideale uygunluk derecesini ölçmekle yükümlü bir eleştirel düzeyin varlığıyla ilgili olarak 1914'te dile getirdiği önermeleri yineler.

1921. Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi

Hatırlanacağı gibi, *Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi* (1921a), kolektif psikoloji ile bireysel psikoloji arasında bir yapı özdeşliğinin varolduğu düşüncesinden yola çıkar. Kitabın projesi *Totem ve Tabu*'nunkiyle aynı çizgidedir; aynı zamanda, bazı bakımlardan *Narsizm Üzerine*'nin devamı ve geliştirilmiş halidir, özellikle de bu çalışmanın son paragrafının. Yalnızca burada ilgilendiğimiz konuyla ilgili öğelere değineceğim.

"Özdeşleşme"yle ilgili bölümde Freud, bir kalabalığı oluşturan bireyler arasındaki duygusal ilişkileri incelemeye çalışır. Burada dikkatimizi yönelteceğimiz iki nokta vardır. Öncelikle, bölüm Oidipus kompleksiyle ilgili özdeşleşmenin öneminin dile getirilmesiyle başlar: Erkek çocuk, *ideal* olarak aldığı babası gibi olmayı arzu eder. "*Ben*, model olarak önerilen kişiye benzemeye çalışır," der Freud. Üç tür özdeşleşme mümkündür:

1) Özdeşleşme, nesneyle bağın en ilkel biçimini oluşturur;

2) Gerileme yoluyla, nesneye libidinal bağlılığın yerini alır;

3) Öznenin bir başka kişiyle ortak bir özelliğini keşfettiği her defasında özdeşleşme gerçekleşir. Bir kalabalığı oluşturan bireylerin, her bireyi şefe bağlayan ilişkinin doğasından kaynaklanan duygusal ortaklık nedeniyle birbirlerine bağlanmalarını açıklayan da budur.

zofreniyi içerecek biçimde, psikoz kavramına yakın bir biçimde kullandığı kavram. Bugün parafreni daha özel bir psikozu tanımlamak için kullanılmaktadır. (ç.n.)

Ama başka durumlarda da özdeşleşme vardır. Eşcinsellerde özdeşleşmeyle ilgili olarak *Üç Deneme* ve *Leonardo* örneğini yeniden ele alan Freud, melankoliklerde nesnenin içe yansıtılması sürecini, daha önce "Yas ve Melankoli"de (1916-17) betimlediği biçimiyle yeniden çizer. Benin, biri diğerine (içe yansıtılmış yitik nesneyi içeren kısma) öfke duyan iki bölüme ayrıldığını anlatır. Benin saldırgan kısmı "bilincin sesi"ni, benin eleştirel düzeyini oluşturur. "Ona ben ideali adını verdik ve işlev olarak kendi kendini gözlemlemeyi, vicdanı, rüyaların sansür edilmesini ve bastırma sürecinde belirleyici bir rolü atfettik. Dolayısıyla bu ben idealinin, çocuksu benin kendi kendine yettiği durum olan narsizmin mirasçısı olduğunu söyledik," der Freud.

Burada 1914'teki çalışmasına göndermede bulunduğu halde, Freud'un, ben idealini eleştirel düzeyle iç içe geçirdiğini (1914'te bunu yapmıyordu) ve hatta ben idealini bu düzeyin içinde erittiğini saptayabiliriz. Freud'un, ben idealini terim olarak değilse de en azından kendine özgü nitelikleri ve öncelikle narsisistik olan kökenleri bakımından ortadan kaldırarak üstben kavramını işlemeye başladığı çalışmanın, eleştirel düzeyin tüm yeri kapladığı (ideal hiç söz konusu edilmez) "Yas ve Melankoli" olduğunu eklemeliyiz.

Bununla birlikte, *Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi*'nde, ben ideali özerk statüsünü ve özgül niteliklerini korur.

Freud, kalabalığın libidinal örgütlenmesini inceleme amacıyla yol alırken, âşık olma ve hipnoz durumunu inceleme noktasına gelir. Âşık olma durumunda, sevilen nesne bir *idealleştirmeye* tabi tutulur, "Nesneye, öznenin kendi beni gibi muamele edilir ve narsisistik libidonun belli bir bölümü nesneye aktarılır. Hatta bazı aşk seçimi biçimlerinde, nesnenin, *benin* kendi kişiliğinde cisimleştirmek isteyip gerçekleştirememiş olduğu bir idealin yerini almaya hizmet ettiği açıkça görülür. Özne, nesneyi kendi beni için dilediği mükemmel özellikleri için sever ve bu dolayımla kendi narsizmini doyurmaya çalışır."

Freud, her âşık olma durumunda bir tevazu eğilimi, narsisizmin sınırlandırılmasına yönelik bir eğilim olduğunu, ve sevilen kişi karşısında kendini silen benin nesnenin içinde eridiğini, deyim yerindeyse, nesne tarafından yutulduğunu söyler. Benin bu teslim oluşuyla eşzamanlı olarak, "Benin, kendi kişiliğiyle bütünleştirmek is-

tediği ideal olarak gördüğü şeye düşen tüm işlevler durur. Eleştiri susar, nesnenin yaptığı her şey iyi ve kusursuzdur". Aşkın gözü kördür ve "bütün durum şu formülle özetlenebilir," der Freud, "*nesne, bir zamanlar ben ideali olan şeyin yerini almıştır.*" "Ben İdeali, Âşık Olma Durumu ve Genitallik" bölümünde, bu sorunla ilgili bazı saptamalar yapma fırsatını bulmuştum.

Freud'a göre hipnozcu, özne karşısında sevilen nesneyle aynı konumdadır. *Hipnozcu ben idealinin yerini almıştır.* (Cinsel öğenin dışlanmasıyla.) Freud'un, daha ileride bene geri vereceği gerçekliğin sınanması işlevini, bu metinde ben idealine atfettiğini geçerken kaydedebiliriz. Freud, hipnoz ilişkisinin, kalabalıktaki bireyi öndere bağlayan ilişkinin bir benzeri olduğunu da söyler. "*Birincil bir grup, her biri kendi ben idealinin yerine aynı nesneyi koymuş ve bunun sonucu olarak benleri birbiriyle özdeşleşmiş olan bir bireyler topluluğu olarak ortaya çıkar.*"

Bu metinde, ben idealinin özgül karakteristiklerini, özellikle de narsisistik olanları koruduğunu ve metnin her yerinde "ben ideali"nin yerine "üstben"i koymanın çok zor olacağını kaydedelim.

Kalabalığın ilkel sürüyle ortak noktası, önderin "o kadar korkulan ilkel babayı hâlâ cisimleştiriyor" olmasıdır; "kalabalık hep sınırsız bir güç tarafından yönetilmek ister... Boyun eğmeye susamıştır. İlkel baba, kalabalığın, ben idealinin yerini aldıktan sonra bireye hükmeden idealidir".

Gerçekten de, bireysel ben ideali, şefte cisimleşen kolektif ben ideali lehine terk edilir. Kalabalığı oluşturan bireylerin birbiriyle özdeşleşmesine bağlı olarak, bireysel özellikler kalabalıkta erir. Dolayısıyla, ben düzeyinde, kalabalık üyelerinin birbiriyle özdeşleşmesi söz konusuyken, ben idealinin yerine ortak bir dış nesne konur. Kalabalığın libidinal yapısı böyledir. Önderin babalık niteliği, ben ideali ile grubun ilişkisine ayırdığım bölümde tartışıldı.

Ben ideali, "Benin gelişmesinde bir derece"yi (XI. Bölümün başlığı) oluşturur. Ben ile ben ideali arasındaki ayrılığa *uzun süre katlanmak* mümkün değildir. Bazı oluşumlar, ben ile ideali arasında bir ayrışmamışlık durumuna gerilemeye izin verir: Bu bayramdır. "*Ben ideali, bireyin katlanması gereken tüm kısıtlamaların toplamını içerdiği için, idealin bene geri dönüşü, benle uzlaşması, böylece kendinden hoşnutluk duygusuna yeniden kavuşan birey*

için muhteşem bir bayrama eşdeğerdir."

Manide yaşanan durum budur: Ben ile ben ideali tek bir şeydir. Tersine, melankolide yaşanan yıkım, iki düzey arasında uç noktaya varan bir gerilimin ifadesidir.

1923. Ben ve İd

Freud üstben terimini ben idealine denk düşen bir terim olarak sunar, oldukça şaşırtıcı bir biçimde de, bunu yaparken 1914 tarihli metnine göndermede bulunur: "*Benin*, kendi içinde gerçekleşen bir farklılaşmanın ürünü olan belirli bir evresinin varlığını kabul etme kararımızın nedenlerini başka bir yerde ortaya koymuştuk. Bu evreye ben ideali ya da üstben adını vermiştik" (1923 tarihli metinden önce üstbenden asla söz etmemiş olduğu halde). Bir not düşerek, bene ait olan gerçekliğin sınanması işlevini bu üstbene atfetmekle yanılmış olduğunu da ekler.

Sonra, Freud özdeşleşme sürecine ve yitik nesnelerle özdeşleşmenin sonucu olan kişilik oluşumuna eğilir (kendini idin sevgisine sunan nesnenin ben tarafından içe yansıtılması, benin özdeşleşmeler sonucunda elde ettiği libido, ikincil narsisizmin kaynağıdır). İlk özdeşleşmelerin genel ve kalıcı etkileri vardır. "Bu bizi ben idealinin oluşumuna götürür çünkü bireyin gerçekleştirdiği ilk ve en önemli özdeşleşme, yani kişisel tarih öncesindeki babayla özdeşleşme bu idealin ardında gizlenir. Bu, her türlü nesne yatırımından önce gelen, ani ve dolaysız *birincil özdeşleşmedir*. Nesne olarak baba ve anneye yapılan libidinal yatırımlar, bu birincil özdeşleşmeye *ikincil bir özdeşleşmenin* eklenmesi sonucunu doğuracaktır."

Bu ikincil özdeşleşmenin karmaşıklığı, *Oidipusun üçgen niteliğinden* ve *biseksüellikten* kaynaklanır.

– Başlangıçta erkek çocuğun nesnesi annenin memesidir. Babaya gelince, erkek çocuk –özdeşleşme yoluyla– onun üzerinde bir güç elde eder. Bu tutumlar bir süre için bir arada varolur, sonra:

– Baba bir rakip haline gelir ve özdeşleşme, babayı aradan çıkarma arzusu nedeniyle bir düşmanlık tonu içermeye başlar; bu tam anlamıyla Oidipus'tur;

– Oidipus'un çöküşü anneyle bir özdeşleşmeye götürebilir; normal durumlarda babayla (pekişmiş) bir özdeşleşme söz konusu

olur. Oidipus'un normal çöküşü erkek çocuğun erkeksileşmesiyle sonuçlanır.

Sorun bir nesneyle özdeşleşme sorunu –bazen bu söz konusu olsa da– değildir. Nitekim, *tam bir Oidipus, dört eğilim ve bir ikili özdeşleşme barındırır: "Böylece Oidipus egemenliğindeki cinsel evrenin bende yarattığı en genel değişiklik, esas olarak, hakkında kesin bir şey bilmediğimiz bağlarla birbirine bağlanan bu iki özdeşleşmenin varlığını sürdürmesine izin vermesidir. Bendeki bu değişim ayrı bir yer ve özel bir rol üstlenir ve ben ideali ya da üstben olarak benin öteki içeriğinin karşısına çıkar."*

Üstben idin ilk aşklarının basit bir kalıntısı değildir, aynı zamanda bu seçimlere güçlü bir biçimde karşı çıkar. Üstben bene şöyle der: "'Baban gibi ol', ama aynı zamanda, bazı ayrıcalıklar yalnızca ona ait olduğuna göre 'baban gibi olma'."

Burada, doğrusu Freud'un bu metinde kullanmadığı eski bir bilginin su yüzüne çıktığı görülmektedir: *Üç Deneme*'deki "*ensest engeli*". Ben ideali ile karıştırılan üstbenin belirgin *nesne kökleri* kazandığını görürüz: Oidipusun bastırılması. Aslında üstben narsisistik temellerini tümüyle yitirmez ve Freud ona ikili bir köken atfedecektir:

> Üstbenin bu tanımlanan oluşumunu bir kez daha gözümüzün önüne getirirsek, onun son derecede önemli, biri biyolojik, diğeri tarihsel iki unsurun sonucu olduğunu görürüz. Bunlardan birincisi çocukluktaki uzun çaresizlik ve bağımlılık dönemidir; ikincisi ise bastırılması libido gelişiminin gizillik dönemiyle kesilmesine, böylece cinsel yaşamın *iki zamanlı başlangıcına* bağlı olan Oidipus kompleksi gerçeğidir.

Dolayısıyla üstben gelişmenin doğal sonucunu oluşturur.

Freud ideal benin, üstbenin, ana babamızla ilişkilerimizi özetlediğini söyler: "Küçük birer çocukken, ebeveynimiz olan bu üstün varlıkları tanıdık, onlara hayran olduk, onlardan korktuk ve sonra onları özümsedik, kendimize kattık." Burada narsisizmle (hayranlık) dürtülerin yasaklanmasının (korku) kaynaşmasına tanık oluruz ama vurgu dürtüler üzerindedir.

Bu durumda ideal ben, Oidipus kompleksinin mirasını temsil eder. Ruhun en arkaik, hatta soyoluşsal tabakalarıyla yakın temas halindedir ama aynı zamanda insanın en yüce yanlarını temsil eder.

Babaya duyulan tutkunun ikame oluşumu olarak, tüm dinleri doğur-

muş olan tohumu içerir. İnsan, benini ideal benden ayıran mesafeyi ölçerek, her türden yakıcı ve tutkulu inancın bir parçası olan o dinsel tevazu duygusunu yaşar... Vicdanın gerekleri ile benin tezahürleri arasındaki mesafe suçluluk duygusunu doğurur. Toplumsal duygular, aynı ideale sahip diğer topluluk üyeleriyle özdeşleşmeye dayanır.

Din, ahlak, toplumsal duygu insanın en yüce özünü oluşturur ve babayla ilgili kompleks sayesinde kazanılır.

Bu bölümün sonunda, Freud üstbeni "idin mirasçısı" ve aynı zamanda, "Oidipusa karşı tepki oluşumu" olarak adlandırır. İdeal benin ya da üstbenin idle ilişkisi, bu oluşumun büyük ölçüde bilinçdışı olmasını açıklar.

"Benin Bağımlı İlişkileri" başlıklı V. bölümün başında, Freud üstbenin oluşumunu bir kez daha betimler: "Bir kere üstben, ben henüz çok zayıfken gerçekleşmiş olan ilk özdeşleşmedir, ayrıca üstben Oidipus kompleksinin mirasçısıdır, yani bene giren en önemli nesneleri o sunmuştur... Üstben, benin bir zamanlarki zayıflık ve bağımlılığının bir anıtıdır ve egemenliğini olgun ben üzerinde de sürdürür."

Terapiye olumsuz tepkinin, öznenin hastalıktan vazgeçmesini engelleyen üstbenden kaynaklanan suçluluk duygusuyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Suçluluk (ve aşağılık) duygusu, ideal ben ya da üstben ile ben arasındaki gerilim durumunu ifade eder.

Melankolide, çok güçlü olan üstben, bireyin tüm sadizmini ele geçirir ve ide karşı yönlendirir; üstben "saf bir ölüm içgüdüsü kültürü" haline gelir. Bu anlayışa göre üstben, dışa yöneltilmeyen ölüm içgüdüsünün bene karşı dönmesini temsil eder (bkz. *Uygarlığın Huzursuzluğu*). İnsanın, dış dünyada ne denli az saldırgansa o denli katı bir üstbeni olduğu gerçeği bundan kaynaklanır (bunun nedeni ölüm dürtüsünün yazgısıdır).

1923. "Rüyaların Yorumu Kuramı ve Pratiği Üzerine Saptamalar"

Freud *Ben ve İd*'den itibaren ben idealinden artık pek söz etmeyecektir. Aynı yıl yazılan "Saptamalar"da (1923b) şöyle der: "Benden çıkarak farklılaşan eleştirel bir gözetleme ve ceza düzeyini (bir ben ideali) rüyaların yorumunda da göz önüne almamız gerektiği olgu-

sunu iyice akılda tutmamız yeterlidir." Bu biçimde kavranan bir ben idealinin, 1914'teki narsisistik önceliyle hiçbir ortak noktası olmadığını ve aslında eleştirel düzeye indirgendiğini kaydedebiliriz.

1924. "Mazoşizmin Ekonomik Sorunu"

Ertesi yıl, "Mazoşizmin Ekonomik Sorunu"nda Freud (1924b), üstbenin kendisini, idealleştirilmiş ebeveynin içe yansıtılması sonucunda ortaya çıkan bir model ve bir ideal olarak görmektedir; ama özdeşleşme sürecine eşlik eden dürtüsel ayrışma nedeniyle, esas olarak saldırgan nitelikler alıkonacaktır.

Vicdan işlevini üstbene atfettik. Suçluluk bilincinde, ben ile üstben arasındaki bir gerilimin ifadesini gördük. Ben, idealine, üstbene, ulaşamadığını saptadığı zaman, kaygı duygularıyla tepki verir. Ama nasıl olmuştur da üstben bu önemli rolü oynama noktasına gelmiştir, ve neden ben bu idealin gerisinde kaldığı zaman kaygı duymaktadır?

Dediğimiz gibi, benin işlevi, tabi olduğu üç düzeyin taleplerini uyumlu hale getirmek, uzlaştırmaktır; ulaşmak için çaba gösterdiği modelin üstben olduğunu da buna ekleyebiliriz. Bu üstben, dış dünyayı olduğu kadar idi de temsil eder. Nitekim, şöyle oluşmuştur: İdin libidinal tezahürlerinin ilk nesneleri, yani ana baba ben içine yansıtılmıştır; bu nedenle öznenin onlarla ilişkileri cinsellikten arınmıştır. Oidipus kompleksi ancak bu biçimde aşılabilmiştir. üstben, içe yansıtılan kişilerin bazı temel niteliklerini korumuştur: Güç, sertlik, denetleme ve cezalandırma eğilimi. Başka bir yerde de açıkladığımız gibi,[4] bu yansıtmaya eşlik eden dürtü ayrışmasıyla birlikte, sertliğin daha da güçlenmiş olması mümkündür. Burada duygusal etkinlik gösteren üstben ve vicdan, beni denetlerken katı, zalim, acımasız hale gelebilir. Dolayısıyla, Kant'ın *kesin buyruk* kavramı Oidipus kompleksinin bir mirasçısıdır. Ama idin libidinal tezahürlerinin nesnesi olmaktan çıktıktan sonra, üstben içinde vicdan düzeyi olarak etkinliklerini sürdüren bu kişiler, öte yandan gerçek dünyanın da bir parçasıdırlar. Geldikleri kaynak gerçek dünyadır; geçmişin ve geleneğin[5] tüm etkilerini ardında gizleyen iktidarları, gerçekliğin kendini en çok hissettiren tezahürlerden biridir. Bu çakışma nedeniyle, Oidipus kompleksinin ardılı üstben, aynı zamanda, gerçek dış dünyanın temsilcisi ve benin çabalarını yönlendirmesi beklenen model haline gelir.

4. *Ben ve İd* (1923a) içinde (J.C.S.).

5. Geleneğin (ebeveynin ebeveyni) temsilcisi olarak üstben anlayışı *Yeni Giriş Dersleri*'nin (1932) üçüncüsünde yeniden ele alınacaktır.

1932. Yeni Giriş Dersleri

Nihayet, *Yeni Giriş Dersleri*'nin üçüncüsü olan "Ruhsal Kişiliğin Çeşitli Düzeyleri"nde (1932) üstben tanımına yeni öğeler ekleyen Freud, "ideal modelleri" daha da açık bir biçimde üstbene katar:

> Gelişme sırasında üstben, ebeveynin yerini alabilen kişilerin etkisini de kendi malı haline getirir: eğiticiler, öğretmenler, ideal modeller...
>
> Nitekim üstben, benin kendini değerlendirirken ölçüt olarak aldığı, düzeyine yetişmeye çalıştığı, mükemmellik taleplerini karşılamak için uğraştığı ben idealinin de taşıyıcısıdır. Ben idealinin, ebeveynin eski imgesinin kalıntısı, çocuğun geçmişte ona atfettiği mükemmelliğe duyduğu hayranlığın ifadesi olduğu kesindir.

Bu görüşleri kısaca özetlemeye çalışacak olursak şu noktaları kaydedebiliriz:

1) Üstben kavramının ortaya konmasından önce bile, ben idealine verilen anlamlar bir metinden diğerine kayda değer farklılıklar göstermektedir. *Narsizm Üzerine*'de ve *Psikanalize Giriş Dersleri*'nde ben ideali eleştirel düzeyden ayrıdır; *Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi*'nde eleştirel düzey ideale dahil edilmiştir.

2) Ben idealinin, "narsisistik" anlamların en çoğunu içerir göründüğü ve aynı zamanda, daha sonra "Yas ve Melankoli"de üstbene ait olduğu kabul edilecek ve açıkça eleştirel düzeye (bilinç) atfedilecek olan nitelikleri kendinde topladığı metin *Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi*'dir. Bu bakımdan, 1921 tarihli metni 1914'tekinin "mirasçısı" olarak konumlandırmak, ama aynı zamanda *Haz İlkesinin Ötesinde*'den bir yıl sonra, yani ölüm içgüdüsünün kurama dahil edilmesinden sonra yazıldığını saptamak ilginçtir.

3) 1914 tarihli metinden uzaklaştığımız ölçüde, ben idealine yapılan az sayıda anıştırma, narsisizmin ebeveyne *yansıtılmasını*, idealleştirilmiş ebeveynin *içe alınmasından* daha az içerir. Bu noktada Joseph Sandler ve çalışma arkadaşlarının (1963) yaptığı çok önemli bir saptamaya katılıyorum. Nitekim bu yazarlar, kavramın evrimi sırasında Freud'un, öznenin (yitik mükemmellik duygusunu yeniden elde etmek amacıyla) kendisi için oluşturduğu bir ben idealinden, ebeveyn *modellerine* göndermede bulunan bir ideale geçtiğini vurgularlar.

Bu iki gelişmenin birbiriyle bağlantılı olması mümkün olmakla birlikte, 1923'ten başlayarak dürtü çatışmalarına, üstbenin yasaklayıcı ve dayatıcı niteliğine yapılan vurgu (çünkü ne söylenirse söylensin, Freud'un bu düzey üzerine metinleri bu düzeyi çok istisnai olarak hayırhah bir ışıkta sunar [belki yalnızca "Mizah"ta, 1927b]), ideallere de nesneyle ilgili ve zorlayıcı bir nitelik kazandırır. Yine de, 1914'ten başlayarak "dışarıdan dayatılmış ben ideali" ifadesinin bir muğlaklık yarattığını belirtmeliyiz (bkz. yukarıda).

4) Freud, ben idealinin çeşitli çalışmalarında ayrı ayrı yer alan niteliklerini hiçbir metninde bütünüyle bir araya getirmez.

Bu özeti "ideal ben"le ilgili bir şeyler söyleyerek bitirmek istiyorum. Tabii ki söz konusu olan Freudcu bir kavram değildir. Freud'un metinlerinin dikkatli bir biçimde okunması, *Ideal-Ich* ya da *Ichideal* (yani, Jankélévitch'in Fransızca çevirisindeki ideal ben ve ben ideali) arasında en ufak bir farklılık saptanamayacağını gösterir. Fazla heveskâr yorumculardan (Fransa'da) başka hiç kimse, tekrarı önlemeyi hedefleyen bir dil oyunundan ibaret olan bu farklılıkta bir anlam bulmaya kalkışmamıştır. Bununla birlikte, Nunberg ve onun ardından bazı yazarlar (Fransa'da esas olarak Lagache'ı anabiliriz), Freud'un metinlerinin hatalı bir yorumuna değil, klinik bir gerçeklik olarak gördükleri bir olguya dayanarak ben ideali içinde iki kavram ayırt etmeyi denediler.

Nunberg'e (1932) göre, ideal ben, *henüz örgütlenmemiş durumda olan ve kendini idle bütünleşmiş hisseden* bene denk düşer. Bu, küçük çocuğun benidir ve bazı katatonik ya da manik nöbetlerde, demansta "ve aynı zamanda, belli bir ölçüde nevrozlarda" da yeniden karşımıza çıkar. "'Anne memesine geri dönüş' fantezilerinde, birey, beninin bu ideal durumunu gerçekleştirmeye çalışır..." Daniel Lagache'a (1966) göre, ideal beni, ben ideali-üstben sisteminden ayırt etmekte yarar vardır. "Narsisistik bir tümgüçlülük ideali olarak kavranan ideal ben, ben ile idin birleşmesinden ibaret değildir, tümgüçlülüğün yatırıldığı bir başka varlıkla, yani anneyle birincil özdeşleşmeyi barındırır."

Kendi adıma, ben idealini konu alan her inceleme yitik narsisizmi yeniden elde etmenin farklı kiplerini incelemeyi içerdiği ölçüde, ben ideali ile ideal ben arasında ayrım yapmayı gerekli gör-

medim. Bu kiplerden bazılarının gerilemeci olması, bazılarının gelişmenin kazanımlarıyla çakışması, başka şeylerin yanı sıra zaten sergilemeyi amaçladığım şeylerdi. Bu, bana, ben ile idealin yeniden buluşmasının arkaik kiplerini adlandırmak için ben idealinden farklı bir kavramın ortaya atılmasını gerekçelendirir gibi görünmüyor, tabii peşine düşülen şey bir dil kolaylığından ibaret olmadıkça; yine de, kendini gerçekleştirmek için farklı yollar izlese bile, benzer bir kökeni olan bir arzunun söz konusu olduğunu unutmamak gerekiyor: Her durumda narsisizmin huzurundayız ve onun yazgısının.

Parmain, "Le Petit Val", 1971.
Vevey, "Les Trois Couronnes", 1973.
(Henry James'in *Daisy Miller*'ının anısına).

Kaynakça

KİTAPTA GÖNDERME YAPILAN METİNLER

ABRAHAM, K. (1924), "Esquisse d'une histoire du développement de la libido basée sur la psychanalyse des troubles mentaux", K. Abraham, *Œuvres complètes* içinde, c. II, Paris, Payot, 1966, s. 255-313.

— (1925), "L'histoire d'un chevalier d'industrie à la lumière de la psychanalyse", K. Abraham, *Œuvres complètes* içinde, c. II, Paris, Payot, 1966, s. 158-72.

ALEXANDER, F. (1938), "Remarks About the Relation of Inferiority Feelings to Guilt Feelings", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 19, s. 41-9.

ANDREAS-SALOMÉ, L., *Correspondance avec Sigmund Freud (1912-1936) suivie du Journal d'une année (1912-1913)*, çev. Lily Jumel, E. Pfeiffer'ın önsözü ve notlarıyla, Paris, Gallimard, 1970, 493 s.

ANZIEU, D. (1966), "L'étude psychanalytique des groupes réels", *Les Temps modernes*, 242, s. 56-73.

— (1971), "L'illusion groupale", *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, 4, s. 73-93.

BAK, R. (1953), "Le fétichisme", çev. G.-P. Brabant, *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, 1970, 2, s. 65-75.

— (1968), "The Phallic Woman. The Ubiquitous Fantasy in Perversions", *The Psychoanalytic Study of the Child*, c. XXIII, New York, International Universities Press, s. 15-36.

— (1971), "Object Relationships in Schizophrenia and Perversions", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 52, s. 235-42.

BALINT, A. (1953), *La Vie intime de l'enfant*, çev. L. Gara, Paris, Gallimard.

BALINT, M. (1948), "On Genital Love", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 29, s. 34-40.

BAZAINE, J. (1959), *Notes sur le peinture d'aujourd'hui*, Le Seuil.

BÉGOIN, J. (1971), "L'Idéalisation dans l'œvre de M. Klein" (yayımlanmamış çalışma).

BERGERET, J. (1970), "Les états limites", *Revue française de Psychanalyse*, 34, no. 4, s. 601-34.

BESANÇON, A. (1967), *Le Tsarévitch immolé*, Paris, Plon.

— (1971), "La psychanalyse dans ou devant l'idéologie", *Histoire et expérience du Moi*, Paris, Flammarion.

BIBRING, G. (1964), "Some Considerations Regarding the Ego Ideal in the Psychoanalytic Process", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 12, no. 3, s. 517-23.

BION, W. R. (1961), *Recherches sur les petits groupes*, çev. E.-L. Herbert, Paris, PUF, 1965, 140 s.

BOUVET, M. (1956), "La relation d'objet", M. Bouvet, *Œuvres psychanalytiques,* Paris, PUF, 1968, s. 41-122.
BRAUNSCHWEIG, D. (1966), Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXVII. Kongresi'ne sunulan katkı, *Revue française de Psychanalyse,* 1967, 31, s. 853-7.
— (1971), "Psychanalyse et réalité" (Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXXI. Kongresi'ne sunulan rapor, Lyon, 1971), *Revue française de Psychanalyse*, 35, s. 655-800.
— ve FAIN, M. (1971), *Eros et Antéros. Réflexions psychanalytiques sur la sexualité,* Paris, Payot, 282 s.
BYCHOWSKI, G. (1969), "Social Climate and Resistance in Psychoanalysis", *The International Journal of Psycho-Analysis,* 50, s. 453-9.
CHASSEGUET-SMIRGEL, J. (1958), S. Nacht ve P.-C. Racamier'nin raporuna katkı, "La théorie psychanalytique du délire" (Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XX. Kongresi, Brüksel, 1958), *Revue française de Psychanalyse*, 22, no. 4-5, s. 558-62.
— (1962), "L'année dernière à Marienbad", J. Chasseguet-Smirgel, *Pour une psychanalyse de l'art et de la créativité* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 49-80.
— (1963), "Réflexion sur le concept de 'réparation' et la hiérarchie des actes créateurs", J. Chasseguet-Smirgel, *Pour une psychanalyse de l'art et de la créativité* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 89-106.
— (1965), "A propos d'Auguste Strindberg: contribution à l'étude de la paranoïa", J. Chasseguet-Smirgel, *Pour une psychanalyse de l'art et de la créativité* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 110-64.
— (1966), "Notes de lecture en marge de la révision du cas Schreber", *Revue française de Psychanalyse*, 30, no. 1, s. 41-62.
— (1967a), "Note clinique sur les rêves d'examen", J. Chasseguet-Smirgel, *Pour une psychanalyse de l'art et de la créativité* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 177-82.
— (1967b), "A propos de la technique active de Ferenczi", J. Chasseguet-Smirgel, *Pour une psychanalyse de l'art et de la créativité* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 165-76.
— (1968), "Le rossignol de l'empereur de Chine (Essai psychanalytique sur le faux)", J. Chasseguet-Smirgel, *Pour une psychanalyse de l'art et de la créativité* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 183-216.
COSNIER, J. (1970), "Investissements narcissiques et objectaux", *Revue française de Psychanalyse*, 34, s. 575-600.
DAVID, C. (1971), *L'état amoureux. Essais psychanalytiques,* Paris, Payot.
DEUTSCH, H. (1934), "Some Forms of Emotional Disturbance and Their Relationship to Schizophrenia", *The Psychoanalytic Quarterly*, 1942, 11, s. 301-21.
— (1955), "The Impostor. Contribution to Ego Psychology of a Type of Psychopath", *The Psychoanalytic Quarterly,* 24, s. 483-505.
— (1964), "Some Clinical Considerations or the Ego Ideal", *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 12, no. 3, s. 512-6.
DIATKINE, R. ve SIMON, J. (1972), *La Psychanalyse précoce,* Paris, PUF, 423 s.
FAIN, M. (1964), "Intervention sur l'exposé de G. Mendel: La sublimation artistique", *Revue française de Psychanalyse,* 28, s. 801-4.

— (1966), "Intervention au Colloque de la Société psychanalytique de Paris, sur 'Analyse terminée et analyse interminable'", *Revue française de Psychanalyse*, 1968, 32, s. 284-6.

FAIN, M. ve MARTY, P. (1959), "Aspects fonctionnels et rôle structurant de l'investissement homosexual au cours des traitements psychanalytiques d'adultes" (XXI. Uluslararası Psikanaliz Kongresi, Kopenhag, 1959), *Revue française de Psychanalyse*, 13, no. 5, s. 607-17.

FEDERN, P. (1952), *Ego Psychology and the Psychoses*, New York, Basic Books.

FENICHEL, O. (1934), "La rationalisation et l'idéalisation des pulsions", çev. M. Schlumberger ve ark.; O. Fenichel, *La Théorie psychanalytique des névroses* içinde, 2. cilt, Paris, PUF, 1953.

FERENCZI, S. (1913a), "Ontogenèse des symboles", çev. J. Dupont ve M. Viliker; S. Ferenczi, *Œuvres complètes* içinde, c. II, Paris, Payot, 1970, s. 105-8.

— (1913b), "Le développement du sens de réalité et ses stades", çev. J. Dupont ve M. Viliker; S. Ferenczi, *Œuvres complètes* içinde, c. II, Paris, Payot, 1970, s. 51-65.

— (1914), "Ontogenèse de l'interêt pour l'argent", çev. J. Dupont ve M. Viliker; S. Ferenczi, *Œuvres complètes* içinde, 2. cilt, Paris, Payot, 1970, s. 142-9.

— (1922-1924), *Thalassa, Psychanalyse des origines de la vie sexuelle*, çev. J. Dupont ve S. Samama, Paris, Payot, 1962, 192 s.

FREUD, A. (1965), *Le Normal et le pathologique chez l'enfant*, çev. D. Widlocher, Paris, Gallimard, 1968, 215 s.; Türkçesi: *Çocuklukta Normallik ve Patoloji*, çev. Ali N. Babaoğlu, İstanbul, Metis, 2000.

FREUD, S. (1895a), "Esquisse d'une psychologie scientifique", çev. A. Berman; S. Freud, *La Naissance de la psychanalyse* içinde, Paris, PUF, 1956, s. 309-96; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. I, Londra, The Hogarth Press, 1966, s. 294-398.

— (1895b), "Manuscrit H. du 24-1-1895, sur la paranoïa", çev. A. Berman; S. Freud, *La Naissance de la psychanalyse* içinde, Paris, PUF, 1956, s. 98-102; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. I, Londra, The Hogarth Press, 1966, s. 206-12.

— (1897), "Extrait d'une lettre à W. Fliess", 24-1-1897, çev. A. Berman; S. Freud, *La Naissance de la psychanalyse* içinde, Paris, PUF, 1956, s. 166-8; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. I, Londra, The Hogarth Press, 1966, s. 242-4.

— (1900), *L'Interprétation des rêves*, çev. I. Meyerson; PUF, 1967, 574 s.; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IV ve V, Londra, The Hogarth Press, 1953.

— (1905a), *Trois essais sur la théorie de la sexualité et note de 1910*, çev. B. Reverchon-Jouve, Paris, Gallimard, 1962; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. VII, Londra, The Hogarth Press, 1953, s. 123-243.

— (1905b), *Le mot d'esprit et ses rapports avec l'inconscient*, çev. M. Bonaparte ve M. Nathan, Paris, Gallimard, 1969, 383 s.; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. VIII, Londra, The Hogarth Press, 1960, s. 9-237.

— (1907-8), "La création littéraire et le rêve éveillé", çev. M. Bonaparte ve E. Marty; S. Freud, *Essais de psychanalyse appliquée* içinde, Paris, Gallimard, 1971; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 141-54.
— (1908a), "La morale sexuelle civilisée et la maladie nerveuse des temps modernes", çev. D. Berger; S. Freud, *La vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1969, s. 28-46; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 177-204.
— (1908b), "On the Sexual Theories of Children", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 205-26, Psikanaliz Enstitüsü tarafından çoğaltılmış Fransızca çeviri.
— (1908c), "Character and Anal Erotism", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 167-76.
— (1908-9), "Family Romances", *The Standart Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 236-41.
— (1910), *Leonardo da Vinci and a Memory of his Childhood, The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XI, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 63-138.
— (1911a), "Notes psychanalytiques sur le récit autobiographique d'un cas de paranoïa (Dementia paranoïdes) (Le président Schreber)", S. Freud, *Cinq psychanalyses* içinde, PUF, 1966, s. 263-324; Türkçesi: "Schreber Vakası", *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* içinde, çev. Banu Büyükkal, S. Murat Tura, İstanbul, Metis, 1998.
— (1911b), "Formulations on the Two Principles of Mental Functioning", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XII, Londra, The Hogarth Press, 1958, s. 213-26, Psikanaliz Enstitüsü tarafından çoğaltılmış Fransızca çeviri.
— (1912a), "Contributions à la psychologie de la vie amoureuse", çev. J. Laplanche ve D. Berger; S. Freud, *La Vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1966, s. 49-80; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XI, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 191-208.
— (1912b), *La Vie sexuelle*, Paris, PUF, 1965.
— (1912-13), *Totem et tabou*, çev. S. Jankélévitch, Paris, Payot, 1951, 223 s.; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 1-161.
— (1914a), "Pour introduire le narcissisme", çev. D. Berger ve J. Laplanche; S. Freud, *La Vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1965; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIV, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 76-104; Türkçesi: "Narsizm Üzerine", *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* içinde, çev. Banu Büyükkal, S. Murat Tura, İstanbul, Metis, 1998.
— (1914b), "Contribution à l'histoire du mouvement psychanalytique", çev. S. Jankélévitch; S. Freud, *Cinq leçons sur la psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1965, s. 69-155; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIV, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 7-66.
— (1914c), "Correspondance. Lettre du 29-7-1914", S. Freud ve K. Abraham, *Correspondance (1907-1926)* içinde, Paris, Gallimard, 1967, s. 190-2.

— (1915), "Les pulsions et leur destin", çev. J. Laplanche ve J.-B. Pontalis; S. Freud, *Métapsychologie* içinde, Paris, Gallimard, 1968, s. 11-44; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIV, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 111-40.
— (1916a), *Introduction à la psychanalyse*, çev. S. Jankélévitch, Paris, Payot, 1956, 496 s.; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XV-XVI, Londra, The Hogarth Press, 1963, s. 15-463.
— (1916b), "Parallèles mythologiques à une représentation obsessionnelle plastique", çev. M. Bonaparte ve E. Marty; S. Freud, *Essais de psychanalyse appliquée* içinde, Paris, Gallimard, 1971; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIV, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 337-8.
— (1916-17), "Deuil et mélancolie", *Métapsychologie* içinde, Paris, Gallimard, 1968, s. 147-74; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIV, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 237-58.
— (1918), "Extrait de l'histoire d'une névrose infantile (L'Homme aux loups)", çev. M. Bonaparte ve R. M. Loewenstein; S. Freud, *Cinq psychanalyses* içinde, Paris, PUF, 1966, s. 325-420; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 7-122.
— (1919), "L'inquiétante étrangeté", çev. M. Bonaparte ve E. Marty; S. Freud, *Essais de psychanalyse appliquée* içinde, Paris, Gallimard, 1971; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVIII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 219-56.
— (1920), "Au-delà du principe du plaisir", S. Freud, *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1965; Türkçesi: "Haz İlkesinin Ötesinde", *Haz İlkesinin Ötesinde - Ben ve İd* içinde, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul, Metis, 2001.
— (1921a), *Psychologie collective et analyse du Moi*, çev. S. Jankélévitch, Paris, Payot, 1962; *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1965; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVIII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 69-144.
— (1921b), "Etat amoureux et hypnose", çev. S. Jankélévitch; S. Freud, *Psychologie collective et analyse du Moi* içinde, Paris, Payot, 1962, s. 66-74; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVIII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 111-6.
— (1921c), "L'identification", çev. S. Jankélévitch; S. Freud, *Psychologie collective et analyse du Moi* içinde, Paris, Payot, 1962, s. 57-65; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVIII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 105-10.
— (1923a), "Le Moi et le Super-Moi (Idéal du Moi)", çev. S. Jankélévitch; S. Freud, "Le Moi et le Soi", *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1951, s. 182-94; Türkçesi: "Ben ve İd", *Haz İlkesinin Ötesinde - Ben ve İd* içinde, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul, Metis, 2001.
— (1923b), "Remarks on the Theory and Practice of Dream Interpretation", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIX, Londra, The Hogarth Press, 1961, s. 109-24.
— (1924a), "La disparition du complexe d'Œdipe", çev. D. Berger; S. Freud, *La Vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1969, s. 117-22; *The Standard Edition of the*

Complete Psychological Works içinde, c. XIX, Londra, The Hogarth Press, 1961, s. 173-82.

— (1924b), "Le problème économique du masochisme", çev. E. Pichon ve H. Hoesli, *Revue française de Psychanalyse*, 2, 1928, s. 211-23; *The Standard Complete Psychological Works* içinde, c. XIX, Londra, The Hogarth Press, 1961, s. 159-72.

— (1925a), "La négation", çev. H. Hoesli, *Revue française de Psychanalyse*, 1934, 7, s. 174-7; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIX, Londra, The Hogarth Press, 1961, s. 235-9.

— (1925b), *Ma vie et la Psychanalyse*, Paris, Gallimard, 1949.

— (1926), *Inhibition, symptôme, angoisse*, çev. M. Tort, yeni basım: Paris, PUF, 1965; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XX, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 87-179.

— (1927a), "Le fétichisme", çev. D. Berger; S. Freud, *La Vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1969, s. 133-8; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XXI, Londra, The Hogarth Press, 1961, s. 152-7.

— (1927b), "L'humour", çev. M. Bonaparte ve M. Nathan; S. Freud, *Le Mot d'esprit et ses rapports avec l'inconscient* içinde, Paris, Gallimard, 1969, s. 367-76; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XXI, Londra, The Hogarth Press, 1961, s. 159-66.

— (1929), *Malaise dans la civilisation*, çev. Ch. ve J. Odier, Paris, PUF, 1971, 108 s.; Türkçesi: *Uygarlığın Huzursuzluğu*, çev. Haluk Barışcan, İstanbul, Metis, 1999.

— (1931), "De la sexualité féminine", çev. D. Berger; S. Freud, *La Vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1969, s. 139-55; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XXI, Londra, The Hogarth Press, 1961, s. 225-43.

— (1932), "Les diverses instances de la personnalité psychique", S. Freud, *Nouvelles Conférences sur la psychanalyse*, Paris, Gallimard, 1936, s. 81-111; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XXII, Londra, The Hogarth Press, 1964, s. 57-80.

— (1937), "Analyse terminée et analyse interminable", çev. A. Berman, *Revue française de Psychanalyse*, 1939, 11, s. 3-38; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XXIII, Londra, The Hogarth Press, 1964, s. 216-53.

— (1938), *Abrégé de psychanalyse*, çev. A. Berman, Paris, PUF, 1967, 88 s.; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XXIII, Londra, The Hogarth Press, 1964, s. 144-207.

— (1939), *Moïse et le Monothéisme*, çev. M. Bonaparte, Paris, Gallimard; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XXIII, Londra, The Hogarth Press, 1964, s. 3-137.

FREUD, S. ve BREUER, J. (1895), "Anna O...", çev. A. Berman; S. Freud ve J. Breuer, *Etudes sur l'hystérie* içinde, Paris, PUF, 1956, s. 14-35; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. II, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 21-47.

GADDINI, E. (1969), "On Imitation", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 50, s. 475-82.

GILLIBERT, J. (1967), "Deuil, mort, même", *Revue française de Psychanalyse*, 31, no. 1, s. 143-71.

GLOVER, E. (1931, "Sublimation, Substitution and Social Anxiety", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 12, no. 3, s. 263-97.

— (1933), "A Note on Idealization", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 1938, 19, s. 91-6.

GREEN, A. (1962), "Une variante de la position phallique narcissique", *Revue française de Psychanalyse*, 1963, 27, no. 1, s. 117-84.

— (1969), "Le narcissisme moral", *Revue française de Psychanalyse*, 33, s. 341-71.

GREENACRE, P. (1958), "The Impostor", *The Psychoanalytic Quarterly*, 17, no. 3, s. 359-81.

GRESSOT, M. (1966), "Intervention sur le rapport de M. Roch: Du Surmoi 'héritier du complexe d'Œdipe'" (Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXVII. Kongresi, Lozan, 1966), *Revue française de Psychanalyse*, 1967, 31, s. 1061-8.

GRUNBERGER, B. (1956), "La situation analytique et le processus de guérison", B. Grunberger, *Le Narcissisme* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 53-114.

— (1959), "Etude sur la relation objectale anale", B. Grunberger, *Le Narcissisme* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 145-70.

— (1960), "Considérations sur le clivage entre le narcisisme et la maturation pulsionnelle", B. Grunberger, *Le Narcissisme* içinde, s. 197-224.

— (1963), "De l'image phallique", B. Grunberger, *Le Narcissisme*, Paris, Payot, 1971, s. 337-254.

— (1964a), "Jalons pour l'étude du narcissisme dans la sexualité féminine", *La Sexualité féminine. Recherches psychanalytiques nouvelles* içinde, Paris, Payot, 1964, s. 101-26.

— (1964b), "Etude sur le narcissisme" (Paris Psikanaliz Topluluğu Kolokyumu, Artigny, 1964), *Revue française de Psychanalyse*, 1965, 29, no. 5-6, s. 573-88 ve aynı kolokyuma sunulan katkı, aynı yayın, s. 525-6.

— (1965), "Etude sur la dépression", B. Grunberger, *Le Narcissisme* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 255-80.

— (1966a), "Le suicide du mélancolique", B. Grunberger, *Le Narcissisme* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 281-306.

— (1966b), "Le narcisisme et l'Œdipe", B. Grunberger, *Le Narcissisme* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 72-81.

— (1967), "L'enfant au tresor et l'évitement de l'Œdipe", B. Grunberger, *Le Narcissisme* içinde, Paris, Payot, 1971, s. 307-30.

— (1971), *Le Narcissisme*, Collection science de l'Homme, Payot, Paris.

GUILLAUMIN, J., Kişisel iletişim.

HARTMANN, H. ve LŒWENSTEIN, R. (1964), "Notes sur le Surmoi", çev. J. Massoubre (XXII. Uluslararası Psikanaliz Kongresi, Edinburg, 1961), *Revue française de Psychanalyse*, 28, s. 639-78.

HENDRICK, I. (1964), "Narcissism and the Prepuberty Ego Ideal", *Journal of the American Psychoanalitic Association*, 12, no. 3, s. 522-8.

JACOBSON, E. (1946), "The Effect of Disappointment on Ego and Superego Formation in Normal and Depressive Development", *The Psychoanalytic Review*, 33, s. 129-47.

— (1953), "Contribution to the Metapsychology of the Cyclothymic Depression", yay. haz. Phyllis Greenacre, *Affective Disorders* içinde, New York, International Universities Press, 1953, s. 49-83.
— (1954), "The Self and the Object World", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, c. IX, New York, International Universities Press, s. 75-127; Türkçesi: *Kendilik ve Nesne Dünyası*, çev. Selim Yazgan, İstanbul, Metis, 2004.
JONES, E. (1927), "La conception du Surmoi", *Revue française de Psychanalyse*, 1, s. 324-36.
— (1935), "La sexualité féminine primitive", çev. A. Stronck; E. Jones, *Théorie et pratique de la psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1969, s. 442-52.
KANZER, M. (957), "Acting-out, Sublimation and Reality Testing", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 5, s. 663-84.
KESTEMBERG, E., Sözlü iletişim.
— (1962), "L'identité et l'identification chez les adolescents", *La Psychiatrie de l'Enfant* içinde, c. V, no. 2, Paris, PUF, s. 441-522.
— (1964), Narsisizm üzerine Artigny Kolokyumu'na sunulan katkı, *Revue française de Psychanalyse*, 1965, 29, s. 526.
KESTEMBERG, J. ve KESTEMBERG, E. (1965), "Contribution à la perspective génétique en psychanalyse" (Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXVI. Kongresi'ne sunulan rapor, Paris, 1965), *Revue française de Psychoanalyse*, 1966, 30, no. 5-6, s. 569-80.
KESTEMBERG, E., KESTEMBERG, J. ve DECOBERT, S. (1973), *La Faim et le corps*, PUF; Le Fil rouge dizisi.
KLEIN, M. (1923), "L'analyse des jeunes enfant", çev. M. Derrida; M. Klein, *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1967, s. 110-41.
— (1925), "Contribution à la psychogenèse des tics", çev. M. Derrida; M. Klein, *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1967, s. 142-65.
— (1930), "L'importance de la formation du symbole dans le développement du Moi", çev. M. Derrida; M. Klein, *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1967, s. 263-78.
— (1940), "Le deuil et ses rapports avec les états maniaco-dépressifs", çev. M. Derrida; M. Klein, *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1967, s. 370-424.
— (1946), "Notes sur quelques mécanisms schizoïdes", çev. W. Baranger, M. Klein ve ark., *Les Développements de la psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1967, s. 263-78.
— (1957), *Envie et gratitude*, çev. V. Smirnoff ve S. Aghion, Paris, Gallimard, 1968, 235 s.; Türkçesi: *Haset ve Şükran*, çev. Orhan Koçak, Yavuz Erten, İstanbul, Metis, 1998.
KRAMER, P. (1958), "Note on One of the Preœdipal Roots of the Superego", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 6, s. 38-46.
LAGACHE, D. (1966), "Le psychanalyse et la structure de la personnalité", *La Psychanalyse* içinde, c. VI, Paris, PUF, s. 5-54.
LAMPL DE GROOT, J. (1961), "Idéal du Moi et Surmoi" (XXII. Uluslararası Psikanaliz Kongresi, Edinburg, 1961), *Revue française de Psychanalyse*, 1963, 27, s. 529-41.

LAPLANCHE, J. ve PONTALIS, J.-B. (1967), *Vocabulaire de la psychanalyse*, Paris, PUF, 520 s.

LAUFER, M. (1964), "Ego Ideal and Pseudo Ego Ideal in Adolescence", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, XIX, New York, International Universities Press, s. 196-221.

LEBOVICI, R. (1956), "Perversions sexuelle transitoire a u cours d'un treatement psychanalytique", *Bulletin de l'Association des Psychanalystes de Belgique*, 25, s. 1-15.

LEBOVICI, S. (1971), *Les Sentiments de culpabilité chez l'enfant et chez l'adulte*, Paris, Hachette, 223 s.

— Séminaire de perfectionnement, 1970. Sözlü iletişim.

LEISEGANG, H. (1951), *La Gnose*, Petite Bibliothèque Payot.

LEVIN, S. (1971), "The Psychoanalysis of Shame", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 52, s. 355-62.

LEWIN, B. (1948), "The Nature of Reality", *Psa.-Quat.*, 17.

LICHTENSTEIN, H. (1970), "Changing Implication of the Concept of Psychosexual Development: An Inquiry Concerning the Validity of Classical Psychoanalytic Assumptions Concerning Sexuality", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 18, s. 300-18.

LUQUET, P. (1961), "Les identifications précoces dans la structuration et la restructuration du Moi" (Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXII. Kongresine sunulan rapor, Paris, 1961), *Revue française de Psychanalyse*, 1962, 26, özel sayı, s. 117-303.

— (1963), "Ouvertures sur l'artiste et le psychanalyste. La fonction esthétique du Moi", *Revue française de Psychanalyse*, 27, s. 585-606.

LUQUET-PARAT, C. (aynı zamanda, bkz. Parat) (1966), "L'organisation œdipienne du stade génital" (Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXVII. Kongresi'ne sunulan rapor), *Revue française de Psychanalyse*, 1967, 31, s. 743-812.

MACK-BRUNSWICK, R., (1940), "La phase préœdipienne du développement de la libido", çev. F. ve J. Richaud, *Revue française de Psychanalyse*, 1967, 31, s. 267-291.

MALLET, J. (1964), "De l'homosexualité psychotique", *Revue française de Psychanalyse*, 28, no. 5-6, s. 721-8.

— (1966), "Une théorie de la paranoïa", *Revue française de Psychanalyse*, 30, s. 63-8.

MCDOUGALL, J. (1971), "Primal Scene and Sexual Perversion" (21 Ekim 1970'te İngiliz Psikanaliz Topluluğu'na sunulmuştur), *The International Journal of Psycho-Analysis*, 1972, 53, s. 371-84.

MENDEL, G. (1964), "La sublimation artistique", *Revue française de Psychanalyse*, 28, s. 729-808.

MISÈS, R. (1964), "Narsisizm Üzerine Artigny Kolokyumu'na Sunulan Katkı", *Revue française de Psychanalyse*, 1965, 29, no. 5-6, s. 526.

MONTAIGNE, M. de (1818), "Lefévre, librairie" tarafından gözden geçirilmiş *Essais*, c. 2, kitap II, VIII. Bölüm.

MURRAY, J. (1964), "Narcissism and the Ego Ideal", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 12, no. 3, s. 477-511.

M'UZAN, M. de (1965), "Aperçus sur le processus de la création littéraire", *Revue française de Psychanalyse*, 29, no. 1, s. 43-77.
NOVEY, S. (1955a), "Some Philosophical Speculations About the Concept of the Genital Character", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 36, s. 88-94.
— (1955b), "The Role of the Superego and Ego Ideal in Character Formation", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 36, no. 4-5, s. 254-9.
NUNBERG, H. (1932), *Principes de psychanalyse*, çev. A.-M. Rocheblave, Paris, PUF, 1957, 416 s.
PARAT, C., Kişisel iletişim.
— (1966), "L'organisation œdipienne du stade génital", Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin Kongresi'ne sunulan rapor, Lozan, 1966, *Revue française de Psychanalyse*, 1967, 31, no. 5-6.
PASCHE, F. (1956), "Régression, perversion, névrose", F. Pasche, *A partir de Freud* içinde, Paris, Payot, 1969, s. 95-114.
— (1959), "Freud et l'orthodoxie judéo-chrétienne", F. Pasche, *A partir de Freud* içinde, Paris, Payot, 1969, s. 129-56.
— (1961), "De la dépression", F. Pasche, *A partir de Freud* içinde, Paris, Payot, 1969, s. 181-200.
— (1964), "Narsisizm Üzerine Artigny Kolokyumu'na Sunulan Katkı", *Revue française de Psychanalyse*, 1965, 29, s. 525.
— ve RENARD, M. (1956), "Psychanalyse et troubles de la sexualité. Des problèmes essentiel de la perversion", yay. haz. S. Nacht, *La psychanalyse d'aujourd'hui* içinde, c. I, Paris, PUF, 1956, s. 344-5.
PFISTER, O. (1910), *Die Frömmigkeit des Grafen von Zinzendorf*, Leipzig ve Viyana, Deuticke, 132 s.
PLATON, *Le Banquet*, c. I, Gallimard, Pléiade dizisi, s. 748.
PIERS, G. ve SINGER, M. (1953), *Shame and Guilt. A Psychoanalytic and a Cultural Study*, Sprinfield Ch.Thomas.
RACIMIER, P.-C. ve CHASSEGUET-SMIRGEL, J. (1966), "La révision du cas Schreber: revue", *Revue française de Psychanalyse*, 30, s. 3-26.
REICH, A. (1953), "Narcissistic Object Choice in Women", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1, s. 22-44.
— (1954), "Early Identifications as Archaic Elements in the Superego", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 2, s. 218-38.
— (1960), "Pathologic Forms of Self Esteem Regulation", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, c. XV, New York, International Universities Press, s. 215-32.
REICH, W. (1971), *L'Analyse caractérielle*, çev. P. Kamnitzer, Paris, Payot 1971, 467 s.
RITVO, S. ve SOLNIT, A. (1959), "Rapport entre le début des identifications du Moi et la formation du Surmoi" (XXI.Uluslararası Psikanaliz Kongresi, Kopenhag, 1959), *Revue française de Psychanalyse*, 1961, 25, s. 591-600.
ROBBE-GRILLET, A. (1961), *L'Année dernière à Marienbad*, Minuit.
ROCH, M. (1966), "Du Surmoi 'héritier du complexe d'Œdipe'" (Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXVII. Kongresi'ne sunulan rapor, Lozan, 1966), *Revue française de Psychanalyse*, 1967, 31.

ROSENFELD, H. (1961), "Le Surmoi et l'Idéal du Moi" (XXII. Uluslarası Psikanaliz Kongresi, Edinburg, 1961), *Revue française de Psychanalyse*, 1963, 27, s. 543-53.

ROSOLATO, G. (1967), *Le Désir et la perversion*, Paris, Seuil, 207 s.

ROSS, N. (1970), "The Primacy of Genitality in the Light of the Ego Psychology", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 18, s. 267-84.

ROUART, J. (1967), "'Agir' et processus psychanalytique" (Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXVIII. Kongresi'ne sunulan rapor, Paris, 1967), *Revue française de Psychanalyse*, 1968, 32, s. 911-88.

SANDLER, J. (1960), "On the Concept of Superego", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, c. XV, New York, Intemational Universities Press.

— HOLDER, A. ve MEERS, D. (1963), "The Ego Ideal and the Ideal Self", *The Psychoanalytic Study of the Child* içinde, c. XVIII, New York, International Universities Press, s. 139-58.

SARLIN, C. N. (1970), "The Current Status of Genital Primacy", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 18, s. 285-99.

SAUGUET, H. (1968), "Le processus analytique" (Latin Kökenli Dillerin Konuşulduğu Ülkelerden Psikanalistlerin XXIX. Kongresi'ne Bir Sunuş Notu, Lizbon, 1968), *Revue française de Psychanalyse*, 1969, 33, s. 727-840.

SCHMIEDEBERG, M. (1956), "Delinquent Acts as Perversions and Fetisches", *The International Journal of Psycho-Analysis*, 37, s. 422-4.

SEBAOUN, W.), Sözlü iletişim.

SECHEHAYE, M. (1950), *Journal d'un schizophrène*, Paris, PUF, 1969, 144 s.; Türkçesi: *Bir Şizofren Kızın Güncesi*, çev. Zehra K. Ünsal, Yol, 1993.

SÉDAT, J. (1972), "Autour de l'amour courtois. La naissance du féminisme au XIIe siècle", *Topique*, no. 7-8, s. 183-213.

SHENTOUB, S.) Kişisel iletişim.

SOLANAS, V. (1967), *Scum manifesto*, Paris, Mille et une nuits, 1998; Türkçesi: *Erkekleri Doğrama Cemiyeti Manifestosu*, çev. Ayşe Düzkan, İstanbul, Sel, 2002.

SOULÉ, M. (1968), "Contribution clinique à la compréhension de l'imaginaire des parent", *Revue française de Psychanalyse*, 32, no. 3, s. 419-64.

TAUSK, V. (1919), "De la genèse de l'appareil à influencer au cours de la schizophrénie", çev. J. Laplanche ve ark., *La Psychanalyse* içinde, c. I, Paris, PUF, 1958, s. 227-65.

S. FREUD'UN YAPITINDA BEN İDEALİ

FREUD, S. (1895), "Esquisse d'une psychologie scientifique", çev. A. Berman; S. Freud, *La Naissance de la psychanalyse* içinde, Paris, PUF, 1956, s. 309-96; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. I, Londra, The Hogarth Press, 1966, s. 294-398.

— (1887-1902), "Lettres à Wilhelm Fliess (1887-1902)", çev. A. Berman; S. Freud, *La Naissance de la psychanalyse* içinde, Paris, PUF, 1956, s. 1-306; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works*, c. I, Londra, The Hogarth Press, 1966, s. 177-282.

— (1905), *Trois essais sur la théorie de la sexualité et note de 1910*, çev. B. Reverchon-Jouve, Paris, Gallimard, 1962; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. VII, Londra, The Hogarth Press, 1953, s. 123-243.

— (1907-8), "La création littéraire et le rêve éveillé", çev. M. Bonaparte ve E. Marty; S. Freud, *Essais de psychanalyse appliquée* içinde, Paris, Gallimard, 1971; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 141-54.

— (1908-9), "Family Romances", *The Standart Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 236-41.

— (1910), *Leonardo da Vinci and a Memory of his Childhood, The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XI, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 63-138.

— (1911), "Notes psychanalytiques sur le récit autobiographique d'un cas de paranoïa (Dementia paranoïdes) (Le président Schreber)"; S. Freud, *Cinq psychanalyses* içinde, PUF, 1966, s. 263-324; Türkçesi: "Schreber Vakası", *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* içinde, çev. Banu Büyükkal, S. Murat Tura, İstanbul, Metis, 1998.

— (1912-13), *Totem et tabou*, çev. S. Jankélévitch, Paris, Payot, 1951, 223, s.; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 1-161.

— (1914), "Pour introduire le narcissisme", çev. D. Berger ve J. Laplanche; S. Freud, *La Vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1965; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIV, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 76-104; Türkçesi: "Narsizm Üzerine", *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* içinde, çev. Banu Büyükkal, S. Murat Tura, İstanbul, Metis, 1998.

— (1916), *Introduction à la psychanalyse*, çev. S. Jankélévitch, Paris, Payot, 1956, 496 s.; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XV-XVI, Londra, The Hogarth Press, 1963, s. 15-463.

— (1921), *Psychologie collective et analyse du Moi*, çev. S. Jankélévitch, Paris, Payot, 1962; *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1965; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVIII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 69-144.

— (1923), "Le Moi et le Soi", çev. S. Jankélévitch; S. Freud, *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1951, s. 182-194; Türkçesi: "Ben ve İd", *Haz İlkesinin Ötesinde - Ben ve İd* içinde, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul, Metis, 2001.

— (1923), "Remarks on the Theory and Practice of Dream Interpretation", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIX, Londra, The Hogarth Press, 1961, s. 109-24.
— (1924), "Le problème économique du masochisme", çev. E. Pichon ve H. Hoesli, *Revue française de Psychanalyse* içinde, 2, 1928, s. 211-23; *The Standard Complete Psychological Works* içinde, c. XIX, Londra, The Hogarth Press, 1961, s. 159-72.
— (1932), "Les diverses instances de la personnalité psychique"; S. Freud, *Nouvelles Conférences sur la psychanalyse*, Paris, Gallimard, 1936, s. 81-111; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XXII, Londra, The Hogarth Press, 1964, s. 57-80.

FREUD'UN YAPITINDA YÜCELTME
(P. LETARTE tarafından oluşturulan kaynakça)

FREUD, S. (1905), *Trois essais sur la théorie de la sexualité et note de 1910*, çev. B. Reverchon-Jouve, Paris, Gallimard, 1962; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. VII, Londra, The Hogarth Press, 1953, s. 123-243.
— (1907-8), "La création littéraire et le rêve éveillé", çev. M. Bonaparte ve E. Marty; S. Freud, *Essais de psychanalyse appliquée* içinde, Paris, Gallimard, 1971; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 141-54.
— (1908), "La morale sexuelle civilisée et la maladie nerveuse des temps modernes", çev. D. Berger; S. Freud, *La vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1969, s. 28-46; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 177-204.
— (1908), "Character and Anal Erotism", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. IX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 167-76.
— (1910), *Leonardo da Vinci and a Memory of his Childhood, The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XI, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 63-138.
— (1910), *Cinq leçons sur la psychanalyse*, çev. S. Jankélévitch, Paris, Payot, 1965; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XI, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 3-57.
— (1910), "Lettre à Pfister du 2 mai", *Correspondance de Sigmund Freud avec le pasteur Pfister (1909-1939)* içinde, Paris, Gallimard, 1966, s. 72.
— (1911), "Notes psychanalytiques sur le récit autobiographique d'un cas de paranoïa (Dementia paranoïdes) (Le président Schreber)"; S. Freud, *Cinq psychanalyses* içinde, PUF, 1966, s. 263-324; Türkçesi: "Schreber Vakası", *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* içinde, çev. Banu Büyükkal, S. Murat Tura, İstanbul, Metis, 1998.
— (1911), "Formulations on the Two Principles of Mental Functioning", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XII, Londra, The Hogarth Press, 1958, s. 213-26, Psikanaliz Enstitüsü tarafından ço-

ğaltılmış Fransızca çeviri.
— (1912), "Contributions à la psychologie de la vie amoureuse", çev. J. Laplanche ve D. Berger; S. Freud, *La Vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1966, s. 49-80; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XI, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 191-208.
— (1912), "Conseils aux médecins sur le traitement analytique"; S. Freud, *De la technique psychanalytique* içinde, Paris, PUF, 1970, s. 61-71; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XII, Londra, The Hogarth Press, 1958, s. 109-20.
— (1912), "Types of onset of neurosis", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XII, The Hogarth Press, 1958, s. 227-38.
— (1913), "La prédisposition à la névrose obsessionnelle", çev. E. Pichon ve H. Hoesli, *Revue française de Psychanalyse* içinde, 1929, 3, s. 437-47; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XII, Londra, The Hogarth Press, 1958, s. 311-26.
— (1913), "L'intérêt de la psycho-analyse", çev. N. W. Horn, *Scientia* içinde, 1913, c. 14, ek 31, s. 151-67; ek 32, s. 236-51; Psikanaliz Enstitüsü tarafından çoğaltılmış Fransızca çeviri; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 165-90.
— (1914), "Pour introduire le narcissisme", çev. D. Berger ve J. Laplanche; S. Freud, *La Vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1965; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIV, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 76-104; Türkçesi: "Narsizm Üzerine", *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* içinde, çev. Banu Büyükkal, S. Murat Tura, İstanbul, Metis, 1998.
— (1915), "The Unconscious", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIV, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 159-216.
— (1916), *Introduction à la psychanalyse*, çev. S. Jankélévitch, Paris, Payot, 1956, 496 s.; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XV-XVI, Londra, The Hogarth Press, 1963, s. 15-463.
— (1916-17), "Deuil et mélancolie", *Métapsychologie* içinde, Paris, Gallimard, 1968, s. 147-74; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIV, Londra, The Hogarth Press, 1957, s. 237-58.
— (1917), "Sur les transpositions des pulsions plus particulièrement dans l'érotisme anal", çev. D. Berger; S. Freud, *La Vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1969, s. 106-12; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 127-33.
— (1918), "Extrait de l'histoire d'une névrose infantile (L'Homme aux loups)", çev. M. Bonaparte ve R. M. Loewenstein; S. Freud, *Cinq psychanalyses* içinde, Paris, PUF, 1966, s. 325-420; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 7-122.
— (1919), "On bat un enfant", çev. H. Hoesli, *Revue française de Psychanalyse*, 1933, 5, s. 274-97; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 175-204.
— (1920), "Au-delà du principe du plaisir"; S. Freud, *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1965; Türkçesi: "Haz İlkesinin Ötesinde", *Haz İlkesinin*

Ötesinde - Ben ve İd içinde, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul, Metis, 2001.

— (1921), "Psychologie collective et analyse du Moi", çev. S. Jankélévitch, Paris, Payot, 1962; *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1965; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVIII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 69-144.

— (1922), "The Libido Theory" (Ansiklopedi metni), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 255-62.

— (1922), "Psycho-analysis" (Ansiklopedi metni), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVII Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 235-54.

— (1922), "De quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité", çev. J. Lacan, *Revue française de Psychanalyse*, 1932, 5, s. 391-401; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XVIII, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 223-32.

— (1923), "Le Moi et le Soi", çev. S. Jankélévitch; S. Freud, *Essais de psychanalyse* içinde, Paris, Payot, 1951, s. 182-194; Türkçesi: "Ben ve İd", *Haz İlkesinin Ötesinde - Ben ve İd* içinde, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul, Metis, 2001.

— (1924), "La disparition du complexe d'Œdipe", çev. D. Berger; S. Freud, *La Vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1969, s. 117-122; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIX, Londra, The Hogarth Press, 1961, s. 173-82.

— (1924), "A Short Account of Psycho-Analysis", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XIX, Londra, The Hogarth Press, 1959, s. 191-212.

— (1926), *Inhibition, symptôme, angoisse*, çev. M. Tort, yeni basım: Paris, PUF, 1965; *The Standard Edition of the Complete Psychological Works* içinde, c. XX, Londra, The Hogarth Press, 1955, s. 87-179.

—

Psikanaliz alanında ve kadın araştırmaları konusunda uluslararası üne sahip Fransız psikanalist Chasseguet-Smirgel bu kitapta anne, babanın işlevini dışlayan bir tutum aldığında çocuğun nasıl anneyle ikili ilişkisine takılıp kaldığını anlatıyor. Yazarın kuramına göre, babanın işleviyle kırılması ve böylece babayı bir ideal olarak koyması gereken bir gelişim aşamasında çocuğun beni ideal olarak kendini yerleştirdiğinde, gelişimi çokbiçimli-sapkın bir hal alıyor ve büyüklenmeci çocuksu cinsellik aşamasında takılıyor.

Chasseguet-Smirgel'in eserinde ön plana çıkan tek tek insanlardır, hikâyelerdir. İnsan, felsefi bir antropolojinin figüranı olarak yer almaz bu anlatıda, hikâyesi ve tüm imgesel acılarının ve yanılsamalarının gerçekliğiyle vardır.

Yazar sapkınlıkta, aşkta, grup içinde, yaratıcılık sürecinde ben idealinin izini sürerken Freud'un yapıtında ben ideali kavramının uğradığı değişiklikleri de titizlikle kaydediyor.

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK 20

METİS YAYINLARI
İPEK SOKAK NO:9
34433 BEYOĞLU
İSTANBUL

ISBN 975-342-524-4

9 789753 425247

www.metiskitap.com
11 000 000 TL
11.00 YTL